

constitutionem habitus naturalis pertinent, acceptione ac fortuitu suaues ac iucundæ sunt, nō simpliciter: actus enim incupiditatibus est deficientis nō sine molestia habitus atque naturæ. Sunt enim quæ dolore & cupiditate vacant voluptates, quales sunt quæ cognitionis contēplationisque causa percipiuntur, tum cū natura nihil desiderat. Quod ex eo perspicui potest, quia non eisdem rebus voluptatē pariētibus delectantur homines, tum cū natura expleta & satiata est, & cū adhuc expletur: sed cū iam contenta est iis quæ omnino ac per se iucunda sunt: cū adhuc expletur, nec contenta est, cōtrariis. Nā & acris & amaris tum delectari solēt, quorum nihil natura gratū est, neque absolutē iucundum. Ita ne voluptates quidē. Vt enim quæ habent delectationē, inter se affecta sunt: sic eæ etiam quæ ex illis percipiuntur voluptates. Nec verò aliud aliquid necesse est voluptate esse præstantius, vt nōnulli asserunt, finē scilicet motu esse præstatiorem. Neque enim sunt motiones voluptates, nec copulatæ sunt omnes cum motu: suntque potius actus & finis: nec dum gignuntur, eueniunt, sed cū ad vsus adhibentur. Non est etiā finis omnibus alius propositus, sed iis modò, quæ ad perfectionem naturæ pertinent. Itaque illud non est præclare dictum, Voluptatē esse motū quendā cum suauitate ad sensus affluentem: sed definienda fuit potius, actus esse habitus naturæ cōgruentis: & pro illo, ad sensus illabens, nō impeditus. Quanquā motus quidā videtur esse id, quod propriè & verè sit in bonis: cū præsertim actum motū esse putent, cū tamē reuera sit aliud. Nā quod aiunt, malas esse, propterea quod morbos pariant nōnullæ res, quæ voluptatē efficiant, idem

valet contra salubria, quorum quidā rei numariæ obsunt. Hac quidē ratione utraq; erunt noxia. Atqui ex hoc quidem nō sunt mala æstimāda, quoniā cognitio etiā rerum nocet interdum valetudini. Neq; verò prudentiā aut habitum vllum impedit, quæ ex quoq; habitu percipitur voluptas, sed absurde. Etenim quæ ex discēdo & contēplan- do capiuntur voluptates, in iis inuitamēta quēdā insunt, quibus magis ad discendum cognoscēdūque moueamur. Quod autem afferunt arti nulli voluptatē, quasi materiā quam tractet, esse propositam, præclare cecidit. Neq; enim vllius alterius actus ars est, sed potius facultatis. Quan- quam voluptatis videntur esse vnguentaria & culinaria. Quod verò aiunt, temperantem fugere voluptates, prudē- tēque sequi vitā dolore vacantem, pueros autē & bel- luas voluptatē persequi, hæc vna ratione omnia refellun- tur. Sunt enim, ut diximus, nōnullæ per se bonæ & hone- stæ, aliæ non honestæ, quas pueri ac belluæ sequuntur: pru- dens autem earum vacuitatē, quæ cum cupiditate & do- lore coniunctæ sunt, quæ eadem ad corpus pertinēt. (hæ e- nim sunt ex eo genere) & intemperās eas nimias, ex qui- bus intemperans nominatus est. Itaque moderatus vir eas fugit, quoniam sunt & temperantis quædam propriæ.

Cap. 13.

Hoc verò inter omnes constat, dolorē malum esse atque fugiēdum. Nam aliud absolutē malum est, aliud quia est impedimento. Quod autem ei cōtrarium est quod fugien- dum sit, quia fugiendum est atque malum, omne id bonū. Est igitur bonū voluptas. Neque enim ita processit refu- tatio, ut dissoluebat Speusippus, ut maiores minori cōtra- ria sit, & pari, ita voluptatē dolori esse contrariū. Neque

enim dicas voluptatem, idem quod malum quoddam esse. Sed nihil prohibet summū esse bonum quandā voluptatem, etiam si nōnullae numerentur in malis, ut si perniciose sint aliqua scientiæ, tamen sit aliqua in bonis scientia. Quinetiam si ab vnoquoque animi habitu proficiat, non impeditæ actiones, siue in omnium actione sit beatitudo, siue in earum aliqua nō impedita: profecto eam necesse sit expeti maximè. Atqui hoc ipsum est voluptas. Ita erit summum bonum quaedam voluptas, etiā si aliqua in malis ponantur omnino. Ob eamque causam beatā vitā etiam iucundam ducunt omnes, & cum voluptate coniungūt, nec iniuria. Nulla enim actio si impedita sit, perfecta esse vllō modo potest. Beatitudo autē vndique perfectum quiddam & absolutū ponitur. Quocirca corporis, bonis & externis atq; fortuna eget beatus, ut ne hæc impediri possint. Quia autem beatū eum dicūt, qui equuleo torqueatur, maximisq; opprimatur calamitatibus, dummodo vir bonus sit: vel voluntate sua, vel inuiti, nihil dicunt. Videtur autē quibusdā beata vita idem esse quod secunda fortuna, hoc ipso quod externis bonis sit opus. Nō ita est. Ea enim si immoderata est & immensa, impedimēto sit beatę vitę, nec iam fortassis prosperitas appellari debeat. Est enim eius à beata vita modus terminusq; petendus. Sed voluptatem quidem esse summum bonū quodammodo, hinc intelligi potest, quod eam omnes homines & belluę sequuntur. Famaq; nulla esse potest, quam multa per orbem turba hominum celebrat. Sed quoniam non eadem est aut videtur natura affectiōve optima, idcirco non eandem omnes sequuntur voluptatem: sed tamen vo

luptatem omnes, non quam putant quidem, aut quā ipsi optimam esse assererent, sed tamen eandem fortassis persequuntur. Est enim natura diuinum quiddā insitū omnibus. Sed nominis hereditatē sibi vendicarunt & sumpserūt ad corpus pertinētes voluptates, quod ferē ad eas procliuēs sint omnes, earumq; sint participes. Quoniam igitur hæ solæ notæ sunt, idcirco has solas esse putāt. Illud perspicuum est, nisi sit voluptas bonum & actio, non posse iucundē viuere beatum. Quamobrem enim eam desideret, si non sit in bonis? Quinetiam euenire poterit vt iniucundē & cum dolore uiuat. Neque enim dolor bonū sit aut malū, nisi etiam voluptas sit. Ita quāobrem eum fugiat? Neque verò iucundior ac suauior sit vita boni viri, nisi etiam eius sint actiones.

Cap. 14. De iis autem voluptatibus quæ ad corpus pertinent, iam differendum est nobis, quoniam nonnullas voluptates vehementer expetendas dicimus, vt si honeste ac liberales: non corporis, nec in quibus versatur intemperans. Quid est igitur, cur dolores contrarij sunt in malis? siquidem malo bonum est contrariū. An quia quod malum non est, id bonum est, ita sunt necessariae in bonis? an ad certum aliquem vsq; terminū & modum sunt in bonis? Nam quibus in affectionibus motionib;que trāsire modum non licet, nec in voluptate licet, quibus licet & in voluptate. Voluptatum autem corporis est quædam immoderata copia & exuperantia, & malus in eo cernitur, quod immodicē his perfruitur, non quia necessariis. Omnes enim modo quodam & epulis delectantur, & vino, & venere, sed non vt ratio postulat. Contrāque fit in

dolore. Neque enim malus nimium dolorem fugit, sed dolorem omnino: quippe cum ei non sit quod nimium est, contrarius, sed ei qui quod immoderatum est ac nimium, persequitur. Et quoniam non solum verum enunciandum est, sed causa etiam afferenda est, cur quicque falsum sit (hoc enim ad fidem valet. Nam cum apparet consentaneum esse, quamobrem visum sit verum quod verum non esset, tum id facit, ut vero magis assentiamur) idcirco afferenda ratio est, cur voluptates corporis magis expetendae esse videantur. Ac primum quidem certe, quod depellunt dolorem. Itaque cum maioribus quibusdam doloribus excruciantur, tum quasi medicinam quamdam, singularem corporis voluptatem persequuntur. Quoniam autem vehementes curationes adhibentur, idcirco eas persequuntur, propterea quod ex aduerso contrarium speciem sui exhibeat. Non igitur bonum videtur voluptas, ut dixi, his duabus de causis, quod aliae sunt actiones deprauatae naturae: aut simul ut orta est, qualis est ferarum, aut consuetudine, ut flagitiosorum hominum. Aliae sunt medicinae & curationes eius quod desideratur, quas melius est adesse, quam gigni. Quaedam quoniam cum perficiuntur, percipiuntur, ex accidente sunt bonae & honestae. Iam expetuntur ab iis qui aliis affici non possunt, hoc ipso quod firmae sunt & vehementes. Itaque sitim quandam sibi ipsi obsonant & comparant: quae si non noceat, caret reprehensione: sin noceat, est in vitio. Neque enim praesto sunt aliae quibus perfruantur. At neutro genere perfrui plerisque molestum est, idque ob suam cuique naturam. Sunt enim in perpetuo labore animantia, ut etiam naturalis

ratio declarat, quæ cernere & audire molestum esse docet, sed assiduitate quotidiana, ut aiunt, & cōsuetudine sensuum assueuimus. Similitérque in adolescentia homines ita affecti sunt propter accretionem, ut vinolenti: & iucunda est adolescentia. At verò qui atra bili sunt natura, ij semper requirūt desiderantque medicinam, quòd eorum corpus continenter pungatur, propter temperationem, & vehementes semper habent appetitiones. Atqui aufert dolorem, quæ vis etiam, dum vehemens sit, & dolori aduersaria voluptas, ob eamque causam homines intemperantes fiunt & flagitiosi. Quæ autem vacāt dolore voluptates, earum nullæ sunt exuperantiæ: quo ex genere sunt quæ ex iis gignuntur, quæ habent suapte natura, non fortuitò & casu oblectationem. Dico autem fortuitā habere oblectationem ea, quæ medicinam faciunt. Nam quod accidit, ut curent, cooperāte eo quod in nobis adhuc sanum est nutriendi principio, idcirco efficere videntur voluptatem. At verò suapte natura voluptate afficiunt, quæ eiusmodi naturæ actionem perficiunt & absoluunt. Res autē nulla nos semper eadem delectat, quòd non est natura nostra simplex, habetque in se quiddam admixtum, dispar sui ac dissimile, quo eā interire necesse sit. Ita si quid pars altera faciat, id continuò à natura alterius sit alienum. Sin quando ad æqualitatem pars vtraque reuocetur, nec iucundum videtur quod agitur, neque molestum. Nam si natura simplex sit alicuius, eadē semper ex actione summam capiat voluptatem. Itaque semper vna Deus, eaque simplici voluptate perfruitur. Neque enim motionis tantummodo est actus, sed etiam stabilitatis: & magis est in

stabilitate voluptas, quàm in motu. Fit autem nescio quo vitio hominum, ut sententia Poëtæ, rerum omnium nihil iucundius mutatione, nihil suavius esse videatur. Ut enim homo malus facile huc atque illuc impellitur: sic etiam natura ea quæ eget mutatione, quoniam nec simplex est, nec recta. Dictum est de continentia, de impotentia, de voluptate & dolore, quid etiam sit vnūquodque eorum, quoque modo eorum aliqua in bonis sint, alia in malis. Superest ut de amicitia dicamus.

ARISTOTELIS ETHICORVM LIBER VIII.

Sequitur ut deinceps de amicitia dicendū Cap. 1.
esse videatur: quandoquidem aut virtus quædam est, aut cum virtute copulata. Eadem etiam ad vsum vitæ est necessaria maximè. Nam quis est qui velit, ut ne diligat quenquā, nec ipse ab vllō diligatur, circūfluere omnibus copiis, atq; in omni rerū abundantia viuere? Etenim ut quisque maximè opibus, principatu & potestate excellit, ita amicis maximè indiget. Quis enim esset tantus fructus in prosperis rebus sublata benignitate, quæ & in amicos extat maximè, & amplissimis laudibus afficitur? Aut quo tādē modo, sine amicis custodiri cōseruarique possent? quarum possessio quo est maior, eo plus requirit ad se tuendā. In paupertate etiam, cæterisque asperis rebus omnibus, amicorū bonitatem per-

fugium solum putāt commune esse omniū. Iam & adol-
 lescentes in officio cōtinent amici, & senibus ad obsequiū
 præstō sunt, easque vite actiones fungēdas, quibus propter
 imbecillitatē deesse coguntur: & constanti ætati comites se
 ad præclara honestaque facinora præbent. Etenim si duo
 vnā iter faciāt, & maiora animo ac mēte agitare, & plu-
 ra conficere possunt. Ac mihi quidem certē videtur natura
 esse internatos & parentes: quod non solum in hominibus
 animaduerti potest, sed in auibus etiam animantibusque
 plurimis, iisque omnibus, qui quodā gentilitatis iure sunt
 ac societate coniuncti. Sed hoc in homine est multo euidē-
 tius: vnde ita laudibus eos afficimus, qui aliis consulunt vt
 Φίλωνος ὄππος appellemus. Cernere etiā licet in peregrina-
 tionibus, q̄ sit omnis homo homini coniunctus & amicus.
 Videturque amicitia Remp. continere, & maiore, quā
 iustitia in studio fuisse legumlatoribus. Nā cū amicitie
 sit cōcordia similis, & hāc maximē sequūtur illi, & sedi-
 tionē quæ ei inimica sit, omni ratione exterminant. Quod
 si amicitia inter omnes esset, nihil esset quod iustitiā dese-
 rant. At si iusti essent, tamē amicitie præsidium requi-
 rerēt. Et quod ius præstātissimum est, id amicitia & cha-
 ritate cōtineri videtur. Nec verò res est solum necessaria,
 sed honesta etiā atque præclara. Nam & eos laudamus,
 qui amicos diligunt, & à multis diligi præclarū ducimus,
 & nonnulli etiā viros bonos eosdem amicos putāt. Sed de
 ea inter philosophos multa dissensio est. Alij enim eā si-
 militudinem quandā ponunt, & amicos similes. Ex quo
 prouerbia facta sint, Pares cum paribus facillimē congre-
 gantur: & Graculus cum graculo, & cetera generis eius-

dem. Alij cōtra figulos aiūt ita esse inter se animatos, eorūque causas longius & à natura studiosius petunt. Euripides quidē, Terrā ait, cū sicca est, desiderare imbrem: Cælum autem, cū magna aquæ copia abundat, terram expetere. Et Heraclitus, Contrarium vtile: &, Ex rebus disparibus & dissimilibus pulcherrimum concentum effici: &, Discordia effici omnia. Ab his cū multi alij, tū Empedocles dissentit: Nam pares cum paribus facillimè cōgregari. Quæstiones igitur naturales quoniam non sunt huius disputationis, omittamus, & eas quæ naturam attingunt humanam, quæque ad mores perturbationesque animi pertinent, tractemus: veluti, Vtrum in omnibus sit amicitia, an inter malos esse nō possit: &, Num sit vnum modò genus amicitiae, an plura. Qui enim vnum esse putant, quod accessionem & decessionem admittat, nō satis magno illi quidem argumento nituntur. Habēt enim accessionem & decessionem multa, quæ genere inter se differunt, de quibus supra diximus.

Hæc autem facillè intelligentur, si quid sit amabile cognouerimus: quippe cū nō videantur diligēda omnia, sed ea duntaxat, in quibus inest causa diligēdi: in quibus sunt bona iucunda & vtilia. Vtilia autem sunt, ex quibus bonum aliquod percipitur, vel cōsequitur voluptas. Ita in eo quod amabile est, vel bonum, vt finem sequimur, vel voluptatem. Sed vtrum id quisque diligat, quod absolute bonum est, an quod sibi bono est, quæstio est: quoniam hæc interdum inter se discrepāt. Itēque de iucūdis rebus quæri potest. Videtur autem id vnusquisque amare, quod sibi bono est. Quod verò perfecte absoluteque bonum est,

Cap. 2.

per se omne amabile. Vnicuique, quod sibi quisq. bonū indicat. Quod autem cuique bono sit, nō id quisque diligit, sed quod esse videatur. Nihil interest, quoniā erit amabile quod videatur. Quoniam autem ab his tribus omnes causæ diligendi proficiuntur, cum iis quidem, quæ inanimata sunt, nemini esse amicitia dicitur. Non est enim mutuus amor in eis, nec ea volunt bonis affici. Rideatur enim si quis vinum bonis effici velit, sed integrum ac saluum omnes volunt, ad vsus suos. Atqui omnes aiunt oportere amicum velle bonis affici, eius causa, nulla vtilitate quesita. Qui autem ita aliis benignè agunt, eos beneuolos appellant, si idem ab illis vicissim non fiat. Beneuolentiam enim aiunt in iis, qui vicissim idem faciunt & accipiunt amicitiam esse. Sed nunquid eò addendum est, si non sit occulta? Multi enim propter bonitatis vtilitatisque opinionem, etiam eos quos nunquam viderūt, quodammodo diligunt: fieriq. potest, vt eorum aliquis sic vicissim in hūc sit animatus. Quocirca hi beneuolentia inter se, illi quidē coniuncti videntur esse. Sed amicos quis eos dixerit, cum quemadmodum inter se animati sint, ignorēt? Amici ergo & beneuolentia inter se aperte colligati debent esse, & se velle vtrò citròque bonis affici: cum se non ignorēt, propter vnum aliquid eorum quæ dicta sunt.

Cap. 3.

Sed quoniam hæc inter se genere differunt, amores etiā & amicitia differunt. Sūt enim tria amicitia genera, quæ rebus amabilibus æquabiliter, pariterque respondent. Est enim suus cuiusque generis mutuus amor haud obscurus. Et qui inter se diligunt, alteri alteros se bonis affici volūt quia diligūt. Ac ij quidē qui vtilitatis causa colūt ami-

citias nō propter se causāque sua inter se amant, sed quia
utilitas aliqua utrinque pariat. Eadem est ratio eorū
qui amicitias colunt propter voluptatem. Nō enim face-
tos propterea diligunt, quia probi sint, sed quia delectent.
Quapropter & ij qui utilitatis causa amicitias sequun-
tur, suis commodis: & ij qui delectationis causa, amorem
sua ipsorū voluptate metiuntur. Nec quia ij sunt, illi quos
amāt, qui digni sunt quos amemus, sed quia fructuosi &
iucundi. Sunt ergo hæ fortuitæ & fucatæ amicitia: quo-
niam non idcirco qui diligitur, colitur, quia is ipse sit: sed
quia vel utilitatis præbitor sit, vel minister voluptatis.
Quocirca celeriter hæ quidem tales amicitia dirimuntur:
quippe cū pares ac similes illi qui hæc sequuntur, minus
permaneāt. Etenim si iam non sint voluptati, nec utilita-
ti, ab amore desistunt. Et quoniam utilitas nō permanet,
aliāsque alia paritur, eo quod amicitia constituerat sub-
lato, amicitia etiam dissolvitur, quod iis amicitia cum illis
rebus intercederet. Cuius generis amicitia maximè senes
attingit (non enim id ætatis homines voluptatem in ami-
citiis, sed utilitatem sequuntur) atque homines corrobora-
tis iam confirmatisque ætatibus, & adolescentes ij emnes,
qui emolumentum & fructū sequuntur. Cūque non ad-
modū eiusmodi homines cōmunionē vitæ cōsocioentur (in-
terdum enim ne effabiles quidem iucundōsque se esse vo-
lunt) sit, ut ne hanc quidē vitæ consuetudinem desiderēt,
nisi ex ipsis fructus utilitāsque capiatur. Manēt enim iu-
cundi tandiū, quādiū sperant se aliquem fructum esse fa-
cturos. Quo in genere hospitalitatem ponūt. At verò ado-
lescentum amicitia voluptatis causa omnis constituta vi-

ETHICO. ARISTOT.

detur esse. Eorum enim cum omnis in libidine & perturbatione vita consumitur: tum ex quo capiant voluptatē, eamque in præsens, id omne vel studiosissime persequuntur. Et quia mutata etate alia sequuntur quæ delectent, idcirco repente & amici fiunt, & ab amore desistunt. Nā eorū amor sæpe vnā cum voluptate deponitur, cuius cita est & repentina mutatio. Atque etiam adolescentes ad fœdum amorē propensi sunt: magna enim pars fœdi amoris in perturbatione & voluptate ponitur. Itaque & citò diligunt, & ab amore desistunt sæpe eodē die mutata sententia. Hi vnā versari totos dies cupiunt, & vitæ societate coniungi, quòd isto modo eis adsint omnia quæ ab amicitia expectant. At verò perfecta illa amicitia est, qua viri boni pari virtute præditi, inter se coniuncti sunt & copulati. Hi enim vtròque bonis se affici volunt, quia sint boni: boni autē sunt per se. Qui autē amicos affici bonis cupiūt illorum causa, ij maxime amici habendi sunt. Sunt enim per se ita affecti animo, non per aliud quippiam. Manebit igitur horum amicitia tandiu, quandiu boni futuri sunt. At virtutis manet certa & stabilis possessio. Atque etiam omnino vterque bonus est, & alteri: si quidem viri boni & absolute boni sunt, & vicissim inter se vtilis, itemque iucundi. Qui enim verè boni sunt, iidem etiā inter se alter alterum oblectāt. Suae enim cuique ac tales iucundæ actiones, & bonorū sunt eiusmodi, vel similes actiones. Sed hæc talis maxime firma est, & stabilis amicitia, nec sine causa. Sūt enim in ea omnia quæ amicis inesse debent. Omnis enim amicitia, vel ad fructum dirigitur, vel ad voluptatem, idque aut simpliciter

ac per se, aut eius quo cum intercedit nobis amicitia: & omnis quadam inter amicos paritate & similitudine constat, quæ huic per se insunt omnia. Huic enim similia sunt reliqua: quodque per se bonum est, idem est per se iucundum, quibus nihil amabilius reperiri potest. Ergo in illis maximè inest amor & amicitia, eaque optima. Iure autem rarum est maximè istud genus amicitiae. Siquidem hominum huius generis magna est penuria, & tēpore ac consuetudine opus est. Nam verū illud est, Multos modios salis simul edendos esse, vt inter se norint. Nec antè quidem probari, aut amici esse possunt, quàm habeāt quasi signa quædam & notas, quibus vterque alterum, an ad amicitiam sit idoneus, iudicet. Qui verò nimis citò ea omnia vicissim inter se perficiunt, quæ ad amicitiam pertinent, ij se illi quidem amicos esse volunt, nec sunt tamen, nisi sint digni amicitia, itaque iudicent de se mutuò. Repentè quidem cōcilandæ amicitiae volūtas nascitur, amicitia non item. Est igitur illa amicitia & tēpore, & reliquis rebus ad amicitiam necessariis perfecta. Quæ omnia & similia ab vtroque extant in alterum, quæ quidem in amicis inesse conuenit.

Quæ autem iucunditatis causa cōflatur, huic est similis. Boni enim viri se vtrò & citò oblectant. Itēque ea quæ vtilitatibus emolumentisque colitur: siquidē viri boni tales se alter alteri præbēt. Tum verò amicitiae huius generis permanent diutissimè, cū ab amicis paria, vt iucunditates, ministrantur neque ita solū, sed si etiam ab eodem proficiantur, vt facietis contingit, non vt in amante, & eo quem ille insano amore deperit. Neq; enim iisdem re-

Cap. 4.

bus oblectantur isti, sed ille forma huius, hic amatoris obsequio & observantia. Simul ac igitur forma immutata est, interdum etiam amicitia dissolvitur, cum in hoc non est iucundus aspectus, ab illo hic non colitur. Sed plerique in amicitia permanent, si moribus similes consuetudine adiuncta mores consentientes inter se diligant. Qui autem in amoribus non iucunditatem, sed utilitates permutant, & minus diligunt, & diu permanent in amicitia. Qui vero amici sunt spe questus & emolumentis, eorum amicitiam utilitas commutata dissolvit: quippe qui se non inter se diligunt, sed utilitatem & fructum. Quocirca suavitatis utilitatisque causa & malis inter malos, & bonis cum improbis, & neutris cum quolibet amicitia esse potest. Sed perspicuum est in solis bonis veram perfectamque esse amicitiam. Mali enim malis, nisi quid emolumenti consequatur, non oblectantur. Sola etiam bonorum amicitia reprehensione & criminationibus caret. Non enim facile est criminibus aliquem oblati credere de eo, quem ipse diu probavit atque perspexit. Præterea & fides in his viget, nec ullus relinquitur iniuriæ locus, cæteraque omnia quæ in vera amicitia postuluntur. In aliis autem societatibus nihil prohibet hæc talia existere. Quoniam enim homines, eos etiam amicos appellant, qui utilitatibus, emolumentis, & fructibus amicitias dirigunt, ut civitates, in quibus societates nasci videntur, utilitatis causa: & eos qui oblectationis causa inter se amant, ut faciunt pueri, certè hostales homines nos etiã amicos appellemus. Amicitie autem genera sunt plura. Ac primum quidē & propriè amicitiam eã nominamus, quæ inter bonos est, quia boni sint:

reliquas ex similitudine. Amici sunt idcirco, quia in eis aliqua est boni significatio & similitudo. Etenim iucūditas bonum iis videtur, qui studiosi sunt iucūditatis. Nec hæ ferè amicitia copulatæ coniunctæq; reperiuntur in quocumque, nec ijdem vtilitatis causa fiūt amici & voluptatis, quòd non admodum conuenire in vnum, & connecti solent, quæ temere & casu eueniunt. Cūque in hæc genera distributa sit amicitia, improbi quidem amici futuri sunt vtilitatis voluptatisque causa, quia similes sint: boni autem per se amici sunt, quia probi. Hi ergo absolutè amici nominantur, illi fortuito, & quia his sunt similes.

Vt verò in virtutibus boni, sic in amicitia alij animo & Cap. 5.
habitu, alij vsu & actione amici nominantur. Alij enim vitæ consuetudine & societate coniuncti, & se vtrò & citrò oblectant, & vtilitates suppeditant. Quidam verò dormiunt, disiunctive sunt illi quidem intervallo locorū, nec vtūtur amicitia, sed ita sunt affecti animo, vt proprio amicorum munere fungi possint. Neq; enim locorum intervallo funditus tollūt amicitiam, sed officia & actionē. Quòd si sit diuturna absentia, amicitiam quoque delet, ac obruit obliuione. Ex quo factum est prouerbum,
„ Sæpe perisse amor est per longa silentia visus.

Sed nec senes, nec seueri, idonei ad amicitia vidētur: quippe cū nec in iis sit admodum iucūditatis, & nemo possit cum tristi, nec cum eo in quo nihil est incunditatis, vivere. Nam & dolorem natura fugit, & voluptatem sequitur maximè. Qui autem alteri alteris probati sunt, nec coniunctione vitæ sociati, beneuolis sunt, quàm amicis, similiores. Nihil est enim tam amicorum proprium,

quàm vitæ societas & cōmunio. Præsidia enim & adiumenta inopes desiderant: societatem vitæ etiam beati, quandoquidem eos solos esse minimè cōuenit. At coniunctio vitæ esse inter eos non potest, qui nec iucundi sint, neque iisdem rebus moueantur: quod sodalitas videtur maximè cōtinere. Ergo amicitia videtur ea maximè, quæ ad modum sæpe dixi, quæ inter bonos est. Amādū est enim, & sequendum quod absolutè ac propter se bonum est, vel iucundū. Id autem cuique bono est, quod sibi quisque utile arbitratur. At probus probo amicus est vtriusq; causa. Sed amor perturbationi similis est, habitui amicitia: quoniam amor nō minus iis quæ inanimata sunt tribuitur: & redamāt homines animi iudicio, quod ab habitu profiscitur. Bonis quæ affici volunt, quos diligunt illorum causa non repentino aliquo, quasi motu incitati, sed animi iudicio atque ratione. Et quibus amici chari sunt, ij sua ipsorum bona diligunt. Cum enim vir bonus, amicus paratus est, tum in bonis eius, cui est amicus ducitur. Quocirca vterque sua bona diligit, vicissim quæ reddit parem animi voluntatem & iucunditatem, quandoquidem amicitia quædā equalitas dicitur. Hæc igitur in amicitia ea quæ in bonis est, insunt maximè.

Cap. 6.

Inter seueros autem & senes, eò rarius amicitia est, quod morosiores sunt & difficiliore, minùs quæ delectantur vitæ cōsuetudine. Nā & amicitie propria sunt hæc omnia, & eam cōtrahunt. Itaq; amicitiam citò adolescētes instituunt, senes non item. Neque enim eos charos habere possunt, quorum cōsuetudine minus delectantur. Itēque ne seueri quidem & tristes. Et quanquam hi tales homines

benevolentia inter se coniunguntur, cum suos bonis velint affici, & adiumenta praesidiaque suis rebus duris petant: tamen amicitia inter eos locum non habet, quod cum aliis versari nequeant, neque se vltro & citro vlla re oblectare, quae ad amicitiam omnia maxime videntur pertinere. Sed perfecta cum multis amicitia institui non potest: sicut fieri non potest, ut insano amore vna multi colantur. Est enim hoc, ut excessus quida. Quod vero est tale, cum vno natura videtur intercedere. Eidem autem simul vehementer probari ac placere multos, non facile est. Sed nec bonum esse fortasse est facile. Experiendum etiam est, & consuetudo adiungenda, quod est omnium difficillimum. Nam utilitatis causa & delectationis multis idem placere potest, quod & huius generis sint multi, & breui tempore possint, quae huc pertinent omnia suppetere. Horum autem generum magis illa nomen videtur obtinere amicitiae, quae delectatione & iucunditate vitae dirigitur: cum in hoc genere eadem efficiant utrique, & se alter alterum oblectent, & iisdem rebus moveantur: quales sunt adolescentum amicitiae, in quibus magis viget liberalitas. At vero quae emolumentis, utilitatibus, & fructibus colitur amicitia, illorum est hominum propria, qui in foro versantur. Et beati quidem utilitates & emolumenta non desiderant, iucunditatem delectationemque desiderant. Vivere enim cum aliquibus cupiunt, & molestias ferunt illi ad tempus: perpetuo vero ne ipsa quidem bona, si molestiam afferunt, quisquam perferre possit. Itaque amicos suaves querunt, quos quidem par est probos esse, & sibi, & amicis. Sic enim eis ea suppetent omnia, quae amicis adesse

debēt. Qui verò sunt aliquo imperio præditi, ij amicis distinctis ac disparibus vtūtur. Ex aliis enim vtilitates percipiunt, alios habent ministros voluptatum: quæ duo non ferè in eodem reperiuntur. Neque enim aut eos eligunt, qui virtute quasi sale, sermonis iucunditatem condiāt, aut eos qui sint ad res honestas vtilēs: sed cūm facetos qui delectādi studio teneantur, tum eos qui possint imperata exequi. Atqui nō solent admodum hæc in eodē inesse. Dictū est, virum bonum eundem vtilem & iucundum esse: qualis amicus non est superiori, nisi etiā virtute superetur. Siminus, nō fit par qui inferior est proportionē. Illius verò generis nō admodū multi solent existere. Ergo in æqualitate ac paritate hæc, de quibus dixi, amicitia cernūtur, quoniam eadem ab vtriusq; extāt in alterum, & sibi ea vicissim optāt, aut aliud cum alio, vt dixi, vt voluptatē vtilitate commutāt. Hoc etiā dixi, eas nō esse æquē amicitias, nec diu permanere. Atq; etiā videntur ex similitudine & dissimilitudine eiusdem, & esse amicitia, & nō esse. Nā amicitia videntur, si cum ea conferātur, quæ virtute dirigitur. Cūm enim iucūditas in vna, in altera insit vtilitas, hæc insunt in illa omnia. Quia verò hæc criminationibus caret, stabilisq; ac firma est, illæ autem decidunt celeriter, alijsque multis differunt, nō videntur rursus amicitia, propter dissimilitudinem quæ iis est cum illa.

Cap. 7.

Atque etiam aliud genus est amicitia, quod in excellentia & præstantia cernitur: qualis est patri cum liberis, & seni cum adolescente, viro cum vxore, & principi cum eis quibus præsit. Sed hæc inter se differunt. Non enim eadem est parentibus cum liberis, & iis qui præsunt aliis,

cum iis qui eorum in imperio erunt: nec patri quidem eadem est cum filio, & filio cum patre: nec eadem viro cum uxore, uxori que cum viro. Nam cum alia virtus, aliudque officium horum unicuique sit attributum, diuersæ autem & variæ sint causæ diligendi: fit vt alia atque alia intercedat amicitia & charitas. Nec eadē quidem vtri-que ab altero officia tribuuntur, nec id quidem equum sit, vel postulandum. Cum verò ea tribuunt liberi parentibus quæ debent procreatoribus, parentes vicissim liberis quæ ex se natis debent: tum ibi stabilis quædam & honesta amicitia exoriatur, necesse est. Qua etiam ratione in cæteris amicitiiis, quæ in excellētia sunt, amor debet existere: vt maior ei charitas debetur, qui præstātior est, quàm ipse alteri debeat: & ei ex quo maiores vtilitates fructusque capiātur, itēque cæteris omnibus. Cum enim amor prodignitate exoritur, tum existit quodammodo æqualitas, in qua amicitia consistit. Sed non eodem modo in iustitia & amicitia par ratio æqualitatisque cernitur. Est enim in iustitiæ æqualitate primo loco eius, quod pro dignitate cuique tribuitur, habenda ratio: secundo eius, quantum quisque auferre debeat. At in amicitia cōtrā, primum locum, quantitatis: secundum, dignitatis æqualitas tenet. Quod ex eo perspicui potest, quia si magna sit inter amicos virtutis, vel vitij, vel facultatum, vel aliarum rerum distantia, non iam in amicitia permanent, nec dignos quidem se iudicant. Quod in Diis est multò etiam euidentius, ex eo quòd omnibus bonis longè ac multum superent. Id quod etiam in regibus cernere licet, quorum amicitia multò his inferiores homines se indignos putant. Et nequam homi-

nes se indignos censent, qui optimis viris atque sapiētissimis sint amici. Ergo incertum est quatenus hi permaneāt in amicitia, cum si multa eximātur, etiā maneāt: sin magna sit distantia, vt Dei, nō iam manet amicitia. Ex quo existit quæstio, num aliquando velint amicos bonis quā maximis affici, vt Deos esse. Neq; enim iam amici futuri sunt: non igitur erūt in bonis, nam in bonis amicorū amici numerātur. Quod si preclare illud dictū est, suum quēq; amicum bonis affici velle illius causa, profectō permaneat ille in amicitia oportet, qualiscunque hic sit futurus. Ipse sanē vt homini maxima bona ille quidem optabit, sed nō omnia fortassis. Se enim quisque maximē diligit.

Cap. 8.

Sed plerique videntur diligi malle, quā diligere, propter ambitionem. Itaque multi amici assentatorum reperiūtur. Est enim amicus nimius assentator omnis, aut certē se eū vult videri, qui diligere, quā diligi malit. Hoc autē ipsum diligi haud procul abest ab eo quod est honore affici, cuius cupiditate multi inflammātur. Neque verò honorē propter se expetunt, sed per aliud. Plerique enim ex eo voluptatem percipiunt, si à viris qui imperio præditi sunt, honore afficiātur: quod sperant, si qua re egeāt, fore vt ab iis consequantur. Interim verò quasi signo & argumēto accipiēdi beneficij honore letātur. Alij cum à probis & notis honorē sibi tribui cupiāt, illorū de se cōfirmare volūt opinionem. Gaudent igitur se probos esse, illorū quidem iudicio quod approbāt. Sed per se gaudent se charos esse: quod ideo melius est, quā honore affici. Et per se expetenda amicitia est, quē magis in eo est, vt colas, quā vt colare. Quod ipsum matres declarāt: quē ex eo quod dili-

gant magnam capiūt voluptatem. Quædā enim dant nutritiōs liberos, eosque vltro ac sponte diligūt, nec ab iis vicissitudinē amoris postulant, si fieri vtrunque non possit, satisque sibi fieri putant si præclare cum illis agi perspiciant. Quinetiam eos diligunt, quanuis eis non possint propter ignorationem tribuere quæ debēt. Cūq; in eo magis cernatur amicitia, vt diligamus, iūq; homines laudentur, quibus chari sunt amici, sit vt amicorum virtus sit in amando. Itaque omnes qui hoc faciūt pro dignitate, amici stabiles, constantēque sunt habendi: eorūque firma & stabilis amicitia est. Isto etiam modo qui dispares sunt, quoniā exæquari possunt, faciliē sunt amici futuri: æqualitas autem & similitudo quædam amicitia est, ac similitudo eorum maximē, qui virtute ac moribus congruunt. Hi enim cū per se stabiles sint & constātes, eiusmodi etiam alij aliis se præbent: nec aut flagitia desiderant, aut ministri eorum sunt, quinetiam ea potius arcent & reprimūt. Probos enim nec ipsos peccare decet, nec amicos sinere vt administri sint libidinis. At verò in malorū amicitia nihil firmum, nihil stabile est: quippe qui sui similes non permaneant. Ad tēpus amicitias colunt, cū interim sua inter se alter alterū improbitate flagitiisq; oblectant. Illi autē qui vtilitatibus amicitias dirigūt, quique suauitate, diutius colunt amicitias. Nā amici sunt tādū, quādiu alter alteri vtilitates oblectationēsq; suppeditant. Ex cōtrariis verò eæ maximē constare videntur amicitia, quæ vtilitatis causa cōparantur, vt egens locupleti, docto inscius. Qua enim quisque re eget, eam cū sibi dari velit, aliam dat vicissim. Quod ad genus trahere ac transferre licet

amatorem, & eū qui amatur, & formosum & deformē,
Quocirca ridiculi vidētur interdum amatores, qui suo in
suos amori, illorum erga se amorē æquum censent pariter
æqualitèrque respondere. Si quidem digni amore sunt, fro-
tassis æquè postulādum est: sin nihil tale habeant, sit ridi-
culum. Nec cōtraria quidē certè contraria suapte natura
sibi expetunt, sed fortuito & casu: estque appetitio medio-
critatis, quod bonum dicitur, velut ei rei quæ sicca est, non
optabile est nec vtile, humidam fieri, sed ad mediocritatē
peruenire: itēque rei calidæ, ac cæteris. Sed hæc quidem,
quoniam non sunt huius disputationis, missa faciamus.

Cap. 9.

In iisdem rebus, vt initio dixi, versari amicitia & ius
vidētur: quippe cū ius in omni societate & amicitia cer-
natur. Itaque amicos appellant eos, quibus cū vnā & na-
uigant & militant: itēque eos, quibus cum quampiam
aliā ineunt societatem: quādiūque illi homines inter se
communione aliqua consociati sunt, tādīus, quoniam iuris
etiā communio, amicitia permanet. Et prouērbium illud
rectè. Amicorum bona communia: quandoquidem ami-
citia in societate consistit. Sunt autem fratrum & sociorū
omnia communia, certa & separata reliquorum: & aliis
quidem plura, aliis pauciora: quoniam amicitie aliæ gra-
uiiores & sanctiores sunt, leuiiores infirmioresq; aliæ. Sed
& iura inter se discrepāt. Neq; enim eadem intercedunt
parētibus cum liberis, neque fratribus inter ipsos, nec sociis,
nec ciuibus. Similitèrque in aliis amicis. Alia igitur atque
alia iura sunt & officia, aliæ atq; aliæ iniuriæ his omni-
bus inter ipsos: atq; hæc pro amicorum gradibus, accessio-
nem capiunt. Vt socio grauius est adimere pecuniā, quā

ciui: & fratri non opitulari, quàm externo: & patrē verberare, q̃ quenuis alium. Ius autem vnà cum amicitia augeri solet, quippe cū & iisdem in rebus sint, & æquē pateant. Sūt autem omnes societates quædā velut partes ciuilis societatis. Conueniunt enim homines emolumēti alicuius causa, & vt aliquid suppeditēt, quod ad vitæ vsum cultūq; pertinet. Societatē autem ciuilem iam ab initio vtilitas & coiuuit & continet. Hoc enim legistatores spectāt: & id demū ius esse fatētur, quod publicè prodest. Ac ceteræ quidem societates sibi quasi finem propositā habēt suā quæque vtilitatem, vt nautæ eā quæ nauigationi proposita est, ad conficiendā pecuniam, vel ad aliquid generis eiusdem: & cōmilitones eam quam spectat res bellica, siue pecuniarum siue victoriæ, siue vr̃bis alicuius potiundæ cupiditate ducantur. Itēque tribules & populares. Quāquā nonnullę societates voluptatis causa constitui solēt, vt eorum qui choros ducunt, & eorum qui pecunias in cōuiuiā conferunt, quæ sacrificij causa & cōuictus fieri solent, quæque omnes ciuili subiectæ videntur. Non enim ciuilis consociatio eius quod in præsens prodest, sed in omnē vitā studio ducitur. Qui autem sacra faciunt, atque in iis conuentus, ij cū Diis honorem tribuunt, tum sibi ipsi cessationē suauem & iucundā cōparant. Cōstat enim sacra & cōuentus olim fieri solitos, posteaquā fruges perceptæ erāt, vt primitias, quod id maximè tēporis cessarent. Hoc igitur apparet, omnes societates partes esse ciuilis. Societates verò cuiusq; generis, suis etiā generis amicitia cōsequūtur.

Rei autem publicæ tria sunt genera, totidēque ab illis defectiones quasi earum euerfiones. Sunt autem res. Cap. 10.

publicæ, regia potestas, & ea quæ est in potestate optimorum, & tertia ea quæ ex censu nominata est, quam apte censuum potestatem appellari licet: quam eadem plerique Rempublicam solent dicere. Harum autem omnium optima est regia, deterrima, timocratia. Defectio à regia, tyrannis dicitur: utrique enim vnus præest, sed tamen inter eas permultum interest. Tyrannus enim suis, rex eorum quibus præest, solet commodis vtilitatique seruire. Neque enim rex habendus est is, qui se ipse non est contentus, quiq; copiis adiumentisque omnibus minus excellit. Qui autem eiusmodi sit, is cum nullo egebit, tum rationem nullam ducet commodorum suorum, sed eorum qui ipsius imperio erunt. Nam qui se eum non præstat, eum sorte delectum quendam potius, quam regem licet dicere. At tyrannis huic aduersaria est, siquidem sibi suisque rationibus consulit. Quò magis perspicuum est, eam esse deterrimam. Quod enim rei optimæ contrarium est, idem pessimè & flagitiosissimum. Ex regali autem potestate in tyrannidē Resp. delabitur. Est enim corruptela singularis principatus tyrannis: & rex si vitiosus sit, tyrannus efficitur. Ex eo autem statu Reip. qui est in potestate optimorum, in eum fit mutatio, in quo pauci presunt: idque culpa & vitio principum, qui res ciuitatis non diuidunt pro dignitate, sibiq; vel omnia vel maxima cōmoda sumunt, & magistratus semper ad eosdem deferunt, quòd plurimi faciāt diuitias. Ita pro optimis pauci, iiq; vitiosi imperant. Quæ autem ex cēsu potestas nominata est, in popularem vertitur. Sunt enim hæ finitimæ, quòd & censu potestas est in multitudine, & ij æquo iure viuunt qui censi sunt. Sed quoniam popularis

potestas paulum à statu Reipub. discedit, minimè vitiosa est. Ac Reipub. quidem status hoc ferè pacto labefactari mutarique solent, quod ita & paulum admodum, & facillimè mutantur. Earum autem similitudines & quasi exempla licet in familiis cernere. Nam quæ patri est cum liberis societas, regalis potestatis formam obtinet. Patri enim curæ sūt sui liberi. Hinc etiam Homerus, Iovem patrem vocavit. Debet enim regia potestas esse patrum imperiū: quod quidem in tyrannidem versum est apud Persas, qui quasi servis utuntur liberis suis. Est etiā domini in servos tyrannicum imperium, quippe in quo domini cōmoda agantur. Atque hoc quidem ius rectum videtur, Persicum à recta via deflexit. Disparēs enim disparia imperia sequuntur. Viro autem cum uxore ius id intercedit, quod non absimile est ei quod est in optimorū potestate. Nam pro dignitate vir iis in rebus imperat, quæ digne sūt viro: quæ autem fœminam decent, eas ei tribuit. Quod si in omnibus præsint vir ac dominetur, in paucorum potestatem fit mutatio, quoniam cōtra dignitatem suam facit, non quia est præstantior. Interdū etiā mulieres præsunt, cum amplum patrimonium consecutæ sunt. Non igitur tū imperia virtuti deferuntur, sed diuitiis & facultatibus, quemadmodum in paucorum potestate. Ac censu potestati pariter respondet, quæ fratribus inter ipsos coniunctio est. Sunt enim pares, nisi sint dispari ætate. Itaque si magna ætatis distantia, nō iam amicitia fraterna cōstituitur. Sed in iis maximè familiis viget popularis potestas, quæ domino carēt, quod ibi omnes pares sint: & in quibus est dominus imbecillis, & licentia concessa omnibus.

Cap. 11. In vnoquoque autem Reipub. genere, tandiu amicitia manere videtur, quādiu ius & officium permanet. Regis quidem cum iis quibus præest, amicitia, in excellētia quadam beneficij cernitur. Bene enim de suis meretur. Siquidem bonus sit, eò omnia referet, vt sint quàm beatissimi, quemadmodum pastori oues curæ esse solent. Vnde Agamemnonem Homerus pastorem populorum vocauit. Quo etiam in genere patriū est imperiū, sed magnitudine beneficiorū præstat. Pater enim is est, qui quod omnium maximum est, procreauit, is qui aluit, is qui erudiuit: quæ eadē tribuūtur etiam maioribus. Natura enim præest & pater liberis, & progenitores nepotibus, & rex iis qui in eius sunt imperio. Hæ autem amicitie in excellentia quadam præstantiāque cernuntur. Itaque honos tribuitur parētibz. Nec verò eadem iis officia & iura tribuuntur, sed pro dignitate, præsertim cum hoc etiam modo amicitia iudicetur. Eadem autem amicitia est viro cum vxore, quæ in potestate optimorum. Virtuti enim conuenienter & optimo cuique semper maxima quæque commoda, & cuique pro dignitate tribuuntur. Quæ eadem est iustitiæ ratio & sententia. At verò fratribz inter ipsos amicitia similis est sociorum amicitie. Sūt enim pares & æquales, cuiusmodi quidem in hominibus iidem ferè mores sunt, eadem studia, iidem affectus. Huic etiam finitima ea est, quæ viget in sensus potestate: pares enim ciues volunt esse ac probi, vicissimque imperare, & id æqualiter: quòd idē in amicitia valet. Sed in euerfionibus rerum publicarum, vt officia & iura minus habent loci, sic etiam amicitia: quæque est in pessima, minimum. In tyrannide enim aut

nullus, aut certè perexiguus locus est amicitiae. Nam, quibus hominibus nulla societas est inter ipsos, nullaque communio, principi cum eo cui praest, in iis nulla est inter eos amicitia: quando ne ius quidem, nisi fortè quale est artifi-
ci cum instrumento, & animo cum corpore, & hero cum famulo: ab his enim percipiunt utilitates ij qui utuntur. Et amicitia nulla est, nec ius ullum cum rebus inanimis, nec cum equo quidem & boue, nec cum seruo, quia seruus est. Nulla est enim societas nobis cum illo, cum presertim seruus instrumentum sit animatum: & instrumentum, seruus inanimus. Quia ergo seruus est, nulla est nobis cum eo amicitia, sed quia homo. Sic enim nati videmur, ut inter omnes esset iuris societas quaedam, inter quos possit esse legis conuentorumque communio. Ita etiam amicitia, quia homo est. In tyrānide autem exigua est amicitiae iurisq; communio: at in populari potestate, maxima. Multa enim sunt æquo iure utentibus hominibus inter se communia.

In societate igitur ac communione, ut diximus, omnis Cap. 12.
amicitia consistit. Sed hinc eam quæ inter sanguine cōiunctos & socios intercedit, licet excludere. Quæ autem ciuibus, tribubus, & hominibus vnà nauigantibus inter ipsos est amicitia, quæque sunt eius generis, eæ societatibus sunt cōmunitatibusque similiores: quippe quæ stipulatione quadam constare videantur. Quibus etiā hospitalem adscribere licet. Gradus autem plures sunt coniunctionis sanguinis, qui à patria omnes profecti sunt. Nam & parentes ex se natos diligunt, quòd sint quiddam ipsorum, & nati parentes, quòd illorum pars quaedam sint. Atqui magis norunt parentes quos procrearint, quàm nati se ab

ETHICO. ARISTOT.

illis procreatos : coniunctiusque est, & copulatiue ei quod procreatum est, id omne quod ipsum generauit, quam quod generatum est ei quod procreauit. Quicquid enim, id est quod ab alio profectum sit, ei cognatum est, vnde fluxerit vt dēs & pilus, & quiduis aliud ei qui ipsum habet. Illorum nihil ei vnde ortum est, aut certè minus, idq; progressu temporis. Nā & parentibus liberi simul ac orti sunt, chari solent esse, & liberis parentes progredientibus ætatibus cum dispicere & sentire cœperunt. Ex quibus perspicuum est, quid sit cur maior sit sensus amoris in matribus. Nam æquè parētibus vita liberorum chara est, atque sua. Nam cum sint orti ex iis, quasi adulteri iidē sunt, propter seiunctionem. Et natis quidem parētes chari sunt, quòd ab illis natura sint procreati. Fratres autē idcirco inter se diligūt, quòd ex iisdem orti sunt parentibus. Quæ enim ipsis cum illis est coniunctio ea, idem inter illos efficit. Itaq; eundem sanguinem prædicāt, eandēque stirpem & sobolem, cæteraque generis eiusdem. Sunt igitur in diuisis seiunctisq; rebus, eadem res quodammodo. Magnum est etiam ad amicitiam momentū vnà educatos & æquales esse : quoniam & æqualis æqualem delectat, & vitę consuetudine fiūt sodales. Quocirca sociorum amicitia, fraterna similis est. Atque etiā patrueles reliquiq; cognati & propinqui ob eam causam coniuncti inter se, copulatiueque sunt, quòd ex iisdem nati sint. Alique eorum cōiunctiores sunt, alieniores alij, quòd vel propius parentem & autorem attingant, vel ab eo absint longius. Quæ autem est & natis cū parentibus amicitia, & hominibus cum Diis, ea constituta est tanquā cum bono atque præstanti. Optimè enim

de nobis meriti sunt, præsertim cum & procrearint nos, & aluerint, & erudierint procreatos. Accedat huc suauitas quædam maior oportet ac utilitas, quàm in alienorum amicitia, quò vitæ est inter eos arctior cõmunio. Insunt etiã in fraterna amicitia ea omnia, quæ in sociorũ, ac multò etiam magis in probis & omnino similibus, quò cõiunctiores sunt, arctiùsque se inter se ab ineunte etate diligunt, quòque sunt similiore moribus ij qui ab iisdem procreati sunt. vnà educati, eadẽ disciplina eruditi & instituti. Huc etiam accedit cõprobatio diuturna, maximum & arctissimũ vinculum. Eiusdem collatione rationis ea omnia sunt in reliquis cognatis, quæ ad amicitiam pertinent. Sed inter virum & uxorem, natura peperisse amicitiam videtur. Est enim homo ad cõiugium natus magis, quàm ad ciuilem societatem: quo prior est domus magisque necessaria, quàm ciuitas: & quo est animantibus procreatio cõmunior. Ac bestia quidem hoc vnum spectat & sequuntur: homines autem non procreandi modo causa vnã in domum conueniunt, sed eorum etiam parandorum, quæ ad vsum vitæ pertinent. Statim enim dispersita sunt officia, suntque alia viri, alia vxoris propria. Prosunt igitur vterque alteri sua in commune conferentes. ob eamque causam suauitas in hac tali amicitia inest utilitasque maxima. Qui si probitatem ad eam attulerint, virtute constituta videri potest. Est enim vtriusque virtus propria, qua se oblectare possint. Et quoniam nati liberi vinculum quoddam videntur, idcirco qui liberis carent, facilius dissociantur. Nam & liberi commune vtriusque bonum est, & quod commune est aliquorum,

omne eos coniungit & continet. Quam autem vitæ degē-
dæ rationē vir & vxor vnā sequi debeant, & amici om-
ninò, hoc quærere nihil aliud est, quàm quemadmodū iu-
ra & officia tueri debeant. Neque enim idem homini est
cum amico & extero, & socio, & condiscipulo.

Cap. 13. Cum autem tria, vt initio dixi, genera amicitiae sint, &
in vnoquoq; genere alij amici pares sint, alij impares: (nā
& qui pariter sunt boni, inter se amici sunt, & præstan-
tior deteriori est: itēque suaues & vtilēs commoditati-
bus inter se conferendis, partim æquales, partim differen-
tes,) illi quidē qui sunt æquales, pares esse debēt in amore,
cæterisq; rebus: qui impares sunt, iis proportionē præstati-
æ respondendum est. Existūt autem sæpe criminationes &
querelæ in amicitia, quæ ad fructum refertur, vel sola, vel
maximè, nec sine causa. Quoniam enim ij, qui virtutē in
amicitiis cōciliandis sequūtur, propensi sunt ad bene vtrò
& citrò merendum, quod virtutis & amicitiae est pro-
prium, eoque certatim properant: in iis nec criminationes
incidūt, nec pugnae. Neque enim eo quisquam offenditur,
cui charus sit, quique de se bene mereatur: quinetiam si
gratus est, ei refert gratiam. Et qui cum fœnore consecutus
est quod volebat, is nunquam de amico cōqueretur, cum
vterque boni cupiditate ducatur. Ne in iis quidem ferē
quæ suauitatis causa comparantur, incidunt. Si enim vi-
ta victusque communis eos delectat, iam vtriq; quod vo-
lūt, aderit. Et ridiculus sanè videatur, si quis eum accuset,
cuius cōsuetudine minus delectetur, cum liceat ab eius ab-
esse consuetudine. At verò plene sunt obiurgationum, ple-
næ querelarum & criminationū, eæ omnes quæ fructibus

nentur. Vtrum autem secum cuique sit amicitia, necne sit, omittamus hoc quidem tempore quaerere. Verum ea ex parte putandum est amicitiam constare, qua eorum quae dixi, aut duo adsunt, aut etiam plura, vel ex eo quod maxima amicitia videtur ei similis, quae secum cuique est. At enim videntur quae dicta sunt, adesse permultis etiam improbis. Num ergo eorum participes sunt, quia sibi placent ipsi, seque bonos putant? Haec enim omnia eorum insunt nemini, qui admodum nefarii sunt & improbi, nec videntur quidem, nec ferè ulli malorum. A se enim dissident ipsi, secumque discordant, & alia volunt, alia sequuntur ritu impotentum. Quae enim sibi ipsi bona esse statuerunt, ea iis quae iucunda sunt, cum suo etià damno coniuncta anteponunt. Alij rursus propter timiditatem & ignaviā ab iis rebus gerendis recedunt, quas sibi ipsi optimas esse decernunt. Qui verò multa & gravia scelera admiserunt, improbitate victi, & se oderunt ipsi, & vitam fugiunt, mortēque sibi ipsi consciscunt. Improbi etiam alios quibus cum versentur, requirunt, se fugiunt ipsi. Multa enim & gravia facinora recordantur, & alia eiusdem generis, cum soli sunt, expectant: cum sunt cum aliis, oblivione obruunt. Et quoniam in iis nulla est causa cur diligantur, nulla est etiam in eis ratio diligendi sui. Nec igitur ipsi secum unā letari possunt, nec dolere. Eorum enim animus à se ipse dissidet, secumque discordat, aliāsque propter improbitatem, se dolet à quibusdam rebus abstinuisse, aliās gaudet: atque pars altera huc trahit, & illuc altera, ut solēt partes dissoluti corporis. Qui si & dolere simul non possit & letari, at paulo post certè & molestè fert ex rebus aliqui-

bus voluptatem cepisse, & sibi eas vellet non fuisse voluptati. Est enim vita malorum plena pœnitentiæ. Nō igitur in se amicè animati sunt improbi, quòd in eis dignum nihil sit amicitia. Quòd si ita affectum esse animo valde miserū est, fugienda improbitas est animi magna contentione, dandaque opera, vt boni simus. Sic enim & in nos ipsi amico animo affecti, & aliis sumus amici futuri.

Cap. 5.

Benevolentia autem quanquam videtur, tamen non est idem quod amicitia. Nam benevolentia etiam cum iis coniuncti sumus, quos ignoramus, eadēque occulta esse potest, amicitia secus: quod etiam suprā attigimus. Nec amor quidem est, præsertim cū nec sit desiderij, nec cupiditatis particeps, quæ amorē consequuntur. Propterea consuetudine amor suscipitur, benevolentia etiam citò, quod in certantibus contingit. Alij enim in alios benevoli sunt, & in eis est eadem voluntas, cū interim nullis officiis, nullisq; actionibus iuuent. Nam & repente, vt dixi, benevolentia coniunguntur, & leuiter diligunt. Est igitur amicitia principium & fons, benevolentia, quemadmodū amatoriarum leuitatum est ea voluptas, quæ ex sensu oculorum aspectūque capitur. Etenim nemo quenquam insanè amat, quem non viderit. Et quem forma delectat, non continuò amore capitur, sed tum denique cū & absentis desiderio tenetur, & præsentem concupiscit. Sic inter nullos amicitia esse potest, nisi antè coniuncti sint benevolentia. At qui benevolentia coniuncti sunt cum quopiam, non ij continuò etiam diligunt. Eos enim dūtaxat volunt bonis affici, quibuscum sunt benevolentia coniuncti: nec ullis officiis tamen iuuare adhuc vellent, nec ullam pro-

pter eos suscipere molestiam. Quocirca eam translato nomine otiosam amicitiam licet dicere, quā tempore cōfirmatā cū auxit consuetudo, tum amicitia nascitur, non quæ utilitatis aut suauitatis causa fingitur: quandoquidem eorum causa nemo cum alio beneuolētia cōiungitur. Nam qui beneficia accipit, si eum qui cōtulit, beneuolentia complectatur, is quod iure debet, facit. At verò qui beneficia ponere vult apud quempiam, spe præsidij & auxiliij adductus, non illi beneuolus, sed sibi potius videtur: sicuti nec is amicus habendus, qui utilitatis causa colit & obseruat quempiam. Omnino autem virtus & probitas beneuolētiā contrahit, si qua significatio honestatis, fortitudinis, aut alicuius eiusdem generis eluceat. Quod etiā in certantibus fieri solere diximus.

Atque etiam concordia ad amicitiam pertinere videtur. Itaque non est idem quod consensus, quādoquidem in iis etiam, quorum alter alteri ignotus sit, hic inesse potest. Nec concordēs aiunt eos qui de quauis re idem sentiunt, ut eos qui de rebus cælestibus: quippe cū idem, & vnum de iis rebus sentire, non pertineat ad amicitia. Sed ciuitates in concordia esse tum dicuntur, cū de commodis & utilitatibus, vnum idēque sentiunt & sequuntur, quodque publicè placuerit, exequuntur. Ergo in gerendis rebus iis quæ graues ac magnæ sunt, quæque adesse possunt, vel vtrisque, vel omnibus, concordia consistit. Veluti ciuitates concordēs sunt, cū placet omnibus magistratus delectu creari, aut ineundam cum Lacedæmoniis societatem, aut Pittacū imperatorem esse, si etiam ipse velit. At verò cū seipsum vterque, ut est in Phœnissis,

Cap. 6.

voluerit deligi, tum seditio nascitur. Nō enim vnū idēque cogitare duos, quale idcunque sit, concordare est, sed idem de eadem re. Vt cūm populus & optimates optimos volunt præesse Reip. sic enim omnes quod volunt, consequuntur. Ciuiūque inter ipsos amicitia concordia videtur, vt etiam celebratur. Est enim illa in cōmodis & vtilitatibus, iisque adeo quæ ad vitæ vsum pertinet: qualis bonis inter bonos, cōcordia est. Ii enim per eam, quam semper retinent constantiā, vnum idemq; & ipsi secum, & cum aliis sentiunt: præsertim cūm eorum stēt sententiis, & voluntates non more Euripi refluāt. Recta etiam & vtilia sibi proponunt, quorum communiter cupiditate ducūtur. At verò improbi, nisi ad breue & exiguū tempus cōcordes esse non possunt: sicuti etiam amici esse solent, cūm in emolumētis se velint semper potiores: iis autē in rebus, quæ laborem sumptūsque desiderant, ab officio deficiāt. Quæ quoniam sibi quisque exoptat, proximum quenque obseruat & arcet: & facile perit quod erat cōmune, cūm nemo tueatur. Ex quo nascuntur seditiones, dum alteri alteris necessitatem afferunt, ipsi fungi officio nolunt.

Cap. 7. Benefici autem vehementius eos diligere videntur, in quos beneficia contulerūt, quā iij qui acceperunt, eos qui dederunt. Quod sanè quasi præter rationem ita fiat, dignum videtur de quo quærat. Ac compluribus hoc ita videtur, propterea quod illi debent, his debetur. Vt igitur in commodato periisse expetunt debitores, eos quorum æs contraxerunt, salus autem debitorum curæ est creditoribus: sic iij qui bene meriti sunt, eos saluos volunt, in quos liberales fuerunt, quod gratiam beneficiūque sint acce-

ARISTOTELIS ETHI- CORVM LIBER IX.

Cap. 1.

*N*omnibus autem amicitiiis quæ non sunt eiusdem generis, comparatio & proportio, vt dictum est, & exæquat amicitias, & conseruat. Quod in ciuili societate contingit, cum in sutorum pro calceis, & in textorem, cæterosque omnes extat remuneratio pro dignitate. Atque huc quidem numus comparatus est, quasi rerum omnium mensura communis, vt ad eum referantur, ex eoque ponderentur omnia. Sed in amoribus interdum amator queritur, sibi in amore parem non esse eum, quæ vehementer amet, cum in eo nihil fortasse dignum sit amicitia. Sæpe etiã amasius queritur de amatore, quod cum prius promiserit omnia, tamẽ nihil eorũ quæ promisit, exoluit omnino. Quod tum euenire solet maximè, cum ille libidinis causa amasium colit, hic vtilitatis gratia amatorem, nec vtrique illa adsunt. Quoniam enim amicitia his de causis cõstituta erat, dissociatio & distractio sequitur, cum minus extant ea, à quibus causæ profectæ erant diligendi. Neque enim se inter se diligebant, sed quæ aderant & suppetebant: quæ quoniam infirma sunt nec stabilia, etiã amicitia sunt eiusmodi. At verò amicitia, quã morum similitudo bonorum cõglutinauit, quoniam propter se est, permanet, vt dixi. Sed amici dissident inter se, tum cum alia atque optabant, eis obueniunt. Nam perinde est, ac si nihil

fieret omnino, cum non quod volunt, consequuntur. Quod citharædo cuidā contingit: cui cum quispiā pollicitus esset, quò melius caneret, eò se maiorem mercedē esse daturum, isque postridie exigeret mercedem: eum respondit cum voluptate compensasse voluptatem. Ac si hoc quidem uterque volebat, satis habuit: sin hic voluptatē quam ceperit, petebat: ille quæstum aucupabatur, quo caruit: non rectè, neque præclarè ad societatem accidit. Quo enim quisque eget, ad id etiam attentus est, quod ut assequatur, nihil est non daturus. Vtrum autem precium rei eius sit præscribere qui dat. an qui accipit, quæstio est. Qui enim dat, videtur illi permittere. Quod aiunt Protagoram facere solitum: qui cum docuisset quidlibet, iubebat eum æstimare qui didicisset, quanti videretur, scientiam, & tantundem ferebat. In quibusdam eius generis satis est,

„ Merces digna viro.

Qui verò primum argentum acceperūt, deinde nihil præstant eorum, quæ professi sunt, propter promissorū magnitudinem, iure sunt illi quidem vituperandi. Neque enim exoluūt, quod promiserūt. Quod certè coguntur Sophistæ facere: quod nemo alioqui esset, qui pro iis quæ illi sciunt, vellet argentū dare. Ac isti quidē quoniam non perficiunt in quæ mercedem acceperunt, iure reprehenduntur. Inter quos autē nullum pactū mercedis interuenit, ij quoniam vltro dant, omni, ut dixi, reprehensione carent. Hæc enim talē amicitiam virtus contraxit, in qua ex animo & voluntate ponderanda remuneratio est. Ea enim est amici & virtutis propria. Similis etiā eorū est ratio, inter quos philisophiæ est societas & communio. Neque enim aut

rei tantæ dignitas pecuniis æstimatur, aut ullus honos tãti momenti & ponderis potest existere. Sed fortassis, vt erga Deos & parentes, sic hîc satis sit præstare quod quisque efficere possit. Si verò non fuerit talis largitio, sed vt omnino aliquid inde vicissim auferatur, eam maximè remunerationē esse oportet, quæ ex vtriusq; dignitate videatur. Quòd si ita non fiat, non solum necesse est, verum etiam æquum, eum qui rem tradat, precium prescribere. Etenim si quantam hic vtilitatem, quantumque fructum ceperit, aut quanti fecerit voluptatem quam habuit, tantum ille vicissim consequatur, ab hoc precium obtinebit. Nam in rebus venalibus hoc cernere licet. Et nōnullis in locis leges sunt quæ ex pactis voluntariis actionē nasci vetant, quòd eum deceat, cui habita sit fides, ita liberari obligatione, sicuti cum eo societas & ratio contracta est. Cui enim res tradita sit atque permissa, eum iustius, quàm qui permiserit, putant constituere posse. Nam permultas res nō tantidem qui habent, & ij qui sibi dari volunt, æstimāt. Sua enim cuique & quæ quisque dat, magni precij videntur: attamen compensatio tanta sequi debet, quantum ij qui acceperint, præscripserint. Nec fortè est tanti res æstimanda, quanti is qui tenet, æstimat: sed quanti antequam occuparet, æstimabat.

Hæc quoque dubitationem afferunt, vtrum patri omnia tribuēda sunt officia, eique parendum sit in omnibus Cap. 2.
& vtrū egrotus medico debeat credere: imperator autem deligendus sit is, qui laude rei bellicæ valeat plurimum. Itēque amicōne potius, an bono viro subueniendum sit. Et vtrum ei qui de nobis bene meritus est, referēda sit po-

ETHICO. ARISTOT.

tius gratia, quàm dandum beneficiũ alteri. si vtrunque nõ possis. Ac horum quidẽ omnium non est facilis explicatio, præsertim cum magnæ in iis dissimilitudines ac differẽtiæ versentur, & magnitudinis, & exiguitatis, & honestatis, & necessitatis. Hoc tamẽ non est obscurũ, non esse eidẽ officia tribuẽda omnia. Potius enim referẽda ferẽ est cui debeas, quàm ineunda ab altero amico gratia: sicuti mutuũ etiam reddẽdum est potius cui debetur, quàm sodali dandum beneficium. Quanquam hoc fortasse non semper sit seruandum. Vt si quis redemptus sit à prædonibus, vtrum eum qui se liberarit, vicissim redimere debeat, qualiscunque sit: aut si captus ille quidem non sit, repetat autem aliquid, vtrum ei potius referenda sit gratia, an verò redimẽdus pater? Nam suus cuique pater potius sit redimendus. Ergo, vt dixi, omnino debitum officium reddendũ potius est. Quòd si dandi ratio honesti necessitatĩque ratione vincat, est ad hæc ipsa declinandum. Incidunt enim huiusmodi tempora, cum beneficium quo prouocati sumus, reddendum non est, vt si virum bonum esse sciret in quem beneficium sit collaturus, improbum contrà eum cui sit referendum beneficium. Neque enim semper ei commodandum est vicissim, qui commodarit. Nam & hic spem habens recipiendi quod commodat, bono viro cõmodauit, & ille non recepturum se ab improbo sperat. Ergo siue ita est re vera, non est par dignitas, seu non est ita, sed putãt, nunquam absurdum quicquam facere videbuntur. Vt ergo sæpe dixi, quæ de perturbationibus, actionibus & officiis habetur oratio, eodem se modo habet, quod quidẽ attinet ad definiẽdum de iis aliquid, ac pro certo constituendum,

quo cæ res in quibus versantur. Atque illud quidē perspicuum est, non eadem omnibus officia tribuēda esse, nec patri quidem omnia, quæ admodum Ioui non fuit sacra omnia. Quoniam autem alia parentibus, alia fratribus, alia sodalibus, alia beneficiis tribuenda sunt: suū cuique ac proprium, quódque deceat, tribuendū est. Quod etiam facere videntur: nam inuitant cognatos ad nuptias: quibus quoniam genus commune est, idcirco quæ genus attinent, sunt illis inter ipsos officia communia. Ob eamque causam cognatis & propinquis maximè incumbit quæ onera sunt in procurandis suorum rebus ferre. Sed necessaria presidia vitæ parentibus maximè debentur, quibus rebus procuratores iuuare pulchrius est, quàm seipsum. Atque etiam ut Diis, sic suus honos tribuendus est parentibus: non omnis quidem (neque enim patri & matri idem tribuendus est, nec idem sapienti & imperatori) sed patri is qui patrem, matri qui matrem deceat. Omni etiam seni honos tribuendus est is qui ætatem illam deceat, assurgendo, decedendo de via, aliisque generis eiusdem. Cum sodalibus & fratribus, libertas, & rerum omnium cōmunitas vigere debet. Cognatis etiam atque tribulibus, ciuibus item reliquisque omnibus semper enitendum est, ut suus cuique tribuatur: & que in quoque insunt, ea ex illa quæ nobis cum illis erit familiaritate, ex virtute & usu erunt iudicanda. Ac in iis quidem quæ sunt eiusdem generis, facilius iudicium est: quæ autem sunt alterius, difficilius. Non tamen ob eam quidem causam desistendum est, quin etiam quoad fieri poterit, explicanda sunt omnia.

De dimittendis autē amicitiiis hoc quæri solet, utrum Cap. 3.

ETHICO. ARISTOT.

discedendum sit ab amicis qui non sunt constantes, neque
 stabiles. Ac ab iis quidem qui amicitias vtilitatibus &
 suauitate dirigunt, cum hæc quidem non assequuntur, non
 est alienum discedere. Hæc enim amabant ipsa, quibus
 sublati, illud consentaneum est, ut etiã amicitia tollatur.
 Querela autem orietur, si quis vtilitatem & suauitatem
 querens diligat, seque in amicitia virtutem simulet secu-
 tum. Nam, ut initio dixi, multa amicorum dissidia fiunt,
 cum non æquè ac putarent, sunt amici. Ac tum quidem,
 cum quispiam falsus est opinione, quod alterum putaret
 ductum virtute se diligere, cum nihil aliud tale præ se fer-
 ret, se ipse accusare debet. Sin autem ab illius simulatione
 falsus est, par est accusari eum, qui fraude egerit, vel multo
 etiã magis, quàm eos qui numos adulterant, quo in re præ-
 stantiore calliditas consumitur. Sed si tanquam probum vi-
 rum receperit aliquis, malus autem factus est, aut etiam
 videtur, etiã ne diligendus sit, quæritur: an hoc fieri nul-
 lo pacto potest? Siquidem non sunt amore digna omnia, sed
 bona sola. Et improbus diligendus est nullus, neque æquum
 sit. Non enim vel amare improbos quisquã debet, vel par
 esse ac similis malorum. Atqui pares, ut dixi, cum paribus
 instituunt amicitiam. Sed vtrum repente præcidendæ sint
 amicitie, an non cum omnibus, sed cum iis quorum vitiis
 remedium nullum inueniri potest? Iis autem qui sanari pos-
 sunt, eò magis quoddam adiumentum asserendum est ad
 mores, quàm opes, quò melius est & amicitie magis
 proprium. Quãquam alienum nihil qui discesserit facere
 videtur, quippe cum non huic, aut certè tali foret amicus.
 Quoniam igitur ad meliorem mentem reuocari non potest,

ab eius se remouet amicitia. Sin hic permanet sui similis, ille autem melior est factus, præstatque virtute, utrum eo amico uti debet, an id fieri non possit? Hoc enim perspicuum est maxime in magna distantia, ut in iis amicitiiis quæ ab inuente ætate contractæ sunt. Etenim si ille in puerili animo & sententiâ permaneat, hic autem vir sit optimus, quâ fieri potest, ut inter se diligant, cum nec moueantur iisdem rebus, nec offendantur? Neque enim paria in se mutuo conferent officia, sine quibus amici esse nullo modo possunt: quandoquidem vita victusque communis non potest inter eos intercedere. Sed de his iam diximus. Utrum verò nihilo erga eum alieniore animo esse debet, quàm si nunquam amicitia intercessisset: an prioris consuetudinis valere debet recordatio? Ut enim amicis potius gratificari putamus oportere, quàm exteris: sic veteri amicitie aliquid tribuendum est, nisi propter singulorum quandam improbitatem facta sit distractio.

Ea autem, quæ ab amicis in amicos proficiuntur offi- Cap. 4.
cia, quibusque amicitie fines & termini constitiuti sunt, ab iis profecta videntur, quæ sibi quemque præstare conspiciamus. Ponunt enim amicum eum, qui velit seruire, ac seruiat commodis amici, aut quæ videantur, illius causa: aut qui velit saluū & incolumē amicū, eūmq; manere in vita, ipsius causa. Quo sunt animo matres in liberos, itque amici qui veluti impulsī ad amandū feruntur. Alij amicum eum statuunt, qui vita victuque cōmuni cum amico cōiunctus est, quique eadem studia sequatur: aut eum qui & rebus aduersis amici doleat, & gaudeat secundis. Quod idem in matribus contingit maxime: eorum verò

etiam aliquo amicitiam definire solent. Atqui hæc quidem omnia virum bonū sibi ipsi optare ac præstare cernimus, ceteros autem, quia bonos se existimant. Est enim & virtus & vir bonus, mēsurā, ut dixi rerum omnium. Nam & sibi ipse constat, & iisdem rebus totus eius animus mouetur. Est igitur is qui se iis quæ verè bona sunt, aut videantur, velit affici, quæ eadem in se ipse præstat. Est enim boni viri quod bonum sit gerere, atque suam ob causam: siquidem mētis gratia, quæ id ipsum est quod quisque maximè esse videtur. Atq; etiam manere vult in vita, ac saluus esse: eamque maximè partē vult sibi incolumem, quæ valet prudentia. Bono enim viro esse bonū est. Et se quisque bonis vult affici. Quòd si alij fierēt semper omnes atque sunt, nemo esset homo qui sibi omnino optaret illud, quod ita semper fieret, nunquam esset. Est enim etiam in Deo bonum hoc tempore, sed quod idem ipsum est, quod semper est. Ac mens sua quisque est, vel maximè. Cūque sit eiusmodi, secum ipse vult viuere, idque facit libenter. Ut enim letamur iis bonis quæ recordamur, sic iis erigimur quæ expectamus: habent enim hæc oblectationem. Atque etiam eius mens abundat perceptorum copia. Et quoniam iisdem rebus semper oblectatur & offenditur, & nō aliis aliàs, fit ut doleat gaudeatque rebus suis vna secum maximè. Is enim est quem nullius omnino rei possit pœnitere. Ergo quia hæc omnia viri boni in seipsum pietatis officia sunt, in amicū autem non alio animo est, quàm in seipsum: (est enim amicus tanquā alter idē) hinc fit ut in eorū videatur aliquo amicitia consistere: & in quibus eadem illa insunt, ij amici nomi-

emolumentis que diriguntur. Nam qui spe mercedis, usu
& consuetudine implicati sunt, semper maiora deside-
rant: seque minora habere putant, quam digni sint, que-
runturque non tantas se opes, quantas requirerent, esse
cōsecutos, cum digni sint. Qui autem benignè faciunt, non
possunt tantis inuare copiis, quantis illi indigent, qui acci-
piunt. Sed videtur, ut ius duplex est, alterum non scriptū,
alterum scriptum ex lege sic emolumentum quod ex re-
bus utilibus capitur, alterum à more, alterum à lege
proficisci. Oriuntur ergo querelæ tum maxime, cum eam
utilitatem non percipiunt, propter quam rem contraxe-
rant & transegerant. Ac ea quidem utilitas quæ lege
introducenda est, certa obligatione constat, quæ partim sor-
dida est, cum de manu, in manum res traditur: partim ad
tempus liberalior & honestior, sed pactione adhibita
quid pro quo reddendum sit. Certum in hac est quid de-
beat, non dubium, sed moram & cunctationem beni-
gnam & amicam habet. Itaque de iis apud quosdam nul-
la sunt iudicia, sed sibi charos esse putant oportere eos, qui
ex fide rem cum ipsis contraxerint. At verò quæ mori-
bus comparata est, certa obligatione non constat, sed tan-
quam amico dant beneficium, aut alij qualiscunque sit.
Par autem aut plus eo exigit, quasi nō dederit, sed fæne-
ratus sit beneficium, si tum ut contraxerat, ita illi non sol-
uatur obligatio, existit criminatio. Hoc ita fit propterea.
quod omnes vel certe complures honestarum rerum studio
illi quidem trahuntur, sed tamen utilitatem & fructum
sequuntur: porro autem pulchrum est benefacere, non ut
gratiam exigas: beneficiis autem affici utile & fructuo-

ETHICO. ARISTOT.

sum. Referenda est quidem par gratia, si modò possis, idque vltro. Neque enim amicus quicquam inuitus facere debet, quæ si iam inde ab initio peccarit, acciperitq; ab eo beneficium, unde minus debuit. Non enim ab amico, neq; ab eo, qui ob hanc causam contulerit. Perinde igitur ac si certa esset civilisque obligatio, eum par est qui beneficium accepit reddere, atque polliceri, si modò possit, se gratiam esse relaturum. Nam si minus possit, ne is quidem qui dedit, reposcat. Ergo si possis, reddendum beneficium est. Atque etiam in primis qui beneficia dederit, & qua de causa, ponderandum est: ut etiam his de causis expectet ille, aut minus expectet. Sed hoc habet dubitationem, utrum referenda gratiæ officium eius, qui accepit emolumento, & fructu ponderandum sit, an eius qui dedit beneficio. Nam cum beneficiis afficiuntur homines, extenuantes eiusmodi se à beneficiis accepisse prædicant, quæ & illis exigua erant, & ab aliis accipere licebat. Illi contra, quæ & maxima deferre potuerint, & quæ ab aliis non potuissent accipere: idque rebus eorum asperis, aut urgentibus alioqui negotiis. Utrum igitur si amicitiam quidem utilitas constituat, fructus quem ex beneficio tulit, is cui delatum est, mensura sit? Hic enim indigebat, ei opitulatur alter, parem aliquando gratiam accepturus. Quoniam igitur tanto fuit præsidio, quanta in altero secuta est utilitas, tantum etiam reddendum est, quantum acceperit, aut plus eo etiam, quoniam hoc multò est præclarius. In amicitiiis autem quas virtus contrahit, quoniam nullæ obiurgationes existunt, officium æstimandum est ex eius qui contulit animo & voluntate. Virtutis enim & morum laus omnis

in animi iudicio & voluntate consistit.

Atque etiam in iis amicitiiis, in quibus excellentiæ Cap. 14.
quædam sunt, querelæ incidunt. Nam cum uterque plus
sibi tribui æquum censeat: hoc si fiat, amicitia dissolvitur.
Qui nanque melior est, is sibi maiora deberi existimat,
quod plus probo tribuendum sit. Eadem est eius qui ma-
iorem utilitatem affert, ratio & sententia. Eum enim qui
ad nullam partem sit utilis, paria emolumenta consequi
negat oportere. Famulatum enim non amicitiam esse nisi
pro dignitate officiorum ea constabunt, quæ sunt amici-
tiæ propria. Putant enim ut in societate pecuniarum, sic
in amicitia, plus accipere oportere eum, qui plus contule-
rit. Ac inops & deterior, contrâ. Amici enim veri &
perfecti esse, subuenire egentibus. Quis enim fructus (in-
quiunt) quæ utilitas manet eum, qui probo aut potenti sit
amicus, siquidem nihil sit consecuturus? An rectè quidem
uterque reposcere & exigere videtur: plusque tribuen-
dum utrique est ex iis rebus quæ vigent in amicitia, non
idem quidem: sed superiori plus honoris, inopi plus emo-
lumentum. Virtutis enim & beneficentiæ merces est glo-
ria: inopiæ & indigentiae præsidium, quæstus. Quæ e-
tiam in rebus publicis similitudo perspicitur. Nec enim ho-
nos ei tribuitur, qui nihil confert in Rempublicam studiij,
nihil operum, nihil facultatum. Quod enim commune
est & publicum, datur ei qui Reipublicæ consulit. Atqui
honos communis est, communis gloria. Non enim fieri
potest, ut quis simul & à Republica locupletetur, &
gloriam consequatur. Quoniam enim nemo potest, ut om-
ni ex parte iacturam faciat, sustinere: qui rei nummariae

ETHICO. ARISTOT.

iaceturam fecerit, ei honorem tribuunt: qui muneribus non corrumpitur, pecunias. Quod enim cuiq³ tribuitur pro dignitate, id exaequat, ut dixi, tueturque amicitiam. Sic ergo iis agendum est, qui non sunt pares. Et cui vel ad opes adiumentum allatum est, vel ad virtutem, is honorem debet reddere: vicissimque id reddendum quod quisque possit. Exigit enim & postulat amicitia, non quod cuique debetur, sed quid quisque efficere potest. Neque enim id possit fieri in omnibus, quod in iis contingit honoribus, qui Diis debetur & parentibus. Nam & nemo est qui parem iis gratiam referre possit: & tamen qui eos quocunque officio & observatione potest, colit, is vir pius habetur. Itaque filio non videtur concessum, ut patrem exhaeredet, patri licet liberos. Par est enim filium, qui obligatus est, beneficia reddere: qui si omnia efficiat, nullam tamē partem videatur illius meritorum assecutus. Ita semper illius beneficiis obligatus est. Quibus autem quispiā debet, eum quoniam illi preterire & absolvere possunt, & patri licebit. Sed nemo est ferē qui filium velit vnquam exhaereditare, nisi qui insigni quadam improbitate sit praeditus. Nā praeter naturalem amicitiam communis etiam humanitas impellit, ut ne omni praesidio desertum eum esse patiamur. Qui si facinorosus sit, cauendum est, aut non laborandum certe, ut opitulemur: plerique enim in beneficiis affici volunt, ipsi conferre ut rem inutilem, nolunt. Ac de iis quidem haecenus.

pturi: illis curæ non est remuneratio. Et Epicharmus quidem fortè hoc dicat, à improbitatē eorum spectare orationem, quæ tamē humana est. Sunt enim plerique immemores beneficij, propensioresque sunt ad accipiendū, quàm ad bene merendū. Sed causa à natura potius profecta videtur, quæ nihil simile habeat ei rei, quæ adfertur de creditore. Non enim in illis amor inest, sed volūt saluos illos vt suum recipiant. At ij qui bene meriti sunt, eos diligūt & charos habent, apud quos beneficia collocarunt, etiam si in præsens nihil ex iis emolumēti percipiāt, nec sint percepturi in posterum. Quod etiam in artificibus contingit. Omnibus enim sua cuique chariora sunt opera, quàm suis quisque operibus, si fierent animata. Sed nescio quo pacto hoc in poëtis magis cernitur, quos sua opera præter modū delectant, ea vt liberorum loco diligant. Huic est similis causa beneficiorum. Nam qui beneficium accepit, opus eorum est, quod eis charius est, quàm operi procreator & auctor. Hoc autem causæ est, quòd cū nobis esse optabile sit & charum, simūsque ipso quodam actu, (nam viuendo & agendo) sit, vt qui fecit opus actu, hoc ipso sit quodam modo. Ergo opus diligit, quia esse diligit. Atque hoc à natura ductum est. Quod enim esse potest, id opus re ipsa & actu exhibet & ostēdit. Atque etiam ei qui beneficium contulit, pulchrum honestūque est id quod egit: vnde fit, vt id etiam in quo ipsum inest, delectet. At is qui beneficium accepit, nihil rei præclarè in eo qui dedit, habet, sed fructum & emolumētum, quod insuauius est, minūque amabile, quàm quod honestum est. Habet autē eius quod præsens est, actio, & rei futuræ expectatio, & præ-

ETHICO. ARISTOT.

teritorum recordatio, oblectationem. Sed ipsa vigēs actio, id est sanè quod est iucundissimum, itémque maximè amabile. Ac ei quidem qui bene meritus est, sui operis permanet stabilis, certaque possessio. Est enim firmum, constans, & stabile id quod honestum est. Qui verò accipit, ei utilitas perit facile, & decedit. Et honestorū recordatio iucundissima est, utilitatum non ferè, aut nimis certè. Contraque est in expectatione. Amor etiā actioni similis est, amari perpeſsioni. Qui autē in actione sūt occupati, eos necesse est diligere, eaque sequi omnia, quæ ad amorem pertinent. Iam verò ea sunt chariora omnibus, quæ labore parata sunt: ut etiam pecuniæ iis chariores sunt qui quæsierūt, quàm qui acceperunt. Atqui accipere beneficium, nullius negotij est: dare, arduum ac difficile. Ob eamque causam liberi chariores sunt matribus, quòd partus difficilior sit, maiorisque laboris indigeat, & quòd suos esse sciant certius. Quod idem beneficiis proprium videtur.

Cap. 8.

Sed utrū se quisque maximè diligere debet, an aliū aliquem, questio est. Culpātur enim qui se maximè diligūt, eosque φιλαῖτες, hoc est, sui diligētes probri loco appellāt. Ac mali quidem videntur quæ faciunt, suam ob causam facere omnia: atque eò magis quò sunt sceleratiores: idque illis vitio datur, quòd sibi tantum consulant. Boni autem ob honestatem, eoque magis honesti atque amici causā, quo meliores sunt, ut suas res rationesque prætermittant. A qua oratione facta dissentiunt, nec sine causa. Aiunt enim diligendum eum maximè, qui sit maximè amicus. Amicus autem maximus is est, qui velit bonis affici quàm maximis eum quem diligat, illius causa etiam, si ad se ex

his nihil redeat. Hæc verò sibi quisque exoptat maximè, ceteraq; omnia quibus amicus definitur. Docuimus enim amicitiae officia à sui ipsius charitate ad alios peruenire. Atq; etiam eodē pertinent prouerbia: Vnus animus: Amicorum omnia cōmunia: Amicitia, æqualitas: Tibi genu propius. Quæ omnia officiis in seipsum, & charitate maximè constare cernūtur. Sibi enim quisque charus est maximè. Se ergo quisque maximè diligere debet. Iure autem hoc venit in dubiū, vtrius tandē rationibus assentiendū sit, cū præsertim utræq; sint probabiles. Constituendi ergo sunt in eiusmodi rationibus fines, & quasi termini veritatis, vt quatenus, & quomodo vere sint adhibita dictinctione, intelligatur. Quòd si quæ utraq; rationes φιλατορ, id est, sibi charū constituent, intelligamus, fortasse id planum fiet. Qui ergo hoc ipsum vitio vertūt φιλωτῆς, id est, diligētes sui appellāt eos, qui penitus suas cogitationes & studia in pecunias, honores, corporis voluptates, ita collocāt, vt horū meliorem semper partem à se velint esse: pleriq; enim hæc ita expetunt, iisq; studēt, quasi in eis sit summū bonū. Itaq; de iis digladiari solent. Qui ergo istis rebus totos ita se dederunt, ij cupiditatibus, animi perturbationibus, eique parti quæ est expers rationis, omnino obsequuntur, cuiusmodi sunt οἱ πολλοί. i. plerique. Itaq; appellatio ipsa ducta est ἀπὸ τῆς πολλῆς. i. à multitudine, quæ ipsa vitiosa & deprauata est. Iure igitur, vt probrū obiicitur iis qui ita seipsi diligunt. Nec dubiū est, quin eos qui hæc talia sibi illo modo tribuūt, pleriq; φιλωτῆς. i. sui diligētes soliti sint dicere, Si quis enim vnus ex omnibus maximā operā eò conferat. vt iustè & modestè facta sequatur, aut quæuis alia, quæ

ETHICO. ARISTOT.

virtutibus congruant, isque omnino sibi semper honestatē vendicarit, hunc nemo sui diligentem dixerit, hunc nemo reprehendat. Atqui hic potius vir φιλαυτος, id est, sibi charus esse videatur. Nam & pulcherrima quæque ac optima sibi assumit, & parti ei sui, in qua inest principatus, obsequitur, parētq; in omnibus. Ut autē ciuitas omnisque alius conuentus, sic homo id esse maximè videtur, quod principatum obtinet: sibi ergo charus est maximè, qui hoc ipsum diligit, ab eoque inquit gratiam. Atque etiā ex eo continens & impotens nominatur, quod mens in eo vincat, vel non vincat, quasi in ea omnis nostra vis sita sit, ipsique ea sponte nostra videmur gessisse maximè, quæ ratione duce gessimus. Illud igitur minimè dubium est, suam quenq; nostrum mentē esse maximè, eamq; à bono viro maximè diligi. Quapropter idem φιλαυτος, id est, sibi charus est maximè, sed alio genere, quàm quod vitio datur: à quo tantum abest & distat, quantum vita rationi consentanea ei præstat, quæ voluptati congruit, quantumque interest inter honesti appetitionem, eiusque rei quæ utilis esse videatur. Ergo ij omnes, qui singulari quadam tenentur præclararum actionum & officiorum cupiditate, in commendatione omnium laudēque versantur. Quod si omnes ad virtutē honestasq; actiones quasi certatim cōtenderent & publicè omnes decus, & priuatim singuli summum bonū adipiscerētur: siquidē virtus ex eo genere est. Ita φιλαυτος, sibi charus esse bonus debet. Nam & sibi præclaris actionibus proderit, & ceteros iuuabit. At non debet improbus: siquidem & sibi nocebit, & proximis: præsertim cum prauis cupiditatibus obsequatur. Ac in deprauatis

quidem quæ agunt ipsi, ab iis dissentiunt quæ facere debent. Boni autem viri quæ debent, eadem efficiunt. Nā & animus quod optimum est eligit, & vir bonus mēti obtemperat. Nam quod aiunt, multa virum bonum & amicorum causa, & Reipub. gerere solitum, & si opus erit, mortem etiam oppetere, id verum est. Pecunias enim & honorem, & omnino cætera bona, de quibus homines inter se digladiari solent, contemnet ac pro nihilo putabit, dum sibi honestatem ac decus retineat. Breui enim tempore summam malit, quàm longo leuem percipere voluptatem: & vnum annū præclare viuere, quàm multos quouis modo: vnumque officium præclarum & magnū, multis & paruis anteponet. Quod iis profectò accidit, qui pro amicis, & pro patria mortem non dubitant oppetere: qui iidem sibi quidem magnum decus assumunt, & diuitias pro nihilo ducunt, quò maiores opes amici cōsequantur. Nam cū diuitias & opes amici consequuntur, tum ipse decus & honestatē. Ita sibi maiora bona retinet ac vendicat. Eadem honorū & imperiorum ratio est. Hæc enim amico omnia relinquet, ex quo decus sibi laudēque comparabit. Rectē igitur bonus videtur is, qui rebus omnibus antefert honestatem. Atque etiam fieri potest, vt amico rerum actione concessa, pulchrius sit, cū amico gerendæ rei causam extitisse, quàm si ipse gereret. Quare hoc iam perspicuum est, bonum virū honestatis plus sibi ex iis rebus omnibus quæ ad laudem valēt, assumere solere. Atque hoc quidē modo, vt dictum est, decet φιλαυτον, id est, diligentem esse sui: quo modo solent plerique, non decet.

Hoc etiam de beato quæri solet, vtrum amicis, necne Cap. 9.

ETHICO. ARISTOT.

ei sit opus? Beatos enim eosque omnes, qui se ipsi contenti sunt, amicorum praesidia negant requirere: nam omnibus eos copiis & opibus abundare: cum igitur se ipsi contenti sint, nullo egere. Amicū porro cum quasi alter idē sit, quod quisque maius per se possit, id suppeditare. Hinc illud,
 „ Quid est opus amicis, quando Deus fauet?
 Sed absurdū sit, cum bona omnia beatis attribuamus & concedamus, amicos non concedere, quibus nihil in bonis externis maius, nihil melius inueniri potest. Quod si amici est beneficia dare potius quam accipere: & si est boni viri ac virtutis, benignè facere, pulchrius autem & præstantius amicis quam alienis subuenire: certè bonus vir quibus det, beneficia, requirat necesse est. Quocirca quæri solet, utrum rebus aduersis magis, quam secundis desiderentur amici, quod calamitosi, qui opem ferant: & qui beati putantur, de quibus bene mereantur, requirant. Atque etiam illud fortassis alienum sit, beatum cōstituere solitarium: præsertim cū nemo velit in summa solitudine omnibus opibus circūfluere & copiis. Est enim homo ad ciuilem congregationem, coniunctionemque vitæ natus. Hoc igitur beato adest, qui omnibus, quæ vi sua & natura bona sunt, sit præditus & ornatus. Atqui hoc quidem perspicuum est, cum amicis & bonis melius esse, quam cum alienis & quibuscumque viuere. Est igitur amicis opus beato. Quæ est igitur superiorum sententia, quoque modo vera est? An id volunt à plerisque amicos eos potissimum putari, ex quibus sperant se fructum esse capturos? cuius quidem generis nullum requirit beatus: quippe qui omnibus sit copiis præditus: neque eorum quemquam, qui de-

lectationis suauitatisque causa parantur, nisi paulum admodum. Quoniā enim vita ei suavis est & iucunda, nihil voluptatis adscititiæ indiget. Et quia amicos eiusmodi nō desiderat, cōtinuo videtur nullos requirere omnino. Quod fortasse non ita est. Initio enim dixi beatitudinē in actione quadam consistere, & perspicuum est actionem gigni, non adesse, nec permanere ritu possessionis. Quod si beatitas omnis in vita & actione consistit: boni autem viri per se & propter se bona est & iucunda actio, ut initio dictum est: sua etiam quenque delectant: & cernere proximum quenque magis quam nosmetipsos possumus, illorumque res & actiones, quam nostras: bonorum quoque qui amici sunt, actiones bonos viros delectant, praesertim cum iis utrisque ea insint, quæ sua vi & suapte natura in iucūda sūt: efficitur ut beati amicos eius generis desiderarent necessario. Siquidem intueri vult actiones & facta præclara & sua, quo ex genere sunt illa amici qui sit vir bonus. Huc accedit quod beatum iucundè viuere putant oportere. Itaque in solitudine agenti, molestiarum ac curarum vita plenissima est. Nec enim facile est eum qui degat in solitudine, continuè in rerum actione versari: cum aliis & apud alios multo facilius. Futura est igitur ita denique actio diuturnior, si iucūditas vera accesserit, quod inesse debet in beato. Nam vir bonus, quia bonus est, honestis delectatur actionibus, turpibus offēditur: sicuti musicorum aures suauibus sonis permulcentur, offendunturque contrariis. Atque etiam ex vita victuque communi inter bonos, exercitatio quædam virtutis comparatur: ut etiam Theognidi placet,

ETHICO. ARISTOT.

„ Virtutem ex iustis discas, verumque laborem:

„ Improbus efficiet teque animumque tuum.

Qui autem longius à natura causam petunt, iis videtur vir bonus natura expetendus amicus esse viro bono. Quod enim per se suamque vi bonum sit, id docui bono viro sua sponte bono esse ac voluptati. Atqui vita in animantibus vi sensus definitur, in hominibus vi sensus & intelligentiæ. Sed vim actio rerum consequitur, & laus omnis in actione consistit. Viuere autem est propriè sentire & intelligere. Vita etiam in iis est, quæ per se bona sunt & iucunda. Nam definita certaque est: & quod certum est, ad naturam boni accommodatum est. Quod autem suapte natura bonum est, omne bono viro bonum videtur. Quocirca suus status quenque delectat. Sed non est designanda vita vitiosa & deprauata, neque doloribus cruciatibusve confecta. Vt enim quæ insunt in tali vita, sic ipsa incerta infinitaque est. Quod ex iis quæ mox de dolore dicam, erit multo euidentius. Quod si ipsa vita bonum est, & iucundum, quod hinc perspicui potest, quia cum omnes, tum vel maxime boni ac beati eius cupiditate ducuntur. Nam & his expetenda est maxime, & illorum vita beatissima est. Qui autem cernit, se cernere sensu percipit: & qui audit, se audire: & qui ambulat, se ambulare: itemque in cæteris quiddam est, quod nos agere percipit. Ergo sensu percipere possumus, nos sensu aliquid percipere: & mente agitare possumus, nos aliquid intelligere. Illud autem sentire in nobis esse rei alicuius sensum, & intelligere quod in nobis sit intelligentia, est quod simus & in vita manemus, percipere. Nam esse, & in vita manere, est, vel sensu vel animo per-

cipere. Atqui sentire se quenque vivere in iis est, quæ sunt suapte natura iucunda. Nam per se vita est in bonis, sensus autem alicuius rei bonæ quod adsit, suavis est. Vita autem cum omnibus expetenda est, tum maxime bonis, quod eis esse bono sit & voluptati. Sensus enim eius quod suapte natura bonum sit, eos delectat. Quemadmodum porro in se bonus vir, sic in amicum animatus est. Est enim amicus alter idem. Ut igitur suus cuique, sic aut pari propemodum ratione, status amici expetendus est. Status autem ob eam causam expetendus est, ut diximus, quia ipsum sibi bono esse, sensu perciperet, qui quidem sensus per se ipse delectat. Amicum ergo necesse est, beatus in vita manere sentiat. Quod vita victusque communis, sermonumque ac consiliorum omnium efficiet societas & communio. In ea enim vitæ degendæ ratione hominum inter ipsos consistit coniunctio, non ut pecudum, in pastu ciboque communi. Quod si status propterea beati expetendus est, quod sit sua sponte in bonis, voluptatemque afferat, in eodem autem genere est amici status: sit ut amicus in iis numeretur, quæ beatus expetere debeat. Quod autem ei optabile est, ei adesse debet, aut hac parte aliquid ei deerit. Amicos igitur veros & viros bonos, qui futurus est beatus, desiderabit.

Cap. 10.

Sed utrum parandi sunt amici multi, an quemadmodum in hospitalitate rectè dici videtur, nec multitudine opus esse hospitum, neque omnino desertum esse oportere: sic deceat in amicitia nec desertum esse ab amicis, neque multitudinem amicorum sibi adiungere, magna quaestio est. Ac in iis quidem qui utilitatis causa fingunt amicitias, quod dictum est, valere videatur. Difficile est enim multis referre

gratiam, neque ad id agendū satis sit vita. Quocirca plures quā res familiaris patiatur, superuacanei sint, afferantque impedimētum ad vitam honestē degendā. Non est igitur his opus. Iis etiā qui delectationis iucunditatīſque causa amicitiae præsidia quærūt, pauci satis sunt amici, sicuti in deliciis condimentum. At verò boni viri vtrum multos parare debēt? an vt ciuitatis, sic multitudinis amicorum certi sunt termini cōstituti? Neque enim ex decem hominibus constat ciuitas, nec si in centū millia excreuerit, etiamnum ciuitas est: numerusque fortē non est vnus quidam & certus, sed omnis qui inter certos aliquos & definitos cōstitutus est. Ergo amicorum quoque multitudinis certi quidā fines & termini constituti. Et fortasse ita definiendus numerus amicorum, vt non plures sint q̄ quibuscum liceat vitā traducere, cum præsertim id amicitia dignissimū esse videatur. Nec verò dubiū est, fieri non posse, vt quisquam vitæ societate cum multis coniunctus, iis se quasi dedat & impertiat. Iam verò illi etiā cōinuēti sint amicitia oportet siquidem omnes vita victūque communi consociati sint: quod certē in multis difficile est. Difficile est etiā & rebus prosperis gaudere, & aduersas grauiter ferre cum multis, vt se ad corū sensum nutūque accommodet. Ita enim euenire poterit, vt simul cum vno voluptate afficiatur, doleatq; cum altero. Quapropter fortē hic præclare agetur, si minus, quā plurimos amicos quæramus: ac tantum certē numerum, quantus sat sit ad vitæ simul degendæ institutū. Neque enim fieri videtur posse, vt cuiquam valde chari sint plurimi. Itaque ne amore quidem multos prosequi possunt qui amant. amor enim est veluti

excellens quædam ac præstans amicitia, qua vnus cū vno tantum coniungitur. Quare si qua sit magna & excellens amicitia, ea vni cū paucis intercedat necesse est. Quod etiā rerū vsu, ac reipsa experimur. Neque enim inter multos ea iungitur, quæ sodalibus, inter ipsos est amicitia. Et quæ celebratur efferunturque laudibus, eæ inter duos iunctæ feruntur. Qui autem multitudinem & quasi cohortē sibi adiungunt amicorum, quique se familiariter gerunt cum omnibus, ij amici nemini videntur, nisi more vrbanoꝝ, quos vocant comes & affabiles. Quapropter vni qui etiā ad voluptatē nō loquatur, sed qui verē sit bonus, amicitia cū multis ciuiū propria illa quidē, intercedere potest: amicitia autē quā virtus cōtrahit & cōciliat, non potest. Nec sanē id fit immeritō, si paucos huius generis reperiamus.

Atque etiā hoc quæri solet, vtrū rebus secundis magis, Cap. II.
quàm aduersis amici desiderantur. Nam in vtroq; genere quærentur. Nam & ij qui aduersa vtūtur fortuna, opis indigent: & qui secunda, conuictores requirūt, & quibus benignē faciant, præsertim cū aliis beneficia conferre velint. Ac rebus quidē aduersis magis sunt illi quidē necessarij, quòd in hoc genere ij quærantur, ex quibus fructus percipi possit: sed honestius sanē est in rebus secundis amicū se præstare. Itaque viros bonos sibi adiungunt, quòd & in iis subuenire, & cum iis viuere optabilius ac melius esse videatur. Suavis est enim amicorum presentia & in prosperis rebus & aduersis. Mærores enim & luctus facit amicitia communicans patiensque leuiore. Quocirca quæret aliquis vtrum doloris quasi oneris socij sint amici, an non ita sit, sed eorum iucunda præsentia, sensusque

ETHICO. ARISTOT.

communis doloris minorem faciat egritudinē. Ac vtrum ob eas causas, an ob rem aliquā aliam leuetur eorum dolor, omittamus exponere: quanquam id, quod dixi, euenire videmus: & eorum quodammodo mixta præsentia videtur. Nam amici aspectus suavis est ei præsertim, qui in miseriis luctūque versetur: in cōque ad depellendum dolorem præsidium quoddam est paratum & constitutum. Amicus enim, si verus sit ac ingenuus, aspectu & sermone cōsolari potest. Nā cum eius habeat mores cognitos, quibus ille rebus moueatur & offendatur, intelligit. Sentire autē alterum suis incōmodis dolere, molestum est. Nam omnes cauent, ne amicis causas doloris afferant (ideoque qui sunt magno fortique animo præditi natura, dant operam, ne amici in partem veniant doloris sui.) Ac nisi sit nimia eorum indolentia, non possunt æquo animo ferre, si qua illos egritudine vrgeri videant: omninoque eos respiciunt, qui socios se præbent lamentorum: propterea quod ne ipsi quidem propensi sunt ad lamentandum. At verò mulierculæ similēsque muliercularum viri, eorum potissimum consuetudine delectantur, qui socios se præbent gemitus & lachrymarum, eosque vt amicos & doloris socios diligunt. Sed par est scilicet in omni re optimū quæque imitari. In rebus autem asperis, iucundam vitæ consuetudinem & coniunctionem, sensumque suauem efficit amicorū præsentia, quod iisdem rebus bonisque moueantur. Itaque vltro ad societatem & communionem prosperitatum amici vocandi sunt (nam pulchrum est beniginitate vti haud grauati) ad societatem verò calamitatum, timide, ac raro. Neque enim rectum est amicos malorum

socios facere. Ex quo factum est prouerbum, Satis ego superque miser sum. Tum autē vocandi sunt maximē, cum leui suscepta molestia, ei profuturi sunt plurimū. Contrāque decet ad eos qui calamitate premūtur, inuocatum & studiose venire: siquidē amici est liberalitate uti in eos præsertim qui opis indigeant, & in eos qui non rogarint: nam in utroq; præclarius & suauius est. At verò in prosperitate, si actionis officiūque causa postulet, studiose ad amicum eundum est: eius enim rei gratia, amici desiderantur sin vt beneficium accipias, sensim id timidēque faciendum. Non enim decorum est, vltro paratum esse ad petendum præsidium. Sed tamen vitanda est forsitan in denequando quod petitur, offensionis quæ nonnunquam suscipitur opinio. Ergo hoc quidem perspicuum est, in omni fortuna amicorum esse expetendam præsentiam,

Sed vtrum vt animantibus ipse aspectus charissimus Cap. 12.
est, iūque sensum hunc præ cæteris expetunt, quod in eo potissimū amor versetur, indeque nascatur: sic amici vitam victūque communem maximē exoptāt? Nam & communitas quædā amicitia est, & quomodo in se quisque affectus est, eodem erga amicū. Atqui suus cuique in semetipso optabilis est sensus: & in amico igitur. Eius autem sensus munus & officium, in vita victūq; communi cernitur. Iure igitur vitæ societatem expetunt. Itaque in quo quisque statum vitamque ponit, & quod omnes vitæ degendæ rationem referunt, in eo vitam volunt cum amicis consumere. Quocirca alii vnā conuiuantur, alii vnā setalorum ludo oblectant. nonnulli se exercent vnā, & venando, & philosophando: in iisque totos dies & etates

ETHICO. ARISTOT.

conterunt, quæ quisque in vita maximè adamavit. Quoniam enim vivere cum amicis unà cupiunt, ea faciunt ipsi: earumque rerum cōiunguntur communione, in quibus consuetudinem vitæ putant consistere. Quapropter improborum mala amicitia est, qui cū instabiles inconstantēque sint, rerum malarum ineunt societate: similēsque ac pares inter se, facile corrumpuntur. At verò bonorum præclara & honestas est amicitia, quæ usu & consuetudine confirmatur. Videntur etiam progressum in virtute facere, officiis emendationēque communi. Alter enim ab altero ea exprimit, quibus percipiant voluptatem. Hinc illud,
 „ Virtutem ex iustis discēs, verūque laborem.
 Ac de amicitia quidem hæc tenus.

ARISTOTELIS ETHICORVM LIBER X.

Cap. I

*S*iquis forsitan, ut deinceps de voluptate differamus, quandoquidem generi nostro videtur esse cōiunctissima. Itaque pueros instituunt voluptate ac dolore gubernare. In eo etiam vis maxima est ad virtutem, quæ more perficitur, si quis bonis rebus lætetur, doleatque cōtrariis. Patent enim hæc omnia per omnem vitā latissimè, in iisque magnum momentum, visque magna est ad virtutem & beatā vitam. Nam & quæ iucunda sunt, omnes sequuntur, & quæ molesta,

declinant. Quæ cum ita sint, minimè prætermittenda fuit hæc disputatio, præsertim cum magnâ ea, quæ ab Eudoxo dicuntur, adferât dubitationem. Alij enim voluptatem summum bonum esse dicunt, alij contra valde magnū malum. Atque horum alij ita dicunt, quod eam omnino huiusmodi esse credant. Alij, quod ita deniq; melius actum iri putât cum vita nostra, si voluptas, quanquam non sit, tamē ponatur in malis: procliuem enim ad eam multitudinem esse, ac servire voluptatibus. Itaque flectendam & deducendam esse in partem contrariam. Sic enim perueniri posse ad mediocritatem atque perfectū. Sed hæc nulla ex parte vera est, aut honesta oratio. Omnis enim quæ de perturbationibus & officiis instituitur oratio, minorem, quàm facta ipsa, habet autoritatē. Cum igitur dicta ab iis discrepāt, quæ perspicua sunt sensibus, tum ea contēpta, veritatem ipsam tollūt funditus. Nam qui voluptatem quam visus est sequi aliquando, vituperat, is ad eam procliuius videtur, quasi nō sit ex eo genere quælibet. Nō enim multitudinis est discernere. Quapropter oratio si vera sit, non solum ad intelligēdum, verum etiā ad viuendū valet, plurimū. Si enim factis & vitæ congruat, tum comprobatur. Quocirca eos hortantur, à quibus intelligitur, ut vitam ad eā quasi ad normam dirigāt. Sed hæc hæctenus. Nunc ea explicanda sunt, quæ de voluptate feruntur.

Eudoxus quidem voluptatem summum bonum dicebat, Cap. 2. quod omnia videret eā sequi, & quæ ratione vteretur, & quæ esset expertia. In omni autem re quod bonum sit, expetendum esse, & optimū quicq; maximè. Atqui eam summum bonum esse omnibus ex eo declarari, quod ad eam toto

ETHICÒ. ARISTOT.

impetu omnia ferrētur. Omnes enim quod sibi bono sit re-
perire, sicuti cibū. Quod igitur omnibus bono sit, quòdque
omnia expetant, id summum bonum esse. Quæ eius ratio-
nes cōprobate sunt, non sua vi solū & pōdere, sed mul-
tò magis bonitate ipsius & moribus. Præstāti enim ac sin-
gulari habitus est temperantia. Non igitur tanquam vo-
luptatis amans hac vti oratione videbatur, sed quòd res
reuera ita haberet. Nec verò ex cōtrario minus perspicuū
fieri putabat. Dolorē enim omnibus per se esse fugiēdum,
itēque expetendū contrarium. Maximè autem expe-
tendū esse, quod rei nullius causa sequeremur, qualis esset
voluptas, cōsensu omniū. Neminem enim quærere, quā-
obrem voluptate afficiatur, quòd per se & propter se sit
voluptas expetenda. Quæ si ad bonum quoduis addere-
tur, veluti ad ea quæ iusta & modesta sunt, magis id ex-
petendum efficere. Atqui bonorum accessio, nisi ab iis quæ
etiam bona sint, fieri non potest. Verū hęc quidem ratio
non magis voluptatem in bonis videtur, quàm aliud pone-
re. Quicquid enim bonum est, omne coniunctū cum alio,
optabilius est & magis expetendum, quàm ipsum sepa-
ratim. Qua etiam ratione Plato refellit esse summū bo-
num voluptatem. Magis enim expetēdam cum pruden-
tia coniunctam iucūdā vitam, quàm ipsam separatim.
Quòd si pluris sit coniuncta voluptas, non esse in ea sum-
mum bonum. Nullius enim accessione boni, summū bo-
num magis expetendum effici posse. Illud autem perspicuū
est, non posse quicquam aliud summum bonum esse, quod
coniunctum cum alio, quod per se bonum sit, magis expe-
tendum & optabilius existat. Quid ergo est eiusmodi,

cuius non etiā participes sumus? nam tale quæritur. Qui nanque negant summū bonum id, quod omnes appetūt, ij nihil dicūt. Quod enim videtur omnibus, id esse dicimus. Nec qui tollet hāc probationē, aliquid verisimilius probabiliusue adferat. Etenim si sola mētis expertia eā expeterent, aliqua esset corū oratio. Sin ea etiā quæ prudētia vtūtur, quid est quod possint dicere? Atq; etiā corruptis & deprauatis hominibus fortasse à natura quædā boni particula tributa est, prestātor & melior, quàm sint ipsi per se, quæ bonum naturæ accommodatū expetit. Nec etiam videtur vera refutatio illius rationis, quæ de cōtrario adfertur. Negant enim si dolor malū sit, continuò voluptatem esse bonum. Malum enim malo esse contrarium, & neutri vtrunque. Quæ cū dicunt, vera quidem illi dicunt, sed quæ tamen locū habere in iis nō possunt, de quibus agitur. Si enim vtraque sint in malis, fugienda etiam esse opoteret: sin neutrum sit aut alterum, eadem ratio est. Nunc constat homines voluptatem sequi, vt bonum, & dolorem fugere, vt malum. Ita inter se sunt contraria.

Nec si voluptas qualitas non est, idcirco in bonis non Cap. 3. est: quippe cū nec virtutis actiones qualitates sint, nec Beatitudo. Contendunt autem bonum certum esse & finitum, voluptatem infinitā & incertam, propterea quod accessionem & decessionē admittat. Atqui si ex eo quod est voluptate affici id iudicāt, idem valebit in iustitia cæterisque virtutibus omnibus, in quibus contentionem & remissionem manifestò capiūt, qui ex iis quales cognominantur, vnde fit, vt pari ratione ipsæ virtutes accessionem capere dicātur & decessionē. Alij enim aliis sunt, & iu-

ETHICO. ARISTOT.

stiores & fortiores. Et potest aliquis quæ iusta & modesta sunt, & contētius facere, & remissius. Sin ipsis in voluptatibus id velint inesse, satis explicatè nunquam causam adferant, cum sint alie immixtæ & simplices, alie mixtæ & coniūctæ: quid verò prohibet, vt valetudo, quæ certa sit & finita, firmitior est & infirmior, sic maiorem fieri & minorem voluptatem? Non enim vel omnium est eadem temperatio, vel aliqua certa semper in eodem, sed remissa ad tempus permanet: differtque acceſsione & deſeſsione à superiore: quod idem in voluptate potest contingere. Præterea cū summum bonum perfectū quiddam & absolutum ponunt, motiones autem & ortus imperfectos: voluptatem quidem motum & ortum ostendere conantur, quod mihi inscitè videntur dicere. Neque enim motus est voluptas, quando quidem propria est omnis motionis velocitas & tarditas: & si non per se, velut ei quæ mūdo attributa est per cōparationem ad aliud. At neutrum horū voluptati accidit. Fieri enim potest, vt quemadmodum in ira, sic aliquis citò sit in voluptate: vt autē voluptatem capiat citò, nō potest, ne facta quidē cū alio cōparatione. At vt ingrediatur quis & crescat, potest, & si qua sunt eiusdē generis. Fieri ergo potest, vt celeriter, tardēue mutemur in voluptatem: vt autem citò conueniēter voluptate agamus, id est gaudeamus, & afficiamur voluptate, non potest. Ortus porrò quo tādā pacto ea futura est? Non enim ex re qualibet quiduis oritur, sed occidunt in id omnia, vnde orta sunt: & cui rei causam ortus adfert voluptas, eidē est dolor interitus causa. Atq; etiā dolo rē dicūt, indigentiā esse eius quod naturæ accōmodatum

est: voluptatē eius expletionem atque satietatē, quæ sunt perturbationes corporis. Si ergo voluptas expletio est eius, quod naturæ accommodatum sit: in quo fuerit expletio, id profectō percipiat voluptatem necesse est. Ita corpus capiet voluptatē. Ac non est ita. Nō est igitur expletio voluptas, sed cū sit satietas & expletio, tum quis voluptate afficitur: & cū secatur, dolet. Ac mihi quidem certē hæc manasse sententia videtur ex iis voluptatibus & doloribus, quæ ex cibo alimentoque capiuntur. Cū enim homines aliquid dolentes desiderant, post eius expletionem oblectantur, quanquam non omnibus id voluptatibus contingit. Vacant enim dolore mathematicæ voluptates, earūque quæ sensibus percipiuntur, eæ quæ olfactu percipiuntur: atque etiam auditiones & aspectus: multæ præterea recordationes & expectationes dolore carent. Quæ quidem cuius tandem rei ortus sunt futuræ, præsertim cū nullius fuerint indigentia, quam explere possint? Nam iis quidem hominibus, qui obscenas voluptates adferunt, respondendum est, nō esse iucunda illa, ex quibus illæ capiuntur. Non enim si hominibus malè affectis, & constitutis iucunda ea sunt, idcirco putanda sunt iucunda esse omnino & absolutè, sed his modò talibus: sicuti ne ea quidē salubria sunt quæ aegris videntur, nec dulcia, nec amara: nec rursum alba ea sunt, quæ alba lippis videntur. Aut certē hoc modo dicatur, voluptates quidem expetendas esse, at non si ab iis talibus proficiantur: ut sunt diuitiæ expetendæ, at non proditori: & valetudo est illa quidem expetenda, sed tamen non ei qui vescatur re qualibet. Aut specie voluptates differre. Aliæ enim ex honestis rebus capiuntur, aliæ

ex obscænis & turpibus. Nec quenquam delectare potest voluptas, quæ ex rebus iustis capitur, nisi idem sit iustus: nec quæ ex musicis, nisi idem sit musicus. Eadem est ratio cæterarū. Videtur autem amicus, qui ab assentatore abest distatque plurimum ostendere non esse voluptatem bonū, aut certe specie differre. Ille enim boni honestiq; causa cōgressus & consuetudines sequitur, quod laudi ducitur: hic voluptatis, quod vitio datur, ex quo diuersa esse quo referunt suos congressus, intelligitur. Nemoque est, qui iis velit voluptatibus perfluēs, quibus pueri sua quidem opinione maximis ducuntur, in puerili mēte degere omnem ætatem: neque ex obscænis & turpibus factis voluptatem capere, nullo vnquam impēdente doloris metu. Multarum etiam rerum studio trahamur, etiāsi nullam voluptatem adferant: vt videndi, vt recordādi, vt sciendi, actionisque virtutum. Nec interest, vtrum ex iis voluptas cōsequatur necessario: quippe cum ea sequeremur, & si nulla ex iis gigneretur voluptas. Ergo illud quidem perspicuum est, nec bonum voluptatem esse, nec omnem expetēdam: etiam illud, per se expetendas aliquas, quæ specie inter se differāt, aut iis rebus ex quibus oriantur. Ac de iis quidem, quæ de voluptate & dolore disputantur, hæcenus.

Cap. 4.

Quid autem, qualis ve sit, facilius, si paulo altius repetamus, intelligetur. Aspectus enim perfectus est, quacūque temporis quo aspicimus parte. Nihil enim desiderat, quod factum in posterum formā possit absolvere. Huic est similis voluptas, quæ totum quippiam est semper: nullo enim tempore quisquā ita capere voluptatē potest, vt si maiore tempore gignatur, eius forma possit absolui. Ita ne motus

quidem est. Motus enim omnis tēpore fit finēq; aliquem
& terminū spectat: veluti actio quæ in ædificando susci-
pitur, tū perfecta absolutaque est, cū id quod refertur, ab-
soluerit. Ac in toto quidem tempore motus perfectus est.

At in partibus tēporis omnes imperfectæ sunt: differūtq;
specie à perfecta actione, & illæ etiam inter se. Lapidū
enim compositio à columnæ erectione differt, & hæ ipsæ
à templi perfectione. Ac templi quidē ædificium & stru-
ctura vndique perfecta est, quum ei nihil desit quod pro-
positum fuerat: crepidinum autem & laqueariū inchoa-
ta, non perfecta, quippe cū vtraque partis sit propria.

Quapropter specie inter se differunt, nec potest in vllō, ni-
si in toto tempore, reperiri motus in suo genere perfectus.
Similis est ratio ingressus & motionum cæterarum om-
nium. Etenim translatio motus est quo hinc illucitur: &
huius in specie differentie sunt volatus, ingressus, saltatio.
& alia eiusdē generis: verum nō illa solum reperitur in
hoc motu speciei distinctio, sed in ipso etiam incessu. Ter-
minus enim ex quo mouemur in alium, nō est idem in sta-
dio & in parte, neque in alia atque alia parte. Nec idem
est huius & illius lineæ transitus. Non enim solum linea
præteritur, sed etiam linea quæ in loco sita est. At in alio
loco hæc atque illa est. Ac de motu quidē aliis libris accu-
ratè disputauimus, qui quidem non in omni perfectus tē-
pore videtur sed inchoati sunt ac non perfecti multi, qui
etiam specie inter se differāt: si quidem termini, à quo mo-
tus incipit, & in quo desinit, speciem conficiunt. At verò
voluptatis est in quolibet tēpore perfecta forma. Ita per-
spicuum est & inter se specie differre voluptates, & in iis

ETHICO. ARISTOT.

esse, quæ vniuersa, tota que sint atq; perfecta. Quod etiam hinc perspicitur potest, quia nihil moueri nisi in tempore potest, at voluptate affici potest: quādoquidem quod in puncto est temporis, id totum est etiam atque vniuersum. Ex quibus hoc quoque perspicuum est, inscite ab his in motu & ortu poni voluptatem. Neque enim hæc ipsa sunt rerum omnium sed earum duntaxat que diuidua in partes sunt non ipsa quedam tota. Nec enim aspectus ortus est, nec puncti, nec vnius: nec quicquam eorum est motus aut ortus. Nec igitur voluptatis quidem, quæ est res quædā tota & vniuersa. Cum verò sensus omnis in eo munus suū exequitur, quod sub ipsum cadit: tum is qui bene affectus est, in eo probè munus officiūque suum tuetur, quod omnium quæ sub sensum illum subiecta sunt, est præstantissimum. Siquidem tale quiddam perfecta actio, perfectusque vsus videtur maximè. (At vtrum sensum agere dicamus an id ipsum in quo ipse sit, nihil hīc interest) in omnibus sanè actio est optima eius qui optimè ad id affectus est, quod est omnium, quæ sibi subiecta sunt nobilissimum, quæ eadem sit necesse est & absolutissima & suauissima. Est enim sua cuiusq; sensus voluptas propria, itemque mentis & contemplationis. Ea autem actio plurimum habet incūditatis, quæ est perfectissima. At ea demum perfectissima est, quæ ab eo proficiscitur qui bene affectus aptusque est ad eam rem gerendam, quæ omnium optima est earum, quæ propositæ sunt sibi. Perficit autem actionem voluptas: nec verò ita voluptas perficit, vt res sensui subiecta, & sensus ipse, cum sunt integra: sicuti ne valetudo quidem & medicus eodē modo causa sunt cur

valeamus. Illud autem perspicuum est, in omni sensu versari voluptatem, siquidem aspectus & auditiones iucundas esse dicimus. Ac illud quidem etiam perspicuum est, ita denique summā voluptatem futuram, si sensus sit integerrimus, & in re aliqua eius generis occupatus: cumque erunt eiusmodi, res sub sensum subiecta, & res sensu percipiens, semper erit voluptas, siquidem adsit quod agat, quodque patiatur. Sed actionem absoluit voluptas, non ut ingenitus quidam habitus, sed ut quidam finis accedens, veluti hominibus corroboratis iam confirmatisque ætatibus, pulchritudo solet accedere. Quandiu porro res subiecta sensui, vel intelligentiæ talis manet, qualis debet, itemque & quod iudicat & quod contemplatur: tandiu futura est voluptas in actione. Etenim si quod agit, quodque patitur, similia sint, eodemque modo inter se affecta: eadem res solet existere natura. Et quoniā voluptate nemo continenter afficitur, aut laborē subit (humane enim res laborem sempiternū non possunt pati) idcirco ne voluptas quidem manet vlla sempiterna, cum præsertim actionem comitetur. Res autem quædam placent illæ quidem & delectant, cum novæ sunt: sed in posterum ob eam ipsæ causam non item. Primum enim inuitatur & allicitur animi cogitatio, & in res ipsas tota intēditur: ut aciem oculorum intendunt ij omnes, qui res considerant: deinde actio eiusmodi non consequitur, sed multo remissior. Ita voluptas quoque omnis obscuratur. Omnes autem voluptatē appetere, hinc intelligi potest, quod omnes vitæ cupiditate ducuntur. Atqui vita quædā actio est. In iisq; rebus & his quisque elaborat & versatur, quas maximè

adamat : vt musicus auditu in cantu, vt discendi cupidus intelligentia in rerum cognitione & contēplatione, itēque ceteri. At rerum actiones vndiq³ absolutas voluptas efficit, vitam etiam cuius cupiditate incensi sumus omnes. Ergo voluptatem quoque expetunt, nec sine causa, quippe cum vitam quā quisque expetit, absoluat. Vtrum autem vitam voluptatis causa expetamus, an ad vitā voluptatem referamus, nunc mittamus quærere. Copulata enim hæc inter se videtur, vt neutrum ab altero nec diuelli possit nec distrahi. Nam & voluptas esse sine actione nullo modo potest, & perficit omnem actionem voluptas.

Cap. 5.

Ex quo perspicitur potest, voluptates differre specie. Quæ enim differentiū sunt generū, ab aliis atque aliis perfici putamus. Differunt autē mentis voluptates ab iis quæ percipiuntur sensibus. Cōstat enim sic habere omnia, & quæ natura, & quæ arte solēt effici. vt animalia, vt arbores, vt pictura, vt statuae, vt domus, vt vas. Patet igitur eodem modo actiones etiam quæ specie differunt, ab iis compleri quæ specie differant. Atqui quæ mente geruntur ab iis, quæ sensibus, & hæc inter se diuersæ sunt. Et voluptates igitur quæ eas complent & absoluunt. Idque ex eo etiam intelligi potest, quod vnaquæque voluptas cū ea coniuncta est actione, quam compleat. Auget enim actionem sua voluptas. Acrius enim & accuratius iudicāt exquiruntque omnia ij, qui rem gerunt & tractant libenter. Vt geometrae sunt ij, qui rebus geometriæ subiectis delectantur, ijque omnia melius intelligunt. Itēque & musicæ & architecturae studiosi, & ceterarum artium singuli artifices suo quisque operi accessionem reperit, eo delectatus. Adaugent igitur

voluptates. At quæ rem augent, maioremque efficiunt, finitima ac propria videtur. Quæ autem iis rebus quæ specie differunt, finitima ac propria sunt, ea etiam specie differunt. Iam verò hinc etiam facilius hoc ipsum intelligi potest, quòd quæ à diuersis rebus ortæ sunt voluptates, actiones impediunt. Qui enim tibiariū cantu tenentur, non possunt verba quæ interim sunt, aduertere, si tibicinem modulantem audiāt, cum maiorem voluptatem ex numeris capiant, quàm ex præsentī actione. Voluptas igitur quam parit tibiæ numerus, eam labefactat actionem, quæ in oratione versabatur. Quod idem in aliis contingit, cum simul in duas res intendimus. Quæ enim plus habet oblationis, excludit alteram: eoque magis, quò maior voluptatis præstantia est, ut nihil agamus in altera. Itaque cum vehemēter nos res quælibet delectat, non admodum aliud agimus: aliāque facimus, dum ex aliis leuem capiamus voluptatē. Quod iis vsuuenit, qui in theatro edunt bellaria: id enim faciunt tum maximè cum imperiti ignobilesque concertant. Quoniam autem voluptas propria & delectatio accuratas facit, & diuturniores & meliores actiones: quæ autem alienæ sunt, corrumpunt & labefactant, perspicuum est inter eas interesse plurimum. Ferè enim idem faciunt alienæ voluptates, quod proprii dolores. Auferunt enim molestiæ propriæ, actiones. Ut si cui iniucundus molestusque est scribendi labor, alteri ratiocinandi: ille scribere, hic ratiocinari non solet, quòd molestiæ plena sit actio. Contingit ergo circa actiones rem se habere, contra in voluptatibus eis quæ naturæ accommodatæ sunt, atque doloribus. Accommodatæ autem sunt & propriæ eæ, quæ

ETHICO. ARISTOT.

actionem per se cōsequuntur. Alienæ verò dictæ sunt, quæ simile quiddā faciunt doloris. Interimunt enim etsi non eodem modo. Præterea cū actiones aliæ bonæ sint, aliæ malæ, earūque nonnullæ expetendæ, quædam fugiendæ, aliæ indifferentes, eadem est ratio voluptatum. Sua enim cuiusq; actionis voluptas est & delectatio. Quæ ergo prauæ propria est, eadē inhonesta & mala: quæ bonæ & honestæ bona. Etenim rerum honestarum laudandæ sunt cupiditates, turpium vituperandæ. Sed actionibus interiores sunt & magis propriæ, quæ in ipsis insunt voluptates, q̃ appetitiones: quoniam hæ sunt ab illis disjunctæ, & temporibus & natura: voluptates autem ita propè accedunt ad actiones, adeoque indistinctæ sunt, vt idēne sit voluptas quod actio, sit quæstio: non tamen videtur quidem, quoniam absurdum est, voluptas esse cogitatio aut sensus. Sed quia non separantur, idem videntur esse nonnullis. Vt igitur actiones, sic voluptates differunt. Interest autem aspectus à tactu puritate, & à gustatu tactus & odoratus. Similiterque differūt inter se sensuum voluptates, & ab his quæ mentis sunt propriæ & inter se utræque: videturque vt opus, sic sua cuique animalium voluptas esse attributa, ea scilicet quæ propriā cuiusque actionem comitatur. Id quod singula spectanti videbitur. Alia est enim voluptas equi, alia canis, alia hominis. Verūmq; est illud Heracliti, Asinos stramē malle quàm aurū. Est enim asinis stramen pabulum, quàm aurum suauius. Atque hæ quidem quæ propriæ sunt eorum quæ specie differunt, diuersorum etiā sunt generum. Quæ autem eorum sunt quæ eiusdem sunt generis, consentaneum est, vt

non differāt. At verò in hominibus magna earum distin-
ctio est. Eadem enim res alios offendit alios delectat: nō-
nullisque molesta ac odiosa est, quibusdā suavis & optā-
da. Quod etiam in rebus dulcibus cōtingit. Non enim ea-
dem res dulcis videtur ei, qui febris afflētatur, & valenti:
neque idem calidū ei, qui imbecilla & infirma est vale-
tudine, & ei qui bene habet corpus constitutum: similiter-
que fit in ceteris. In quibus omnibus id videtur verum,
quod sapienti videatur. Quòd si præclare ac verè dicitur:
perfectò ut videtur: sic etiam est rerū omnium mensura
virtus, & sapiens, quia talis est: voluptatēque eae sunt
habendae, quae huic videntur: & iucunda ea, quibus hic
gaudet. Quae autē ei graua & molesta sunt, ea si cui sua-
uia videantur, nihil mirum. Multae enim sunt hominū
deprauatae infectaeque affectiones, nec ea voluptatem effi-
ciunt, nisi fortē istis, & qui ita affecti sunt & constituti.
Ac eas quidem quas obscenas & turpes constat esse, per-
spiciū est non esse nominādas voluptates, nisi fortē depra-
uatorum hominū. Earum autem sunt, quae verae volupta-
tes, quae tandem, qualisue hominis propria voluptas habē-
da est? an id perspicui potest ex actionibus? eas enim volu-
ptates consequuntur. Siue ergo vna, siue plures habendae
sunt perfecti & beati viri actiones, perfectò quae quas cō-
plebunt & absoluent, eae propriē & verè dici possunt ho-
minis voluptates. Ceterae secundum locum, idque multifa-
riam, ut etiam actiones obtinebunt.

Reliquum est, quoniam de iis differuimus quae ad virtutē Cap. 6.
tes, amicitias, & voluptates pertinebāt, ut populariter
ac planè de beatitudine dicamus, praesertim cū in ea rerū

humanorum finem ultimumque ponamus. Quòd si quæ
 suprà dicta sunt, paulò altius repetamus, multo brevior
 futura est oratio. Habitū quidē eam esse negauimus, quòd
 dormienti per omne tempus ætatis adesse posset, etiam ei
 qui vitam plātārū degeret, eique qui in maximis calami-
 tatibus miseriusque versaretur. Quæ si minus probantur,
 potiusque in actione quadam ponēda est, ut suprà docui-
 mus: actiones autē aliæ sunt necessariae & propter aliud
 expetendæ, aliæ vi sua & propter se: perspicuum est in iis
 quæ propter se, non propter aliud sunt petēdæ, beatam vi-
 tam esse numerādā. Nihil enim beata vita desiderat, ni-
 hil requirit, nullo eget, sed seipsa contenta est. Sunt autem
 propter se expetendæ, ex quibus sola actio petitur: ex quo
 sunt genere virtuti cōsentaneæ actiones: (bene enim &
 præclarè facta omnia in illis ducuntur, quæ vi sua per se
 & propter se expetuntur) atque etiam eæ quæ gratae sunt
 atque iucundæ ludorum oblectationes. Neque enim pro-
 pter aliud expetuntur. Dant enim eis incommoda potius,
 quàm vtilitatem afferant: videmusque eos nec valetudi-
 nis, nec rei familiaris habere rationē, & confugiūt ad hæc
 vitæ instituta plerique eorum qui beati putantur. Itaque
 apud tyrannos honorati sunt ij, qui in rebus & institutis
 huiusmodi comes se facētōsque, præbēt. Quarum enim re-
 rum illi cupiditate incēsi sunt, in iis se iucundos & affabi-
 les præbent isti, quales illi homines requirunt maximè.
 Atq; hæc ipsa quidem videntur propterea vitam beatam
 complere quod homines principatu, imperio, & potestate
 præditi iis rebus operæ plurimū tribuunt. Sed fortassis ex
 iis non æquum est sumere argumentum. Neque enim in

potestate & imperio virtus ac ratio, à quibus honestæ actiones proficiuntur, positæ sunt. Nec si propterea quòd partem nullā liquidæ voluptatis, & liberæ unquā gustarunt, se corporis voluptatibus dedant, idcirco eæ putandæ sunt optabiliores. Nam pueri etiā quæ apud ipsos sunt in honore & precio, optima existimant. Consentaneum est igitur, ut alia pueris, alia viris in honore sunt, sic improbis esse & bonis. Quare ea demum, ut sæpe dixi, habēda sunt honorata & iucunda, quæ bono viro eiusmodi videbuntur. Singulis autē hominibus duæ à sua cuiusque affectione & voluntate ducitur, maximè expetenda actio est. Et bono igitur viro ea, quæ virtuti congruit. Non igitur est in ludo beata vita. Nā absurdum sit profectò, finem rerum omnium in ludo ponere, totque ac tantas res gerere, tot vitæ pericula adire, tāta mala per omne tempus ætatis perferre, ob eam vnam causam, ut possis ludere. Omnia enim, verè ut dicā, excepta beata vita, propter aliud expetimus. Est enim ea finis & extremū omnium. Multum autē studij curæq; ponere, & laborem ferre, ut ludas, stultū quiddam & nimium puerile est. Ac ludere, ut serias res gerere possis, Anacharsidis sententia æquum est. Quoniā enim ludus requieti & cessationi similis est, quoniāque laborem ferre sempiternum minimè possumus, cessatione opus est. Non est igitur in otio & cessatione finis positus, quippe quæ ad actionem referatur. Beata autē vita, quæ bona est & seria, non in ludo, sed in virtute consistit. Quæque res bonæ & seriæ sūt, eas meliores dicimus iocis & lufibus: & melioris sēper partis, & hominis actionē esse magis seriā, maioreq; studio dignā. At optimæ cuiusq; partis

ETHICO. ARISTOT.

actio optima est, & beatæ iam vitæ maximè propria videtur. Voluptatibus autè corporis frui quivis potest, etiam mancipium, non minus quàm vir optimus. At beatitudinem mancipio nemo tribuat, nisi etiã vitam beatã. Non enim in his vitæ degendæ rationibus beatæ vita, sed in virtute consentaneis, ut antè dixi, actionibus officiisque cernitur.

Cap. 7. Quod si beatitudo actio est virtuti congruens, consentaneum est, ut sit optimæ consentanea, quã eandem sitam esse necesse est in parte optima, siue ea quidem mens est, siue alia pars aliqua, quæ naturæ lege imperare debet ac regere, notitiãque in se rerum honestarũ ac diuinarum continere, seu diuina quædam res etiam est, seu in nobis ea nihil est diuinius: in eius certè actione virtuti propriæ consentanea completa & absoluta beatitudo ponetur, quam eandem in cognitione & contemplatione consistere, suprà demonstratum est. Id quod videri potest, & superioribus respondere, & conspirare cum veritate. Omnium enim actionum nulla est hac præstantior, nulla melior. Nam & mente nil melius in nobis est, & nil præstantius iis rebus quæ contemplationi subiectæ sunt, in quibus mens ipsa versatur. Tum ista actione nulla est diuturnior ac permanentior: nam contemplari diutius, quàm quivis agere possumus. Præterea voluptatem putamus copulari, & connecti debere cum beatitudine. Omnium autem actionum quæ à virtute manant, nulla est iucundior omnium consensu, nulla suavior ea, quæ à sapientia profiscitur. Itaque mirabiles quasdam sapientia, puritate & stabilitate habet oblectationes. Verùm id consentaneum est doctos, quàm dubitantes & inscios, maiore per-

cupere voluptatē. Illa etiam quæ fertur satis ampla, & se ipsa contenta rerum abundantia, in rerum cognitione & contemplatione consistit maximè. Omnium enim rerum quæ ad vitam degendam sunt necessariae, & sapiens vir & iustus, & ceteri omnes indigent. Quæ profecto si suppetant adhuc, tamen vir iustus apud quos & quibuscum res iustas tractet, desiderabit. Itemque moderatus, & fortis, & ceteri. At verò sapiens etiam solus potest in rerum cognitione versari, eoque magis quò erit maiore sapientia ornatus & instructus. Cui quāquam fortassis melius est ministros præsto esse, tamen se ipse est contentus maximè. Videtur etiam hæc actio propter se sola expeti, quippe ex qua præter contemplationem nihil consequatur ab iis vero rebus quæ geruntur præter actionem, plus minusque preterea assumamus. Beatitudo etiā in otio & cessatione videtur consistere. Negotia enim suscipimus, ut in otio simus: & bella gerimus ob eā causā, ut in pace viuamus. Ac virtutum quidem usus, & munera earū quæ ad actionē rerum valēt, in ciuilibus bellicisque rebus vidēt maximè, quæque in his versantur actiones & officia, negotiosa videntur. Ac bellicæ quidem omnino. Nemo enim bellum, quia bellum est, gerere instituit, neq; bellum parare. Cru- delis enim videatur omnino, si quis contra amicos bellum instruat, ut pugna edatur, fiantque cædes. Est verò etiam negotiosum eius munus qui in reip. luce versatur, eiq; præter Reip. administrationē proposita sunt imperia & honores: aut certè hæc ipsā beatā vitā sibi procurat & ciuibus, aliā à ciuili quā etiā quærimus, quamq; ab illa differre cōstat. Quòd si inter virtutū actiones & officia bellica, & ci

ETHICO. ARISTOT.

uilia multò prestant, & dignitate, & magnitudine: hæc autem actiuosa sunt, ad finemque aliquem referuntur, nec propter se expetuntur: mētis verò, & animi sapiens actio, & studio longè excellere videatur, ut quæ cognitione dirigatur, & præter se finem sibi nullū proponit, & propriam habet oblectationē, qua ipsa maximè augeatur. Hinc sanè fit, ut & illa seipsa contenta rerum abundantia, & otium, & vacuitas defatigationis, quantum natura humana patitur, cæteraq; omnia quæ beato viro tribuuntur, hac ipsa actione contineantur. Hanc igitur vndique perfectam beatitudinem hominis esse necesse est, si perfectæ & absolutæ vitæ vsura accesserit. Nihil enim in beata vita non perfectum potest existere. Quæ talis vita profectò melior est, quàm ut attribuere eam sibi homo debeat. Eam enim agat, nō qua homo est, sed qua in eo diuinum quiddam inclusum est: quod quanto præstat ei quod concretum est, tãto eius actio ei quæ à ceteris virtutibus proficiscitur, antecellit. Ut igitur diuinum quiddam mens est cum homine comparata, sic vita ei congruēs & consentanea, diuina est ad humanam. Omnesque debemus, non ut hortātur quidam, spectare humana cū simus homines, nec mortalia cū mortales: sed quod possumus, niti ad immortalitatem omniāque perficere, ut vitā ex eo degamus, quo nihil est in nobis præstātius. Et si enim mole exiguum est, at vi certè & dignitate multū rebus omnibus antecellit. Quinetiam videtur quisque illud ipsum esse: siquidem id sit quod est in nobis optimū, quodue principatum obtinet. Quò indignius videatur si nō suam quisque vitam sequatur, sed alienam. Accedit huc quod &

antea diximus, & nunc dici par est quod cuiq; tributum sit à natura, id cuique esse, & optimum & suavißimum. Et vita igitur homini est suavißima, mēti cōgruēs: siquidem est homo hæc pars maximè, quæ eadē vita etiā beatißima sit necesse est.

Secundo loco beatudinis ea vita est, quæ reliquis Cap. 8.
virtutibus congruit, quò actiones illis consentaneæ sint humanæ. Nam & iustitiæ nos, & fortitudinis, cæterarūque virtutum muneribus officiisq; vltro & citrò fungimur, cum in rebus contrahendis, in indigentia, in omnibus actionibus & perpeßionibus suum cuique tribuimus pro dignitate, quæ ad naturam humanam perspicuum est omnia pertinere. Atque etiam à corpore quædam ex iis duci vidētur: habetq; cum perturbationibus moralis virtus magnum commercium. Copulata etiam est, & connexa prudentia cum virtute, quæ spectatur in moribus, & hæc ipsa cum prudentia. Nam & prudentiæ initia manant ab iis virtutibus, quæ more perficiūtur: & quicquid in eis est quod bonum rectūque sit, id omne à prudentia ducitur. Quòd si hæ ipsæ in perturbationibus inhaerent, in eo toto quod ex anima & corpore concretum est, sitæ sint necesse est: cuius quoniam humanæ sunt virtutes, necesse est etiam vitā eam quæ ad eas dirigitur, & beatitudinem esse humanam. At verò quæ à mente vita, & beatitudo proficiscitur, ab illa separata est. Hæc enim de ea dicta sint hæctenus: quoniam de ea subtilius disputare, maioris negotij sit, quàm quod suscepimus. Sed paulum admodum hæc externa bona, & affluentiam, aut minus certè quàm quæ more perficitur, videtur requirere. Nam

ETHICO. ARISTOT.

ut rerum ad viuendum necessarium vsum vtrâque re-
 quirat, idque si ita vis ex æquo: quanquã maior quædã ei
 qui in Repub. versatur ad res corporis, cæterâsque omnes
 eiusdem generis procurandas adhibenda sit diligentia: sed
 in ea certè re non ita multum differunt: in officiis verò &
 actionibus sequēdis, plurimum inter eos intererit. Nã &
 liberali ad tuenda officia liberalitatis, pecunia opus erit:
 & iusto quidē ad referēdam gratiam. Incertæ enim sunt
 voluntates hominum, multique cum iusti non sint, præ se
 ferunt iustitiæ speciem & opinionem. Forti verò vis est
 necessaria, si quid virtute gerere velit: & modera to viro
 licentia. Quomodo enim perspicui poterit, utrū hac virtute
 præditus sit, an ab ea alienus? Vtrum autem voluntas, &
 prima susceptio plus in virtute possit, an effectus? quoniam
 in utroque consistit, questio est. Nec dubium quidē quini
 iis duobus perfectio, & quasi summa cōsistat. Sed actio-
 nes multa desiderāt, eoque plura & maiora, quò maiores
 & clariores. At homo is qui in rerum cognitione versa-
 tur, res eiusmodi ad actionē nihil requirit, quinetiam ve-
 rè ut dicam, impediunt contēplationem. Sed tamen quia
 homo est, vitæque usu cum multis implicatur, eò fit, ut
 officia cætera virtutis sequatur & faciat: idcirco his ei
 opus erit, ut more hominum vitam possis degere. Hanc au-
 tem vndique completam, & absolutam beatitudinem in
 actione quadam esse cognitionis & contemperationis, hinc
 etiam perspicui potest. Deos enim putamus esse beatissimos:
 quas tandem iis actiones, quæ officia tribuamus? Num iu-
 stitiæ? At nōne ridiculi videbuntur, si & res contrahant,
 & deposita reddt, ac ceterâq, faciant eiusdem generis? An

fortes dicemus eos qui res asperas perferant, periculâque adeant ob eam causam, quia decet? Num liberales? At cui largientur? Absurdum etiam videantur, si numum, aut tale quid habeant. An verò temperantes? At quâ esse possunt? An non laus sit violêta & importuna, prauis eos vacare cupiditatibus? Atqui si per omnia actionum officiorumque genera expatiemur, perexiguâ sanè laudē, & Deorum maiestate indignam continere videbuntur. Attamen eos vivere omnes existimant, Agere ergo etiam eos putant. Non enim par est, eos tanquam Endymionem, dormientes facere. Sublata igitur agendi, faciendique, ac multo etiam magis, ratione, quid tandē viuenti Deo præter contemplationem relinquitur? Ita Dei præstans beatitudine actio, in cognitione & contemplatione consistat, necesse est. Atque etiam hominū actio, ut quæque ad hanc proximè accedit, ita est beatissima. Idque ex eo intelligi potest, quod cætera animalia sunt omnia expertia beatitudinis, cum huius sint generis actione omni ex parte priuata. Nam omnis est Deorum beata vita: hominū autem quatenus in ea elucet quoddam eius actionis exemplar. At ex cæteris animantium generibus nullam beatitudinem consequitur, quod cognitionis & cōtemplationis nullo modo sit particeps. Quam ergo latè patet contemplatio, tam etiam beatitudo: & quo maior aliquibus inest cognitio & contēplatio, eò ampliorem beatitudinem consequuntur, non temerè, & casu, sed per ipsam contemplationem. Est enim per se plena dignitatis. Ita est in cōtemplatione beatitudo. Commodis autem externis, cum homo sit, indigebit. Imbecilla enim natura est ad rerum cōtem-

1

A R I S T O T E L I S

ad Nicomachum filium de
MORIBVS, QVAE ETHICA
nominantur, Libri decem,

*Ioachimo Perionio interprete, per Nicolaum
Grouchium correcti & emendati,*

Cum locuplete rerum in iisdem memora-
bilium indice.

P A R I S I I S,

*Ex Typographia Thomæ Richardi, sub Bibliis
aureis, è regione collegij Remensis.*

1 5 6

INDEX RERVM INSI- gniorum in decem libris Ethico- rum Aristotelis.

Cerbas res difficilius ferre, q̄ abstinere à voluptate. 35	A Eternum, quod sub scientiam cadit. 69
Acerbi ægrè placantur. 49	Affectiones quæ ex morbis & furia. 83
Actiones virtutum rectè ra- tioni conuenienter fieri debent. 35	Affectiones partim ex morbo, partim ex con- suetudine nasci. ibidem
Actiones in singulis rebus versari. 19	Affectiones belluarum. ibidem
Actiones voluntarias esse eas, quæ à consilio & electione proficiuntur. 29	Agere quæ possumus, eadem possumus non agere, & contrà. 29
Actiones & habitus non esse in nostra pote- state, eodem modo. 26	Agendarum rerum principium, finis. 71
Actionis finis ex animi habitu pōderādus. 32	Agendi principium, mens. 85
Actionis omnis principium propositum. 68	Agrestes & duri, qui. 51
Actio & effectio quid differant. 70	Alcmaeon Euripidis reprehenditur qui ma- trem interfecerit. 24
Actionis & officij finis ipsum officium. 70	Amabile quid cuique. 94
Actionem perficiunt prudentia & virtus mo- ralis. 76	Amentia omnis insignis ex feritate vel ex morbo. 84
Actionis principium finis. 87	Amicitia virtus est, aut cum virtute copula- ta. 93
Actio quæ perfecta, quæ optima, quæ iucun- dissima & perfectissima. 123	Amicitia ad vitam maximè necessaria. ibid.
Actio & virtus cuiusque partis optimæ, opti- ma. 127	Sine amicis nemo velit circumfluere omni- bus copiis. ibidem
Actiones aliæ expetendæ, aliæ fugiendæ, aliæ indifferentes. 124	Amicitiam expetunt maximè omnes, qui mi- nimè alterius videntur indigere. ibid.
Actio animi excellit ceteris omnibus, & qua- re. 127	Sine amicis res prosperæ & opes non possunt custodiri. ibidem
Actiones quò maiores, eò plura desiderant. 129	Amicus, in asperis rebus per fugium commu- ne omnium. ibidem
Adolescētes citò amicitiam instituunt, & ci- tò dirimunt, & quare. 95	Amici omni ætate necessarij. ibid.
Adolescentes vnà versari totos dies volunt, & quare. 95	Amicitia inter natos & parentes naturalis. ibidem.
Adolescētum amicitia voluptatibus colitur. ibidem	Amicus homo homini. 63
Adolescētes mutata ætate alia sequuntur. 95	Amicitia Rempub. continet. ibidem
AEdificare domū magnifici & honorati. 43	Amicitia melior iustitia, vel magis necessa- ria. ibidem
In ædificando modus ad diuitias accommo- dandus. ibidem	Amicitiam iusti maximè expetunt. ibid.
AEquum & bonum vnde profectum, aut cō- paratum. 66	Amicitia non solū necessaria, sed etiam ho- nesta res est. ibidem
AEquū & bonū aliquo iure perfectius. 66	De amicitia inter philosophos dissensio quæ sit. ibidem
AEqui & boni vis in quo consistat. 66	Amicitia non est homini cum rebus inani- mis, & quare. ibidem
AEquus & bonus quis. ibidem	Amicitia & beneuolentia quid differant. 94
AEquitas. ibidem	Amicitia tria genera ex rebus amabilibus or- ta. ibidem
A Eternis de rebus nemo consultat. 27	Amicitia quæ delectationis & vtilitatis cau- sa coluntur, fucata ac fortuita. 95
	Amicitia quæ iucunditate ac vtilitate colun-

INDEX.

- tur, non permanent. 95
 Amicitia dissoluitur eo sublato quod eam constituerat. ibidem
 Amicitia quæ utilitatibus colitur, in senibus vigere solet. ibidem
 Amicitia adolescentum voluptatibus colitur. ibidem
 Amicitia adolescentum ut citò instituitur, ita citò dirimitur. ibidem
 Amicitia perfecta inter bonos & maximè stabilis. 95
 Amicitia perfecta & honesta, rara maximè, & quare. 96
 Amicitiam, quæ utilitatis causa & voluptatis constituitur, boni cum malis, & mali inter se instituere possunt. 96
 Amicitia vera & perfecta in solis bonis esse potest. ibidem
 Amicitia bonorum sola reprehensione & criminationibus caret. ibidem
 Amicitiae plura genera. 96
 Amicitia bonorum propriè amicitia dicitur, ceteræ similitudine. ibidem
 Amici alij animo & habitu, alij usu. 97
 Amicitiam locorum intervalla non tollunt, sed usum. ibidem
 Amicitiam dirimit diuturna absentia. ibid.
 Item silentium. ibidem
 Ad amicitiam non sunt idonei senes & severi. ibidem
 Amicorum nihil tam proprium, quàm vitæ societas. ibidem
 Amicitia habitui similis. ibidem
 Amicitiae æqualitas. ibidem
 Amici quibus chari sunt, sua bona diligunt. ibidem
 Amicus in bonis eius à quo diligitur. ibidem
 Amicitia rarò inter seueros & senes. 97
 Amicitia perfecta inter multos esse non potest, & quare. 98
 Amicitia quæ iucunditatis causa instituitur, magis amicitiae nomen obtinet, quàm quæ utilitatis. ibidem
 Amicitia quæ fructibus colitur, propria eorū qui in foro iudiciisque versantur. ibidem
 Amicis distinctis utitur qui sunt in imperio 98
 Amicitiae genus quod in excellentia cernitur. 98
 An non eadem patri amicitia cum liberis, & liberis cum patre, & quare. ibidem
 Par ratio & æqualitas non eadem in amicitia & iustitia. 99
 Amicitia in eo magis est ut diligamus, quàm ut diligamur. 100
 Amicorum & amicitiae vis omnis in amore. 100
 Amicitias ad tempus colunt mali. ibidem
 Amicitia & ius in societate cernitur. 100
 Amicitiae iura alia atque alia. 100
 Ira & iniuriæ in amicitiis vnde crescunt. ibidem
 Amicitia fratrum similis sociorum. 102
 Amicitiae nullus locus in tyrannis. ibidem
 Amicitia fraterna sodalitia maior. 103
 Amicitia inter virum & vorè naturalis. 104
 In amicitia quæ emolumentis colitur, maximè existunt querelæ & criminationes. 104
 In amicitia quæ virtutis causa instituitur, cur non existunt querelæ. ibidem
 Amicorum quando fiunt dissidia 109
 Ab amicis utrum discedendum. ibidem
 Ab amicis improbis discedendum. 109
 Amicitiae veteri aliquid tribuendum. 110
 Amicus quis ibidem
 Amici in quibus eadem sunt studia & eadem voluntates. 110
 Amicis an beato opus sit. 115
 Amici beneficia dare potius, quàm accipere. ibidem
 Amicis præclarius subuenire, quàm exteris. ibid.
 In amicitiis, quæ utilitate coluntur, plus reddendum, quàm acceptum sit. 105
 In amicitiis quas virtus contrahit, officium remunerationis aestimandum ex animo eius qui contulit. 106
 In amicitiis quæ in excellentia cernuntur, querelæ existunt, & quando. ibidem
 In amicitiis in quibus excellentia sunt, superiori plus honoris tribuendum, inopi plus emolumentum. ibidem
 Amicus non est qui utilitatis causa observat quempiam. 112
 Amicus alter idem. 110
 Amici multi an parandi. 117
 Amicis multis non esse opus iis qui utilitatis causa fingunt amicitias. ibidem
 Amici pauci satis sunt iis quæ delectationis causa instituunt amicitiam. ibidem
 Amicis quot opus est iis, qui virtutis causa amicitiae præsidia quærunt. ibidem
 Amicitia excellens, qua unus cum vno coniungitur. 118
 Amicitiae, quæ efferuntur laudibus, inter duos à ij

INDEX.

iunctæ fuerunt.	ibidem	Ars in rebus vniuersis.	133
Amicis vtrum rebus secundis, an aduersis potius sit opus.	ibid.	ἄσπετος quis.	39
Amicorum præsentia suavis in vtraque fortuna.	ibidem	Assentator quis.	50
Amicitia luctus facit leuiores communicans & patiens.	ibidem	Auaritia quibus tribuitur.	38
Amici aspectus suavis ei qui versatur in miseris.	ibidem	Auaritia in quo cernitur.	40
In amico ad depellendū dolorem præsidium paratum.	ibidem	Auarus nemini prodest, ne sibi quidem.	41
Amici forti animo præditi, nolūt amicos venire in partem doloris.	118	Auarum prodigo esse deteriore.	ibid.
Amici vocandi vtrò ad societatem prosperitatum, calamitatum verò timide & raro, & quando.	ibidem	Auaritia insanabilis.	ibidem
Amici debēt inuocati, & vtrò ad eos venire, qui calamitate premuntur.	119	Auaros efficit senectus & imbecillitas.	ibid.
Ad amicum quando in prosperitate eundum vel non eundum.	ibidem	Auaritia magis à natura insita, quàm prodigalitas.	ibidem
In quo vult quisque vitam consumere cum amico.	119	Auaritiæ genera multa.	ibidem
Amor perturbationi similis.	97	Auari cur aleatores & raptores.	42
Animalium nullū præter hominem beatum, & quare.	9	Auari non sunt, qui sana diripiunt, & ciuitates oppugnant, sed impij.	ibidem
Animal aliud aliq præstat petulantia & edacitate.	85	Audax quis.	20
Animi vis duplex.	6.68	Audaces quales se præbent in adeundis periculis.	32
Animi pars rationis particeps duplex.	6.68	Beatitudo in actione quæ propter se expetenda est.	126
Animis multitudinis à voluptate tenduntur insidiæ.	29	Beatitudine excepta, omnia propter aliud expetimus.	127
Animo demisso vir se spoliatur bonis, quibus dignus est, & se ignorat.	47	Beatitudo, actio virtuti optimè congruens.	127
Animo elato viri stulti sunt, & se ignorant.	ibidem	Beatitudo sita in parte optima.	ibidem
Animo alto viri de se ipsi prædicant.	47	Beatitudo sola propter se expetenda.	ibidem
Animi abiectio magis repugnat magnitudini animi, quàm elatio.	ibidem	Beatam vitam bonis externis indigere.	9
In animo tria quæ in actione & veritate dominantur.	ibidem	Beatæ vitæ quæ causa efficiens, seu quibus rebus comparatur.	ibidem
Animum suum & mentem quisque maximè diligit.	114	Beatus semper gerit & cogitat quæ virtuti congruunt.	9
Arrogans quis.	50	Beatus omnem casum fert decoré.	ibidem
Ars & scientia quomodo præclare suum munus exequitur.	18	Beatus nemo miser esse potest.	11
Ars quid.	70	Beatū quæ calamitates miserum efficere possunt.	11
Ars in quo versatur, & quid spectat.	ibid.	Beatus quis.	ibidem
Arti subiecta effectio.	ibidem	Beatum sapientia efficit, & quomodo.	76
Ars & fortuna vicinæ.	ibidem	Beatus eget externis bonis & corporis.	91
Qui ab arte sponte aberrarit, præstator.	ibid.	Beatus non desiderat immoderatas opes.	91
Artis virtus est, non prudentiæ.	ibidem	Beato amicis opus sit, necne.	115
Artificibus ad agendum aptiores cur inscij.	72	Beatus quis, Solonis sententia.	130
		Beatus quis Anaxagoræ.	ibidem
		Beatus quatenus fortunæ bona desiderat.	129
		Beatiorē vitam efficiunt, quæ prosperè eueniunt.	10
		Beatam vitam non esse laudabilem.	12
		Beatam vitam in honorabilibus esse.	ibidem
		In beata vita certus modus retinendus est prosperitatis.	91
		Beata vita in cognitione & contemplatione consistit.	127
		Beatā vitā nō attribuere sibi debet homo.	128

INDEX.

Beata vita in otio.	127	Charus est sibi quisque maxime.	114
Beata vita minus, q̄ humana desiderat fortunā bonā in officiis tuendis.	129	Cibi cupiditas naturalis.	36
Beata vita dei in contemplatione.	130	Ciuilis sciētiæ cur non est idoneus auditor iuuenis.	2
Beatæ vitæ cur cætera animantia expertia sunt.	ibidem	Ciuilem sciētiā & sapientiam non esse idē.	72
Beata vita hominis in contemplatione.	130	Ciuilis sciētia & prudentia quid similitudinis habeant & discriminis.	72
Bene viuendi studia non sunt molesta, si cōsuetudo adhibeatur.	131	Ciuitates quando concordēs dicuntur.	112
Bellicosus quis maximē in bello.	33	Clemens non vult vlciſci, sed ignoscere.	49
Belluæ prudentes quæ.	72	Clemens & mansuetus quis.	ibid.
Belluæ quare non sunt impotentes.	81	Commodandum non est vicissim semper ei qui commodarit.	108
Belluarum affectiones.	83	Commune quod est aliquorum, eos omnes coniungit.	104
Belluarum nullum iudicium.	85	Conclusiones fallaces sophistarum quid efficiant.	78
Beneficia quis dederit videndum, & qua de causa.	105	Concordes quando ciuitates dicuntur.	112
Benefici cur vehemētius eos diligāt, de quibus bene meriti sunt, quā contra.	112	Concordia quibus in rebus consistit. ibidem	
Beneuoli qui.	94	Concordia & eadem sententia non idem valent.	ibidem
Beneuolentia quid ab amicitia distet. ibidē		Confugere ad iudicem, quid.	57
Beneuolentiam non esse idem quod amicitia & amor.	111	Coniectura rectē & citō colligitur.	73
Beneuolentia fons & principium amicitia.	111, 112	Ad coniugium cur homo magis natus, quā ad ciuilem societatem.	103
Beneuolus non est in quēpiam, qui ei dat beneficia spe auxiliij.	ibidem	Coniugij vinculum, liberi.	ibidem
Beneuolentiam contrahit virtus.	112	Consilium capi de iis quæ sunt in nostra potestate vt eueniant.	27
Bestiarum nullum vitium, nec virtus.	78	Consilium cernitur in iis quæ plerūque eueniunt, & quæ incerta sunt.	ibid.
Bilis extremæ homines facillimē ad iracundiam concitantur quauis de causa.	48	Constantia & continentia in bonis laudabilibus.	78
Boni vel mali vt simus, in nostra situm potestate.	29	Constans & patiens quis.	86
Boni viri officium opitulari.	115	Constantia & patientia in resistendo. ibidē	
Bonis solis honos debetur.	45	Consuetudinem facilius mutare, quā naturam.	89
Bonorum duo genera.	4	Consultationem prudentem non esse solertiam.	73
Bona per se quæ.	ibidem	Consultatio prudens in malis hominibus esse non potest.	74
Bonorum incrementum vnde oritur.	6	Consultō quæ facimus.	63
Bonorum tria genera.	7	Contemplatio sola deo conuenit.	130
Bonorum externorum maximum, gloria & honor.	45	Contēplatio quō maior in aliquo, eō est beatior.	ibid.
Bonis iis lætamur quæ recordamur, & iis erigimur quæ expetimus.	110	Contentum seipso quid.	6
Bonus vir iisdem semper rebus mouetur & offenditur.	ibidem	Continens quis.	78
Bonus vir sibi charus debet esse.	116	Continentem à sententia nulla perturbatio dimouere potest.	88
Bonum & æquum, & ius quam rationem habeant inter se.	66	Continens in sententia.	ibidem
C ausa cur afferenda, cur quicque falsum sit.	92	Cōtinens & téperans quid differant. ibidem	
Cessatione cur nobis opus est.	127	Continentia magis expetenda, & melior cōstantia & patientia.	86
Chariora labore parta.	113		
Charus sibi maximē vir bonus.	114		

INDEX.

Cōtinentia & impotētia in quo cōsistant.	88	Dei nulla virtus, quod virtute sit præstātor.	78
Continentia & constantia in bonis sunt.	78	Deus cur vna semper, eaque simplici voluntate afficitur.	92
Contractus ab indigentia profectos esse.	60	Deo & parentibus nemo parem gratiam referre potest.	108
Contractus societatem continet.	ibidem	Deo sola contemplatio conuenit.	130
Contraria quæ.	22	Deus curat res humanas.	ibidem
Contrarium vnum si multis modis dicatur, dici etiam ferè alterum.	53	Deo charissimus qui rationem vitæ ducem maximè sequitur.	ibidem
Contraria non expetunt cōtraria nisi temerè & casu.	100	Deus mēte hominis maximè delectatur.	ibid.
Corporis vitia voluntaria, quæ.	29	Deus quos homines diligit, & quibus reddit beneficia.	ibidem
Culpa sua ignorans quid, punietur.	ibidem	Difficile quid cui præponendum sit iudicare, sed multò difficilior in eo stare quod sit iudicatum.	24
Cupiditates aliæ propriæ, aliæ cōmunes.	36	Difficiles & fastidiosi qui.	49
Cupiditas huius vel illius cibi naturalis.	ibi.	Dignitas etiam ex domo quærenda.	43
In cupiditatibus naturalibus pauci peccant, idque vno modo: in propriis multi, & modis multis.	ibidem	Dignitas in externis bonis.	44
Cupiditas omnis dolori coniuncta.	ibidem	Diligendi causæ tres.	94
Cupiditas nullo modo sequitur rationem.	84	Diligunt quidā quos nunquā viderunt probitatis opinione aut vtilitatis.	94
Cupiditas rationi contraria, non opinio, nisi casu.	81	Diligi cur aliqui malunt, quàm diligere.	99
Cupiditas & libido fraude agit.	84	Diligendi alios principium natum à principio diligendi sui.	109. 110
Cupiditatum diuisio.	ibidem	Diligere maximè an se quisque debet, disputatio in vtrunque partem.	114
Qui nulla aut leui cupiditate incitatus aliquid facit, deterior eo qui firma.	86	Diligentes sui qui reprehenduntur.	ibidem
A cupiditatibus firmis & immēsis si quis vincatur, nil mirum: sed venia danda est, si ob-sistens vincatur.	86	Disciplina recta publicè facienda.	112
Cupiditates rerum honestarum laudandæ, & contrā.	124	Discipulus in percipiendis artibus qualem se præstare debet.	1
D Amni & lucri nomina vnde profecta.	58	Disputatio de quaque re, pro rerum de quibus agatur natura, quærenda.	1
Decorum paulum aliquid egredi, non esse vitiosum.	23	Disimulator quis.	51
Decorum vt conseruetur, habenda ratio personæ, temporis & rerum.	42	Docendi exordiū à rebus notis ducendum.	2
Deformitates natura tributæ, non sunt vituperandæ: contrā, quæ negligentia comparantur.	30	Doctrina omnis ex anteceptis animo rei informationibus gignitur.	69
Quid, quod sub delectum cadit.	28	Doctrina alia inductione, alia ratiocinatione traditur.	ibidem
Non iisdem rebus delectari homines, cum expleta natura est rebus bonis & cōtrariis.	90	Doctus esse qui vult, res vniuersas debet tenere.	133
In deliberationem quæ cadant vel non cadant.	28	Dolor malum.	90
Deliberatio & quæstio non idem valent.	27	Doloris duo genera.	ibidem
In deliberationem nō cadūt res singulæ.	28	Dolens nemo libidini paret.	85
Deliberationem rectam, non esse scientiam.	73	Dolens facit, qui per iram facit.	ibidem
Ad deliberandum tempus sumendum.	ibidē	Domini in seruos tyrānicum imperium.	102
Deliberatio prudens quæ.	74	E Briosi & iracundi non faciunt imprudentia.	25
Delicatus & mollis quis.	86	Educatio recta quæ sit.	16
		Legibus præscribi debet.	131
		Effectio arti subiecta.	70
		Quid ab actione differat.	ibidem

INDEX.

Elaborat in eo quisque, quod maximè ad-		Sed res & rationes quibus ad finem perueni-	
mat.	124	ri queant.	ibidem
Electiōem non esse idem quod voluntariū,		Formidolosa non eadem omnibus.	32
non cupiditatem, non iram, non opinionē,		Fortis, audax, & timidus, in iisdem rebus ver-	
non eorum quæ fieri nequeunt.	26	santur, non eodem modo.	ibidem
Electiōis diuīsiō.	ibidem	Fortitudo quid.	ibidem
Electiō & institutum cur laudetur.	ibidem	Fortes quales in periculis.	ibidem
Electiō quæ.	ibidem	Fortis in quo mortis genere cernitur.	31
Emolumentum alterum à more, alterum à le-		Fortis quis.	32
ge: & lege concessum in certis verbis cer-		Fortis in mari & morbis vacat metu.	ibid.
nitur.	105	Fortitudinis quinque genera alia.	ibidem
Encomium & laus differunt.	12	Fortitudo ciuilis.	ibidem
Enunciationum duo genera.	81	Fortis non in vi & necessitate, sed honestate	
Enunciatio vniuersa duplex.	82	consistit.	33
Esse & viuere quid.	116	Fortitudo exercitatorum.	ibidem
Eudoxi de voluptate sententia.	120	Fortitudo eorum qui fidenti animo gerunt	
Eueni poëtæ carmen de cōsuetudinis vi.	89	aliquid.	ibidem
Euripidis carmina de miseria eorum qui in		Fortis officium.	ibidem
Republica versantur.	73	Fortis magis cernitur in repentinis periculis,	
Excellere in quaque re, difficile.	22	quàm in prouisis.	ibidem
Exercitatio non parum adiuuat & experien-		Fortitudo eorum qui ignoratione ducuntur	
tia.	133	ad agendum.	35
Exercitati verè de officiis & factis iudicant.		Fortitudinem magis versari in rebus formi-	
ibidem		dolosis, quàm iis quæ fiduciam afferūt. ibi.	
Exordium à rebus notis dicendum in docē-		Fortitudo, res est molesta.	ibidem
do.	2	Fortitudinis finis iucundus.	ibidem
Expetimus omnia propter aliud excepta bea-		Fortis quatenus mortem fert molesté.	35
titudine.	127	Fortitudo & temperantia in quibus animi	
Expletio eius quod deest, cupiditatis est na-		partibus sitæ sunt.	ibidem
turalis.	37	Fortuna & ars vicinæ.	70
Extrema magis inter se contraria esse, quàm		Fortuna secunda si immensa sit, nocet beatæ	
media.	21	vitæ.	91
Extremum aliud alio ad medium propius ac-		Fortuitæ res nō cadunt in deliberationē.	27
cedit.	29	Fratri grauius est non opitulari, quàm exte-	
F actum, nō potest non factum esse.	69	ro.	101
Facultas & scientiæ ab habitibus diffe-		Fratrū coniunctio similis censu potestati.	102
runt.	51	Fratrū amicitia similis sociorum.	ibidem
Facultates.	17	Fratres inter se cur diligunt.	103
Feritati heroica virtus contraria.	78	Fraterna amicitia arctior & maior, quàm so-	
Feri & immanes qui, & vnde appellati.	ibid.	dalitia multis de causis.	ibidem
Feritas minus malum quàm vitium, sed terri-		Fugere quæ laborem desiderant, mollis ani-	
biliior malitia.	85	mi.	33
Fides quare adhibenda sententiis vsuperito-		G loria & honor maximum bonorū ex-	
rum & maiorum natu.	75	ternorum.	49
Filius nunquam vllam partem videatur asse-		Gloria maiore eò quisque dignior, quò me-	
cutus meritorum patris erga se.	106	lior.	49
Finium duo genera.	1	Gloria, virtutis merces.	ibid.
Finis quis alio melior & præstantior.	1	Gratia par referēda si possis, idq; vltro.	37
Finium multitudo ex officiorum multitudine		Gratiæ referendæ officium vtrum ex fructu	
nota est.	1	eius qui accepit ponderandum, an ex be-	
Fines imperfecti.	5	neficio.	105
Fines non cadunt in deliberationem.	28		

INDEX.

Gratiam parem nemo Deo & parentibus re- ferre potest.	106	Impij qui sint.	42
H abitus tales, quales actiones.	13	Impotentia in vitio.	78
Habitus.	17	Impotens quis.	ibidem
Habitus contrarius ex contrario sæpe intel- ligitur.	53	Impotentiam Socrates esse negavit.	79
Habitus à facultate & scientiis differūt. ibid.		De impotentibus nonnullorum sententiæ, quas Aristoteles firmissimis rationibus re- fellit.	ibidem
Hesiodi versus de tribus hominum generi- bus.	3	Impotēs in quibus voluptatibus versatur.	80
Honestas, virtutis finis.	32	Impotens & incontinens in iisdem volupta- tibus cernuntur, sed alio & alio modo. ibi.	
Honos potius in eo est qui colit, quàm in eo qui colitur.	3	Impotens an quis absolutē.	81
Honorem, voluptatem, mētem, & omnes vir- tutes propter se expetendas.	6	Impotentes cum adiunctione qui.	81
Hominem non sinemus imperare, sed ratio- nem.	61	Impotens absolutē.	82
Homo homini amicus.	93	Impotētiā animi minus malum esse, quàm cupiditatem.	84
Homo magis natus ad coniugium, quàm ad ciuilem societatem, & quare.	104	Impotentia alia ex temeritate, alia ex imbe- cillitate gignitur.	86
Homo ad ciuilem congregationem, coniun- ctionēque vitæ natus.	115	Impotentium & eorum qui vincuntur à cu- piditatibus, duo genera.	87
Hominum inter ipsos in quo consistit con- iunctio.	117	Impotentia similis morbo comitiali, & qua- re.	ibidem
Hominum genera tria triplici via tractanda.	132	Impotens quibus hominibus similis.	ibidem
Humana in specie rarò aliquis immanis.	78	Impotentiā non esse idē quod vitium.	ibid.
Humanæ res laborem sempiternum ferre nō possunt.	124	Impotens faciliē desistit de sententia.	ibid.
Humana non debemus spectare, sed niti ad immortalem gloriam.	128	Impotens melior intemperante.	ibid.
I deas non esse proponendas tanquam ex- emplaria.	5	Impotens à quauis sententia abducitur.	ibid.
Ideas Platonis labefactat Aristoteles.	4	Impotens quo modo affectus est animo.	88
Ignauus & timidus quis.	32	Impotens non est improbus.	ibidem
Ignorans aliquid eorum quæ legibus conti- nentur, punietur.	29	Impotens cui similis ciuitati.	ibidem
Ignorantia iuris vindicatur.	ibidem	Impotens vnde nominatus.	114
Ignorantia crassa vindicatur legibus.	ibidem	Improbis non debet sibi esse charus.	114
Ignorantia quam vocant affectatam, non ex- cusat, sed accusat.	25	Improbi ignorant quæ facienda sunt, & quæ fugienda.	25
Ignorantia rerum vniuersarum, quam vocāt iuris, non excusat.	ibidem	Imprudētia non omne quod fit, est volun- tarium.	23
Ignorantia sola rerum singularum, quam vo- cant facti, excusat.	ibidem	Imprudētem facere quid aliud, impruden- tia aliud.	24
Immanes qui & feri, & vnde appellati.	78	Incommodorum tria genera in vitæ societa- te versantur.	63
Imitari optimū quēq; omni in re par est.	118	Incommodis suis dolere alterum sentire, mo- lestum est.	118
Imperia & opes gloriæ & honoris causa ex- petuntur.	45	Inconsultē quæ facimus.	63
Qui sunt imperio præditi, ij amicis vtuntur.	98	Indigentia, reuera mensura rerum omnium.	60
Imperitis & inexercitatis quæ satis scit scire.	133	Indignatio, mediocritas inuidiæ & maleuo- lentia.	21
		Inertia & inscitia quid.	70
		Infensi homines qui appellantur.	49
		Infortunium & casus quando est.	63
		Ingenium quæ vis animi, quidque habet pro- positum ad efficiendum.	76
		Ingenium laudandum, si finis sit bonus.	76

INDEX.

Ingenium & prudentia quid differant.	76.	Intemperans non desistit de sententia.	ibidem
88		Intemperans & impotens quid distent.	88
Ingenium quam habeat rationem ad prudentiam.	77	Invidus quis	21
Ingeniosus & acutus potest esse impotens.	88	Inuitus quis quid facit.	23
Iniuriam qui non propulsat, omnis sensus doloris est expers.	49	Ira & iracundia differunt.	49
Iniuriam & æquum facit aliquis, si sponte faciat.	62	Ira modum apponit vitio & supplicii. ibid.	
Iniuria quid.	63	Ira & libido animos perturbât, & corpora ad insaniam adigunt.	88
Iniuriis quæ à voluntate proficiuntur, alijs ignoscendum, alijs non est.	64	Ira dominante nullus locus libidini.	85
Iniuriam facere quid.	61	Ira quodammodo paret rationi.	84
Iniuriam sponte sua neminem accipere.	64	Iratorum fortitudo.	34
Iniuriam vtrum facit, qui sibi sumit plus contra dignitatem, an qui obtinet.	64.65	Iram non ex voluntate ponderari.	63
Iniuriam nec sibi nec alteri facit, sibi tamen nocet, qui minus sibi retinet, quam meritis est, alijs plus tribuit.	ibidem	Irasci qui nesciunt, ij sensus doloris expertes.	48
Iniuriam non facit qui accipit ab alio plus quam ceteri, sed is qui res diuidit.	65	Iracundi vt citò irascuntur, ita citò desinunt.	ibidem
Iniuriam sibi ipsi inferre neminem posse.	67	Iracundia, maximus ad pericula subeunda aculeus.	34
Iniuriâ inferit Reip. qui se ipse interimit.	67	Habitus est, vt ira perturbatio.	48
Iniuriam inferre grauius, quam accipere.	67	Iracundiam ad mitigandam, tempore opus est.	49
Iniusti voluntate nostra efficitur, nec desinimus esse tum, cum volumus.	ibidem	Iracundia & acerbitas magis à natura, quam cupiditates non necessaria.	84
Iniustitia quid.	53	Iucunda quæ sunt, quæ non.	122
Iniustus quis multis modis.	ibidem	Iudex, lex loquens.	57
Iniustus quando quis habendus.	63	Iudicium esse in eorû potestate, qui i sequuntur quod cuique visum sit.	30
Iniustitia particularis in quibus.	35	Iudicium peruertit vitiositas.	77
Iniustæ res, duplices.	ibidem	Iudicium nullum belluarum.	85
Iniustum aliud, quam iniuria.	62	Iudicat verè de quaque re vir bonus.	28
Inscij nonnulli artificibus ad agendum cur sint aptiores,	72	Ius quid Pythagoricis.	58
Inscitia & inertia quid.	70	Ius iustitiæ commutatiuæ quid.	ibidem
Intelligentia quid, & in quo versatur.	71	Iuris & legis communio inter quos.	60
Intelligentia quorum est.	75	Iuris æquabilitatisque custos princeps.	61
Intelligentia duplex, vt principiorû duo sunt genera.	ibidem	Ius ciuile, naturale, legitimum.	62
Intelligentia principium & finis.	ibidem	Iura humana similia mensuris.	ibidem
Intelligentia inest à natura.	ibidem	Ius æquo & bono adhibito effici melius.	66
Intemperans in omnibus modum trāsit.	37	Ius scriptum & non scriptum.	105
Intemperans fruens voluptatibus, angitur.	ibidem	Iustitia, princeps omnium virtutum.	54
Intemperans cur insauabilis.	85	Iustitia perfecta virtus.	ibidem
Intemperans peior impotente.	86	Iustitia vna virtutum omnes virtutes in se continet.	ibidem
Intemperantia magis voluntaria, quam ignauia.	35	Iustitia sola virtutum in bonis est alienis.	ibidem
Intemperantiam minus malam esse impotentia, disputatur in vtranque partem.	8	Iustitia quid.	53
Intemperans qui ad ludum propensior.	86	Iustitia, vniuersa virtus, esse tamen iustitiam quæ pars est generalis.	ibidem
Intemperantia similis aquæ intercuti.	86	Iustitia distributiua in proportionē geometrica.	57
		Commutatiua in arithmetica consistit.	ibid.
		Iustitia non est mediocritas, quo modo aliæ virtutes	60

I N D E X.

Iustæ res aliæ legitimæ, aliæ æquæ.	55	Ludere quatenus concessum.	127
Iustum quod est, id medium est & æquabile,		<i>Μακάριος ἀπὸ τῆς χαίρειν.</i>	39
& in minimis quatuor consistit.	57	Magistratus virum ostendit.	54
Iusti aliqui non sunt, dum res iustas faciunt.		Magnitudo animi in magnis rebus cernitur.	
76		44.	
Iustum virum effici difficile.	65	Magnitudo animi, ornamentum aliarum vir-	
Iustum aliud, quam rectè factum.	62	tutum.	45
Iustus quis.	53	Magnanimus quis. 44. In decore & dedecore	
Iustum quid.	ibidem	versatur.	45
Iuuenis non est idoneus auditor ciuilis scien-		Magnanimus qualis in prosperis & aduersis.	
tia, & quare.	2	45	
I Abor cur non est molestus.	92	Magnanim⁹ accepto beneficio erubescit.	46
Labore parta chariora.	113	Nulla eget, opitulatur ultro.	46
Laborem sempiternum humanæ res ferre non		Apertè odit & diligit quietus, & cūctator est,	
possunt.	124	& magis ex veritate pēdet, quàm ex opinio-	
Laborem ferre vt Iudas, stultū & puerile.	127	ne.	ibidem
Lætatur iis bonis quæ recordamur, & iis eri-		Magnanimus non recordatur iniurias & res	
gimur quæ expectamus.	110	honestas, quanuis inutiles fsuctuosas ante po-	
Laudanda quædam non esse, quibus tamen i-		nit.	46
gnosendum.	23	Magnificus & liberalis in quo differunt.	42
Laudabile cur aliquid.	11	Magnificus in quarū rerum sumptibus cerni-	
Lenitudo vituperanda.	48	tur.	42
Legibus quis finis propositus.	54	Magnificus non potest esse pauper.	43
Lex suum cuique officiū præscribit.	ibidem	ad Magnificum quæ res priuatæ pertinent.	
Lex salutaris & perniciosa quæ.	ibidem	43	
Lex omnis generalis & vniuersalis.	66	Magnificus maius reddit, quàm accepit.	46
Lex de quibusdam ferri non potest.	ibidem	Magnificus non est memor eorum qui benefi-	
Legis vtilitas.	132	cia contulerunt, sed eorum de quibus bene-	
Lex vim habet ad cogēdum idoneam.	ibidem.	meritus est.	ibidem
Lex non est inuisa, & cur.	ibidem	Magnificus libenter commemorat beneficia	
Leges similes rebus quas tractat scientia ciui-		quæ contulit.	ibidem
lis.	133	Magnifici & honorati viri ædificare domum.	
Legum ac rerū pub. collecta instituta ab Ari-		43	
stotele quid exercitatis, inexercitatis & infi-		Magnificus quicquid facit, splendide facit.	
ciis prodesse possint.	ibidem	43	
Liberalis in quo cernitur.	38	Magnificus pecunias profundit in res diu du-	
Liberalis est dare potius, quàm accipere, & ex		raturas.	43
omnibus maximè diligitur.	40	Maleuolus quis.	21
Liberalis non est qui dat quibus non est lar-		Malum & beatum neminem effici nisi sponte.	
giendum, qui grauatè, qui passim & cuius.		29	
39. 40.		Magnificencia quid.	42
Liberalis vix potest esse diues.	ibidem	Magnitudo an in magnis rebus cernitur.	44
Liberalis quis. ibid. Iniuriæ est opportunus.		Min⁹ malum speciem gerit boni quodam mo-	
ibidem. Quid à magnifico distet.	ibidem	do.	54
Liberalitas ex facultatibus ponderanda.	39	Mali nulla vi orationis à peruersa vita deduci	
Liberalitas non ex multitudine beneficiorum,		possunt.	131
sed ex animo eius qui dat, spectanda.	ibidem	Malus in eo cernitur, quod voluptatibus cor-	
Liberi nati in coniugio vinculum.	103	poris præter modum perfruitur.	91
Liberi cur matribus chariores.	113	Mali metu parent, & pœna à facinorosa vita	
Libido & intemperantia cur maximè reprehē-		deterrentur.	131
dantur.	36	in Malis nihil stabile.	101
Libidini nemo dolens paret.	85	Mali amicitias ad tempus colunt.	ibidem

INDEX.

Manfuetus & clemens quis.	49	Morte nihil terribilius.	ibidem
Medico quid propositum.	5	Mortem sibi consciscere, inopia amoris, vel molestiae causa, angusti esse animi.	33
Medici qui habendi, qui non.	133	Mortem oppetit vir bonus amicorum & reip. causa.	115
Medium rei & rationis.	18	Motus omnis in tempore cernitur.	123
Medium quid.	ibidem	Moueri nihil nisi in tempore potest.	123
Medium rei duci à proportionem arithmetica: rationis, à geometrica.	ibidem	Mulierculæ quorum consuetudine amicorum delectantur, & similes viri.	118
Medio repugnare parum magis in aliquibus virtutibus, in aliquibus nimium, idque duabus de causis.	22	Multitudo in deligendo vitæ genere principes imitatur.	3
Medio sunt magis contrariæ res, ad quas procliuiores sumus.	ibidem	Multitudo cur ex bonis externis homines iudicat.	130
Mediocritem inter duo vitia esse.	19	Mutuam reddendam potius quàm dan dum beneficium sodali.	108
Mediocritem non in omni actione & perturbatione versari.	ibidem	N aturam & artem efficere aliquid quàm possunt optimè.	9
Mediocritem arduum seruare.	22	Natura & virtus certior dux, quàm ars.	18
Mediocritem, nimium & parum, contraria inter se.	22	Natura aliquid quod insitum est, mutabile esse potest.	61
Mediocritem seu modum quomodo facile assequemur.	23	Nefarii homines à se ipsi dissident.	112
Melancholici cur voluptatem, quasi medicinam requirant.	92	Nefariorum & malorum conditio miserabilis.	ibidem
Melior quò quisque, eò maiore dignus gloria.	45	Nimium & parum corrumpere virtutem.	15
Mentis, quæ in contemplando, in veri falsique cognitione versatur, præstantia & vitiositas.	69	Nimium quicquid est molestum.	50
Mentis quæ in agendo est, propria est veritas appetitioni rectæ congruens.	ibidem	Nouarum rerum duo genera.	3
Mens sua quisque est maxime.	110	Nouæ res cur placet primum, & in posterum non item.	124
Mensura rerum omnium virtus & vir bonus.	110	Numus cur comparatus, & vnde dictus.	59
Metus quid.	27	Numus fideiussoris loco est futuri contractus.	60
Metuendum id solum, quod culpa nostra accidit.	ibidem	O bssequens & facilis quis.	49
Mixtæ actiones quæ, easque voluntariis esse similes.	23	Officium hominis.	6
Moderatus siue modestus quis.	44	Exquiritur ex aliorum officiis.	ibidem
Mollis animi, fugere quæ laborem desiderat.	33	Officii & actionis finis, ipsum officium.	70
Mollities in vitio.	78	Officia non eidem omnia tribuenda.	108
Mollis & delicatus quis.	86	Alia parentibus, fratribus, propinquis, beneficiis.	109
Morbofi qui habendi.	83	Officium virtutis.	39
Moralis philosophiæ finis quis.	14	Officium ciuile in negotio.	128
in Moribus fugienda tria, vitium, impotetia, & feritas.	78	Officio ciuili quid propositum.	ibidem
Mores excoli debent, vt virtuti sit locus.	131	Officia omnia ex vsu & coniunctione quæ nobis erunt cum aliquibus, sunt iudicanda.	110
Morales virtutes in voluptatibus & doloribus versari.	15	Officia ciuilia & bellica præstant officiis virtutum.	128
ad Mortuos quatenus spectant res posterorū & amicorum.	11	Opinionis diuisio.	26
Mortis in quo genere fortis cernitur.	27	Opinione nonnulli non pendent animi, sed certo se scire existimant.	80
		Opinio rationi nisi casu non contraria.	81
		Optimus quis habendus.	54

INDEX.

Optimum quod maior possessio, eò plus requirit ad se tuendam.	93	Politi homines atque urbani qui.	51
Oratio hominis simulachrum.	50	Politica Aristotelis quid doceant, quis scopus & institutum.	134
Oratio quæ de officiis & perturbationibus instituitur, minorem habet quàm vita & facta auctoritatem.	120	Possessio quod est maior, eò plus requirit ad se tuendam.	93
Oratio & verba si vera sint, ad viuendum valent.	ibid.	Posterorum & amicorù res aduersæ nò possunt mortuos ex beatis miseros efficere, nec contrà.	11
Oratio tum denique comprobatur, si factis & vitæ congruat.	ibidem	in potestate nostra quæ sunt.	29
P Arce & tenaces in quo cernuntur.	41	Præclara omnia rara.	22
Parentes natos cur diligant, & nati parentes.	103	Præterita non cadere sub delectum.	69
Patrem verberare grauius, quàm aliū quemlibet.	101	Homo prauus plura infinitis partibus detriméta & incòmoda, q̃ fera inferre potest.	85
Patri potius consulendum, quàm reddendum beneficium.	103	Pretium rei vtrius est præscribere, an eius quidat, an eius qui accipit.	110
Patri non sunt tribuenda officia omnia.	109	Pretia certa esse debent rerum omnium, vt sit contractui locus.	60
Patri qui honos tribuendus.	109	Princeps, cultos, cõseruatorque iuris & æqualitatis.	61
Patrium imperium in excellentia beneficii.	102	Princeps quacunque agit, ad aliorum commoda referat.	ibidem
Pater is est qui procreauit, is qui aluit, is qui erudiuit.	ibid.	Principi merces debetur, honos & gloria. ibi.	
Patris mores & instituta domi priuatim valent.	112	Principia quod modis cognoscuntur.	7
Patiens & constans quis.	86	Principium rei plus quàm dimidium. ibidem	
Patruales & propinqui cur se inter se diligunt.	109	Principia quarum rerum in quoque sunt sita eas vt agat & non agat, in eo situm esse.	24
Pauper non potest esse magnificus.	44	Principia concludi ratiocinatione non possunt.	69
Paupertas non est metuenda.	27	Principium quarum rerum in nobis situm est & causa, eæ sunt in nostra potestate.	29
Peccatum quid.	64	Principia inductione discuntur, & notiora debent esse conclusionem.	69
Peccare multis modis licere.	19	Principiorum duo sunt genera.	75
Peccet quatenus quisque non facile explicare.	48	Principio quod curèt aliquid agendi, eius prauitas infimior & imbecillior.	85
Qui peccat, se accusare debet, nò externa.	24	Prinati homines magis virtuti dant operam, quàm ij, qui potestate & principatu excellent.	131
Peccata quis imprudens admittit.	63	Probus nemo qui non prudens.	77
Pecuniæ nomine quid comprehenditur.	38	Probi fiunt tribus modis.	131
In pecuniarum vsu duo vitia, prodigalitas & auaritia.	ibidem	Prodigalitas quibus ascribitur.	38
Pecuniarum possessio in accipiendo & custodiendo.	39	Prodigi non appellantur reges.	40
Pecuniarum vsus in sumptu & largitione. ibid.		Prodigalitas in quo consistat.	40
Perfectius quid aliò.	5	Prodigorum opes non ferè augeri solent. ibi.	
Perfectissimum quid.	ib.	Prodigus non est corruptis moribus.	41
Pertinaces qui.	87	Prodigi coguntur afferre manus alienis bonis.	41
Perturbationes. 16. non esse virtutes nec vitia.	17	Prodigorum largitio non est liberalis aut honesta.	ibidem
Perturbationibus mouemur.	ibidem	Prodigi quibus largiri solent.	ibid.
Philosophiæ moralis auditor qualis.	2	Prodigi ferè libidinosi.	41
Philosophiæ moralis fias quis.	14	Prodigi propensi ad voluptates.	ibid.
Philosophia pecunia estimari non potest.	108		
Philoxeni insignis intemperantia.	39		

I N D E X.

Proportio quid.	56	cantur.	73.
Propositum principium omnis actionis.	69	Reipub. tria genera.	101
Propositum quid.	28	Rerum pub. tres euerfiones.	ibidem
Propositum rectum efficit virtus moralis.	76	Rerum pub. similitudines & exempla in familiis.	102
Prudentes qui.	70	Rem pub. qui gerunt, res civili scientiæ subiectas præstant vsu potius, quàm ratione.	133
Prudentes in re aliqua qui.	70	Res eadem alios delectat, alios offendit.	125
Prudentes consilio valent.	ibidem	Rerum agendarum principium finis.	69
Prudentia quid à scientia & arte differat.	70	Rex quis.	101
Prudentia quid.	70	Regis cum iis quibus præest, amicitia, in excellentia beneficii cernitur.	102
Prudentiæ conseruatrix temperantia.	71	Rex vim habet ad cogendum.	132
Prudentia qua parte animi sita.	71	S agacitatem non esse sciētiam nec opinionem.	74
Prudens quis.	72	Sagacitas quibus in rebus versatur.	ibidem
Prudentes belluæ quæ.	72	Sagacitas & prudentia non idem valet.	ibidem
Prudentia quibus in rebus cernitur.	72	Sagacitas est in iudicando.	ibidem
Prudentia in rebus singulis & vniuersis versatur.	ibidem	Sagacitas, & bona sagacitas, idem.	ibidem
Prudentiæ genera.	73	Sagacitas quid.	ibidem
Ex multis prudentiæ generibus, quæ propriè prudentia vocatur.	ibidem	Sagacitas inest à natura.	75
Prudentia quid ab intelligentia distet.	73	Sapientia quibus tribuitur.	71
Prudentia & virtus moralis perficiant actionem.	76	Sapientia artis virtus & præstantia.	ibidem
prudentia recta efficit ea quæ ad finem pertinent.	ibidem	Sapiens nemo natura.	75
prudentia quid ab ingenio distet.	76	Sapientia & prudentia sua vi & per se expetenda.	75
prudens nemo qui non sit bonus.	77	Sapientia efficit beatum, & quomodo.	ibidem
prudens nemo & impotens simul.	78. 79	Sapientia & prudentia an vtilis.	76
prudentiæ initia manant à virtutibus moralibus.	129	Sapientia melior prudentia.	77
prudentiæ locus.	133	Saporum iudicium est in gustatu.	35
rueri geometræ & mathematici fiunt, non prudentes, & quare.	73	Satietas & officium non est in nimia rerum abundantia.	130
rueri cur sapientes & physici effici non possunt.	ibidem.	Sceleratissimus quis habendus.	54
pulchritudo in magno corpore.	44	Sub scientiam quod cadit, id æternum est.	69
punitur qui sua culpa nescit aliquid.	29	Scientia.	70
Q uestio & deliberatio non idem valent.	27	Scire quid.	ibidem
Qualis quisque est, talia eius facta & verba.	50	Scientiam habemus dupliciter.	81
Quinque quæ verum affirmando & negando spectant.	68	Quæ scimus, secus euenire non possunt.	69
R ara quæ præclara.	22	Scire aliquid dicitur modis duobus.	80
Rationem imperare non hominem sinimus.	64	Scurra qui.	52
Ratio præcipere, patere appetitus debet.	68	Sectione quod extremū, id primum origine in deliberando.	28
Ratio recta quæ.	77	Seni tribuendus honos quis.	109
Ratio vitæ dux.	130	Sensus nullius initium actionis.	48
Ratiocinatio ex quibus conficitur.	69	Sensus in quo probè munus suum tuetur.	125
Rectè facere vno modo licere.	19	Sententia quid.	75
Regia potestas, optima respub.	101	Sententia inest à natura.	ibidem
In Repub. qui versantur, variis negotiis impli-		Sententiis vsu peritorum cur fides adhibenda.	75
		Sententiæ suæ defensores quid sequuntur.	87.
		Sentire vnum & idem quid.	112

INDEX.

Id improbi non possunt.	ibidem	Tria quæ sequimur, tria quæ declinamus.	16
Cum seruo quia seruus, nulla nobis societas,	103	In Tyrannide nullus locus amicitiae, 102. 103.	
sed quia homo.	103	Tyrannis deterrima.	101
Societates vtilitatem sibi proponunt.	103	Ad turpia nulla ratione impelli quis debet,	
Societates nonnullæ voluptatis causa. ibidem		sed oppetendam potius esse mortem.	23
Societas patri cum liberis, regalis potestatis	102	V enia quid.	75
formam obtinet.	102	Venus infidias nescit.	84
Socio grauius adimere pecuniam, quàm ciui.	100	Verba quantum valent ad virtutem.	130
Solertiam non esse sapientiam.	73	Verecundia quid. 1. Pueros decet, senem	
Solonis sententia de beato expenditur.	9	& bonum virum dedecet.	ibidem
Sophistæ iure reprehenduntur, quòd non ex-	107	Verecundia voluntaria est.	52
oluant quod promiserint.	101	Vera x quis.	50
Stabile nihil in malis.	117	Veritas apud omnes plus valere debet, quàm	
Status suus cuique optabilis est & charus.	131	amicitia.	4
Studia bene viuendi non esse molesta, si còsue-	1	Veritas, materia vtriusque mentis.	68
tudo adhibeatur.	1	Veteratores qui.	51
Summum bonum quid, & in quo.	ibidem	Vim non afferre neque cogere ea, quæ iucun-	
Summi boni cognitio ad vitam degendam v-	3	da & molesta sunt.	24
tilis.	3	Vi quid fit.	ibidem
Summum bonum propositum est ciuili scien-	6	In vinolentos cur poena duplex.	29
tia. 1. De eo variæ sententiæ.	7	Viro cum vxore eius quod est.	102
Summum bonum non esse in honore, virtute,	8	Viri & vxoris societas quid differat à bestia-	
diuitiis.	8	rum coniunctione.	104
Summum bonum vnde inuestigetur.	42	Vir bonus verè de quaque re iudicat.	28
Summum hominis bonum. 7. Et in quo ponat-	115	Vir bonus mensura rerum omnium.	110
ur, variæ sententiæ.	1	Vir bonus sibi charus maximè.	114
Summum bonum in actione.	6	Vir bonus amicorum & Reipub. causa mor-	
Sumptus quomodo magnus futurus est, & ad	115	tem oppetit.	115
rem aptus.	1	Vir bonus omnia quæ præclara videntur, co-	
Summa in solitudine nemo velit summis opi-	6	temnet, dum sibi decus retineat.	ibidem
bus circumfluere.	44	Vir bonus rebus omnibus antefert honesta-	
Summum bonum in quo.	81	tem.	115
Summum bonum cur exquiratur.	36	Vir bonus, quia bonus, honestis actionibus	
Superbus quis.	58	delectatur, & turpibus offenditur.	116
Syllogismi practici vniuersalem maiorem qui	58	Vir bonus debet esse amicus beato.	ibid.
cognoscit, & minorem, nisi impediatur, aget	35	Cum bonis virtutis exercitatio comparatur,	
quod concluditur.	37	ex vita victuque communi.	ibidem
T actus omnium sensuum patet latissimè,	90	Vir bonus quemadmodum in se, sic in amicū	
in eoque sita intemperantia.	27	animatus est.	117
Talionis legem iustam esse.	84	Virtutes omnes propter se expetendæ.	6
Talionis lex quatenus iusta.	101	Virtus maximè in aduersis apparet.	10
Temperantia quid, & in quibus animi parti-		Virtute quæ geruntur, stabilia. 10. & in eo	
bus sita.		requiri tria.	16
Temperantia quibus in voluptatibus versetur		Virtus propriè laudatur.	12
ibidem		Virtus & ars in re difficili.	16
Temperans & intemperans quales in dolore		Virtutum partitio.	14
& voluptate.		Ad virtutem homines nati.	ibidem
Temperans quis.		Virtutis & artis officii differentia.	16
Timemus quæ.		Virtutibus afficimur.	17
Timiditas omnis vnde gignatur.		Virtutes non esse facultates.	ibidem
Timocratia, deterrima Respub.		Virtutes esse habitus.	18
		Virtutis duplex officium.	ibidem

I N D E X.

Virtus oculi, equi, hominis, quæ.	ibidem	Viuerē bene, aliud, quā bene dicere.	81
Virtus, mediocritas.	ibidem	Viuerē se quēque sentire, iucundum.	117
Virtutum & vitiorum descriptio.	18	Ad quæ vitia sumus procliuiiores videndum	
Virtutis officium.	40	esse, vt ea vitare possimus.	22
Virtutem & vitium in nostra esse potestate.		Vitia virtutibus vicina.	ibidem
29		Vitium omne voluntarium, & in nostra pote-	
Virtute geri, quicquid rectē fit.	43	state. 30. Peruertit iudicium, & errorem indu-	
Virtus quid.	18	cit finis.	77
Virtutis finis, honestas.	32	Vituperandus quatenus quisque sit, non est fa-	
Virtutis merces, gloria.	45	cile explicare.	23
Virtutis certa & stabilis possessio.	95	Vniuersarum rerum cognitio à singularū co-	
Virtuti vndique perfectæ nullus satis magnus		gnitione ducitur.	75
honus tribui potest.	45	Voluntarium non omne quod fit imprudētia.	
Virtute qui carent nullo honore digni.	46	24	
Virtutes à natura tributæ quonammodo.	77	Voluntarium quid.	25
Hæ obesse solent sine intelligentia & ratione.		Voluntaria non esse quæ ira vel cupiditate fi-	
ibidem		ant.	ibidem
Virtus moralis non est sine prudentia. ibidem		Non voluntaria quæ.	23
Virtus moralis propositum rectum efficit.	76	Voluntas eorum non est quæ fieri nequeunt.	
Virtutes an separari possint.	77	25	
Virtutes connexæ sunt cum prudentia. ibidem		Voluntas vtrum in vero bono, an in eo quod	
Virtus moralis vt finem propositum agamus,		videatur, duplex opinio.	28
impellit, prudentia, vt ea, quæ ad finem pro-		Voluntas in eo quod absolutē bonum. ibidem	
positum conducunt.	ibidem	Voluntatem non versari in bono apparenti	
Virtus ingenta, vel more perfecta, bene existi-		quod vocant.	ibidem
mare docet de principio agendi.	87	Voluntas singulorum hominum in id fertur	
Virtutis actiones non sunt qualitates.	9	quod cuique videatur	ibidem
Virtus, mensura rerum omnium.	110	Voluntate nostra quæ facimus, alias consulto,	
Virtutis exercitatio cum quibus comparatur.		alias inconsulto.	63
116		Voluptatem vitandam esse.	23
Virtutes morales in toto & concreto animo &		Erga voluptatem quo animo esse debemus.	
corpore sitæ sunt.	119	ibidem	
Ex virtute viuere potest vir præditus modicis		Voluptas animis multitudinis tendit insidias	
opibus.	130	29	
Virtus non solum cognoscenda, sed habēda &		Voluptas & dolor quas opiniones peruertās &	
colenda.	131	non peruertant.	71
Vitam principum imitatur multitudo.	3	A voluptate deprauatus animus aut dolore, nō	
Vitæ genera tria.	ibidem	videt finem.	ibidem
Vita, actio quædam.	124	Voluptatem quæ efficiunt, alia necessaria, alia	
Vitæ cupiditate omnes ducuntur, & boni ma-		propter se expetenda.	82
ximè.	116. 124	Voluptatem parientium multa genera.	83
Vita menti congruens & consentanea, diuina		In quibus voluptatibus temperantia & intem-	
est ad humanam.	128	perantia cernantur.	85
Vita spectanda, cum agitur de actionibus.	130	Voluptas quid sit, philosophi ciuilis est scire,	
Vita quæ reliquis virtutibus congruit.	129	& quare.	89
Vita necessaria præsidia parētibz maximè tri-		In voluptate nihil rationis.	ibidem
buenda.	109	De voluptate sententias omnes refellit Aristo-	
Vita hominis vi sensus & cogitationis defini-		teles.	ibidem
ta.	116	De voluptate variæ sententiæ, an sint in bonis	
Vita in rebus iucundis, & quæ per se bonæ.		omnes, an contrā, an etiam in ea nō sit sum-	
ibidem		mum bonum.	ibidem
Viuerē & esse quid.	ibidem	Voluptatem non esse summum bonum. ibidē.	

[illegible]

Aristotelis ad Nico-

MACHVM FILIVM DE

moribus, quæ Ethica nominantur,

Liber primus.

Minis ars, omnis doctrina,
omnis actio, omne studium

et institutū, ad bonum ali-

quod refertur. Itaque probè

veteres summū bonū desi-

nerunt, id ad quod omnia

referuntur. Finiū autē gene-

ra sunt plura. Vnū eorū qui

actione, alterū eorū qui non

solum actione, sed etiā ope-

re cernuntur. Ac quarū rerū præterquā quod actiones, alij
præterea fines sunt, in iis natura sunt opera meliora actio-
nibus. Et quoniā multæ actiones, et officia, artes ac sciē-
tiæ erāt, cōplures etiā fines extiterunt. nam et medicinæ
valetudo proposita est, et arti ædificandarū nauū, nauis,
et rei militari, victoria, et rationi rei familiaris, diuitiæ.
Quæq; artes eius generis vni alicui facultati subiecte sunt,
veluti rei equestri, ea quæ frenos conficit, cæteræq; oēs quæ
instrumenta equorū tractāt, vt hæc ipsa et omnia officia
bellica rei militari, itemq; aliæ alij in iis omnibus fines ea-
rū quæ principē locū tenent, magis expetēdi sunt, quā o-
mnium earū quæ sub eas subiecte sunt: quippe cū horū cau-
sa etiā illi expetatur. Nihil autem interest, vtrum actio-

ETHICO. ARISTOT.

nes ipse sint actionum fines, an aliud quippiā, quēadmo-
dum in iis sciētis, quas cōmemorauimus, perspicī potest.

Atqui si quod est rerum agendarum vltimum, quod
propter se expetamus, & propter ipsum cetera omnia,
nec omnia propter aliud sequimur (sic enim res progre-
diatur in infinitum, vt inanis omnis noster appetitus, stul-
tūq; studiū sit futurū) perspicuū est in eo esse summū bo-
num. Cuius cognitio ad vitam degendam momentū ma-
gnū habet. Nam tāquam sagittarij signum intuentes,
facilius decorū assequemur. Quod cum ita sit, danda ope-
ra est, vt rudi certe Minerva ipsum, & quid tandē sit,
& cui sit sciētia vel facultati propositū, intelligamus. Igi-
tur ei quae domina est & princeps omniū, propositum esse
cōstat, qualis ciuilis sciētia videtur esse. Nā & quibus in
Repub. sciētis vtendum sit, & quas quisque discere de-
beat, & quatenus, ipsa describit. Atque etiam facultates
eas, quae in maximo honore sunt & precio, vt rem mili-
tarē, vt rem familiarem, vt rhetoricē, hūc subiectas cer-
nimus. Quod si artes hae reliquas omnes, quarum omne
opus est in agendo, ad vsum suum adhibet, praescribitque
regibus quid faciendum fugiendūque sit, profectō necesse
est eius extremo & sine reliquarū fines contineri: vt in
eosummū hominis bonum esse videatur. Etētm si eadē
est vtilitas vniuscuiusque & vniuersorum: at Rempub.
tamen & capessere & cōseruare, maius quiddam ac per-
fectius videtur. Praeclare enim se res habeat, si vni, eique
in solitudine vitam agenti, consulatur, at vero si genti &
ciuitatibus, multo & pulchrius & diuinius. Atque hae
quidem ratio, quoniam ciuilis est, in his tota versatur.

Cap. 2.

Quid sit vltimum bonum, quod propter se expetamus, & propter ipsum cetera omnia, nec omnia propter aliud sequimur (sic enim res progreditur in infinitum, vt inanis omnis noster appetitus, stultūq; studiū sit futurū) perspicuū est in eo esse summū bonum. Cuius cognitio ad vitam degendam momentū magnū habet. Nam tāquam sagittarij signum intuentes, facilius decorū assequemur. Quod cum ita sit, danda opera est, vt rudi certe Minerva ipsum, & quid tandē sit, & cui sit sciētia vel facultati propositū, intelligamus. Igitur ei quae domina est & princeps omniū, propositum esse cōstat, qualis ciuilis sciētia videtur esse. Nā & quibus in Repub. sciētis vtendum sit, & quas quisque discere debeat, & quatenus, ipsa describit. Atque etiam facultates eas, quae in maximo honore sunt & precio, vt rem militarē, vt rem familiarem, vt rhetoricē, hūc subiectas cer-
nimus. Quod si artes hae reliquas omnes, quarum omne opus est in agendo, ad vsum suum adhibet, praescribitque regibus quid faciendum fugiendūque sit, profectō necesse est eius extremo & sine reliquarū fines contineri: vt in eosummū hominis bonum esse videatur. Etētm si eadē est vtilitas vniuscuiusque & vniuersorum: at Rempub. tamen & capessere & cōseruare, maius quiddam ac perfectius videtur. Praeclare enim se res habeat, si vni, eique in solitudine vitam agenti, consulatur, at vero si genti & ciuitatibus, multo & pulchrius & diuinius. Atque hae quidem ratio, quoniam ciuilis est, in his tota versatur.

Quid sit vltimum bonum, quod propter se expetamus, & propter ipsum cetera omnia, nec omnia propter aliud sequimur (sic enim res progreditur in infinitum, vt inanis omnis noster appetitus, stultūq; studiū sit futurū) perspicuū est in eo esse summū bonum. Cuius cognitio ad vitam degendam momentū magnū habet. Nam tāquam sagittarij signum intuentes, facilius decorū assequemur. Quod cum ita sit, danda opera est, vt rudi certe Minerva ipsum, & quid tandē sit, & cui sit sciētia vel facultati propositū, intelligamus. Igitur ei quae domina est & princeps omniū, propositum esse cōstat, qualis ciuilis sciētia videtur esse. Nā & quibus in Repub. sciētis vtendum sit, & quas quisque discere debeat, & quatenus, ipsa describit. Atque etiam facultates eas, quae in maximo honore sunt & precio, vt rem militarē, vt rem familiarem, vt rhetoricē, hūc subiectas cer-
nimus. Quod si artes hae reliquas omnes, quarum omne opus est in agendo, ad vsum suum adhibet, praescribitque regibus quid faciendum fugiendūque sit, profectō necesse est eius extremo & sine reliquarū fines contineri: vt in eosummū hominis bonum esse videatur. Etētm si eadē est vtilitas vniuscuiusque & vniuersorum: at Rempub. tamen & capessere & cōseruare, maius quiddam ac perfectius videtur. Praeclare enim se res habeat, si vni, eique in solitudine vitam agenti, consulatur, at vero si genti & ciuitatibus, multo & pulchrius & diuinius. Atque hae quidem ratio, quoniam ciuilis est, in his tota versatur.

Quid sit vltimum bonum, quod propter se expetamus, & propter ipsum cetera omnia, nec omnia propter aliud sequimur (sic enim res progreditur in infinitum, vt inanis omnis noster appetitus, stultūq; studiū sit futurū) perspicuū est in eo esse summū bonum. Cuius cognitio ad vitam degendam momentū magnū habet. Nam tāquam sagittarij signum intuentes, facilius decorū assequemur. Quod cum ita sit, danda opera est, vt rudi certe Minerva ipsum, & quid tandē sit, & cui sit sciētia vel facultati propositū, intelligamus. Igitur ei quae domina est & princeps omniū, propositum esse cōstat, qualis ciuilis sciētia videtur esse. Nā & quibus in Repub. sciētis vtendum sit, & quas quisque discere debeat, & quatenus, ipsa describit. Atque etiam facultates eas, quae in maximo honore sunt & precio, vt rem militarē, vt rem familiarem, vt rhetoricē, hūc subiectas cer-
nimus. Quod si artes hae reliquas omnes, quarum omne opus est in agendo, ad vsum suum adhibet, praescribitque regibus quid faciendum fugiendūque sit, profectō necesse est eius extremo & sine reliquarū fines contineri: vt in eosummū hominis bonum esse videatur. Etētm si eadē est vtilitas vniuscuiusque & vniuersorum: at Rempub. tamen & capessere & cōseruare, maius quiddam ac perfectius videtur. Praeclare enim se res habeat, si vni, eique in solitudine vitam agenti, consulatur, at vero si genti & ciuitatibus, multo & pulchrius & diuinius. Atque hae quidem ratio, quoniam ciuilis est, in his tota versatur.

Quid sit vltimum bonum, quod propter se expetamus, & propter ipsum cetera omnia, nec omnia propter aliud sequimur (sic enim res progreditur in infinitum, vt inanis omnis noster appetitus, stultūq; studiū sit futurū) perspicuū est in eo esse summū bonum. Cuius cognitio ad vitam degendam momentū magnū habet. Nam tāquam sagittarij signum intuentes, facilius decorū assequemur. Quod cum ita sit, danda opera est, vt rudi certe Minerva ipsum, & quid tandē sit, & cui sit sciētia vel facultati propositū, intelligamus. Igitur ei quae domina est & princeps omniū, propositum esse cōstat, qualis ciuilis sciētia videtur esse. Nā & quibus in Repub. sciētis vtendum sit, & quas quisque discere debeat, & quatenus, ipsa describit. Atque etiam facultates eas, quae in maximo honore sunt & precio, vt rem militarē, vt rem familiarem, vt rhetoricē, hūc subiectas cer-
nimus. Quod si artes hae reliquas omnes, quarum omne opus est in agendo, ad vsum suum adhibet, praescribitque regibus quid faciendum fugiendūque sit, profectō necesse est eius extremo & sine reliquarū fines contineri: vt in eosummū hominis bonum esse videatur. Etētm si eadē est vtilitas vniuscuiusque & vniuersorum: at Rempub. tamen & capessere & cōseruare, maius quiddam ac perfectius videtur. Praeclare enim se res habeat, si vni, eique in solitudine vitam agenti, consulatur, at vero si genti & ciuitatibus, multo & pulchrius & diuinius. Atque hae quidem ratio, quoniam ciuilis est, in his tota versatur.

Quid sit vltimum bonum, quod propter se expetamus, & propter ipsum cetera omnia, nec omnia propter aliud sequimur (sic enim res progreditur in infinitum, vt inanis omnis noster appetitus, stultūq; studiū sit futurū) perspicuū est in eo esse summū bonum. Cuius cognitio ad vitam degendam momentū magnū habet. Nam tāquam sagittarij signum intuentes, facilius decorū assequemur. Quod cum ita sit, danda opera est, vt rudi certe Minerva ipsum, & quid tandē sit, & cui sit sciētia vel facultati propositū, intelligamus. Igitur ei quae domina est & princeps omniū, propositum esse cōstat, qualis ciuilis sciētia videtur esse. Nā & quibus in Repub. sciētis vtendum sit, & quas quisque discere debeat, & quatenus, ipsa describit. Atque etiam facultates eas, quae in maximo honore sunt & precio, vt rem militarē, vt rem familiarem, vt rhetoricē, hūc subiectas cer-
nimus. Quod si artes hae reliquas omnes, quarum omne opus est in agendo, ad vsum suum adhibet, praescribitque regibus quid faciendum fugiendūque sit, profectō necesse est eius extremo & sine reliquarū fines contineri: vt in eosummū hominis bonum esse videatur. Etētm si eadē est vtilitas vniuscuiusque & vniuersorum: at Rempub. tamen & capessere & cōseruare, maius quiddam ac perfectius videtur. Praeclare enim se res habeat, si vni, eique in solitudine vitam agenti, consulatur, at vero si genti & ciuitatibus, multo & pulchrius & diuinius. Atque hae quidem ratio, quoniam ciuilis est, in his tota versatur.

ETHICO. ARISTOT.

Qui, puer sit aetate, anne moribus puero par similis, nihil interest. Non est enim vitium in tempore, sed in moribus: quia scilicet animi perturbationes in omni vite actione sequatur. Cuius generis hominibus, quemadmodum impotentibus, inutilis cognitio futura est. At vero qui rationi suas appetitiones obediunt, et magnū fructum ex hac scientia consequuntur. Ac de auditore quidē, quē docedi ratio hic postulanda sit, et quid nobis proponamus his libris, proeimus loco hactenus diximus.

Nunc repetito principio, quoniam omnis scientia, et omne institutum ad bonum quoddam refertur, statuamus quid sit, quod civilem rationem referri dicimus, quaque in re sit omnium rerum agendarum extremum bonū. Constat quidem fere inter omnes, quo nomine appellari placeat. Beatitudinem enim et indocti et docti vocant: bene etiam vivere, et bene agere, idem quod beatum esse existimant. Quid autem sit beatitudo, non constat, deque eo est inter eos omnis dissensio: nec vero docti et indocti in eodē ponunt. Alij enim in eorum aliquo, quae posita sunt in oculis omnium, ut in voluptate, ut in diuitiis, ut in gloria, aliique in alio plerumque etiam idem in alio atq. alio. Cum enim aegrotat, in valetudine ponit: cum pauper est, in diuitiis. Qui autē sibi cōscij sunt suae ignorantiae et imprudentiae, eos admirantur, qui magnum aliquid, quod eorum etiam vires superet, dicūt. Quidam verō praeter hanc complura bona, aliud quoddam per se bonum esse putant, in quo satis est causa, cur cetera bona sint omnia. Et omnes quidē exquirere sententias, superuacaneum sit: cōtenti autem erimus, si exquiramus eas potissimum quae eminent,

Cap. 8.

maximèque probantur, quæque aliqua nitantur ration
 Hoc autem obliuisci non debemus, interesse inter rationes
 eas quæ a principiis proficiuntur, & eas quæ ad ipsa prin-
 cipia ferunt. Rectè enim hoc Plato dubitabat & require-
 bat, utra via esset sequenda, eane quæ a principiis perma-
 naret ad fines, an quæ ad principia ferret: velut in curricu-
 lo, ab iis qui præmia proponunt, ad calcem, an contrà. Ini-
 tium enim capiendum est ab iis rebus quæ notæ sunt, qua-
 rum duo genera sunt: aliæ enim cognitæ sunt nobis, omnino
 & per se aliæ. Ac nobis quidem certè ab iis capiendum est
 exordium, quæ sunt nobis cognitæ. Quocirca qui de rebus
 honestis & iustis, & vno nomine ciuilibus, accurate audi-
 turus est, is sit oportet bonis moribus præditus & institu-
 tus. Principium enim est rem esse. Quod si sit perspicuum,
 ipsum quamobrem sit, nihil desiderabitur. Homini enim
 eiusmodi aut iam percepta sunt principia, aut facile per-
 cepta erunt, & cognita. Cui autem horum neutrum inest,
 audiat Hesiodi carmina,

- „ Optimus est, sese qui nouit cuncta magistro:
 „ Prudenterque capit quæ semper sunt meliora.
 „ Ille etiam bonus est, alium qui recta monentem
 „ Audit, & inuentis ponit vestigia latus:
 „ At cui consilium sua nec prudentia donat,
 „ Inducitque animum voces contemnere veras,
 „ Ille quidem inuisus diuis, & inutilis orbi est.

Nos autem ad eam partem sermonis, ex qua egressi su-
 mus, reuertamur. Summum enim bonum & beatitudinē
 non sine causa ex vitæ genere videtur existimare, vulgus
 quidē & homines importunissimi, qui eam in voluptate

maximèque probantur, quæque aliqua nitantur ration
 Hoc autem obliuisci non debemus, interesse inter rationes
 eas quæ a principiis proficiuntur, & eas quæ ad ipsa prin-
 cipia ferunt. Rectè enim hoc Plato dubitabat & require-
 bat, utra via esset sequenda, eane quæ a principiis perma-
 naret ad fines, an quæ ad principia ferret: velut in curricu-
 lo, ab iis qui præmia proponunt, ad calcem, an contrà. Ini-
 tium enim capiendum est ab iis rebus quæ notæ sunt, qua-
 rum duo genera sunt: aliæ enim cognitæ sunt nobis, omnino
 & per se aliæ. Ac nobis quidem certè ab iis capiendum est
 exordium, quæ sunt nobis cognitæ. Quocirca qui de rebus
 honestis & iustis, & vno nomine ciuilibus, accurate audi-
 turus est, is sit oportet bonis moribus præditus & institu-
 tus. Principium enim est rem esse. Quod si sit perspicuum,
 ipsum quamobrem sit, nihil desiderabitur. Homini enim
 eiusmodi aut iam percepta sunt principia, aut facile per-
 cepta erunt, & cognita. Cui autem horum neutrum inest,
 audiat Hesiodi carmina,

„ Optimus est, sese qui nouit cuncta magistro:
 „ Prudenterque capit quæ semper sunt meliora.
 „ Ille etiam bonus est, alium qui recta monentem
 „ Audit, & inuentis ponit vestigia latus:
 „ At cui consilium sua nec prudentia donat,
 „ Inducitque animum voces contemnere veras,
 „ Ille quidem inuisus diuis, & inutilis orbi est.

Nos autem ad eam partem sermonis, ex qua egressi su-
 mus, reuertamur. Summum enim bonum & beatitudinē
 non sine causa ex vitæ genere videtur existimare, vulgus
 quidē & homines importunissimi, qui eam in voluptate

ETHICO. ARISTOT.

unt. Itaque vitæ degendæ rationem adamant delica-
tam & voluptariâ. Tria enim sunt vitæ genera, quæ ma-
ximè excellent: hoc quo de modo diximus, civile: & ter-
tium id, quod in contemplatione & cognitione consistit.
Ac multitudo seruatorum persimilis, pecudum vitam illa
quidè sequi videtur: sed causa ei est, propterea quod com-
plures eorum qui potestate & imperio valent, isdem libi-
dinibus quibus Sarda napa lus, constructi tenentur: expoliti
verò homines, ique omnes quorum vita omnis in actione
rerum versatur, beatam vitam in honore putant. Ferè enim
ei vitæ generi, quod in Reipub. administratione positum
est, hic propositus est finis: atqui lenius id est, quam id bo-
num quod querimus. Est enim in eorum potius potestate
qui colunt, honos: quam qui coluntur. Summum autè bo-
num, proprium quiddam auguramur, quodque vix possit
eripi. Tam vero gloriam & honorem persequuntur, ut opi-
nionem afferant aliis se esse probos: itaque coli, afficique
honore a prudentibus volunt, & à notis, idque ob virtu-
tem. Perspicuum est igitur, horum quidem ratione & sen-
tentia, virtutem esse meliorem: quam eandem potius qua-
si finem propositam vitæ civili licet existimari: quanquā
ea quoque à perfecto absolutoq. genere distat. Fieri enim
potest, ut qui virtute sit præditus, etiam dormiat, aut in
vita nihil agat omnino, & præterea maximis in malis
miserisque versetur: eum autè qui sic vivat, in beatissimis, nisi
propositi defensor, nemo dixerit. Atque hæc quidem hac-
tenus. Satis enim multa de iis dicta sunt in ἐϋδὴμοῖς, id
est, in iis quæ palam in hominū circulo factæ sunt dispu-
tationibus. Tertium genus est, quod in contemplandis re-

LIBER I.

bus cernitur, quod deinceps considerabimus. Nam quæ
vita in pecuniis congerendis occupata est, vim desiderat
ad separandam & tuendam: & profecto in diuitiis non
est id bonum quod querimus: quoniam sunt in bonis uti-
libus, quorum quicque alio refertur. Quapropter in iis po-
tius quæ supra dicta sunt, quia propter se amantur, finem
vltimumque bonorum licet putare. Nec tamen in illis est,
quanquam multæ ad id confirmandum rationes allatae
sunt, & coaceruatae.

Atque his quidem omisissis, vniuersum bonum consi-
derari est melius, quoque modo dicatur exquiri. Quæ no-
bis etsi difficultis existit quæstio, quod nobis amici sint ij, qui
ideas induxerunt: tamen æquum est veritatis retinendæ
causa, sua etiã decreta tollere, philosophos præsertim. Et si
enim vtrique chari sunt, tamen præclarum est pluris æsti-
mare veritatem. Qui hanc sententiã inuexerunt, non fa-
ciebāt ideas eorum in quibus prius posteriusque dixissent:
itaque ne numeris quidem ideam fabricati sunt. At bo-
nū & in substantia dicitur, & in qualitate, & in iis quæ
cum aliquo conferuntur, quæque per se ipsa sunt & sub-
stantia iis sunt quæ cum aliquo comparantur, nature or-
dine tenora. Propagini enim hoc simile est, eique rei quæ-
cor: ut si quis dixerit, Non igitur esse in his idea
communis vllō modo. Præterea cum bonum æque
pateat atque ens, dicitur enim in substantia, vt Deus, &
mens: & in qualitate, vt virtutes: & in quantitate, vt
mediocre: & in iis quæ cum aliquo conferuntur, vt uti-
le: & in tempore, vt opportunitas, in loco, vt commo-
dus habitandi locus, quæque sunt generis eiusdem.)

ETHICO. ARISTOT.

perspicuum est commune aliquid, summum, vniuersumque
vnu esse non posse. Neque enim in categoriis omnibus
sed in vna solum diceretur. Iam vero si eorum omnium que
vni ideæ attributa sunt, vna tantummodo scientia est, ne-
cesse est, quoque bona omnia scientia vna contineri. Nun-
vero plures sunt etiam eorum que sub vnam categoriam
subiecta sunt: vt occasionis, in bello quidem res militaris,
in morbo, medicina: & mediocritatis in cibo, medicina: in
laboribus, gymnastice. Sed querat aliquis, quid tandem si
bi velint, cum res singulas adiecto pronomine ipsum ap-
pellant? Siquide in ipsum hominem & in hominem, vna
eademque valet hominis definitio. Neque enim quia ho-
mo sit, aliquid inter eos interest. Quod si ita est, nec quia
bonum sit, nec quia æternum est, ideo melius bonum: quam
doquidem ne alba res quidem in longum tempus duratu-
ra, albius est ea, quæ in diem. Ac mihi quidem certè pro-
babilius de eo dixisse Pythagorei videntur, qui vnum, in
bonorum ponunt ordine, quos Spensippus imitatus est. Sed
de his quidem alius est mihi ad dicendum constitutus locus.
Ex iis autem quæ dicta sunt, questio quedam suboritur,
quoniam non de bonis omnibus verba fecimus. Dicitur au-
tem vnum genus eorum, quæ per se expetuntur & aman-
tur. Cōscientia vero eorum, aut aliquo modo tuentia, aut
etiam contrariorum prohibentia, propter illa, aliæque ra-
tione, bona nominantur. Ergo hoc quidem apparet, duo
esse bonorum genera, alia propter se, alia propter illa. Sepa-
ratis igitur vtilibus ab iis quæ per se bona sunt, an vni
ideæ attribuatur, consideremus. Ea quidem propter se bo-
na quæ ponat, quæ sola & seiuncta à ceteris sequatur,

LIBER I.

ut sapere, ut videre, ut sunt nonnullae voluptates, ut honores (et si enim haec ipsa propter aliquid aliud sequimur, tamen in iis quae per se bona sunt, licet ponere) aut nihil praeter ideam sit in bonis. Ita supervacanea species futura est. Sin autem haec quoque sunt in iis quae per se bona sunt, necesse erit ut in niue & cerusa candoris, sic boni definitionem in iis omnibus eandem declarari. Atqui honoris, prudentiae, voluptatis, diversae sunt definitiones, hoc ipso quod bona sunt. Non est igitur uni idea commune bonum aliquod attributum. Sed quoniam modo dicuntur? Non enim similia videntur iis quorum nomen est commune fortuito. An quia ab uno profecta sunt? an quia ad unum omnia referuntur? an potius proportionem? Ut enim in corpore aspectus, sic est mens in animo, aliudque in alio. Sed haec quidem fortassis hoc tempore omittenda sunt: quonia de iis accurate disputare, alterius philosophiae magis proprium esse videatur. Eadem est ratio ideae. Etenim si quod unum est bonum quod communiter dicitur, aut si quod est seunctum ipsum per se, perspicuum est id nec agi ab homine posse, nec haberi. Nunc tale aliquid querimus. Sed forte eius cognitio cuiuspiam videatur conducere ad ea omnia bona quae agenda sunt, quaeque adipiscenda. Nam si ipsum tanquam exemplar nobis proponemus, facilius quae nobis salutaria sunt, intelligemus: & cum intellexerimus, consequemur. Atque haec quidem ratione quadam nititur oratio, scilicet scientiis artibusque repugnantibus. Nam cum ad bonum quoddam omnes referatur, requirantque id ipsum semper quod deest: tamen eius cognitionem pretermittunt univ[er]sa. Atqui non est consentaneum, artifices tantum

Unum est bonum quod commune est omnibus bonis. Sed quoniam modo dicuntur? Non enim similia videntur iis quorum nomen est commune fortuito. An quia ab uno profecta sunt? an quia ad unum omnia referuntur? an potius proportionem? Ut enim in corpore aspectus, sic est mens in animo, aliudque in alio. Sed haec quidem fortassis hoc tempore omittenda sunt: quonia de iis accurate disputare, alterius philosophiae magis proprium esse videatur. Eadem est ratio ideae. Etenim si quod unum est bonum quod communiter dicitur, aut si quod est seunctum ipsum per se, perspicuum est id nec agi ab homine posse, nec haberi. Nunc tale aliquid querimus. Sed forte eius cognitio cuiuspiam videatur conducere ad ea omnia bona quae agenda sunt, quaeque adipiscenda. Nam si ipsum tanquam exemplar nobis proponemus, facilius quae nobis salutaria sunt, intelligemus: & cum intellexerimus, consequemur. Atque haec quidem ratione quadam nititur oratio, scilicet scientiis artibusque repugnantibus. Nam cum ad bonum quoddam omnes referatur, requirantque id ipsum semper quod deest: tamen eius cognitionem pretermittunt univ[er]sa. Atqui non est consentaneum, artifices tantum

ignorare nec querere adiumentum. Illud etiā queri potest, ecquid textori aut fabro ad artem adiumenti. si ipsum bonum intelligāt, afferri queat? aut quo tandem modo nobilior medicus, clariorve dux belli sit futurus is, qui ideam ipsam intuebitur? Constat enim medicū hoc modo nō spectare valetudinem, sed hominis, aut potius certe singulorū. Medetur enim singulis. Atque hæc quidem hæcenus.

Nunc autem redeamus ad bonum quod queritur, ut quid sit intelligamus. Nam satis constat aliud in alia esse actione & arte: quoniam aliud est in medicina, aliud in re militari, cæterisque omnibus eodem modo. Quid est igitur quod cuique arti bonum propositū est, nisi quo omnia quæ recte fiunt referuntur? Hoc in medicina valetudo est, in re militari victoria, in architectura domus, aliudque in alia, in omni actione & consilio finis: quandoquidem eius causa omnes agunt omnia. Quocirca si vnus aliquis est finis rerum agendarū omnium, sit in eo id bonū quod agendum est: sin autē sit in pluribus, in eis ipsis. Atque illo quidem quasi transitu eodē rediit oratio nostra, vnde digressa erat: quod iam nobis apertius explicandum est. Quoniam autem plures fines sunt, aliosque propter alios expetimus, ut diuitias, ut tibus, & vno nomine instrumenta: perspicuum est, non esse omnia perfecta. Quod autem optimum est, id omne perfectum. Si ergo vnum aliquid vndiq; perfectum est, in eo id positum est quod queritur: sin plura, in eorum absolutissimo. Atqui quod propter se expetitur, id confirmamus eo quod propter aliud expetitur, perfectius: & quod nunquam aliō refertur, iis omnibus quæ propter se & propter hoc expetuntur. Id igitur omnibus numeris

ETHICO. ARISTOT.

quiddam esse, omnibusque suis partibus absolutum, seque
ipsam esse contentam, cum rerum agendarum omnium sit
extremum. Sed fortasse beatitudinem summam bonum ap-
pellari inter omnes constat: hic vero locus ut magis expla-
netur quid sit, postulat. Id iam patebit, si quod sit homi-
nis opus & officium intelligetur. Ut enim tibicen, quique si-
gna fabricatur, omnisque artifex, eique omnes quibus ali-
quod opus propositum est, vel actio, in opere ipso fine per-
fectionemque artis statuunt: sic homini, si quod est eius opus
& officium, faciendum esse videatur. Ergo in fabro erit
& sutore certa aliqua officia & actiones, in homine nul-
la erunt, natusque est ad otium? An non ut oculi, manus,
pedis, singularumque partium suum est munus: sic homini
quoque preter hec omnia, opus aliquod munusque tribue-
tur? Quodnam erit illud tandem? Est enim ei cum stirpi-
bus vita communis. At proprium hominis bonum quæri-
tur. Vita igitur ad alendum augendumque pertinens, se-
mouenda est. Hanc sequitur vita sensu directa. At com-
munis est & equi, & ovium, & animantium omnium. Re-
linquitur ergo vita ea, quæ in actione versatur, quæque ab
ea parte animi profiscitur, quæ rationis est particeps.
Huius porro vis una est, quæ rationi paret: altera, in qua
ipsa sedes est rationis & cogitationis. Cui vero huius quoque
vis sit duplex, ea constituenda & ponenda est, quæ actio-
ne cernitur. hanc enim dici est aptius. Quod si ita est, opus
officiumque hominis sit necesse est, animi actio rationi cõ-
sentanea, aut certe a ratione non aliena. In eodem autem
genere unius & eiusdem, & quatenus probus non est, &
quatenus est, officium ponimus, ut citharædi, & clari-

sed fortasse
quidam for homin
fuerit per animum
quidam esse, omnibusque
ipsam esse contentam
extremum. Sed fortasse
beatitudinem summam
bonum appellari inter
omnes constat: hic vero
locus ut magis expla-
netur quid sit, postulat.
Id iam patebit, si quod
sit hominis opus & officium
intelligetur. Ut enim
tibicen, quique signa
fabricatur, omnisque
artifex, eique omnes
quibus aliquod opus
propositum est, vel actio,
in opere ipso fine per-
fectionemque artis statuunt:
sic homini, si quod est
eius opus & officium,
faciendum esse videatur.
Ergo in fabro erit
& sutore certa aliqua
officia & actiones, in
homine nulla erunt,
natusque est ad otium?
An non ut oculi, manus,
pedis, singularumque
partium suum est munus:
sic homini quoque preter
hec omnia, opus aliquod
munusque tribuetur?
Quodnam erit illud
tandem? Est enim ei
cum stirpibus vita
communis. At proprium
hominis bonum quæri-
tur. Vita igitur ad
alendum augendumque
pertinens, semouenda
est. Hanc sequitur
vita sensu directa. At
communis est & equi,
& ovium, & animantium
omnium. Relinquitur
ergo vita ea, quæ in
actione versatur, quæque
ab ea parte animi
profiscitur, quæ rationis
est particeps. Huius
porro vis una est, quæ
rationi paret: altera, in
qua ipsa sedes est
rationis & cogitationis.
Cui vero huius quoque
vis sit duplex, ea
constituenda & ponenda
est, quæ actione
cernitur. hanc enim
dici est aptius. Quod
si ita est, opus
officiumque hominis
sit necesse est, animi
actio rationi cõsentanea,
aut certe a ratione
non aliena. In eodem
autem genere unius
& eiusdem, & quatenus
probus non est, &
quatenus est, officium
ponimus, ut citharædi,
& clari-

LIBER. I.

citharædi: quod contingit in omnibus, addita ad opus vir-
tutis excellentia. Citharædi enim est, uti fidibus: nobilis,
scite uti. Quod cum ita sit, hominis opus & munus in vita
quadam ponemus, quæ eadem actio est animi, rationi con-
gruens. Quæ omnia boni viri est recte ac præclare gerere.
At sua quicquid virtute recte absoluitur & expletur. Quod
si ita est, summum hominis bonum animi actio est virtuti
consentanea. Quod si plures virtutes sint: optime ac perfe-
ctissime, idque in vita undique perfecta. Ut enim una hi-
rundo non facit ver, nec dies unus: sic unus dies aut breue
tempus non efficit beatum. Atque hoc quidem pacto sum-
mum bonum circumscriptum sit. Primum enim in quaque
re ducenda sunt prima lineamenta, tum ad rem accuratius,
veris que coloribus pingendam accedendum. Videtur autem
cuiusvis esse producere, ac distinctius explicare ea quorum
sit prima descriptio recte anteposita: quarum etiam rerum
in tempore posita inuentio est & adiumentum, a quo etiam
artes ipsæ a tam exiguo principio profectæ ad tantum decus
peruenerunt. Potest enim quilibet id quod deest, addere.
Atque etiam meminisse debemus, quod supra dictum est,
subtilitatem non eodem modo querenda esse in omni dispu-
tatione: verum pro rei quæ proposita sit natura: atque eate-
nus, quoad ars & instituta ratione quadam tractatio pa-
tiatur. Nam & faber & geometra non eodem modo rectum
angulum inuestigant: sed ille, quatenus est ad opus utilis:
hic quoniam spectator est & estimator veritatis, quidnam
sit, & qualis, requirit. Eodemque modo faciendum est in
cæteris omnibus, ne in eo quod attingendum fuit, quam in
eo cuius causa attingimus, longior ponatur oratio. Neque verò

the first of the year

[illegible]

не омиа

A Christo suplicavi dnm me d' p'cedere
et tunc coram teo supplicare conatus
et Beata p'senta quod se m'dium
regredi p'missio non p'cedat. (Catholus)
Et tunc vultus absque p'missio
ex parte / Beatus vultus p'senta

for my enemy

[illegible]

A fque & fiam mormingo

[illegible]

Yain et fabz et geometra

[illegible]

f o d m q z m o d o

[illegible]

У ед не во

[illegible]

ETHICO. ARISTOT.

omnium similiter querēda & inuestiganda causa & ratio est: nonnullisque in locis contenti esse debemus, si rem esse doceamus, ut sit in principiis. Est autem primum principium, rem esse. Principiorum autem alia inductione cognoscuntur, nonnulla sensu, quedam consuetudine, aliaque aliter. Eorū autem singula ita sunt tractāda, ut fert eorum natura: dandaque opera est, ut probe explicentur, cum praesertim magnū momentum ad ea omnia habeant quae consequuntur. Quocirca plus principium, quam medium totius rei valet: eoque sunt multa perspicua eorum, quae indagantur.

Explicandum igitur est hoc principium non solum per conclusiones, & per ea ex quibus constat definitio, sed ex iis etiam quæ de eo feruntur. Nam & congruunt cum vero, quæ vera sunt omnia, & quamprimum verum dissentit à falso. Cum ergo bonum in tria genera sit diuisum, sint quæ alia bona fortune, alia animi, & alia corporis: animi bona verissimè & maxime bona nominamus. Itaque quoniam actiones animi & officia in animo ponimus, id sanè à nobis præclare dictum est, & aptè ad hanc sententiam, quæ & vetus est, & philosophis comprobata: illud etiam rectè, quod in actionibus quibusdā finem extremumque ponamus. Sic enim fit, ut ad bona animi, non ad externa pertineat. Cum definitione etiam nostra id congruit quod dici solet, bene agere & bene viuere hominē beatum: nil enim nos aliud ferè summum bonum esse diximus, quam bonā quandam viuendi & agendi rationem. Atque etiam in eo, in quo diximus esse felicitatem, ea omnia insunt, quæ de beatitudine queruntur: aliis enim in virtute videtur,

[illegible]

aliis in prudentia, quibusdam in sapientia: nonnulli eam in his ponunt, aut in horum aliquo, aut adiuncta, aut non seiuncta voluptate: alij etiam rerum externarum adiungunt affluentiam. Atque hæc est multorum ac veterum, illa per paucorum clariorumque virorum oratio & sententia: quorum neutros verisimile est omni ex parte aberrasse, sed aliqua: quinetiam magna ex parte rectam viam secutos. Ac cum iis quidem qui beatam vitam dicunt omnem virtutem, aut aliquam virtutem, consentit definitio: est enim ei actio consentanea. Magnopere autem refert profectò, in possessione summum bonum, an in usu, an in habitu, an in actione ponatur. Fieri enim potest, ut is in quo inest habitus, nihil rei præclare gerat, ut dormientes, aut alio modo otiosi. At verò is in quo est actio, non potest: aget enim necessario, & honeste aget. Ut autem in Olympicis ludis, non formosissimus quisque, aut robustissimus corona donatur, sed qui in certamen descendunt: (horum enim nonnulli vincunt) sic eorum quæ in vita honesta ac bona versantur, compotes fiunt ij, qui recta quæ sunt, faciunt. Quorum vita ipsa per se iucunda est, quoniam voluptate affici in iis numeratur, quæ in animo insunt. Cuius autem rei quisque cupidus est, ea delectatur: ut equo, is qui amat equos: theatro, qui theatri cupiditate ducitur. Eodemque modo rebus iustis letatur is, qui iusti & qui studiosus est: & omnino rebus quæ ad virtutem pertinent, is cui virtus chara est. Ac multitudinem quidem quæ sunt iucunda, ferè inter se pugnât, propterea quod non sunt natura eiusmodi. Iis autem hominibus qui sunt studiosi honestatis, ea voluptatem afferunt quæ vi sua iucunda sunt.

Atque si est multorum
in voluptate aut
in prudentia
aut in sapientia
aut in his
aut in horum aliquo
aut adiuncta
aut non seiuncta
voluptate
alij etiam rerum
externarum
adiungunt
affluentiam
Atque hæc est
multorum ac
veterum
illa per paucorum
clariorumque
virorum oratio
& sententia
quorum neutros
verisimile est
omni ex parte
aberrasse
sed aliqua
quinetiam magna
ex parte rectam
viam secutos

Atque si est multorum

quod non
in voluptate
aut in prudentia
aut in sapientia
aut in his
aut in horum aliquo
aut adiuncta
aut non seiuncta
voluptate
alij etiam rerum
externarum
adiungunt
affluentiam
Atque hæc est
multorum ac
veterum
illa per paucorum
clariorumque
virorum oratio
& sententia
quorum neutros
verisimile est
omni ex parte
aberrasse
sed aliqua
quinetiam magna
ex parte rectam
viam secutos

Magnopere autem

ut quæ
in voluptate
aut in prudentia
aut in sapientia
aut in his
aut in horum aliquo
aut adiuncta
aut non seiuncta
voluptate
alij etiam rerum
externarum
adiungunt
affluentiam
Atque hæc est
multorum ac
veterum
illa per paucorum
clariorumque
virorum oratio
& sententia
quorum neutros
verisimile est
omni ex parte
aberrasse
sed aliqua
quinetiam magna
ex parte rectam
viam secutos

Atque si

Atque si
in voluptate
aut in prudentia
aut in sapientia
aut in his
aut in horum aliquo
aut adiuncta
aut non seiuncta
voluptate
alij etiam rerum
externarum
adiungunt
affluentiam
Atque hæc est
multorum ac
veterum
illa per paucorum
clariorumque
virorum oratio
& sententia
quorum neutros
verisimile est
omni ex parte
aberrasse
sed aliqua
quinetiam magna
ex parte rectam
viam secutos

Atque si

Atque si
in voluptate
aut in prudentia
aut in sapientia
aut in his
aut in horum aliquo
aut adiuncta
aut non seiuncta
voluptate
alij etiam rerum
externarum
adiungunt
affluentiam
Atque hæc est
multorum ac
veterum
illa per paucorum
clariorumque
virorum oratio
& sententia
quorum neutros
verisimile est
omni ex parte
aberrasse
sed aliqua
quinetiam magna
ex parte rectam
viam secutos

Atque si

Atque si
in voluptate
aut in prudentia
aut in sapientia
aut in his
aut in horum aliquo
aut adiuncta
aut non seiuncta
voluptate
alij etiam rerum
externarum
adiungunt
affluentiam
Atque hæc est
multorum ac
veterum
illa per paucorum
clariorumque
virorum oratio
& sententia
quorum neutros
verisimile est
omni ex parte
aberrasse
sed aliqua
quinetiam magna
ex parte rectam
viam secutos

9

[illegible]

Cap. 9. ¹ ~~And~~ ² ~~the~~ ³ ~~the~~ ⁴ ~~the~~ ⁵ ~~the~~ ⁶ ~~the~~ ⁷ ~~the~~ ⁸ ~~the~~ ⁹ ~~the~~ ¹⁰ ~~the~~ ¹¹ ~~the~~ ¹² ~~the~~ ¹³ ~~the~~ ¹⁴ ~~the~~ ¹⁵ ~~the~~ ¹⁶ ~~the~~ ¹⁷ ~~the~~ ¹⁸ ~~the~~ ¹⁹ ~~the~~ ²⁰ ~~the~~ ²¹ ~~the~~ ²² ~~the~~ ²³ ~~the~~ ²⁴ ~~the~~ ²⁵ ~~the~~ ²⁶ ~~the~~ ²⁷ ~~the~~ ²⁸ ~~the~~ ²⁹ ~~the~~ ³⁰ ~~the~~ ³¹ ~~the~~ ³² ~~the~~ ³³ ~~the~~ ³⁴ ~~the~~ ³⁵ ~~the~~ ³⁶ ~~the~~ ³⁷ ~~the~~ ³⁸ ~~the~~ ³⁹ ~~the~~ ⁴⁰ ~~the~~ ⁴¹ ~~the~~ ⁴² ~~the~~ ⁴³ ~~the~~ ⁴⁴ ~~the~~ ⁴⁵ ~~the~~ ⁴⁶ ~~the~~ ⁴⁷ ~~the~~ ⁴⁸ ~~the~~ ⁴⁹ ~~the~~ ⁵⁰ ~~the~~ ⁵¹ ~~the~~ ⁵² ~~the~~ ⁵³ ~~the~~ ⁵⁴ ~~the~~ ⁵⁵ ~~the~~ ⁵⁶ ~~the~~ ⁵⁷ ~~the~~ ⁵⁸ ~~the~~ ⁵⁹ ~~the~~ ⁶⁰ ~~the~~ ⁶¹ ~~the~~ ⁶² ~~the~~ ⁶³ ~~the~~ ⁶⁴ ~~the~~ ⁶⁵ ~~the~~ ⁶⁶ ~~the~~ ⁶⁷ ~~the~~ ⁶⁸ ~~the~~ ⁶⁹ ~~the~~ ⁷⁰ ~~the~~ ⁷¹ ~~the~~ ⁷² ~~the~~ ⁷³ ~~the~~ ⁷⁴ ~~the~~ ⁷⁵ ~~the~~ ⁷⁶ ~~the~~ ⁷⁷ ~~the~~ ⁷⁸ ~~the~~ ⁷⁹ ~~the~~ ⁸⁰ ~~the~~ ⁸¹ ~~the~~ ⁸² ~~the~~ ⁸³ ~~the~~ ⁸⁴ ~~the~~ ⁸⁵ ~~the~~ ⁸⁶ ~~the~~ ⁸⁷ ~~the~~ ⁸⁸ ~~the~~ ⁸⁹ ~~the~~ ⁹⁰ ~~the~~ ⁹¹ ~~the~~ ⁹² ~~the~~ ⁹³ ~~the~~ ⁹⁴ ~~the~~ ⁹⁵ ~~the~~ ⁹⁶ ~~the~~ ⁹⁷ ~~the~~ ⁹⁸ ~~the~~ ⁹⁹ ~~the~~ ¹⁰⁰ ~~the~~ ¹⁰¹ ~~the~~ ¹⁰² ~~the~~ ¹⁰³ ~~the~~ ¹⁰⁴ ~~the~~ ¹⁰⁵ ~~the~~ ¹⁰⁶ ~~the~~ ¹⁰⁷ ~~the~~ ¹⁰⁸ ~~the~~ ¹⁰⁹ ~~the~~ ¹¹⁰ ~~the~~ ¹¹¹ ~~the~~ ¹¹² ~~the~~ ¹¹³ ~~the~~ ¹¹⁴ ~~the~~ ¹¹⁵ ~~the~~ ¹¹⁶ ~~the~~ ¹¹⁷ ~~the~~ ¹¹⁸ ~~the~~ ¹¹⁹ ~~the~~ ¹²⁰ ~~the~~ ¹²¹ ~~the~~ ¹²² ~~the~~ ¹²³ ~~the~~ ¹²⁴ ~~the~~ ¹²⁵ ~~the~~ ¹²⁶ ~~the~~ ¹²⁷ ~~the~~ ¹²⁸ ~~the~~ ¹²⁹ ~~the~~ ¹³⁰ ~~the~~ ¹³¹ ~~the~~ ¹³² ~~the~~ ¹³³ ~~the~~ ¹³⁴ ~~the~~ ¹³⁵ ~~the~~ ¹³⁶ ~~the~~ ¹³⁷ ~~the~~ ¹³⁸ ~~the~~ ¹³⁹ ~~the~~ ¹⁴⁰ ~~the~~ ¹⁴¹ ~~the~~ ¹⁴² ~~the~~ ¹⁴³ ~~the~~ ¹⁴⁴ ~~the~~ ¹⁴⁵ ~~the~~ ¹⁴⁶ ~~the~~ ¹⁴⁷ ~~the~~ ¹⁴⁸ ~~the~~ ¹⁴⁹ ~~the~~ ¹⁵⁰ ~~the~~ ¹⁵¹ ~~the~~ ¹⁵² ~~the~~ ¹⁵³ ~~the~~ ¹⁵⁴ ~~the~~ ¹⁵⁵ ~~the~~ ¹⁵⁶ ~~the~~ ¹⁵⁷ ~~the~~ ¹⁵⁸ ~~the~~ ¹⁵⁹ ~~the~~ ¹⁶⁰ ~~the~~ ¹⁶¹ ~~the~~ ¹⁶² ~~the~~ ¹⁶³ ~~the~~ ¹⁶⁴ ~~the~~ ¹⁶⁵ ~~the~~ ¹⁶⁶ ~~the~~ ¹⁶⁷ ~~the~~ ¹⁶⁸ ~~the~~ ¹⁶⁹ ~~the~~ ¹⁷⁰ ~~the~~ ¹⁷¹ ~~the~~ ¹⁷² ~~the~~ ¹⁷³ ~~the~~ ¹⁷⁴ ~~the~~ ¹⁷⁵ ~~the~~ ¹⁷⁶ ~~the~~ ¹⁷⁷ ~~the~~ ¹⁷⁸ ~~the~~ ¹⁷⁹ ~~the~~ ¹⁸⁰ ~~the~~ ¹⁸¹ ~~the~~ ¹⁸² ~~the~~ ¹⁸³ ~~the~~ ¹⁸⁴ ~~the~~ ¹⁸⁵ ~~the~~ ¹⁸⁶ ~~the~~ ¹⁸⁷ ~~the~~ ¹⁸⁸ ~~the~~ ¹⁸⁹ ~~the~~ ¹⁹⁰ ~~the~~ ¹⁹¹ ~~the~~ ¹⁹² ~~the~~ ¹⁹³ ~~the~~ ¹⁹⁴ ~~the~~ ¹⁹⁵ ~~the~~ ¹⁹⁶ ~~the~~ ¹⁹⁷ ~~the~~ ¹⁹⁸ ~~the~~ ¹⁹⁹ ~~the~~ ²⁰⁰ ~~the~~ ²⁰¹ ~~the~~ ²⁰² ~~the~~ ²⁰³ ~~the~~ ²⁰⁴ ~~the~~ ²⁰⁵ ~~the~~ ²⁰⁶ ~~the~~ ²⁰⁷ ~~the~~ ²⁰⁸ ~~the~~ ²⁰⁹ ~~the~~ ²¹⁰ ~~the~~ ²¹¹ ~~the~~ ²¹² ~~the~~ ²¹³ ~~the~~ ²¹⁴ ~~the~~ ²¹⁵ ~~the~~ ²¹⁶ ~~the~~ ²¹⁷ ~~the~~ ²¹⁸ ~~the~~ ²¹⁹ ~~the~~ ²²⁰ ~~the~~ ²²¹ ~~the~~ ²²² ~~the~~ ²²³ ~~the~~ ²²⁴ ~~the~~ ²²⁵ ~~the~~ ²²⁶ ~~the~~ ²²⁷ ~~the~~ ²²⁸ ~~the~~ ²²⁹ ~~the~~ ²³⁰ ~~the~~ ²³¹ ~~the~~ ²³² ~~the~~ ²³³ ~~the~~ ²³⁴ ~~the~~ ²³⁵ ~~the~~ ²³⁶ ~~the~~ ²³⁷ ~~the~~ ²³⁸ ~~the~~ ²³⁹ ~~the~~ ²⁴⁰ ~~the~~ ²⁴¹ ~~the~~ ²⁴² ~~the~~ ²⁴³ ~~the~~ ²⁴⁴ ~~the~~ ²⁴⁵ ~~the~~ ²⁴⁶ ~~the~~ ²⁴⁷ ~~the~~ ²⁴⁸ ~~the~~ ²⁴⁹ ~~the~~ ²⁵⁰ ~~the~~ ²⁵¹ ~~the~~ ²⁵² ~~the~~ ²⁵³ ~~the~~ ²⁵⁴ ~~the~~ ²⁵⁵ ~~the~~ ²⁵⁶ ~~the~~ ²⁵⁷ ~~the~~ ²⁵⁸ ~~the~~ ²⁵⁹ ~~the~~ ²⁶⁰ ~~the~~ ²⁶¹ ~~the~~ ²⁶² ~~the~~ ²⁶

[illegible][illegible]

I have been thinking of writing
to you for some time but have
been so busy that I could not find
time. I am now at home and
am very well. I hope you are
the same. I will write again soon.
I love you very much.

Your affectionate son,
John Doe

Muy Noble Señal Don Juan de Austria
Don Alonso de Melos me ha escrito
que está de punto para salir
por remate de los ayuntamientos
de la ciudad de Madrid y que se ha
mandado que vaya con el

decore, liberorum, posterorum etiam rebus secundis & ad-
uersis. Verum ista quoque dubitationem afferunt. Fieri
enim potest, ut qui beatam vitam usque ad senectutem
protulerit, migraueritque conuenienter rationi, eum multo
in posteris mutationes consequantur: quorum nonnulli bo-
ni viri sint, degantque vitam ex dignitate: alij contra. Hoc
verò perspicuum est, eos multis modis a parentum vitæ ra-
tione posse desciscere. Absurdum itaque sit, si is quoque
commutetur, qui appetit mortem, sitque alias miser, alias
beatus. Atqui videtur etiam absurdum, res posterorum
nihil, ne ad vllum quidem tempus ad parentes pertinere.
Sed redeundū est ad id quod supra quæsitum est. Eo enim
cognito, forte hoc postremum quod querebamus, intellige-
tur. Si igitur supremus vitæ dies expectandus est, ut tum
quisque beatus existimetur, non quod beatus ipse sit, sed
quod antea fuerit: quid est quamobrem nō sit absurdum,
cū quisque beatus est, de eo id quod inest, non vere dici?
quod propter varietatem fortunæ minime placeat viuos
cōcedere beatos, quodque stabile aliquid ac firmum, vix-
que mutabile, beatam vitam putamus: fortuna autem sæ-
pe recidat in eosdem. Perspicuum est enim, si euēta sequa-
mur, eundem nos sæpe alias beatum, alias miserū esse di-
cturos. Ita beatum, Chamæleonti similem, nec satis fir-
mum, affirmabimus. Atqui non est rectum, fortunam cō-
sectari. Non enim in ea positum est beatum esse vel mi-
serum, etiam si hanc humana, ut dixi, vita desiderat.
Beata autē vitæ dominæ sunt virtuti consentaneæ actio-
nes, contrariæque contrariæ. Hanc autem rationem id
quoque confirmat, quod modo quæsitum est. Nulla enim

b ij

Si enim potest
Cuiusmodi quod est
na y possit aliquo tempore
fuerit ita y si dixerit qui
vit moris postea in inferno
ipsum de inferno unde sit
Hic videtur esse aliter interpretanda

Itaque videtur
De postea in inferno in se
post me in inferno in se
videtur in inferno in se
obscure in inferno in se
quod in inferno in se

Sed ad eundem est
Multas formas postea
in inferno in se
in inferno in se
in inferno in se
in inferno in se

Si enim potest
A quoque in inferno in se
in inferno in se
in inferno in se
in inferno in se
in inferno in se

Itaque videtur
In inferno in se
in inferno in se
in inferno in se
in inferno in se
in inferno in se

Itaque videtur
In inferno in se
in inferno in se
in inferno in se
in inferno in se
in inferno in se

Itaque videtur
In inferno in se
in inferno in se
in inferno in se
in inferno in se
in inferno in se

turum: ex iis etia quæ sibi suppetat, semper pulcherrima
 quæque facturū. Vt & bonus imperator exercitu eo qui
 adest, semper ut usus belli ferat, comodissimè utitur: &
 sutor ex iis pellibus quæ suppetant, calceū aptissimum cō-
 ficit: eodemque modo ceteri omnes artifices. Quod si ita
 est, qui beatus sit, miser esse nullo modo potest: non tamen
 beatus sit quidem, si in Priami calamitates incidat. Nec
 varius quidem certe est & mutabilis. Neque enim ex fæ-
 licitatis possessione facile quis deiici detrudique potest: nec
 id leues casus, sed & graues & magni efficiat. Ex mise-
 ro autem iterum beatus nō fiet exiguo tempore: sed si quo
 modo id eueniat, eo fiet, quod longo quodam peracto tem-
 poris spacio, interim res magnas ac præclaras rursus sit
 cōsecutus. Quid igitur prohibet nos beatū statuere eū, qui
 virtutis perfectæ perfectō fungatur munere, quique in bo-
 norum externorum satis magna abūdantia viuat, non ali-
 qua parte etatis, sed in omni vita cōfecta, atque absolutā?
 An eodem addendum, qui & eam vitam sit acturus, &
 mortem quæ antea vitam deceat, abiturus? quando-
 quidem incertus est rerum futurarū exitus, & beatitudi-
 nem finem esse, ac quiddam omni ex parte perfectum po-
 nimus. Quæ cum ita sint, beatos ex viuis dicemus eos,
 quibus adsint, permanensque sint quæ enumerata sunt
 omnia, ac beatos homines. Atque hæc quidem hætenus.

Casus autem posteriorum ac amicorum omnium nihil
 omnino nos attingere, valde ab amici officio alienum sit,
 sentētiisq; omnium repugnare videatur. Igitur cū mul-
 ti casus sint, ique longè ac latè differant, cumque alij ma-
 gis, alij minus nos attingant, singillatim quidem differere,

Ut et bonus Imperator
 semper ut usus belli ferat
 comodissime utitur
 sutor ex iis pellibus quæ suppetant
 calceum aptissimum conficit
 eodemque modo ceteri omnes artifices
 Quod si ita est
 qui beatus sit
 miser esse nullo modo potest
 non tamen beatus sit quidem
 si in Priami calamitates incidat
 Nec varius quidem certe est
 & mutabilis
 Neque enim ex felicitatis possessione
 facile quis deiici detrudique potest
 nec id leues casus
 sed & graues & magni efficiat
 Ex misero autem iterum beatus non fiet
 exiguo tempore
 sed si quo modo id eueniat
 eo fiet
 quod longo quodam peracto temporis spacio
 interim res magnas ac præclaras rursus sit consecutus
 Quid igitur prohibet nos beatum statuere eum
 qui virtutis perfectæ perfectō fungatur munere
 quique in bonorum externorum
 satis magna abundantia viuat
 non aliqua parte etatis
 sed in omni vita cōfecta
 atque absolutā
 An eodem addendum
 qui & eam vitam sit acturus
 & mortem quæ antea vitam deceat
 abiturus
 quandoquidem incertus est rerum futurarū exitus
 & beatitudinem finem esse
 ac quiddam omni ex parte perfectum ponimus
 Quæ cum ita sint
 beatos ex viuis dicemus eos
 quibus adsint
 permanensque sint quæ enumerata sunt omnia
 ac beatos homines
 Atque hæc quidem hætenus

Ad completionem autem
 semper ut usus belli ferat
 comodissime utitur
 sutor ex iis pellibus quæ suppetant
 calceum aptissimum conficit
 eodemque modo ceteri omnes artifices
 Quod si ita est
 qui beatus sit
 miser esse nullo modo potest
 non tamen beatus sit quidem
 si in Priami calamitates incidat
 Nec varius quidem certe est
 & mutabilis
 Neque enim ex felicitatis possessione
 facile quis deiici detrudique potest
 nec id leues casus
 sed & graues & magni efficiat
 Ex misero autem iterum beatus non fiet
 exiguo tempore
 sed si quo modo id eueniat
 eo fiet
 quod longo quodam peracto temporis spacio
 interim res magnas ac præclaras rursus sit consecutus
 Quid igitur prohibet nos beatum statuere eum
 qui virtutis perfectæ perfectō fungatur munere
 quique in bonorum externorum
 satis magna abundantia viuat
 non aliqua parte etatis
 sed in omni vita cōfecta
 atque absolutā
 An eodem addendum
 qui & eam vitam sit acturus
 & mortem quæ antea vitam deceat
 abiturus
 quandoquidem incertus est rerum futurarū exitus
 & beatitudinem finem esse
 ac quiddam omni ex parte perfectum ponimus
 Quæ cum ita sint
 beatos ex viuis dicemus eos
 quibus adsint
 permanensque sint quæ enumerata sunt omnia
 ac beatos homines
 Atque hæc quidem hætenus

Disputatio facta
 de beatitudine
 et de morte
 et de vita
 et de bonis
 et de malis
 et de virtutibus
 et de vitiis
 et de rebus
 et de personis
 et de locis
 et de temporibus
 et de modis
 et de causis
 et de effectibus
 et de finibus
 et de principibus
 et de mediis
 et de terminibus
 et de modis
 et de causis
 et de effectibus
 et de finibus
 et de principibus
 et de mediis
 et de terminibus

De rebus
 et de personis
 et de locis
 et de temporibus
 et de modis
 et de causis
 et de effectibus
 et de finibus
 et de principibus
 et de mediis
 et de terminibus

Cap. II. De rebus
 et de personis
 et de locis
 et de temporibus
 et de modis
 et de causis
 et de effectibus
 et de finibus
 et de principibus
 et de mediis
 et de terminibus

ETHICO. ARISTOT.

longū sit & infinitū: summam & populariter, satis. Ut
igitur aduersae res quae ipsis nobis accidunt, aliae momētum
habent ad vitam, aliae leues sunt: sic eae omnes quae amicis.
Sed permultum interest, viuis an mortuis mala cōtingāt:
ac multo etiam magis, quam vtrum res iniquae & nefan-
dae in tragædiis ante tractētur, an gerātur. Ex qua etiam
similitudine casuum discrimen est colligendum: vel potius
querendum est de mortuis, vtrum alicuius boni, aut con-
trarij participes sint. Perspicuum enim est ex his, etiam si
quid ad eos pertineat, siue boni, siue mali, exile id & exi-
guū aut omnino aut illis fore: sin minus, certe non tātā
vim in eo esse, vt vel beatos eos qui nō erāt prius, efficiat:
vel iis qui ante beati erant, beatam vitam eripiat. Ergo
hoc quidem iam apparet, res & secundas amicorum &
aduersas, ad eos pertinere illas quidem qui occiderint: sed
ita, vt neque ex beatis miseros faciant, neque aliud quic-
quam generis eiusdem.

Cap. 12. His ita expositis, iam felicitas in bonis sit laudabilibus,

an potius in iis quae honore & veneratione quadam sunt
prosequēda, videamus. Est enim perspicuum, eam nō nu-
merari in iis quae ipsa nō sunt per se bona, sed esse possunt.
Igitur hoc apparet, quod laudabile sit omne, ob eam cau-
sam laudibus affici, quod affectione aliqua sit prae dūm,
& ad aliud quodammodo referatur. Nam & iustos, &
fortes, & vno nomine viros bonos, & virtutes propter ope-
ra, munera, actionesque laudamus. Et robustos, & qui
ad cursum valēt homines, ceterosque eiusdem generis pro-
pterea laudamus, quod a natura instituti sint, aptique ad
gerēdas res aliquas, quae in bonis sunt & honestis. Quod ex

Atque ut quidem

templabimur. Atque is quidem videtur qui civili scientia verè instructus est, huic maxima dedisse operam: quoniam hoc vult, hoc spectat, & ciues bonos efficere, & obediētes legibus. Hoc declarant Cretēsum & Lacedaemoniorum legislatores, & si qui alij in eo genere floruerunt. Quod si hæc civilis scientiæ propria est cognitio, perspicuum est, cum eo instituto quod iam inde ab initio secuti sumus, omnem hanc congruere & consentire questionem. Videntum est scilicet, quæ sit hominis virtus: etenim de summo bono hominis querebamus. Sed virtutē dicimus hominis, non quæ corpus, sed quæ animum attingit humanum: beatamque vitam, animi actionē nominamus. Quæ cum ita sint, perspicuum est, ut eum qui oculos curaturus sit, totumve corpus: sic eum qui civili ratione instructus sit, ea omnia quodammodo quæ ad animum pertinent, cognita habere oportere: ac multo etiam magis, quod maior civilis scientia & melior, quam medicina est. Atqui clari nobilesq; medici multum operæ in cognitione corporis ponunt. Cognoscendus igitur ei animus est, qui civili scientia est præditus. Cognoscendus est autem horum causa, & quoad satis sit ad ea quæ querimus. nā subtilior accuratiorq; eius explicatio maioris negotij sit, & ipsa illa res quam nobis proponimus. De qua quoniā in iis, quas ἐξωτερικὸς appellamus, disputationibus, satis multa diximus, illinc assumenda sunt quæ ad hunc locum pertinebunt, veluti vnam eius partem expertem esse rationis, participem alteram. Vtrum autem separata sint ut partes corporis, & quicquid ex partibus constat, an cogitatione duæ res sint, quæ re ipsa separari nequeant, quemadmodum in orbe pars quæ cōnexa dicitur.

[illegible]

ARISTOTELIS ETHI- CORVM LIBER II.

SED cum duo sint virtutum genera, al-
terum earum quas in ratione esse dici-
mus, alterum earum quas morales: ra-
tionis quidem magna ex parte à doctri-
na ortum accessionemque habent. Itaque
exercitationis indigēt, et temporis. id est mo-
ralis virtus, id est *more*, à quo nomen duxit, quod
paulum ex *more* deflexit, omnino comparatur. Ex quo
perspicuum est, nullam omnino moralium virtutum in-
generari nobis natura. Nihil enim quod insitu et inna-
tum est, aliter atque est assuescit: ut lapis qui suapte sponte
deorsum fertur, nunquam in sublime ferri assuescat, ne si
millies quidem eum quis sursum ut consuefaciat, emittat.
Eodemque modo, nec ignis deorsum, nec aliud quicquam
aliter, atque ipsius natura ferat, potest assuescere. Non igitur
à natura, neque contra naturam, in nobis insunt virtu-
tes: sed nati factique sumus ad eas et percipiedas natura.
et efficiendas consuetudine. Iam vero quae nobis à natura
tributa sunt, eorum primum facultates accipimus, deinde
officiis muneribusque fungimur. Quod in sensibus cernere
licet. Neque enim ex eo quod crebro aut aspeximus, aut au-
diuimus, sensus accepimus: contraque eorum cum iam esse
mus compotes, eis vti sumus, non cum vti essemus, percepi-
mus. At vero virtutes accipimus, antea cum operis aliquid
confectu dederimus, quod in ceteris sit artibus. Quae enim

...et cum duo sint virtutum genera, alterum earum quas in ratione esse dicimus, alterum earum quas morales: rationis quidem magna ex parte à doctrina ortum accessionemque habent. Itaque exercitationis indigēt, et temporis. id est moralis virtus, id est *more*, à quo nomen duxit, quod paulum ex *more* deflexit, omnino comparatur. Ex quo perspicuum est, nullam omnino moralium virtutum in generari nobis natura. Nihil enim quod insitu et innatum est, aliter atque est assuescit: ut lapis qui suapte sponte deorsum fertur, nunquam in sublime ferri assuescat, ne si millies quidem eum quis sursum ut consuefaciat, emittat. Eodemque modo, nec ignis deorsum, nec aliud quicquam aliter, atque ipsius natura ferat, potest assuescere. Non igitur à natura, neque contra naturam, in nobis insunt virtutes: sed nati factique sumus ad eas et percipiedas natura. et efficiendas consuetudine. Iam vero quae nobis à natura tributa sunt, eorum primum facultates accipimus, deinde officiis muneribusque fungimur. Quod in sensibus cernere licet. Neque enim ex eo quod crebro aut aspeximus, aut audiui-
mus, sensus accepimus: contraque eorum cum iam esse mus compotes, eis vti sumus, non cum vti essemus, percepimus. At vero virtutes accipimus, antea cum operis aliquid confectu dederimus, quod in ceteris sit artibus. Quae enim
...et cum duo sint virtutum genera, alterum earum quas in ratione esse dicimus, alterum earum quas morales: rationis quidem magna ex parte à doctrina ortum accessionemque habent. Itaque exercitationis indigēt, et temporis. id est moralis virtus, id est *more*, à quo nomen duxit, quod paulum ex *more* deflexit, omnino comparatur. Ex quo perspicuum est, nullam omnino moralium virtutum in generari nobis natura. Nihil enim quod insitu et innatum est, aliter atque est assuescit: ut lapis qui suapte sponte deorsum fertur, nunquam in sublime ferri assuescat, ne si millies quidem eum quis sursum ut consuefaciat, emittat. Eodemque modo, nec ignis deorsum, nec aliud quicquam aliter, atque ipsius natura ferat, potest assuescere. Non igitur à natura, neque contra naturam, in nobis insunt virtutes: sed nati factique sumus ad eas et percipiedas natura. et efficiendas consuetudine. Iam vero quae nobis à natura tributa sunt, eorum primum facultates accipimus, deinde officiis muneribusque fungimur. Quod in sensibus cernere licet. Neque enim ex eo quod crebro aut aspeximus, aut audiui-
mus, sensus accepimus: contraque eorum cum iam esse mus compotes, eis vti sumus, non cum vti essemus, percepimus. At vero virtutes accipimus, antea cum operis aliquid confectu dederimus, quod in ceteris sit artibus. Quae enim
...et cum duo sint virtutum genera, alterum earum quas in ratione esse dicimus, alterum earum quas morales: rationis quidem magna ex parte à doctrina ortum accessionemque habent. Itaque exercitationis indigēt, et temporis. id est moralis virtus, id est *more*, à quo nomen duxit, quod paulum ex *more* deflexit, omnino comparatur. Ex quo perspicuum est, nullam omnino moralium virtutum in generari nobis natura. Nihil enim quod insitu et innatum est, aliter atque est assuescit: ut lapis qui suapte sponte deorsum fertur, nunquam in sublime ferri assuescat, ne si millies quidem eum quis sursum ut consuefaciat, emittat. Eodemque modo, nec ignis deorsum, nec aliud quicquam aliter, atque ipsius natura ferat, potest assuescere. Non igitur à natura, neque contra naturam, in nobis insunt virtutes: sed nati factique sumus ad eas et percipiedas natura. et efficiendas consuetudine. Iam vero quae nobis à natura tributa sunt, eorum primum facultates accipimus, deinde officiis muneribusque fungimur. Quod in sensibus cernere licet. Neque enim ex eo quod crebro aut aspeximus, aut audiui-
mus, sensus accepimus: contraque eorum cum iam esse mus compotes, eis vti sumus, non cum vti essemus, percepimus. At vero virtutes accipimus, antea cum operis aliquid confectu dederimus, quod in ceteris sit artibus. Quae enim

ETHICO. ARISTOT.

faciēda sunt cum didicimus, ea agēdo, discimus maxime.

Veluti homines tu architecti existunt maxime, cum ædificant: ^{funt periti} citharædi, cum fidibus utuntur. Similiter tum

*iusti, temperātes, fortēsque efficiimur maximè, cū ea fa-
cimus quæ iusta sunt, quæ modesta, quæ fortia. Atq; etiā*

hoc ipsum declarat & docet, quod fieri solet in Rebus.

in quibus legiflatores confuetudine & exercitatione ciues

bonos efficiūt. Est enim hęc omnium qui leges imponūt,

sententia & voluntas. Quod qui minus recte faciunt, ab-

errant. quippe cum hac vna re, præstet vitiosæ bene consti-

tuta Respub. Iā ex iisdē rebus oritur virtus omnis, & ab

iusdem interit. Similis est ratio artium omniū. Nā ex eo

quod utuntur fidibus, & clari & ignobiles citharædi exi

stunt. Eadem est ratio architecton^{ae}, reliquorumq^{ue} omniū

Nam ex eo quod scite & perite ædificant, boni architecti

futuri sunt: ex eo quod inscite, mali. Quod mihi ita se habet

ret, nec rationi ullus esset, nec doctrinae locus, omnesq; doct

Indocti nascerentur. Eademq; omnium virtutu cau-

Et sententia est. Na cum ea facimus, que pactis continen

tur ut quæ hominibus inter ipsos intercedut, alij iustij, alij

iniusti efficitur. Et cum ea omnia quæ acerba molestas

sunt agimus, a[ss]ue[cim]us, q[ui] aut timere aut confidere, non

nulli fortes, quidam timidi, ignavique existunt. Eodem

modo de cupiditatibus & iracundia iudicandum est: quoniam

alij temperantes & clemetes, pleriq; intemperati & ira-

cuncti efficiuntur: hi quia sic, illi quia secus in u/ de ver/en

tur. Alique v. vno verbo finita, ex sui similibus actionibus

des nobilitas oritur. Itaq. faciendæ sunt certo quodam ge-

neret actiones: quandoquidē earū differentias habitus com-

LIBER II.

sequuntur. Non igitur parui, sed magnopere, atque adeo ad summam refert, utrum sic, an secus iam inde à puero assuescamus.

Quoniam igitur huic negotio quod suscepimus, non est proposita contemplatio quasi finis, ut ceteris (id enim agimus, non ut quid virtus sit, intelligamus, sed ut boni efficiamur: quandoquidem usus eius nullus foret) necesse est quemadmodum actiones & officia ducantur, considerare. In iis enim situm est, quemadmodum dixi, ut habitus, quales debent, oriantur. Ac illud quidem commune est omnium, idque positum sit, recte rationi convenienter fieri: de quo eo disseretur posterius, & quid sit recta ratio, & quemadmodum affecta sit ad reliquas virtutes. Illud autem prout constare & convenire debet, omnem quæ de rebus agendis habetur, orationem, populariter, non subtiliter tractari oportere: utq; initio diximus, rationes pro rei natura exigendas esse. Ut autem in rebus salubribus, sic in actionibus, iis quæ omnibus quæ conducunt, nihil inest firmitatis, nihil stabilitatis & roboris. Cumque eiusmodi sit, quæ de genere toto habetur oratio, multo etiam minus certa est, quæ de rebus singulis habetur: quoniam nec sub artem, nec sub præceptionem ullam cadunt. Sed ut in medicina, & gubernatoris arte, sic iis omnibus qui in actione rerum versantur, temporis habenda ratio est. Quanquam autem id est quod nunc agimus, eiusmodi tamen danda omnino opera est, ut oratione infirmam illam naturam stabiliamus. Hoc igitur in primis intelligendum est, iis omnibus quæ sunt in hoc genere, ab eo quod nimium & parum est, interitum impendere natura: perspicuis enim rebus ac

15
 1047
 1048
 1049
 1050
 1051
 1052
 1053
 1054
 1055
 1056
 1057
 1058
 1059
 1060
 1061
 1062
 1063
 1064
 1065
 1066
 1067
 1068
 1069
 1070
 1071
 1072
 1073
 1074
 1075
 1076
 1077
 1078
 1079
 1080
 1081
 1082
 1083
 1084
 1085
 1086
 1087
 1088
 1089
 1090
 1091
 1092
 1093
 1094
 1095
 1096
 1097
 1098
 1099
 1100
 1101
 1102
 1103
 1104
 1105
 1106
 1107
 1108
 1109
 1110
 1111
 1112
 1113
 1114
 1115
 1116
 1117
 1118
 1119
 1120
 1121
 1122
 1123
 1124
 1125
 1126
 1127
 1128
 1129
 1130
 1131
 1132
 1133
 1134
 1135
 1136
 1137
 1138
 1139
 1140
 1141
 1142
 1143
 1144
 1145
 1146
 1147
 1148
 1149
 1150
 1151
 1152
 1153
 1154
 1155
 1156
 1157
 1158
 1159
 1160
 1161
 1162
 1163
 1164
 1165
 1166
 1167
 1168
 1169
 1170
 1171
 1172
 1173
 1174
 1175
 1176
 1177
 1178
 1179
 1180
 1181
 1182
 1183
 1184
 1185
 1186
 1187
 1188
 1189
 1190
 1191
 1192
 1193
 1194
 1195
 1196
 1197
 1198
 1199
 1200
 1201
 1202
 1203
 1204
 1205
 1206
 1207
 1208
 1209
 1210
 1211
 1212
 1213
 1214
 1215
 1216
 1217
 1218
 1219
 1220
 1221
 1222
 1223
 1224
 1225
 1226
 1227
 1228
 1229
 1230
 1231
 1232
 1233
 1234
 1235
 1236
 1237
 1238
 1239
 1240
 1241
 1242
 1243
 1244
 1245
 1246
 1247
 1248
 1249
 1250
 1251
 1252
 1253
 1254
 1255
 1256
 1257
 1258
 1259
 1260
 1261
 1262
 1263
 1264
 1265
 1266
 1267
 1268
 1269
 1270
 1271
 1272
 1273
 1274
 1275
 1276
 1277
 1278
 1279
 1280
 1281
 1282
 1283
 1284
 1285
 1286
 1287
 1288
 1289
 1290
 1291
 1292
 1293
 1294
 1295
 1296
 1297
 1298
 1299
 1300
 1301
 1302
 1303
 1304
 1305
 1306
 1307
 1308
 1309
 1310
 1311
 1312
 1313
 1314
 1315
 1316
 1317
 1318
 1319
 1320
 1321
 1322
 1323
 1324
 1325
 1326
 1327
 1328
 1329
 1330
 1331
 1332
 1333
 1334
 1335
 1336
 1337
 1338
 1339
 1340
 1341
 1342
 1343
 1344
 1345
 1346
 1347
 1348
 1349
 1350
 1351
 1352
 1353
 1354
 1355
 1356
 1357
 1358
 1359
 1360
 1361
 1362
 1363
 1364
 1365
 1366
 1367
 1368
 1369
 1370
 1371
 1372
 1373
 1374
 1375
 1376
 1377
 1378
 1379
 1380
 1381
 1382
 1383
 1384
 1385
 1386
 1387
 1388
 1389
 1390
 1391
 1392
 1393
 1394
 1395
 1396
 1397
 1398
 1399
 1400
 1401
 1402
 1403
 1404
 1405
 1406
 1407
 1408
 1409
 1410
 1411
 1412
 1413
 1414
 1415
 1416
 1417
 1418
 1419
 1420
 1421
 1422
 1423
 1424
 1425
 1426
 1427
 1428
 1429
 1430
 1431
 1432
 1433
 1434
 1435
 1436
 1437
 1438
 1439
 1440
 1441
 1442
 1443
 1444
 1445
 1446
 1447
 1448
 1449
 1450
 1451
 1452
 1453
 1454
 1455
 1456
 1457
 1458
 1459
 1460
 1461
 1462
 1463
 1464
 1465
 1466
 1467
 1468
 1469
 1470
 1471
 1472
 1473
 1474
 1475
 1476
 1477
 1478
 1479
 1480
 1481
 1482
 1483
 1484
 1485
 1486
 1487
 1488
 1489
 1490
 1491
 1492
 1493
 1494
 1495
 1496
 1497
 1498
 1499
 1500
 1501
 1502
 1503
 1504
 1505
 1506
 1507
 1508
 1509
 1510
 1511
 1512
 1513
 1514
 1515
 1516
 1517
 1518
 1519
 1520
 1521
 1522
 1523
 1524
 1525
 1526
 1527
 1528
 1529
 1530
 1531
 1532
 1533
 1534
 1535
 1536
 1537
 1538
 1539
 1540
 1541
 1542
 1543
 1544
 1545
 1546
 1547
 1548
 1549
 1550
 1551
 1552
 1553
 1554
 1555
 1556
 1557
 1558
 1559
 1560
 1561
 1562
 1563
 1564
 1565
 1566
 1567
 1568
 1569
 1570
 1571
 1572
 1573
 1574
 1575
 1576
 1577
 1578
 1579
 1580
 1581
 1582
 1583
 1584
 1585
 1586
 1587
 1588
 1589
 1590
 1591
 1592
 1593
 1594
 1595
 1596
 1597
 1598
 1599
 1600
 1601
 1602
 1603
 1604
 1605
 1606
 1607
 1608
 1609
 1610
 1611
 1612
 1613
 1614
 1615
 1616
 1617
 1618
 1619
 1620
 1621
 1622
 1623
 1624
 1625
 1626
 1627
 1628
 1629
 1630
 1631
 1632
 1633
 1634
 1635
 1636
 1637
 1638
 1639
 1640
 1641
 1642
 1643
 1644
 1645
 1646
 1647
 1648
 1649
 1650
 1651
 1652
 1653
 1654
 1655
 1656
 1657
 1658
 1659
 1660
 1661
 1662
 1663
 1664
 1665
 1666
 1667
 1668
 1669
 1670
 1671
 1672
 1673
 1674
 1675
 1676
 1677
 1678
 1679
 1680
 1681
 1682
 1683
 1684
 1685
 1686
 1687
 1688
 1689
 1690
 1691
 1692
 1693
 1694
 1695
 1696
 1697
 1698
 1699
 1700
 1701
 1702
 1703
 1704
 1705
 1706
 1707
 1708
 1709
 1710
 1711
 1712
 1713
 1714
 1715
 1716
 1717
 1718
 1719
 1720
 1721
 1722
 1723
 1724
 1725
 1726
 1727
 1728
 1729
 1730
 1731
 1732
 1733
 1734
 1735
 1736
 1737
 1738
 1739
 1740
 1741
 1742
 1743
 1744
 1745
 1746
 1747
 1748
 1749
 1750
 1751
 1752
 1753
 1754
 1755
 1756
 1757
 1758
 1759
 1760
 1761
 1762
 1763
 1764
 1765
 1766
 1767
 1768
 1769
 1770
 1771
 1772
 1773
 1774
 1775
 1776
 1777
 1778
 1779
 1780
 1781
 1782
 1783
 1784
 1785
 1786
 1787
 1788
 1789
 1790
 1791
 1792
 1793
 1794
 1795
 1796
 1797
 1798
 1799
 1800
 1801
 1802
 1803
 1804
 1805
 1806
 1807
 1808
 1809
 1810
 1811
 1812
 1813
 1814
 1815
 1816
 1817
 1818
 1819
 1820
 1821
 1822
 1823
 1824
 1825
 1826
 1827
 1828
 1829
 1830
 1831
 1832
 1833
 1834
 1835
 1836
 1837
 1838
 1839
 1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234
 2235
 2236
 2237
 2238
 2239
 2240
 2241
 2242
 2243
 2244
 2245
 2246
 2247
 2248
 2249
 2250
 2251
 2252
 2253
 2254
 2255
 2256
 2257
 2258
 2259
 2260
 2261
 2262
 2263
 2264
 2265
 2266
 2267
 2268
 2269
 2270
 2271
 2272
 2273
 2274
 2275
 2276
 2277
 2278
 2279
 2280
 2281
 2282
 2283
 2284
 2285
 2286
 2287
 2288
 2289
 2290
 2291
 2292
 2293
 2294
 2295
 2296
 2297
 2298
 2299
 2300
 2301
 2302
 2303
 2304
 2305
 2306
 2307
 2308
 2309
 2310
 2311
 2312
 2313
 2314
 2315
 2316
 2317
 2318
 2319
 2320
 2321
 2322
 2323
 2324
 2325
 2326
 2327
 2328
 2329
 2330
 2331
 2332
 2333
 2334
 2335
 2336
 2337
 2338
 2339
 2340
 2341
 2342
 2343
 2344
 2345
 2346
 2347
 2348
 2349
 2350
 235

ETHICO. ARISTOT.

obscuras illustrandas utendum est. Id quod licet in viribus
 & valetudine cernebat: nam & profuse & remisse nimium
 exercitationes labefactant vires, evertuntque funditus. Et
 poculenta ac esculenta si modum transeant, vel infra mo-
 dum adhibeantur, labefactat valetudinem eodem modo:
 si moderata sint & modica, pariunt, augent, ac tuentur.
 Quod idem & in temperantia, & in fortitudine, ceteris-
 que virtutibus contingit. Qui enim timet, timetque peri-
 cula omnia, qui que nullum perfert, is timidus & ignavus
 evadit: & qui nullum timet omnino, sed adit omnia, is au-
 dax existit. Itemque qui omnibus voluptatibus perfruitur,
 nullamque praetermittit, intemperans: qui vero omnes praeter-
 mittit & cauet, ut solent aereftes, is sensus omnis expers
 iudicandus est. Tollitur enim temperantia, tollitur fortitu-
 do ab eo quod nimium est & parum: at vero salus sunt &
 incolumes, mediocritate dominatae. Verum non solum or-
 tus incrementaque & interitus ex iisdem & ab iisdem effi-
 ciuntur, sed in iisdem etiam actiones versantur. Quemad-
 modum enim aliis in rebus quae evidetiores sunt, id contin-
 git, veluti in viribus, ut ex eo gignantur, quod & multum
 cibi capiatur, & multi labores ferantur, quod valens viri-
 bus efficere potest maxime: sic in virtutibus. Nam & ex
 eo temperantes efficiuntur, quod nos a voluptatibus abstinemus.
 & cum in sumus, ab illis facillime abstinere possumus.
 Similis est ratio fortitudinis. Nam cum & ea quae terri-
 bilia sunt, despiciere, & eadem magno animo, ac forti per-
 ferre assuescimus, tum fortes existimus: quales cum sumus
 quae terrorem afferunt, facillime sustinemus.

Cap. 3.

Habitus autem quales sint, ex voluptate ac dolore, quos

Id quod Aristoteles in iuribus
 inducere debemus utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus

Quod dicitur
 in iuribus dicitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus

Itemque qui omnibus
 virtutibus utitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus

Neque enim non solum
 virtutibus utitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus

Nam & in quibus
 virtutibus utitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus

Quod non solum
 virtutibus utitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus

Atque in quibus
 virtutibus utitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus
 habet autem dicitur utrumque in quibus

hang m fe

Veritatem dicitur per verum
quod modo prolegere propositum veritatis
salutem. Et amicus prolegator
May propositum per magis propositum
fuerit quod condicio propositum
fuerit et magis dicitur ut
pari amicus propositum veritatis
propositum et magis propositum
Magis propositum et magis propositum
amicus propositum
Et quod modo propositum

[illegible][illegible]

1. *Phagocytosis* - cells engulf and destroy
 2. *phagocytosis* - cells engulf and destroy
 3. *phagocytosis* - cells engulf and destroy
 4. *phagocytosis* - cells engulf and destroy
 5. *phagocytosis* - cells engulf and destroy
 6. *phagocytosis* - cells engulf and destroy
 7. *phagocytosis* - cells engulf and destroy
 8. *phagocytosis* - cells engulf and destroy
 9. *phagocytosis* - cells engulf and destroy
 10. *phagocytosis* - cells engulf and destroy

ETHICO. ARISTOT.

non decet, & quando, & cetera omnia quæ adduntur.

Ergo hoc preponitur, virtutē quæ in hoc genere est, in voluptatibus doloribusque versari, in eaque ad res optimas gerendas inesse momenta maxima. in vitio contra. Quod

ex eo etiam perspicitur potest, quia cum tria sint quæ sequimur, & tria quæ declinamus, honestum, utile, iucundum:

& tria quæ superioribus contraria sint, turpe, inutile, molestum: cum in iis omnibus vir bonus recte se gerit, & improbus prepostere, tum vel maxime in voluptatibus. Nā

& cōmunis est animatum omnium, & ea omnia consequitur, quæ sub appetitionem cadunt. Etenim quicquid

honestum, quicquid utile, id omne iucundum. Præterea quoniā vna nobiscum iam inde ab incunabulis educata

est, difficile factu est hanc perturbationē euellere omnino, quæ penitus in vita implicata insidet. Atque etiam actio-

nes, factæque nostra dirigimus voluptate & dolore: alij minus, alij magis. Ob eam igitur causam necesse est in his

versari hoc nostrū institutum. Nō enim in eo parua momenta sunt ad officia & actiones, si quis recte aut impro-

be latetur aut doleat. Præterea difficilior est, ut ait Heraclitus, voluptati obistere, quā iracundia. At semper

ut quicque habet difficultatis & negotij plurimū, ita in eo potissimum ars omnis virtusque versatur. Quod enim

undique perfectū absolutumque est, id ibi maiorem obtinet & splendorem & dignitatem. Quare ob eam etiā

causam ut consistat necesse est in dolore ac voluptate omnis quæ de moribus & civili ratione instituitur disputatio.

Nam qui his recte utetur, is vir bonus: qui peruerse, improbus futurus est. Atque hoc quidem iam cōfectum est,

Quare ob eam causam

Supra dicto disputatio non est inchoata, sed memoria

et cetera Argumentum quod in hoc libro continetur, est de virtute et vicio, et de moribus, et de ratione, et de sapientia, et de ceteris rebus, quæ ad vitam humanam pertinent.

Ad hoc finem, ut ostendatur, quod virtus est habitus animæ, qui ad bonum diriguntur, et qui in seipsis conservantur, et qui in aliis communicantur.

Quod autem virtus sit habitus animæ, et non aliquid aliud, ostenditur per hoc, quod virtus est in seipsis conservanda, et in aliis communicanda.

Quod autem virtus sit habitus animæ, et non aliquid aliud, ostenditur per hoc, quod virtus est in seipsis conservanda, et in aliis communicanda.

Utrumque et virtus est habitus animæ, qui ad bonum diriguntur, et qui in seipsis conservantur, et qui in aliis communicantur.

Quod autem virtus sit habitus animæ, et non aliquid aliud, ostenditur per hoc, quod virtus est in seipsis conservanda, et in aliis communicanda.

Quod autem virtus sit habitus animæ, et non aliquid aliud, ostenditur per hoc, quod virtus est in seipsis conservanda, et in aliis communicanda.

Quod autem virtus sit habitus animæ, et non aliquid aliud, ostenditur per hoc, quod virtus est in seipsis conservanda, et in aliis communicanda.

LIBER II.

virtutem in voluptatibus doloribusque versari: & quibus
ex rebus gignitur, ab iis & augeri eam & interire: si eo-
dem modo non fiant, eandem a quibus rebus nata sit, in iis
munus suum & officium exequi.

Quæret autem aliquis, quid sit cur dicamus res iustas
agendo, iustos: & modestas, temperantes existere oportere:
præsertim cum si res agat iustas, si modestas, iusti tam sint
ac temperantes? Ut si qui grammatici musicique munere
fungantur, y grammatici sint & musici necesse est. An
ne in artibus quidem ita sit? Fieri enim potest, ut quis quid
præstet eorum quæ grammatici arte continentur, & for-
tuito, & alio subiciente. Ergo tum denique grammaticus
erit, & si quid eorum quæ grammatici propria sunt, & si
grammaticæ faciet, hoc est, si ab ea quæ in eo inest arte, grā-
matica proficiatur. Iam artium ac virtutum non est ea-
dem ratio: propterea quod quæ ab artibus proficiuntur,
quoniam laus omnis & præstantia inclusa in his ipsis est,
satis sit ea certo quodam genere effici. At vero quæ vir-
tute geruntur, non si ea quodammodo affecta sint, continuo
iuste temperante ve efficiuntur: sed si is etiā qui faciat, quo-
dammodo sit affectus, primum, si sciēs, deinde si volens &
vltro, idque eorum causa: tertio, si firmo & stabili animo
faciat. Quorum præter scientiam nihil artibus tenendis
percipiendisque requiritur. Ad virtutes vero, cum scien-
tia parum aut nihil valet, tum non parva, sed omnia mo-
menta sunt in cæteris: vtpote quæ consuetudine iuste mo-
deratæque viuēdi comparantur. Ergo tum denique res iu-
ste ac modestæ dicuntur, cum eiusmodi sunt, quales viri
iusti, temperantesque agerent. Iustus autē & modestus is

ETHICO. ARISTOT.

demum est, non qui eas res gerat omnino: sed qui ita gerat, ut iusti & frugales faciunt. Hoc ergo vere dicunt ex recte temperateque acta vita, iustos moderatosque viros effici. Quam vitam qui non traducat, is nunquam est futurus bonus. Sed plerique cum hec non faciant, ita denique se & probos fore, & philosophaturos putant, si ad verba confugiant. Ii simile aliqui faciunt quod egroti, qui medicos illi quidem libenter audiunt ac diligenter, sed nihil eorumque præscripta sunt faciunt. Quemadmodum igitur illis nunquam bene habiturum est corpus, qui ita curantur: si nec his animas, qui isto modo philosophantur.

His expositis deinceps videndum est, quid sit virtus. Quoniam igitur tria sunt in animo, perturbationes, facultates, habitus: ex his tribus vnum aliquid sit virtus necesse est. Perturbationes autem appello, ut cupiditatem, ut iram, ut exandescitiam, timorem, audaciam, ut invidiam, gaudium, amicitiam, ut odiū, desiderium, emulationem, misericordiam, & omnino ea omnia quæ vel voluptas consequitur vel dolor. Facultates autem, quibus ad perturbationes accipiendas apti sumus, dicimus: ut per quas vel irasci possumus, vel dolere, vel misereri. Habitus vero sunt, quibus probe vel male affecti sumus in perturbationibus: velut cum irascimur: si vehementius vel parum, male: si mediocriter, bene affecti sumus: itemque in cæteris. Ac perturbationes quidem nec virtutes sunt, nec vitia: propterea quod ex perturbationibus nec probi nec improbi nominamur, ex virtutibus & vitiis nominamur: quodque perturbationes nobis nec laudi dantur, nec vitio. Nec enim qui timet laudatur, aut qui irascitur: nec qui omnino ira-

[Marginal notes in Latin script, likely commentary or glosses on the main text.]

[Additional marginal notes at the bottom left.]

scitur, vituperatur, sed qui certo quodam modo. At verò
propter virtutes & vitia iure laudamur, aut vituperamur.
Iam irascimur & timemus inconsulto. Virtutes, aut
ipsa consilia sunt, aut res gestæ cōsilio. Ad hæc, perturba-
tionibus moueri dicimur: virtutibus & vitiis non moueri,
sed quodammodo affici dicimur: ob easque causas ne fa-
cultates quidem sunt. Neque enim eo vel boni dicimur
aut mali, quòd omnino agere possumus, vel laudamur, vel
vituperamur. Præterea facultate præditi sumus natura,
boni vel improbi non sumus: quod supra ostēdimus. Quòd
si nec perturbationes sunt virtutes, nec facultates, relin-
quitur vt sint habitus. Ac virtutis quidem quod sit ge-
nus, dictum est.

Dicendum est autem non solum habitus esse virtutes,
sed etiam quales sint. Hoc igitur consitendum est, virtu-
tem omnem, in quo ipsa sit, eum probe affectum reddere.
officiūque ac munus eius probe exequi. Ut virtus oculi,
& ipsum oculum integrū efficit, & munus eius perfectū.
virtute enim oculi probe cernimus. Itemque virtus equi,
equum generosum efficit, & ad cursum aptum, & ad ve-
hendum eum qui insideat, ad expectandosque hostes ido-
neū. Quod si ita est in omnibus, certe hominis virtus ha-
bitus erit, quo & bonus homo efficitur, & officio suo ac
munere probe fungitur. Hoc quemadmodum Naturum sit.
& iam diximus, & nunc ita denique perspicui poterit, si
qualis eius sit natura, etiam atque etiam considerabimus.
Licet quidem in omni natura coherente & continuata,
quæque secari potest & diuidi, & quod præstat, notare,
& quod superatur, & quod æquale est, idque vel pro rei

с ѱ

Adhuc perurbationes

[illegible][illegible]

And where it is complete, the sun
compares to the world, the rays
sublimity, which is the sun
power, which is the sun
For a woman's mind

LIBER II.

cupiscere, & irasci, & misereri, & omnino gaudere, & dolere possumus & nimium, & parum: quorum utrumque non recte sit. At vero quando, in quibus, & in quos decet, cuiusque rei causa, & quomodo equum est hac facere omnia, perfectum quidam est ac optimum: quod quidem in virtute situm est. Itemque in actionibus & officiis nimium & parum versantur, & mediocritas. At virtus in perturbationibus, actionibusque connectitur: in quibus & nimium & parum in vitio est: mediocritas in laude, & recte factis: quae duo virtutis sunt maxime propria. Est igitur mediocritas quaedam virtus, cum medij & perfecti sit indagatrix. Iam peccare licet multis modis, quonia vt Pythagorei coniciebant, malum infinitum incertumque est, bonum certum atque finitum. At vero recte facere vno modo licet. Itaque illud facile, hoc difficile est. Nam & a signo discedere facile est, & ipsum attingere magni negotij. Ob eamque causam nimium & parum in vitio est, mediocritas in virtute. Etenim est simplex virtus, omnigeni vitium. Est igitur virtus, habitus animi iudicio susceptus, in mediocritate positus, ea quae nos attingit, rationeque sic definita, vt prudens praescripserit. Mediocritas autem duorum vitiorum est: quorum alterum eo quod superat, alterum eo quod parum est, cernitur. Itemque ob id, quod alia vitia in perturbationibus & actionibus, decorum modumque transeant, alia ab eo deficiant: in quibus virtus & inuenit, & seruat mediocritatem. Quocirca virtus natura sua & definitione, qui quid sit explicatur, mediocritas intelligitur: rei vero optimae perfectaeque ratione, extremitas. Sed non omni actioni & perturbationi modus adhiberi,

[illegible]

expens
 At vero quando
 N. Dime. I. artomus. Repetito
 hunc. (I) dicitur. sit. quia. in. mudo
 reus. nunc. in. p. ad. mudo
 in. alio. p. mudo. expens
 et. hunc. mudo. in. p. mudo
 alio. quia. in. p. mudo
 quia. expens.

31st June
 The paper was sent out
 with the paper and went away
 in two or three days. The paper was sent
 to the printer and was printed
 and was printed in the paper
 at the printer's office.

Faint handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Eft Jofeph virtus

P n Audientia partum nullam
parit virtutem virtutes parit
una virtute ex multis et o piam
in mente in virtute moris dicitur
Ibidem 2

ETHICO. ARISTOT.

& apponi potest. Sūt enim quædam quæ statim nomine
 suo vitiosa declarari videntur, vt maleuolentia, vt impu-
 dentia, vt inuidia: & in factis, vt adulterium, furtum, ce-
 des. Hæc enim omnia, quæque sunt eiusdem generis, ipsa
 per se vitiosa dicuntur: non eorum immēsi nimium aut pa-
 rum magni progressus. Nunquā igitur in rectē factis esse
 hæc possunt, sed sunt semper in vitio: nec in his talibus il-
 lud rectē, aut non rectē versatur, adulterando, vel quan-
 do, vel quemadmodum opus est: sed absolute quiduis eo-
 rum facere, vitiosum est. Perinde igitur est, ac si quis mo-
 deratam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatā
 intemperantiam quærat, & immoderatas eas, & nimium
 paruas. Nam isto quidem modo, & ei quod modū tran-
 sit, eūque deserit, modū apponere licebit: & ei quod vl-
 tra modum progreditur, id quod modum superat: & ei
 quod parum est, id quod parum est. Vt igitur temperatiæ
 & fortitudinis nec nimium est, nec parū, propterea quod
 mediocritas quodammodo in summo sita est: sic istorum
 modus nullus est, nec minimū, nec parū, sed vt quicque ge-
 stum est, ita est in vitio. Omnino enim nec eius quod ni-
 miū est & parum, modus ullus est, nec mediocritatis ni-
 mium & parum.

Cap. 7. Hæc autem non solū de genere toto virtutum dicen-
 da sunt, sed ad singulas etiam conuenit accommodare.
 Omnium enim disputationum, quæ de actionibus officiis-
 que instituuntur, ea quæ ad genus vniuersum accommo-
 dantur, latissimè patent: quæ autem ad partes, ad verita-
 tem propius accedunt. In singulis enim rebus actiones &
 officia versantur, quibus debet respondere oratio. Hæc igi-

tur ex subiecta sunt descriptione capienda. Ac in metu quidem & confidentia, fortitudo mediocritas est. Eorum autem qui modum transeunt, qui timoris quidem vacuitate exuperat, vacat nomine: (sunt autem multa vacantia nomine.) qui autem confidentia impulsus modum egreditur, audax confidensque nominatur: at qui nimium timet, parumque confidit, ignauus dicitur. In voluptatibus autem & doloribus non omnibus quidem, sed ad corpus pertinentibus, iisque potissimum quæ tactu percipiuntur, minus etiam in doloribus, modus est, temperantia: nimium, intemperantia. Qui porro à voluptatibus nimium abhorreant, non admodum multi reperiuntur, ut ne nomē quidem habuerint. Appellētur sanē omnis sensus expertes & stupidi. Iam in dandis accipiēdisque pecuniis mediocritas, liberalitas dicitur: quæ modum transit, prodigalitas: quæ ab eo deficit, auaritia & illiberalitas. contrariōque modo in iis quæ ultra modum progrediūtur, ab eoque deficiunt. Prodigus enim largiēdo, modū transit: & accipiēdo, abest ab eodem. At verò auarus in accipiēdo nimius est, in dando parcus. Atq; hæc quidē nunc populariter ac summatim exponimus, hoc ipso contenti, post differemus subtilius. Versantur etiam in pecuniis aliæ affectiones, quarum mediocritas, magnificentia nominatur. Nam inter magnificum & liberalem hoc interest, quod ille in magnis, hic in paruis cernitur. Nimium, ἀπερογαλία & βαρυσία, nimium luxum & profusam largitionem vocare possumus: parum, μικροπρέπεια dicitur, sordes appellare possumus, differuntque ab iis quæ sunt liberalitatis. Quid autem differant, posterius docebimus. Porro in honore &

infamia, mediocritas, magnitudo animi appellatur: exuperantia, elatio animi: defectio, parvus pusillusque animus. Quam autem rationem liberalitatem ad magnificētiā habere docuimus, parvis differentem, eandē habet ad magnitudinem animi quę in magnis honoribus versatur, alia quę in paruo honore cernitur. Licet enim, & ut decet, honorem gloriāque expetere, & nimium & parum. Qui nimia cupiditate ducitur glorię, is ambitiosus: qui non satis, vacuus ab honoris cupiditate appellatur: at qui modū tenet, vacat nomine. Atque etiam affectionibus nullum nomen impositum est, nisi quod ambitiosi affectio vocatur ambitio. Hinc extremi de vacua regione, quę intra fines eorum quasi media locata est, iudicio disceptāt: estque cū nos eum qui modum tenet, ambitiosum: est cū eundem, abhorrentem ab omni honore nominemus. Atque aliās ambitiosum laudamus, aliās eum qui nullo honoris studio tenetur. Quod quamobrem faciamus, deinceps explicabimus. Nunc nostro more differamus de ceteris. Atq; etiā in ira exuperantia est, defectio & mediocritas. Cūque eorum nō ferē extent nomina, eum qui modum tenet, clementem, & mediocritatem clemētiā mansuetudinēque nominamus. Extremorum is qui ultra modū progreditur, iracundus, & vitium iracundia appellatur. Qui autem parum irascitur, lentus, vitium lentitudo dicitur. Sunt etiam tres alię mediocritates, finitimę omnino, sed tamen inter se differunt aliquid. Nam cū in sermonum actionūque societate versentur, hoc tamē differūt, quod una in veritate, alię duę in vitę iucunditate cernuntur. Atqui huius quidem iucunditatis pars altera iocis tribui-

tur, altera omnibus rebus iis quæ vitam attingunt humanam. Quamobrem de his etiam nobis dicendū est, quò facilius in omnibus fere rebus mediocritatem esse laudabilem perspiciamus, & extrema nec recta, nec laudanda, quinetiam vituperanda. Et quanquam permulta sint eorum vacantia nomine, tamen danda opera est, ut iis sicut aliis nomina imponamus, quò & res dilucidior sit, & nos facilius consentanea dicamus. Igitur in veritate qui modum adhibet, verax: & habitus, veritas dicitur. Simulatio si in maius progrediatur, arrogātia: & qui eam habet, arrogans: sin sua nimium extenuet, ipsa affectio dissimulationis: & qui ea præditus est, dissimulatores nomine & crimine notandus. In iucunditate porrò quæ ad iocum accommodatur, qui modum quendā adhibet, is festivus seu urbanus habendus est, & affectio, urbanitas & festivitas: at quæ modū egreditur, scurrilitas, & in quo ipsa inest, scurra dicitur. Qui verò omnino à iocis abhorret, is agrestis & rusticus: affectio ipsa rusticitas habenda est. Quod autem attinet ad reliquam iucunditatem, eam quæ in vita adhibetur, qui ita se iucundum præbet, ut ratio postulat, is facilis, comis & affabilis: & mediocritas, facilitas dicitur. Qui modum egreditur, si nulla causa ductus, nimium facilis & obsequens: sin emolumenti sui causa, assentator habendus est. At qui omnino abhorret, disceditque à modo & ratione, seque tristem rebus omnibus præbet, is morosus & difficilis putandus est. Atque etiam in perturbationibus, iis quæ rebus omnibus, quæ in perturbationibus versantur, mediocritates reperiuntur. Verecundia enim non est illa quidem virtus: attamen qui pudor

ETHICO. ARISTOT.

afficitur, verè laudari solet. Nam his in rebus alius modum apponit, alius eum transit, ut pavidus, qui omni ex re pudore afficitur: tertius, qui à modo deficit, nullaque ex re omnino pudore afficitur, impudens: qui autem modum adhibet, is pudens & verecundus dicitur. Indignatio verò, mediocritas est inuidiæ & malevolentiae. Cernuntur autem in iis ægritudinibus & voluptatibus omnibus quæ ob eas res suscipiuntur, quæ proximis eueniunt. Qui enim indignatur, is dolet illorum rebus secundis, qui iniuria iis fruuntur. Invidus hunc vincēs dolet rebus omnibus: ac maleuolus tātum abest ab eo ut doleat, ut etiam capiat voluptatem. Sed de his quidē alius est mihi ad dicendum constitutus locus. De iustitia autem, quando non vno modo dicitur, deinceps diuisione adhibita, quemadmodum mediocritates utraque sint, differemus, itēque de virtutibus quæ rationi attributæ sunt.

Cap. 8.

Cum autem tres sint affectiones, duæ vitiosæ, quarum vna immoderata est, altera modo deest, & vna virtus in mediocritate posita, sunt illæ omnes inter se quodammodo contrariæ. Nam extremæ & mediæ affectioni sunt, & inter se contrariæ, & media extremis. Quemadmodum enim si id quod æquale est, cum re minore cōparetur, maius est: si cum maiore, minus: sic mediij habitus, si cum iis qui absunt à modo conferantur, superant: si cū iis qui modum transeunt, deficiunt, & in perturbationibus, & in actionibus. Fortis enim si cum ignauo conferatur, audax & fidens: si cum audaci viro, ignauus timidusque videatur. Itēque tēperans, si cum homine stupido, intemperans: si cum intemperante, nullius sensus videbitur parti-

ceps. Et liberalis cum auaro cōparatus, prodigus: cum prodigo, auarus habebitur. Ideoque declinant à se, ac protrudunt extremi medium, vterque ad alterū: appellantque fortem virum, audax quidē ignauum, ignauus audacem. Eademque est ratio ceterorum. Hæc cum ita sint inter se contraria, maior quædā extremorū inter ipsos, quàm cum medio repugnantia est: quādoquidem longius absunt alter ab altero, quā vterq; à medio: quemadmodū res magna a parua longius abest, & parua à magna, quàm vtraque ab æquali. Iam quædam extrema ad medium vidētur quædam similitudine accedere, vt audacia ad fortitudinem, effusio ad liberalitatem. Extremis autem inter ipsos dissimilitudo maxima est. At eà quæ plurimum differūt, cōtraria definiuntur. Ita fit, vt magis etiam inter se cōtraria sint, quæ plus distant. Medio autē in nonnullis repugnat magis parum, in quibusdam nimium. Vt magis est fortitudini contraria, non audacia quidem quæ modum transit: sed ignauia, quæ à modo & ratione deficit. Et tēperantia nō stupor & stoliditas, cum sit defectio: sed intemperantia, quæ exuperantia est. Id quod ob duas causas accidit: vna, quæ ex rei ipsius natura ducitur. Nam quia propius est atq; similis alterū extremū medio, idcirco non ipsum, sed contrarium magis apponimus: veluti quoniā similior est ac vicinior audacia fortitudini, dissimilior ignauia, ideo hanc magis opponimus. Quæ enim plus absunt à medio, eadē ipsi magis repugnant. Atq; hæc quidem causa ex rei natura sumpta est: à nobis ducta est altera. Nā quas ad res sumus procliuiores natura, eæ sunt medio magis cōtrarie: vt quia propensiores sumus ad voluptates natura,

ETHICO. ARISTOT.

idcirco ad intemperantiã sumus,quã ad modestiã procliuiiores. Quapropter ea magis contraria dicimus,ad quẽ maior est accessio: ob eãque causam magis est intemperantia,quẽ exuperantia est,contraria temperantiẽ.

Cap. 9. Satis dictum esse arbitror, virtutem eam quẽ more ac voluntate suscipitur, esse mediocritatem, quõque modo esset: ac mediocritatem quidem esse inter duo vitia, id est, nimium & parum: eãque talem esse propterea, quòd indagatrix esset modi eius, qui in perturbationibus actionibusque reperiretur. Quocirca difficile est in virtute excellere. Nec enim quicquã difficilius, quã reperire in omni re medium. Vt circuli medium non cuiuslibet est, sed periti tantummodo reperire. Itemque irasci quiuis potest, largiri pecunias, sumptusque facere, idque facile: at verò irasci, & largiri pecuniam cui rectum est, & quãtum, quãdo, qua de causa, quõque modo irascendum dandumque est, nec cuiusuis est, nec facile. Quapropter omnia præclara, rara, laudabilia, & pulchra. Quare omnes qui mediocritatem inuestigant & exquirunt, primũ ab eo debent quod magis ei contrarium est, discedere: quemadmodum Calypso monebat:

„ Tu procul à fumõque regas, vndis que carinam.

Extremorum enim alterũ grauius peccatũ est, leuius alterum. Quoniam igitur modum tenere difficillimum est, secunda, vt aiũt, nauigatione minimũ malum est eligendum. Quod fiet ea potissimũ ratione, quam docebamus. Videndũ est etiã diligenter, quẽ ad vitia simus procliuiiores. Alij enim ad alia, natura procliues sumus. Quod facile ex ea voluptate & egritudine quẽ nobis accidit, intel-

ligemus. Se autem quisque ab ea in contrariā partem debet deducere. Longe enim à delinquēdo abducti, veniemus ad mediocritatem. Quod quidem faciunt ij qui ligna cōtorta in rectum dirigunt. In omni autem negotio cū id omne quod voluptatem efficit, tum vel maximè vitanda voluptas est: quippe de qua non veniamus incorrupti ad iudicandum. Quocirca quo animo senes illi erga Helenen affecti fuerunt, eodem nos esse debemus erga voluptatem, ad omnēque rationem illorum vox accommodanda est: sic enim dimissa illa & abiecta, minus aberrabimus. Ut ergo rem in pauca conferam, hæc si faciamus, facillimè poterimus & cōsequi & servare mediocritatem. Arduum hoc profectō, præsertim in rebus singulis. Neque enim facile est explicare oratione, quonam modo, quibus hominibus, quibus de causis, & quamdiu sit irascendū. Nos enim interdum homines eos, qui minus succēsent, quā debeat, laudamus, clemētēsque appellamus: interdum iracundos, viros dicimus. Sed qui paulū aliquid decorum egreditur, non est in vitio. Qui autem longius euagatur, is quoniam minimè latere potest, non caret reprehensione. Atque is qui vituperandus est, quatenus, quantumque sit, non est facile oratione consequi, nec quicquā eorum quæ sub sensum cadunt: quippe cū in rebus singulis cōsistāt hæc omnia, & omne de his rebus sensus sit iudicium. Ergo iam hoc quidem perspicuum est, perfectum & medium habitum in rebus omnibus esse laudabilem: deflectendūque esse nunc ad id quod nimium est, nunc ad id quod parum. Sic enim quod rectum perfectūque sit, id nos facillimè esse consecuturos.

ARISTOTELIS ETHI- CORVM LIBER III.

Cap. I.

ED quoniam virtus in perturbationibus actionibusque inheret, ac in iis rebus quæ voluntate suscipiuntur, laudi & vitio locus relinquitur: in non voluntariis, veniæ interdum, etiâ misericordiæ: profectò explicanda vis est ratioque earum rerû quæ & voluntate & contra voluntatē fiunt: iis præsertim qui in virtutis cognitione versantur. quæ explicatio conditoribus etiâ legum ad honores decernēdos, cōstituentisque pœnas utilis est. Sunt igitur ea nō voluntaria, quæ vi fiunt, aut imprudentia. Vi autem id fit, cuius causa & principium extrinsecus eiusmodi adhibetur, ad quod nihil adiumenti adferat is qui illud facit aut patitur: vt si quod ventus impulerit, aut potētes homines. At verò quæ metu maiorum malorû, aut honesti causa fiūt, velut si quis tyrannus qui in sua potestate habeat parentes & liberos nostros, proponat turpe aliquid faciendum, hac lege, vt si faciamus, incolumes sint ac salui: sin minus, interficiantur: vtrum spōte an inuiti faciamus, magna est quæstio. Eadē est etiâ ratio iacturarum quæ fiunt, cū tēpestates oriuntur. Omnino enim voluntate sua nemo iaciat: salutis autē suæ ac ceterorum causa, omnes qui quidē sana mente sint. Sūt igitur mixtæ huiusmodi actiones illæ quidē, sed voluntariis similiores. Animi enim iudicio fiunt, tum, cū geruntur, atqui finis actionis, temporis conditioni ac ra-

tioni attribuitur. voluntaria igitur ac non volūtaria cū agit, dicenda est actio. At sponte facit, quippe in quo principium positum sit commouēdarum partium, quæ actionibus eiusmodi perficiendis quasi instrumenta adhibentur. Quarum autem rerū in quoque sunt posita principia, eas ut agat & non agat, in eo situm est. Sunt igitur hæc talia voluntatis. At non sunt profectò volūtatis omnino: quandoquidem nemo quicquam eorum per se expetit. Dātur autem interdum laudi hæc ipsa, cū homines magnarū ac præstancium rerum causa turpe aliquid aut triste perferunt: sin contrā faciant, vituperantur. Quæ enim ipsa fædißima sunt, ea rei nullius præclare & honestæ, aut certè mediocris causa sustinere, est in vitio. Sunt autem quædam, in quibus laudi locus nullus relinquitur, sed veniæ duntaxat: cū ea quis facit quæ non sunt faciēda, iis impulsus malis quæ & humanam naturā longè multūque superant, & nemo possit sustinere. Sūt autem quædam certè partim ita fæda, partim ita flagitiosa, nemo ut ad ea impelli iure possit: potiùsque oppetenda mors est grauissimis toleratis cruciatibus. Etenim ridicula videtur ea, quæ ad cædem maternā Alcmaëona Euripidis impulerunt. Difficile autem est interdum, quid cui præponendum sit, quidque pro quo perferendum, indicare. Difficilius etiam est stare in eo quod sit iudicatum. Ferè enim & quæ expectātur, molesta interueniunt, & quæ impellunt, turpia. Hinc laudem & reprehensionem, qui inducti sunt aut non inducti, consequuntur. Quæ igitur vi dicenda sunt fieri? An omnino cū causa extrinsecus est, & qui facit, nihil adiuvat? Quæ autem

ETHICO. ARISTOT.

per se sunt non voluntaria, per occasionem verò & horum causa expetenda, eorumque in eo qui agit principia inclusa sunt: per se illa quidem & simpliciter non voluntaria sunt: hoc verò tempore, horumque causa voluntaria, potiusque accedunt ad voluntariorum naturam: quippe cum in rebus singulis, quæ voluntate geruntur, actiones factæque versentur. Quid autem cui sit anteponendum, non est facile exponere. Multæ enim sunt rerum singularum differentiae ac dissimilitudines. Quod si quis iucunda quæ sunt & molesta, violenta dixerit, quod cum extra sint, vim adferant & cogant: eadem ratione violenta ei sunt futura omnia. Horum enim causa omnes omnia faciunt. Qui enim vi coacti inuitique faciunt quippiam, iis illud adfert molestiam: qui verò iucundis rebus incitati male faciunt, iis voluptatem adfert quod agunt. Ridiculum igitur est ea accusare quæ externa sunt, non seipsum potius, qui à rebus eiusmodi facile capiatur: resque præclaras sibi, fædas & turpes attribuere voluptati. Hoc igitur iam quidem apparet, vi id fieri, cuius principium cum extra sit, nihil id cui vis infertur, adiuvat. Quod autem sit imprudentia, est omne quidem non voluptarium: at quod inuiti facimus, idem molestum est, & causas affert pœnitentiæ. Nam qui imprudens fecerit quidlibet, nec se id egisse molestè ferat, non fecit ille quidem sponte quod ignorauit: nec rursus inuitus, cum minus ægrè ferat. Eorum igitur qui per imprudentiam aliquid faciunt, is quidem quem facti pœnitet, inuitus: quem non pœnitet, quoniam alius diuersusque ab illo est, appelletur sanè non volēs. quoniam enim ab altero differt, aptius est habere suum nomen. Aliud etiam est

per imprudentiam facere, aliud imprudentem. Nō enim ebriosus & iracūduſ videtur, quæ facit, errore & imprudentia ductus facere, ſed per illa quæ diximus, ebrietatem & iram: nec ſciens tamen agit, ſed imprudens. Ac ignorāt quidem improbi omnes quæ faciēda ſunt, quæque ſugienda: iniuſtque & omnino mali ex eo errore naſcūtur. Nec ſi quis quod vtile ſit ignoret, quod aget, dicatur ſtatim inuitus agere. Neque enim aut imprudētia & ignorantia ea, quæ ab animo & volūtate ſuſcipitur & proficiſcitur, nō voluntarij cauſa eſt, ſed peccati: aut etiam rerum vniuerſarum: quando quidem ea culpatur, ſed rerū ſingularū, in quibus omnis verſatur actio. In his enim locus eſt & veniæ & miſericordiæ: quoniam qui eorum aliquid ignorat, facit inuitus. Sed nō alienum eſt, quæ quōtque ſint exponere. Vidēdum igitur, quiſnam, quidq; agat quiſque, & qua in re verſetur actio: interdum etiam quo quaſi inſtrumento, cuiuſque rei cauſa, vt ſalutis: & quo tandem modo, vt remiſſe, an vehementer. Atque hæc quidē omnia nemo ignorare poſſit, modò ne ſit inſanus. Perſpicuum id quidem eſt de eo qui agat: quoniā qui ſe ignorabit ipſum? Quid autē agat, aliquis ignoret, vt cū ſibi aiunt excidiſſe, aut ſe neſciſſe occulta & arcana eſſe, vt *Æſchylus* myſteria: aut cū vellet monſtrare, miſiſſe telum, vt is qui catapultam: putet etiam aliquis filium hoſtem eſſe, vt *Merope*: & haſtam orbicularis figuræ, quæ lanceæ in formam directā ſit: & lapidem eſſe pumicē, & vt interficiat qui ſalutis cauſa ferit: & qui docere velit, verberet, vt faciunt ij qui extremis manibus luctantur. Cū igitur in his omnibus error & imprudentia verſe-

ETHICO. ARISTOT.

tur, in quibus actio : cum is qui eorum aliquid ignorabit, fecisse videbitur inuitus, tum qui eorum ignarus erit quæ principatum obtinent. Principatum autem tenent, finis, & in quibus cernitur actio. Et quæquæ quod id proficiscitur ex illa ignoratione & imprudentia, non voluntarium omne nominetur: tamen debet esse præterea molesta actio, & penitentiae plena. Quoniam igitur id est non voluntarium, quod vi sit & imprudentia : voluntarium esse videatur, id cuius in se principium continet is, qui scit res singulas, in quibus actio versetur. Profecto enim non recte dicuntur ab inuitis fieri ea quæ vel ira sunt, vel cupiditate. Primum enim nullum aliud animal, neque puer, sponte faciet. Deinde quæro, utrum nihil omnino eorum quæ ira vel cupiditate impulsæ facimus, sponte ac voluntate nostra facimus? an verò honesta quæ sunt, voluntate: quæ turpia, inuiti? an non id ridiculum sit, cum præsertim una sit eorum causa? Absurdum verò sit non voluntaria dicere ea, quorum teneri cupiditate decet. Atqui decet & commoueri quibusdam in rebus, & nonnullarum duci cupiditate: ut valetudinis atque doctrinæ. Satis etiam constat, ea molestiam afferre omnia, quæ inuiti facimus: quæ verò cupide & studiosè, oblectationem habent. Iam verò in quo tandem erit discrimen, ut non eadem ratione dicantur non voluntaria ea in quibus animi iudicio, quam ea in quibus per iram peccatur? Vtraque enim fugienda sunt: nec minus videntur esse hominis propriæ, quæ sine ratione sunt perturbationes, suntque actiones hominis quæ vel ab ira, vel à cupiditate proficiscuntur. Atqui illas absurdum est in non voluntariis ponere.

Expositis iis quæ & voluntate, & inuiti homines faciunt, sequitur vt de consilio seu electione dicendum esse videatur. Nam & virtuti cōiuncta est maximè, & mores quales sint, magis quàm ipse actiones ipsa indicare videtur. Electio igitur est illa quidem voluntaria, sed tamē non idem quod voluntarium, idque adeò quod voluntarium est, patet latius. Eius enim quod sponte fit, & pueri sunt & belluæ participes: consilij non sunt, nec electionis. Nec mihi quidem rectè videntur dicere ij, qui consilium siue electionem vel cupiditatem aiunt esse, vel iram, vel voluntatem, vel quādam opinionem. Non enim communis eorum etiam electio est, quæ sunt expertia rationis: cupiditas & ira sunt. & impotes cupiditate, non ratione aut consilio ducuntur ad agendum: contrāque continentes iudicio & ratione, non cupiditate ac libidine. Præterea consilio contraria cupiditas est, cupiditati cupiditas non est. Cupiditas etiam voluptatis est, & ægritudinis: consilium nec voluptatis, nec ægritudinis. Multo enim minus ira, quoniam minimè videntur quæ per iram fiunt, cōsultò fieri. Nec voluntas quidem, etiam si ad eam proximè accedere videatur. Institutum enim ac consilium non est eorum quæ fieri nequeunt: quòd si quis hæc se eligere dicat, insanus esse videatur. At voluntas in iis etiam quæ fieri non possunt, vt in immortalitate, versatur. Et voluntas in iis etiā cernitur, quæ non statuat agere qui illa vult: vt aliquis vult histrionem quendam athletamque vincere. At nemo hæc talia eligere dicitur, sed ea omnia, quæ à se putat posse administrari, quæque ipse agenda suscipit. Iam verò finem potius spectat volūtas: consiliū & susce-

d ij

ETHICO. ARISTOT.

ptio ea qua ad finem pertinent. Vt valere volumus, deligimus autem quibus valetudinem adipiscamur. Et beati esse omnes volumus, idque predicamus: at si illud nos deligere dicamus, ineptè loquamur. Omnino enim in rebus iis versatur consilium, quæ sunt in nostra potestate. Nec opinio quidem certè esse possit, quoniã in rebus omnibus cernitur opinio: nec minus æternis, & quæ fieri non possunt, quàm iis quæ in nobis sitæ sunt. Præterea in falsam ac veram diuiditur opinio, non in malam & bonam: in quibus institutum & consilium potius cernitur. Non igitur idem est quod opinio omnino, nec id fortè quisquã asserit. Nec verò idem est quod quædã opinio. Ex bonorum enim vel malorum electione tales, hoc est boni vel mali dicimur: ex opinione nō dicimur. Et constituimus vel assequi vel declinare: & si qua sunt eius generis. At quid quicque sit, quàmque ad rem conducat, & quemadmodum cōducat, existimamus: assequendum autem aliquid, aut vitandum, non admodum opinamur. Præterea institutū laudatur, quòd sit eius rei quæ magis honesta est, vel quòd rectum sit: at opinio, quòd sit vera. Atque ea deligimus, quæ scimus optima: ea opinamur, quæ non certò scimus. Nec iidē videntur eligere & opinari, quæ sunt optima: nonnulliq; sunt qui optimè sentiant, sed victi cupiditatibus & vitiis, quæ mala sunt sequuntur. Nec verò, quòd antecedit opinio ac iudicium electionem, aut cōsequatur, quicquam interest: non enim id agimus sed vtrum sit idem quod aliqua opinio. Quid igitur, aut quale est institutum & consilium, quandoquidem in nullo est superiorum? Ac illud quidem apparet, ex genere voluntariorum esse: nec tamen

quicquid volūtarium est, id omne etiam deligendum est, sed cum antegressa est deliberatio. Nam cum ratione & mente coniunctum omne cōsiliū est, id quod etiam nomen significat: dictū est enim περ αὐτὸν quasi περ ἐτόρῳ αὐτοῦ.

Sed illud hoc loco quærendum est, vtrum in deliberationem cadant omnia: an de quibusdam non capiatur cōsiliū. Cui quæstioni sanè respōdendum est, cadere in deliberationem, nō ea de quibus stultus aliquis vel insanus deliberet, sed de quibus solent ij qui sana mente sint. Sed de rebus æternis nemo consultat, vt de mundo, de diametri laterisque dimetiendi ratione. nec de iis quidem, quæ motu illa quidem continentur, sed quæ semper eodē modo eueniunt, siue necessitate, siue natura, aut alia aliqua causa, cuiusmodi sunt solis conuersiones & ortus. Eodem modo de iis iudicandum est, quæ aliàs aliter eueniunt: in quo sunt genere siccitates & imbres. Nec verò ea in deliberationē cadūt, quæ casibus fortunæ subiecta sunt, qualis est thesauri inuētio. At ne res quidem omnes quæ naturam attingūt humanā, cadunt in deliberationem. Neque enim quemadmodū optimè Rempub. Scythæ administrare possint, Lacedæmonij deliberāt: nihil enim eorū per nos fieri potest. At de iis consiliū capimus, quæ sunt in nostra potestate vt eueniāt, quoniā illa sola reliqua sunt. Nam præter istas causas, naturam, necessitatē, fortunā, nulla est alia causa præter mentem & alios effectus, quibus ad agendum homines impellūtur. Singuli autem homines de iis deliberant, quæ per se ipsi efficere possunt. Nec verò de artibus ac scientiis iis quæ certæ sunt, & se ipsæ

Cap. 3.

ETHICO. ARISTOT.

contentæ, vllum cōsiliū capitur: quales sunt literæ, quæ quonā modo scribendæ sint, minimè dubitamus. Sed quæ à nobis effici possunt, non autē semper eodem modo, ea demum cadūt in deliberationem: vt ea quæ medicina, nummulariorum & gubernatoris artes tractant potius, quàm quæ gymnastice, quo minus certè sunt. Similis est ratio cæterarum. Sed sæpius in deliberationem cadunt ea quæ ab artibus, quàm quæ à scientiis proficiſcūtur. propterea quòd magis ea veniunt nobis in dubium. Consilij autē capiendi deliberatio, partim in iis rebus cernitur, quæ plerunque eueniunt, cū incertum sit, quā in partem inclinare ac euenire debeant: partim in iis quæ infinitæ incertæque sunt. Ad res autem magnas eligendas, homines in consilium adhibemus nobis ipsis diffisi, quasi minus ad statuendum simus idonei. Deliberamus autem, non de finibus, sed de iis quæ ad fines pertinent. Neque enim aut medicus ancuret, cōsultat: aut orator, an persuadeat: vel ciuilis officij peritus, an legibus bene institutam ciuitatem faciat: vel alij artifices de eo, quem sibi proposuere finem: sed omnes propositum sibi finem, quemadmodum, & quibus rebus assequantur, inquirunt. Quòd si compluribus ad eum rationibus perueniri posse cōstet, tum quā facillimè & optimè possit, inuestigant. Sin vna via perfici queat, quemadmodum per hanc assequantur, cōsiderant: ad illāque per quam perueniant, idque eousque persequūtur, dum ad primam causam ventum sit, quæ in inueniēdo postrema est. Nam qui capit consilium, is inquirere ac retexere eodem modo solet, quo Geometræ in suis demonstrationibus cōficiendis. Illud autem apparet, non omnem quæstionē esse

deliberationem, cuiusmodi sunt mathematicorū quæstiones: deliberationem verò omnem esse quæstionē. etiam illud aparet, quod in retexendo postremum est, id primum esse in agēdo. Quod si in tale aliquid inciderint, quod fieri nequeat, veluti si pecuniis sit opus, nec possint alicūde suppetere, tum à re proposita se abstrahunt: sin autē fieri posse constiterit, tum omnes nervos intēdunt, vt efficiāt. Atqui eas fieri possunt, quæ à nobis possunt effici. Nam quæ amicorum opera sunt, per nos sūt quodammodo, quia principium in nobis sitū est. Quæruntur autē aliàs instrumenta, aliàs vsus eorū, itēq; in reliquis: interdū qua tandem re, aut quibus, aliquādo qua ratione res confici queat. Atque homo videtur, quemadmodū dixi, principium esse actionum: cōsiliū autem in iis versari, quæ ab eo agi possunt. At actiones aliorū causa sunt, aliōq; referuntur. Nunquā igitur cadet in deliberationē finis, sed ea duntaxat quæ ad fines pertinent, atque conducūt: nec res singulæ quidem, vt sitne hoc panis, & vtrum rectē concoctus, an confectus sit, necne: quoniam hæc cadūt sub sensum omnia: de quibus si semper deliberandum esset, res ad exitum perducī nō posset. Quod autem in deliberationem cadit, & in delectū, eadem sunt: nisi quod iam statutum ac definitum est id quod sub delectū cadit. Quod enim de cōsilio statutum iudicatumque est, id demum eligendū dicitur. Tum enim quisque desinit, quemadmodum quicque gerat exquirere, cū principii ad se retulerit, atq; ad eam animi sui partem, quæ tenet principatū: hæc enim pars est quæ deligit. Quod ex veteribus etiam Rebus publicis, quas Homerus imitatus est, potest perspicī. Quæ enim reges suscepissent,

d iij

de iis ad populum referebant. Quoniam autem id quod sub delectum cadit, est quod per deliberationem expetendum esse constitutum est, in iis quæ in nostra sunt potestate, profecto electio sit necesse est: appetitio erum quæ in nostra sunt potestate, cum antegressa est deliberatio. Iudicio enim ad deliberationem quæ antecessit adhibito, tum sequi consilium cupimus. Ac propositum quidem quid sit, quibusque in rebus versetur, in iis scilicet, quæ ad fines spectant, planè dictum est.

Cap. 4.

Voluntatem autem in fine versari diximus: sed aliis in eo versari videtur quod verè bonum sit: aliis in eo quod bonum videatur. Atqui consequens est, ut qui quod sub voluntatem cadit, bonum esse dicant, etiam fateantur non cadere sub voluntatem id, quod is velit, qui minus rectè approbat. Si enim voluntate appetatur, bonum etiam sit necesse est. At erat fortasse malum. Qui autem aiunt quod sub voluntatem cadit, esse id quod bonum videatur, eos necesse est fateri nihil sub voluntatem cadere natura, sed quod cuique visum sit. Atqui aliud alij, & si ita res ferat, etiã contraria videntur. Quæ si minus probantur, hoc certè confitendum est, omnino ac reuera id quod bonum sit, sub voluntatem cadere: quod verò ad hos vel illos attinet, quod cuique videatur. Ac viro quidem bono id bonum, quod verè bonum est: improbo quod occurrit, videtur. Ut corporibus probè affectis, salubria sunt ea quæ reuera sunt eiusmodi, quæ autem in morbis sunt, alia: itémq; & amara, & dulcia, & calida, & graua, & cetera omnia. Nam & verè de omnibus vir bonus iudicat, & facile quid in re quaq; veri sit, perspicit. Propria est enim sua cuiusque ha-

bitus & honestas & voluptas, excellitque vir bonus plurimum in perspiciendo quid in quaque re veri sit, quasi rerum omnium mensura & norma. At verò animis multitudinis à voluptate tenduntur insidiæ: quippe cum nec bona sit, & tamen esse videatur. Itaque plerique voluptatem appetunt ut bonum: dolorem aspernantur ut malum.

Quoniam autem quod sub voluptatem cadit, finis est: Cap. 5. quæ verò in deliberationem & delectum cadunt, ea in iis cernuntur quæ ad finem ferunt: efficitur, ut actiones quæ in illis versantur, omnes iudicio suscipiatur, omnesque sint voluntariæ. Atque in iis versantur virtutis actiones. Virtus autem ipsa, itemque vitium, in nostra sunt potestate. Quas enim res in nobis situm est ut agamus, eas etiam in nobis situm est ut ne agamus: quasque res in nobis situm est ut non agamus, easdem ut agamus in nostra est potestate. Ita si in nobis est agere quippiam, cum id honestum sit, & non agere erit in nobis, quod turpe erit. Et si in nobis situm est non agere quippiam, cum id non agere sit honestum, erit quoque in nobis situm id agere, quod turpe erit. Quod si in nobis situm est, ut honesta quæ sunt, & turpia faciamus, eodemque modo ut ne agamus (hoc autem est bonos & malos esse) certè probi, improbi ve simus, est id in nobis. At verò dicere sua sponte ac voluntate improbum effici neminem, nec beatum inuitum: illud, falsum: hoc, verum videatur. Nam & nemo est beatorum inuitus, & vitium voluntatis est. Alioqui ea quæ à nobis paulò antè posita sunt, in controuersiam vocare oportebit: negandusque homo erit, author esse & procreator actionum, quasi liberorum. Quæ si perspicua sunt, neque ea possumus ad alia re-

ETHICO. ARISTOT.

ferre principia, nisi ad ea quæ in nobis sita sunt: hoc certè
 confitendum est, quarum rerum in nobis sita sunt princi-
 pia, eas in nostra esse potestate, nostræque esse voluntatis.
 Testes huius rei sunt, & priuatim singuli, & publice le-
 gislatores, qui sumunt supplicium de iis omnibus qui flagi-
 tia admittunt, nec vi, nec imprudentia, quæ non ipsorum
 culpa euenerit: honores autem decernunt iis, qui præclara
 facinora faciunt, ut illos deterreant, hos adhortentur. At-
 qui nemo quenquam ad ea omnia gerenda hortatur, quæ
 nec sunt in nostra potestate, nec sunt nostræ voluntatis: ut
 nihil attinet inducere aliquem, ut vel caleat, vel doleat,
 vel esuriant, aut aliud quiduis eiusdem generis patiatur,
 quia nihilominus ea perferet. Etenim erroris & impru-
 dentie causa in eo vindicatur, qui sua culpa nescierit: ut
 in vinolentos duplex pœna constituta est, propterea quod
 principium in eis situm sit. Est enim in eis situm, ut ne vi-
 no obruantur: quod quidem causa est imprudentie. Quin-
 etiam eos puniunt qui aliquid ignorant eorum quæ legi-
 bus continentur, quæ ipsa & cognosci debent, nec sunt dif-
 ficilia: itemque in cæteris, si qui negligentia impediti ali-
 quid videntur ignorare, quod in iis situm erat ut ne igno-
 rarent: quandoquidem in eorum erat potestate, ut darent
 operam. Quanquam aliqui certè sunt eiusmodi, ut ne
 dent operam ut sciant: eorumque culpa accidit ut tales
 fierent, dum mollius viuunt & dissolutius: itemque ut in-
 iusti & intemperantes essent illi, dum fraude & dolo a-
 gunt: hi dum degunt vitam in compotationibus, aliisque
 generis eiusdem. Nam quæ in quaque re opera ponitur,
 tales homines efficit. Quod ex iis facile perspicitur potest,

qui ad quoduis certamē, vel officiū & actionem se comparant: semper enim id agunt. Hoc ergo ignorare, ex eo, quod quisque in re quaque operam ponat, gigni habitus, hominis est ab omni sensu procul abhorrentis. Hoc etiam alienum absurdūque sit, eum qui faciat iniuriam, nolle iniustum effici: & qui intemperatē viuat, intemperantem. Atqui si quis non imprudens gerit ea, ex quibus iniustus necessariò fiet, profectò voluntate sua efficitur iniustus. Nec tamen si velit quidem, cohibere se possit, aut iniustus esse desinat, fiatque iustus: quoniam ne ægrotus quidem, valens & incolumis cum velit, etiam si ita acciderit, ut sponte ac voluntate sua ægrotaret: quia & libidinosē viueret, nec medicis crederet. Ac tum illi quidem licebat morbum declinare: at posteaquam se præcipitauerit, & proiecerit in morbum, iam nō licet. Ut is qui lapidem iaculatus est, nō potest iam reuocare, nec sustinere iactum, quanquam esset antea in eius potestate, ne iacularetur, cum in ipso situm esset principium: sic iniustis ac libidinosi initio ab his vitiis declinare licuit, propterea quod in eorum erant potestate: ac posteaquam eiusmodi extiterunt, iam non licet. Nec verò animi solū, sed in nōnullis, corporis etiam vitia iudicio ac voluntate suscipiuntur, iis quos culpamus. Nā quæ à natura hominibus tributæ sunt deformitates, eas nemo vituperat: at quæ incuria & negligentia suscipiuntur, omnes dantur vitio. Eadem est infirmitatis ratio, deformitatis, & debilitationis membrorum. Nemo enim cæcitatem ei qui à natura priuatus est oculis, aut morbo, aut vulnere, ut probrum obii- cit, sed misericordia potius commouetur: cui autem ex

vinolentia, aut alia intemperantia hoc euenerit, is culpatur ab omnibus. Quæ ergo vitia corporis in nostra sunt potestate, culpantur: quæ non sunt, non item. Quod si ita est, in cæteris etiam omnibus quæ crimini dantur vitia, ea in nostra sint potestate necesse est. Quod si quis dixerit, omnes sequi ea quæ bona esse videantur: illam autem æstimationem ac iudicium non in eorum esse potestate, sed qualis quisque sit, ei talem finem videri: huic respondeo, si sibi quisque gignendi habitus causa est quodammodo, profecto & cur ita iudicet eundem sibi causam esse. Sin nemo sua culpa, praua quæ sunt & flagitiosa facit, sed ignarus finis existimans iis se beatum futurum: finisque appetitio non est illa quidem planè nostri consilij, sed ita facti oēs institutique esse debēt à natura, vt quasi aspectum quendam habcant, quo verè iudicabunt, atque id quod verè bonum est sequentur. Atque is demum bene natus, & bene animo constitutus, cui hoc munus à natura est datum. (Est enim hoc & maximum & præstantissimum, quodque nemo nec accipere ab alio possit, nec discere: sed quaecunque à natura cuique tribuitur, tale obtinebit. Cuius si summa & excellens quædam à natura concessa sit facultas, ea demum perfectæ, veræque sit indoles necesse est.) Si hæc, inquam, vera sunt, cur virtus potius, quàm vitium voluntatis erit? cum præsertim vtriusque & bonis & malis finis eodem modo, vel natura, vel quomodocunque videatur atque obiiciatur: cætera verò eò omnia referant, itaque agant quomodocunque. Siue igitur finis non natura qualiscunque cuique videtur, sed aliquid etiã est in ipso: siue finis naturalis est, ob eamque causam

virtus voluntaria est, quòd vir bonus voluntate ac sponte cetera gerat omnia: profectò vitium nihilominus futurū est voluntarium. Improbis enim eadem ratione inest, & in actionibus, & in fine facultas per seipsum, & authore se agendi. Quòd si ex eo virtutes voluntatis sunt, vt dicitur, quòd causas adiuuamus habituum, quòdque quales sumus, talem etiam finem ponimus: profectò vitia quoque nostra voluntate necesse est suscipi, Eadem enim ratio est. Ac ea quidem quæ communia erant virtutum omnium, quòdque earum esset genus, planè diximus. Nam & mediocritates eas esse & habitus docuimus, & à quibus gignantur, easdemque eorum à quibus nascentur esse effectrices, idque per se: eas etiam in nostra esse potestate tradidimus, iudiciòque nostro ac voluntate suscipi, atque ita, vt recta ratio præscripserit. Nec verò sunt actiones voluntariæ & habitus eodem modo. Nam à principio ad finē in nobis sitæ sunt actiones, quòd rerum singularum teneamus sciētiam: habituum verò solū ab initio. Rerum verò singularum minus est nota accessio, vt in ægrotationibus cōtingit. Sed quoniam sic secūsvē iis vtamur, id in nobis erat, idcirco dicuntur esse voluntatis. De singulis autem nunc velut ab initio quæ sint, quibūque in rebus, & quēadmodum versentur, differemus. Nam vna eademque opera quot sint, facile intelligetur.

Ac primū de fortitudine, quam modū audaciæ ac formidini adhibere, antea diximus: planum enim factum est. Timemus autem ea omnia quæ molestiam terroremque adferunt: quæ eadem, vt semel dicam, mala sunt. Itaque metum definiunt, mali expectationem. Ea igitur metui-

mus omnia quæ mala sunt, ut dedecus, ut paupertatē, ut morbum, amicorum penuriam, mortem: sed tamen non in his omnibus fortis cernitur. Sunt enim quædam pertimescenda, idque præclarum est, quæ eadē turpe sit non timere, ut dedecus. Nam qui ea metuat, is probus & pudens: qui non extimescat, impudens iudicandus est. Quanquam is à nonnullis fortis nominatur, translationis usurpatione, quoniam simile quiddam fortis habeat: vacat enim metu vir fortis. Nec verò paupertas horribilis est aut pertimescenda: nec morbus, nec omnino quicquam in quo nulla sit culpa nostra, & quæ præstare non possimus. Nec si quis in his se interritum præstiterit, is continuò fortis habendus est. Quanquam eum etiam similitudine quadam fortem dicimus. Sūt enim, qui in bellicis periculis ignavi sunt ac timidi: iidem liberales, & ad iacturam pecuniarum faciendam paratissimi. Nec si quis vim liberis & uxori timeat, vel invidiā, aut si quid est eiusdem generis, ignavus ac timidus putandus est: nec fortis is, qui fidenti sit animo tum, cum virgis cæsum se iri videat. Quibus ergo in rebus metuendis fortis cernitur? an in maximis? Neque enim viro forti quisquam maiore æquiorēque animo terribilia perferre potest. Omnium autem rerum nihil morte terribilius, nihil acerbius: præsertim cum omnium rerū sit extremum, & ultra iam nullo in malo aut bono videantur esse mortui. Nec verò in omni genere mortis vir fortis cernitur, ut si quis in mari pereat, vel morbo intereat. Quo ergo in genere? an nō in pulcherrimo? qualis est ea quæ in bello evenit: quippe quæ in maximo pulcherrimōque periculo appetatur. Hoc indicant honores, qui & in Rebus publi-

cis & apud reges decreti sunt iis, qui in bello fortiter pugnant occubuerint. Quocirca propriè ac verè fortis videtur is, qui morte honesta proposita, iisque omnibus quæ mortem adferunt, cum repente appropinquat, metu vacat. Cuiusmodi sunt maximè, quæ in bello versantur. Attamen & in mari, & in morbis vir fortis vacuus est ille quidem à metu, sed non more nautarum. Fortes enim & de salute sua desperant, & genus hoc mortis acerbè ferunt: illos fidenti esse animo docuit exercitatio. Sūt etiam forti magnòque animo, cum aut viribus locus est, aut pulchrum exire de vita: quorum neutrum in his generibus interitus contingit.

Nec verò eadem sunt formidolosa omnibus, estque aliquid, quod præstare homo nō possit, quod omnes profectò qui sani sunt, mente pertimescent. Quæ autem homo præstare potest, ea magnitudine differunt: aliæque graviora sunt, alia leuiora: similiterque ea omnia quæ præbent animis nostris fiduciā. Quibus in rebus vir fortis, etsi terrore vacat, quātum hominis natura patitur, tamē hæc ipsa ut decet, utq; ratio postulabit, pertimescet: idque honestatis causa, quoniam is est virtuti propositus finis. Fieri autem potest, ut eadem quis & nimium & parum metuat: etiā ut quæ non sunt pertimescēda, æquè ac illa timeat. Hinc peccata nascuntur: aliud, quod timeatur id quod timendū non est: aliud, quod nō timeatur quemadmodum timendum est: aliud, quod nō metuatur aliquid tum cum metui debet: & si qua sunt generis eiusdē. Itēmq; in iis omnibus quæ animum nobis fiduciāque præbent. Qui ergo quæ cuiusque rei causa, & quemadmodum decet, perfert;

Cap. 7.

ETHICO. ARISTOT.

extimescitque omnia, quique fidenti animo, is fortis habendus est: pro rerum enim dignitate: & quando rectum est, & ut ratio precipit, vir fortis & fert & gerit omnia. Omnis autem actionis & officij finis est id quod cum ipso animi habitu coniunctum est. At forti viro, fortitudo honesta videtur. Est igitur ei finis propositus eiusmodi: quo enim quæque actio conscribitur termino, is est finis habitus. Honestatis verò causa magno fortiq; animo vir fert, facitque ea quæ subiecta sunt fortitudini. Ex iis verò qui modum transeunt, qui vacuitate quadam metus exuperat, vacat nomine. Esse autem multos qui nomine vacarent, supra ostendimus. Quod si nomen fingere placet, appellatur sanè insanus, vel stolidus, si modo nihil metuat, neq; motum terræ, neque vndas: quales aiunt esse Gallos. Qui autem nimis confidit iis rebus quæ terrorem afferunt, audax nominatur. Atque etiam arrogans, audax videtur esse, sibi que fortitudinem vèdicare. Itaque quo ille animo in rebus asperis est, eodem hic cupit videri: quocirca quibuscunque rebus potest, eum imitatur. Ita fit, ut plerique eorum ita audaces sint, ut etiam ignavi simul sint, ὀρεῶν λάλος vno verbo Græci vocant. cum enim in his audaciam præ se ferant, tamen nunquam res formidolosæ subeunt. At qui metuendo modum egreditur, is ignavus timidusque appellatur. Nam & quæ metuenda non sunt, quemadmodum non sunt, quæque sunt eiusdem generis, omnia eum consequuntur: deficit etiam in confidendo, sed tamen modum transire & exuperare, in iis omnino quæ dolorem afferunt, potius videtur, sed quoniam ægritudine modum transit, magis apparet. Desperat ergo ac diffidit

ignauus omnis, quoniam omnia pertimescit: at fortis contrà: est enim fidentis animi, audere. Ac in his quidem rebus omnibus timidus, audax, & fortis, illi quidē versantur, sed non eodē modo affecti sunt: illi enim trāseunt modum, & ab eo deficiunt: at hic modum in iis tenet, cum etiam quem ratio præscripserit. Atque audaces quidem temeritate prouecti, antè cupiūt adire pericula, quàm instant: cum adsunt, ea defugiunt. At fortes in ipsis rebus acres sunt & prompti, antè verò quieti ac remissi. Quapropter, vt dixi, fortitudo mediocritas est earū rerum quę hominibus vel fiduciam præbent, vel terrorem afferunt, quibus in rebus ostēdimus, quæ eodem sequitur ac tolerat, quia honestum est ea & sequi & perpeti: aut certè quia turpe est contrarium. Mortem autem sibi ipsi cōsciscere, fugiētem vel inopiam, vel amorem, vel molestiam, fortis animi magniq; non est, sed angusti potius & timidi. Nā quæ laborem solitudinēque desiderant, ea fugere, nec quia honestū est, id ferre: sed eò fugere, ne malū habeas, mollis animi est atque effæminati. Ac fortitudo quidem ex eo genere est.

Eius autem alia quīnque genera traduntur. Primum Cap. 8.
genus est eius quæ ciuilis dicitur, cum ad illā proximè accedere videatur. Excitantur enim ad subeunda pericula ciues & pænis, & probris, & honoribus, qui decreti sunt legibus: ob eāque causam apud eos fortissimi existunt maximè, apud quos ignaui sunt inglorij: fortes honorati: quales Homerus facit Diomedem & Hectorem,
„ Polydamas fædum primus mihi crimen inuret.

Et Diomedes,

„ Inter enim dicet Troes fortissimus Hector,

„ Titydes metuens puppes euasit ap ipsas.

Hæc aut simillima videtur ei, de qua supra differui, quod à virtute nascitur. Nā à pudore & honestatis cupiditate proficiscitur, quoniam honoris studio, probrique fuga, quod est turpe, comparatur. Eorum autē in numerum adscribere licet eos, quibus ij vim inferunt, quorū sunt in imperio & potestate. Sed sunt hi quā illi deteriores, quod non pudore, sed metu inducti id faciunt: nec turpitudinis fuga, sed molestiæ. Cogunt enim principes, vt Hector,

„ Quem procul à pugna labentem fortè videbo,

„ Ille canum fiet, fiet quoque vulturis esca.

Et qui imperant, si discedant illi, verberant. Idem faciūt ij qui ante muros, fossas, & alia eiusdem generis, suos ad pugnam instruūt: cogūt enim hi omnes. Sed par est, quia honestum est fortem esse, non vi aut necessitate. Atque etiam omnis in quaque re experientia, nomen fortitudinis videtur obtinere. Itaque fortitudinem scientiam esse putabat Socrates. Ac exercitati quidem aliis sunt in aliis rebus, vt in bellicis milites. Noua enim in bello permulta fiūt, quæ hi antè animaduenterunt. Quocirca fortes videntur esse propterea, quod alij quæ illa sint, nō intelligant. Inde omnia facere, nihil pati, cauere ictus, & ferire consuetudine docti, vsu etiam armorum valent. His denique instructi sunt omnibus quæ ad id valent vt nocere possint aliis, & ipsi se tutos præstare. Pugnant igitur quasi armati cū inermibus, & quasi athletæ cum iis qui in gymnasio nunquam depugnarint. His enim in certaminibus non fortissimo quisque & maximo animo maxime ad pugnandū

aptus est, sed qui plurimum valet viribus, optiméque affectus corpore est. At verò milites tum ignavi demum timidique existunt, cum periculum impedit, inferioresque sunt & copiis & apparatu. Primi enim fuga elabuntur: at urbanae copiae stantes in acie decubunt. Id quod apud Hermeum in oppido Bæotiae Corona euenit. Nā & fuga turpis his erat, & mors tali saluti anteponēda. Se autem illi initio pugnae periculis obiiciebant, quasi superiores essent: at cognito periculo, fuga elapsi sunt, quod mortem magis quam dedecus pertimescerēt. Qualis non solet esse vir fortis. Iram etiam ad fortitudinē transferūt, propterea quod fortes videntur ij etiam qui ira incitati, tanquam belluae toto impetu in eos ferūtur, qui vulnerarint: quoniam fortes iracundiores esse soleant. Est enim maximus ad subeunda pericula aculeus, iracundia. Hinc Homerus, Furor arma ministrat: & Animūque citauit: & Ingens pernares vis: & Sanguis efferbuit. Hæc enim omnia significare videntur concitationem animi ac impetum. Ac fortes quidem honestatis causa gerunt omnia, eisque ira subsidio est: belluae autem ægritudine ac dolore incitatae, quod vel vulnus acceperint, vel ne accipiant, extimescant. nam si sint in suis lustris, haud in quenquam impetum faciunt. Non igitur fortitudo est, dolore ac ira incitatum adire pericula, nihil eorum quæ molesta & aspera interueniunt, prouidentem. Nam isto modo quidem licet dicere fortes asinos, cum esuriunt, quod ne verberibus quidem deterrentur à pastu. Quinetiam adulteri cupiditatis causa multa faciunt audacius. Non igitur quidem virtutis est, dolore vel ira ad pericula impelli.

ETHICO. ARISTOT.

Videtur autem naturam attingere ea maximè quæ ab ira ducitur: quæ si iudicium finemque adhibuerit, veræ fortitudinis nomē possit laudēque obtinere. Homines etiā tum cū ira commouentur, dolēt: cū sumunt suppliciū, seque vlciscuntur, gaudent. Atque ex his rebus, bellicosi nominantur: fortes, non item. Neque enim hanc statem, vel ratione, sed perturbatione ducuntur. Simile quiddam in illis est, qui eò quòd bona spe sustinentur, ad subeundum periculum incitantur, nec tamen fortes habendi sunt: quippe cū propterea in periculis audaces sint, quòd sæpe ac permultos vicerint. Similes autem sunt, quòd utrique audaces: sed tamē fortes ob eas causas, quas dixi, audaces sunt: illi, quia se sperant fore superiores, nihilque vicissim esse passuros. Atque tale quippiam etiā ebrii faciunt, quòd sint fidenti animo pradi. Quòd si excidant ea qua fovebantur spe, tum fugiunt. At fortis erat, quæ acerba homini sunt, & talia se offerunt, ea ob eam causam ferre, quia & honestum sit: & non ferre, turpe videatur. Itaque fortis videtur esse, in subitis repentinisque terroribus & casibus omni animi perturbatione & metu vacare potius quàm in prouisis, quòd ea magis ab animi habitu proficiantur, sintq; minus præparata. Nam quæ prouisa sunt & præmeditata, consilio etiā & ratione quiuus approbare ac sequi possit. At in repentinis virtutem ostendere animi est suo quodam habitu cōfirmati. Atque etiā fortes habentur ij, qui ignoratione ducuntur ad agendum: nec procul ab iis absunt, qui spe ac fiducia freti faciunt quippiam: sed tamen hoc sunt deteriores, quòd nihil scientiæ in ipsis inclusum est, in illis autem est. Itaque illi aliquandiu

permanent in sentētia. Qui autem falsi sunt & decepti, si semel rem aliam esse, atque suspicati erāt, intelligāt, fugiunt. Quod Argiuis euenit, qui in Lacedæmonios, quos Sicyonios putabant, inciderunt. Ac fortes quidem qui verē sint, quique videantur, iam diximus.

Fortitudo autem cū in audacia metūque versetur, Cap. 9.
nō tamen æquē in iis, sed in rebus formidolosis magis cernitur. Nam qui his in rebus animi perturbatione vacat, quique in eis ita est affectus animo, vt decet, is potius fortis est, quā qui talē se iis in rebus præbet, quæ fiduciā adferunt. Fortes igitur ex eo, vt dixi, nominantur, quod ea quæ acerbæ sunt & vidētur, forti magnōque animo perferant. Itaque cum molestia coniuncta est fortitudo, eaq; iure laudatur. Difficilius est enim res periculorum molestiaque plenas ferre, quā se ab iis quæ voluptatem afferunt, abstinere. Sed tamen fortitudinis finis iucundus est, etsi propter eas res, quæ circumfusæ sunt, minus appareat. Vt in iis ludis qui gymnici appellātur, cōtingit. Nam pugilibus, quem sibi quisque proposuit, finis dulcis iucundusque est, vt corona, vt honores: at plagæ & vulnera, quoniā ipsi ex carne constant, omnisque labor durus est ac molestus. Quæ quoniā multa sunt, finis autē exiguus & parvus, in eo nihil inesse voluptatis videtur. Similiter in fortitudine, mors, & vulnera aspera, & odiosa forti viro, velit nolit, futura sunt. Attamen ea omnia forti magnōq; animo subit, quia pulchrum est, aut certē, quia nō subire turpe sit. Atqui idem quō maioribus virtutibus omnibus instructus ornatūque est, quōq; beatior, eō molestius mortem acerbiusque perferet. Nam cū is sit, qui vita diutis-

simā sit dignissimus, sciens & prudēs maximis bonis ornamentisque spoliatur. Quod etsi asperum molestūque est, tamen in his fortis excelsūque animus apparet: eoque magis, quod in bello his omnibus talibus decus ipse & gloriam anteponat. Non igitur virtutum omnium iucundae sunt actiones, nisi quatenus finis copulatus coniunctusque adsciscitur. Nihil autē prohibet, milites esse clarissimos, non eos qui sunt eiusmodi, sed eos qui minus fortes sunt illi quidem, sed nihil aliud boni habent. Prōpti enim sunt isti ac parati ad pericula, vitāque exigua mercede commutant. Ac de fortitudine quidem hactenus. Quid autē ipsa sit, nō difficile est ex iis quae dicta sunt, similiter quidem cognoscere.

Cap. 10.

De qua quoniam diximus, iam de temperantia differamus. Sunt enim hae virtutes earū partium propriae, quae sunt rationis expertes. Ac temperantiam quidem mediocritatē in voluptatibus esse, iā diximus. Minus enim & non simili modo versatur in doloribus, in quibus etiā intemperantia cernitur. Nunc quibus in voluptatibus versetur, explanemus. Diuisae sint igitur ita, ut aliae sint animi, aliae corporis: ut sunt ambitio, & discendi cupiditas: uterque enim delectatur eo, cuius afficitur cupiditate: cum nihil corpus, sed animus potius perpetiatur. Qui autē in voluptatibus eius generis occupati sunt, nec temperantes, nec intemperantes nominantur. Nec ij omnino qui alias sequuntur, quae non ad corpus pertinent: nam qui fabellarū cupiditate ducuntur, vel studio narrandi trahuntur, & qui in rebus quibuscumque dies totos conterunt, eos loquaces non intemperantes diximus. Ne eos quidem, qui pecuniarum

amissionem, vel amicorum casum grauius ferunt. Hæreat ergo necesse est, in voluptatibus corporis temperantia, nec tamen in omnibus. Qui enim delectantur iis rebus quæ sub aspectum cadunt, ut colore, ut figura, & pictura, ij nec temperantes appellantur, nec intemperantes. Atqui videntur iis rebus & delectari posse, ut ratio prescribit, & nimium & parum. Itemque in iis quæ subiecta sunt auditioni. Neque enim eos quisquam, qui præter modum cantu, vel fabularum actione lætatur, intemperantes, aut eos qui modicè, moderatos appellat. Nec eos, qui iis rebus gaudet quæ subiecta sunt odoratiōi, nisi improprie. Nam qui malorum, rosarum, suffumigationumque capiuntur odoribus & fragrantia, eos non intemperantes appellamus, sed eos potius qui vnguentorum & obsoniorum. Ex his enim libidinosi capiunt voluptatem, propterea quod ex ipsis redeant in memoriā cupiditatum. Cernere etiam licet alios cum esuriunt, epularum odore capere voluptatē. At gaudere rebus eiusmodi, hominis est intemperantis: quoniam eorum hæ sunt voluptates proprie. Nec verò his sensibus proprie capiunt cætera animantia voluptatem. Neque enim aut canes leporum delectantur odore, sed pastu: siquidem sensum odor ferit & afficit: aut leo voce bouis, sed esu, quod eum in propinquo esse sensit ex voce, itaque eo ipso lætus est. Itemque nec quod cernat, aut inuenerit ceruum, vel capram feram, ex eo gaudet, sed quia pastum nactus sit. Versantur igitur in iis voluptatibus omnibus temperantia & intemperantia, quarum reliquæ participes sunt animantes. Itaque seruiles eas belluināsque esse constat. Cuiusmodi sunt, quæ gustatu tactuque capiuntur. Ac gustatu

quidem nihil, aut paulum admodum utuntur. Est enim in gustatu saporum iudicium: quod quidem ij faciunt, qui vina probant, & obsonia condiunt. Neque hæc placent admodum libidinosi: sed voluptas ea, quæ ex tactu percipitur, in esculentis, poculentis, iisque rebus quæ venereæ nominantur. Itaque Philoxenus quidam Eryxius, cum epularum voluptate duceretur, collum sibi dari gravis longius optabat, quod ex tactu caperet voluptatem. Tactus autem ex sensibus unus patet latissime, in quo sita intemperantia est, quæ iure ut probrum maxime obiectatur: propterea quod inest in nobis, non quatenus homines sumus, sed quia animalia. His igitur talibus delectari, eaq; adamare, beluarum est. Eas enim excipimus quæ honestæ liberalesq; cum maxime sint, ad tactum pertinent, quales sunt quæ in gymnasiis frictione & calore gignuntur. Neque enim proteruorum ac libidinosorum tactus toto corpore fusus est, sed quibusdam partibus inhaeret.

Cap. II.

Cupiditatum autem aliæ communes sunt, aliæ propriæ & adscitiæ, ut cibi cupiditas naturalis est. (Omnes enim cum vacui sunt, cibum vel siccum, vel humidum appetunt, aliàs utrunque.) Et, ut ait Homerus, cubile optat adolescens, & qui est iam corroborata ætate. At hunc vel illum cibum, non iam, nec eosdem omnes desiderant. Itaque hoc iam nostrum est, quāquam habeat quiddam simile naturæ. Alij enim aliis moventur: suntque res quædam quibus omnes delectentur potius quam quibuslibet. Ac in iis quidem quæ à natura proficiuntur, cupiditatibus, delinquitur atque peccatur à paucis: idque in eam partem quæ nimium est, quod plus adhibeatur, quam ratio præscribit,

Nam edere quæcūque adsint, & potare dum supra modum compleare, id est extra modū in eo prodire, quod secundum naturam est. Expletio enim eius quod deest, eius est cupiditatis quæ à natura proficiscitur. Itaque homines appellantur hi, ὕπερμαρτυοι, quod vētre[m] cibo & potione complent, contra decorum: quales sunt qui mancipiorum sunt persimiles. At verò in propriis & priuatis voluptatibus complures peccant, atque id multifariam: cūq; hi qui res eiusmodi adamāt, aut ex eo dicūtur, quod iis gaudeant, quibus non debet, vel plus quàm ratio postulet, aut quemadmodum plerique, vel non quemadmodum decet, vel quo dedecet: intemperātes sanè omnibus in rebus modum transeunt. Nam & ex quibusdam rebus percipiunt voluptatem, ex quibus, quoniam odio dignæ sunt, non decet percipere: & si quibus ex rebus voluptas capienda est, ex iis maiorem capiunt quàm debeant, vel vt vulgus. Ex quo quidem perspici potest, intemperantiā, exuperantiā esse quandam voluptatē, eoque vituperādā. In doloribus autem nō dicitur quis temperans, vt in fortitudine, ex eo quod eos ferat: nec intemperans, quod non ferat: sed intemperans quis appellatur, quod molestius quàm decet, ferat nulla se voluptate perfrui. Itaq; ei affert dolorē voluptas. At temperans propterea, quod nec se priuari voluptate doleat, nec abstinere. Ac intemperans omnes voluptates concupiscit, aut certè maximas: sicque voluptatibus rapitur, eas vt rebus omnibus anteponat. Itaq; & non fruendo angitur, & concupiscendo. Est enim cum dolore omnis cōiuncta cupiditas: nihilque profectò absurdius est, quàm ex voluptate percipere dolorem. Qui autē parum

aut minus quàm æquum sit, voluptate afficiantur, pauci admodum reperiuntur. Non enim propria est hominis eiusmodi sensus vacuitas, & in voluptatibus aspernandis immanitas. Etenim cætera animalia pastum discernūt à pastu, alióque delectātur, alio non item. Sed si quis est huiusmodi, cui nihil voluptatem afferat, quique nihil putet interesse inter aliam rem atq; aliam: is profectò procul absit à natura hominis, hominemque ex homine exuerit necesse est. Tàlis quoniam non admodum reperitur, vacauit nomine. Temperās autem iis rebus omnibus modum adhibet. Nam nec delectatur iis quibus intemperans maximè sed angitur potius, nec omnino quibus ex rebus voluptas percipienda non est, nec vehementer vlla eiusmodi: nec si absint, dolore conficitur: nec cōcupiscit, nisi moderatè. quòd si concupiscat, nullam magis quàm decet concupiscit: nec quando dedecet, nec vllam omnino ardētius desiderat eius generis voluptatem. Quæ autem ad valetudinē pertinent voluptates, vel firmam corporis cōstitutionem, eas modicè & vt decet, cōcupiscit: cæterāsque res omnes voluptatum effectrices, quæ his non sint impedimento, dūmodo ne honestati repugnant, nec facultates exhauriāt. Nam qui ita animo affectus est, is vehementius quàm æquum sit, voluptates huiusmodi adamat. Qualis non solet esse temperās qui rationi congruit.

Cap. 12. Intemperantia autem magis nostra volūtate suscipitur, quàm timiditas & ignauia. Illa enim ex voluptate, hæc ex dolore nascitur. quorum voluptas expetenda est, dolorque fugiendus. At dolor quidem naturam eius in quo est, à suo statu dimouet ac labefactat: voluptas nihil tale fa-

cit, quoniam etiam à nostra volūtate proficiscitur. Itaque
maiore reprehensione digna est: quandoquidem facilius est
earum rerum consuetudo, quæ sunt voluptatis. Nam &
multa & varia eius generis in vita versantur, & eorum
consuetudo sine periculo omnis capitur. In rebus autem for-
midolosis cōtrā contingit. Sed ignavia non æquè volunta-
ria ac res singulæ, esse videatur: quò illa dolore vacat, hæ
adeò homines de suo statu sensu doloris dimouēt, vt & ar-
ma abiicere, & alia permulta contra decorū homines fa-
cere cogātur: ob eamque causam violentæ videntur. Con-
trāque intemperātis res singulæ voluntate ac sponte susci-
piuntur: quippe qui eas appetat & cōcupiscat: totum verò
genus, minus, quandoquidem nemo intemperatiæ cupidi-
tate ducitur. Nomen autem τὸ ἀκολασίας, id est, intempe-
rantia, ad pueriles errores delictaque trāsferimus: nec ini-
iuria. Est enim inter hæc quedā similitudo. Vtrū autē ab
altero ductū sit, nihil ad id quod agimus: quāquam satis
cōstat, posterius ductum esse à priori. Nec iniuria quidem
facta trāslatio est: κακολαδαι enim, id est, castigatione que-
dam adhibita cōtrahi, debet id omne in nobis, quod rerum
turpium ac libidinosarum cupiditate rapitur, nimumque
exultat ac luxuriat: cuiusmodi sunt appetitus, & pueri
maximè. Nam cupiditatibus ducti viuūt etiam pueri, in
quibus maximè rerum voluptatem efficientium valet cu-
piditas. Quòd si minus rationi parebunt, eiq; subiecti erūt
appetitus, lōgius euagabūtur: (est enim cū per se voluptatis
insatiabilis & inexplebilis cupiditas, tū omni ex parte in
eo qui à ratione discedit) & cupiditas, dum expletur, eius
quod cognatū est, vires amplificabit: quæ quò sunt maiores

Et vehementiores, cō magis mentē ē sua sede Et statu dimouent: itaque modus in iis retinēdus est, ne rationi repugnent. Atque hoc ipsum est, quod obediens castigationeque adhibita moderatū esse dicimus. Vt enim puer ex pædagogi præscriptione, sic vis hæc concupiscendi conuenienter rationi debet viuere. Quocirca debet in moderato viro, Et tēperante rationi congruere ea pars animi, quæ cupiditatum est sedes. Vtriq; enim propositum est, id quod deceat. Et appetit temperans quæ decet, omnia, Et quemadmodum, Et quando decet: quemadmodum etiam ratio præcipit. Ac de temperantia quidem hætenus.

ARISTOTELIS ETHICORVM LIBER IIII.

Cap. 1.

DEinceps de liberalitate dicamus, quæ in pecuniis mediocritas quædam cernitur. Laus enim liberalis, posita est non in bellicis rebus, vel iis in quibus temperans cernitur: nec rursus in iudiciis, sed in dandis accipiēdisque pecuniis, potiusque in dandis. Pecunias autem appellamus res omnes, quarū nūmo pōderatur æstimatio. Sunt autē in pecuniarum vsu duo vitia: quorū alterum in exuperantia positū est, diciturque prodigalitas: alterum in defectione, quæ appellatur auaritia. Ac auaritiæ quidem crimen iis semper attribuimus, qui nimio pecuniarum studio tenentur. Prodigalitem autem quandoque cum aliis vitiis confundimus.

Impotentes enim & qui sumptus faciunt, profunduntque pecunias in eas res quæ sunt intemperantiæ, prodigos dicimus. Itaque improbißimi videntur esse, quod multis simul vitiis sint flagitiisque cõtaminati. Non igitur proprio nomine appellãtur: est enim prodigus certo vitio implicatus, quod ñ effundẽdis pecuniis cernitur. Α'σωτος enim est, qui salutẽ suam negligens per se ipse perit: atqui videtur ipsius interitus quidam esse, facultatum effusio, quod ex iis vita sustentatur. Prodigalitatẽ igitur hoc pacto intelligimus. Quarũ autem rerum vsus aliquis est, iis & rectẽ & perversẽ uti licet. Atqui sunt diuitiæ & pecuniæ in bonis vtilibus: & qui virtute peditus est ea, quæ in rebus omnibus cernitur, is optimẽ scit uti omnibus. Optimẽ igitur diuitiis utetur is, qui virtutem, quæ in pecuniarum vsu versatur, habuerit, qualis est liberalis. Vsus autẽ pecuniarum in sumptu & largitione cõsistit: in acceptione verò & custodia magis cernitur possessio. Quocirca liberalis est, dare potius, quibus dandum est, quàm vnde accipiendum est, accipere: aut vnde accipiendum non est, non accipere beneficium. Virtutis enim magis propriũ est, beneficia in alios conferre potius, quàm ab aliis accipere: & quæ recta sunt & honesta facere, quàm flagitiosa & tuepia non facere. Dubium autem non est, quin dantem beneficium, datum, honestaque actio comitetur: accipientem verò beneficium, acceptum, aut certẽ nulla turpis indecorave actio. Et gratia ac laus multò etiã magis, dantem, ac non eum qui non accipit, sequitur. Facilius etiam est, nō accipere quam dare: suum enim quisque minus sæpe profundere solet, quàm accipere alienum. Atque etiam liberales dicuntur ij, qui

largiuntur. Qui verò non accipiunt, iis non liberalitatis
 laus tribuitur, sed iustitiæ potius. Qui autem beneficia ac-
 ciunt, non admodum ij laudari solent. Iam omnium in
 quibus virtus inest, ijferè diliguntur maximè, qui fama
 & laude valent liberalitatis: prosunt enim aliis, quod in
 largiendo quidem positum est. Virtuti autem cōsentaneæ
 actiones præclaræ sunt, honestatisque causa geruntur: da-
 bit ergo liberalis beneficia honestatis causa, & rectè. Lar-
 gietur enim quibus, & quantum, & quando largiendum
 erit: ceteraque servabit omnia, quæ rectā & æquam lar-
 gitionem sequuntur: eaque faciet libenter, aut non grauatè
 quidem. Quod enim in virtute inest iucundum, aut non
 molestum, idem minimè graue est. At verò qui largitur
 quibus largiendum non est, nec honesti studio, sed alia ali-
 qua causa ductus, hic non est habendus liberalis, sed alio
 aliquo nomine appellandus: ne is quidem qui grauatè id
 facit, quoniam præclaris actionibus & officiis facile pecu-
 nias anteponat, quod procul abest à liberali. Nec verò li-
 beralis vnquam accipiet, vnde nefas fit: quippe cū ita
 non soleat accipere is qui pecunias cōtemnat, ac pro nihilo
 putet. Nec idem ad petendum procliuius est, quod non li-
 benter beneficium accipiat is, qui dare solet. Accipiet ta-
 men vnde æquum erit, vt de suis facultatibus & copiis:
 non quod honestum sit, sed quia necesse est, vt ad largien-
 dum suppetant copię. Nec verò sua negliget, qui nonnullis
 quidem ex his opitulari velit. Passim autē cuius non lar-
 gietur, vt suppetant copię ad largiendum, quibus rectum
 erit, & quando, & vbi ratio postulabit. Est etiam libera-
 lis in dando valde excellere, vt sibi minora reliqua faciat.

Liberalis est enim sibi suisque commodis minus cōsulere. Sed ex facultatibus omnis pōderāda liberalitas est. Neque enim ex numero beneficiorum quæ dātur, sed ex animi habitu eius qui dat, omnis est spectāda liberalitas: habitus autem in dando rationē habet facultatum. Quamobrem nihil prohibet liberaliorem esse eum, qui minora confert beneficia, si ex minoribus quæ suppetāt copiis largiatur. Ad opem autem ferendam aliis propensiores sunt ij, qui non suo labore & diligentia opes pararunt, sed ab aliis partas acceperunt: neque enim experti sunt egestatis quā sit graue malū. Et sua cuique facta magis placent, ut parentibus & poëtis. Difficile est autem liberalem locupletem esse, nec accipientem aliunde, nec sua custodientem, quinetiam largientem, pecuniāque non propter se amantem, sed ad beneficentiam liberalitatēque conferentem. Itaque accusatur fortuna, quod minimē locupletes copiosi que sint ij, qui sunt dignissimi. Quod non sine ratione contingit. Neque enim ut cæteris rebus, sic opibus abundare possunt ij, qui nullam dant operam, ut consequantur. Non tamen opem feret indignis, aut quando non erit largiendum: eaque seruabit omnia quæ sunt generis eiusdem. non enim iam faciat quæ sint liberalitatis. quas in res si profuderit facultates, nihil iam possit in eas quæ honesta sunt, effundere. Ut ergo diximus, is demū liberalis est, qui pro facultatibus, atq; in eas res quæ præclaræ sint, profundit pecunias: qui autem modum trāsit, prodigus dicitur. Itaque reges non appellamus prodigos, quod non facile sit eorum opes & copias, quas maximas habent, ullis largitionibus aut sumptibus exhauriri.

Quoniam igitur mediocritas quedam est liberalitas, quæ largiendis accipiendisque pecuniis cernitur: largietur quidē liberalis, & sumptus faciet in eas res quæ decore erūt: iisque modū adhibebit, æquē in magnis, atque in parvis: idque faciet libenter, accipietque vnde, quantumque accipiendum erit. Nam quia in utroque hæc virtus ut modus quidam cernitur, utrunque pro dignitate præstabit. Honestam enim largiendi rationem, honesta etiam accipiendi solet consequi: sin talis non est, contraria sit necesse est. Ac eæ quidem quæ se consequuntur, semper sunt in eodem: contrariæ autem non item. Quod si contra decorum & honestatem accidat, ut profundat pecunias, ægrè feret ille quidē, sed modicè & decorē. Virtutis est enim & lætari & dolere quibus rebus, & quemadmodum decet. Iā in re nummaria liberalis facilem se sociū lenēque præbebit. Quoniam enim despicit, ac pro nihilo putat pecunias, opportunus est iniuriæ. Idēq; molestius feret se sumptus nō fecisse quos debuit, quā doleat se in eas res quas minimè decuit, pecunias effudisse: nec Simonidis sententiam probabit. At verò prodigus in his etiā omnibus aberrat. Nam nec gaudet, quibus, aut quemadmodū æquū est, nec offenditur: quod ex iis quæ deinceps dicemus, facilius intelligetur. Atque hoc quidem iam diximus, prodigalitatem & auaritiam exuperantias esse ac defectiones: easque in duobus versari, largiendis, accipiendisque pecuniis: sumptus enim referimus ad largitionem. Et prodigalitas quidem largiendo & minus accipiendo finē modumque transit, accipiendoque, modum deserit. Auaritia autem largitur parum illa quidē, sed accipiendo, nisi in par-

uis, ultra modum progreditur. Ea igitur, que sunt prodigalitatis propria, non possunt vnà diutius constituere, accessionemque capere. Neque enim facile est, eum qui à nemine accipiat, largiri omnibus. Celeriter enim desunt ad largiendum facultates iis, qui priuati sunt, quales sunt ferè prodigi. Atqui cùm sit eiusmodi, tamē videtur multò melior auaro. Facile enim ad sanitatē traduci potest & progressu ætatis, & inopia coactus: ad mediocritatēque peruenire possit. In eo enim sunt ea omnia que sunt liberalis, quòd & largitur, nec aliunde accipit. Sed tamen in vtroq; nec decorum seruat, nec æquitatem. Quòd si facere assuescat, aut aliàs cōmutetur, iam erit liberalis. Nā & quibus largiēdum erit, largietur: nec vnde minus æquum erit, accipiet. Quocirca nō videtur deprauatis corruptisq; moribus præditus. Non enim scelerati est aut ingenerosi, sed stulti potius, largiendo, nec accipiendo finem modūque transire. His igitur præditus moribus prodigus, multò est auaro melior, cùm ob eas causas, quas diximus, tū quòd hic prodest omnibus, ille nemini, ne sibi quidem. Sed plerique prodigorum, vt diximus, à quibus non debent, accipiunt, ob eamque causam auari existūt: parati autē sunt ad accipiendum, propterea quòd inest in iis cupiditas plerunque effundendi copias, quod ægre efficere possunt. Cùm enim dando egere celeriter cœperint, alienis bonis manus afferre cogūtur: & quia nullam honestatis rationem ducunt, sine delectu vndecunque possunt, rapiunt. Inest enim cupiditas in eis largiēdi, sed quomodo, aut vnde, nihil laborant. Quare largitio eiusmodi nō debet liberalis videri. Nam nec honesta est, nec honestatis causa, nec pro digni-

f

tate: sed nonnunquam quos homines æquū erat omni ope desertos vitā in summa inopia degere, eos potissimum locupletant: iis verò qui bonis sunt moribus, nihil largiuntur: assentatores autem, eosque omnes qui ministri sunt voluptatum, magnis opibus adaugent. Ita fit, ut plerique eorum sint libidinosi. Quoniam enim facile largiuntur, sumptus etiam iis rebus suggerunt, quæ sunt libidinis. Et quoniam honestè & moderatè non viuunt, propèsi sunt ad voluptates. Ac prodigus quidem cum nullā sequitur ducem rationem, in has misérias incidit. Qui si curam diligentiāque adhibuerit, facile ad virtutem decorumque perueniat. At verò auaritiæ malum insanabile est. Nam senectus omnisque imbecillitas auaros efficit. Eademque magis tributa est à natura hominibus, quàm prodigalitas: quòd multò plures studio pecuniæ trahantur, quàm parati sint ad largiendum. Latè etiam patet. eiusque genera sunt plura: multi enim modi auaritiæ vidètur esse. Cū enim in rebus duabus cernatur, ut si minus largiari quàm deceat: & si modum accipiendo transcas: nō inest tota in omnibus, sed se iungitur, aliique extra modum accipiendo prodeunt, alij parū largiuntur. Qui enim his nominibus appellātur, parci, tenaces, aridi, omnes deficiunt & desunt dādo: sed alienum nec appetunt, nec volūt accipere: quorum alij id faciunt bonitate quadam, rerumque turpium fuga. Videntur enim quidam, aut certè aiunt se ob eam causam tueri ac conseruare sua, ut ne aliquādo turpe aliquid facere cogantur. In his est & cumini sector, & si quis talis: qui omnes ex singulari quadā auaritia nominati sunt. Alij autē metu ab alieno manus abstinēt: quòd non sit facile,

qui ab aliis accipias, eius res ab aliis non vicissim accipi. Placet igitur his talibus, neque dare aliis quicquam, nec vicissim ab aliis accipere. Sūt etiam alij in accipiendo nimij, qui passim & quiduis accipiunt, quales sunt ij qui in sordidis artibus versantur, vt lenones, & omnes eiusmodi, vt fœneratores, & qui exigua dant, vt maiora ferant. Omnes enim hi homines, a quibus & quantū æquum nō est, accipiunt: eorūque cōmunis, turpis, sordidusque quæstus videtur. Nam propter quæstum atque eum perexiguū, omnes probra & dedecora sustinet. Qui enim magna à quibus, & quæ nefas est, eripiūt, quales sunt tyranni, qui ciuitates oppugnāt, fana diripiunt, ij non auari sed scelesti potius, impij & iniqui sunt habendi. Attamē & aleatores, & fures, & latrones auari putandi sunt quòd in turpi quæstu sint occupati: nam spe quæstus hæc instituta sequuntur, & probra præferunt. Atque hi spe quæstus maximis periculis se offerunt: illi ab amicis, quas copias iis suppeditari æquius est & relinquere, eas lucrantur. Vtrique igitur, quoniam opes suas augent alienis, repugnāte ratione, in sordido quæstu & arte versantur. Quāobrē omnes hæc rapinæ & pecuniarum translationes illiberales sunt. Iure autem liberalitati auaritia opposita est, quod maius est malū, quā prodigalitas, sæpiusque ea peccatur, quā illa eadem effusione. Ac de liberalitate quidem vitiositatibusque ei contrariis hæctenus.

Sequitur vt de magnificentia differendum esse videatur, eo ipso quòd ea virtus in pecuniis cernitur. Sed non ad omnes actiones & officia pecuniaria, quemadmodum liberalitas, sed sumptuaria modò adhibetur, in quibus
fij

Cap. 2.

ETHICO. ARISTOT.

liberalitatem magnitudine superat. Est enim virtus, ut nomine ipso declaratur, in sumptuum magnitudine seruans decorum. Magnitudo autem ad aliud refertur. Neque enim idem sumptus trierarcho dignus est, & prefecto spectaculorum: in omnibusque rebus ut decorum cōseruetur, & personæ, & temporis, & rerum ipsarū habenda ratio est. Qui autem sumptus facit in res vel paruas vel mediocres pro dignitate, is nō magnificus, ut ille qui dicebat, Sæpe dedi peregrinis: sed qui in res magnas, is demū magnificus est iudicandus. Qui enim magnificus, idem continuò liberalis: qui autem liberalis, idē non continuò magnificus est. Huius autem animi habitus defectio, sordes appellatur: exuperantia, luxus, & profusa ineptaque largitio. & si qua sunt eius generis vitia, quæ extra modum non prodeunt sumptu, quibus in rebus decet, verū in quibus dedecet, & qua ratione non decet, splendorem ostentant, de quibus mox differemus, Magnificus autē docto similis est, quoniam decori rationem habere potest, sumptusque magnos aptè suggerere. Nam cū habitus omnis animi definiatur actionibus, initio ut dixi, iisque omnibus in quibus versatur: magnifici autem sumptus, magni sint & decori: fit ut etiā eiusmodi sint opera. Ita enim sumptus magnus futurus est, & ad rem aptus & accommodatus, si & res ipsa sumptu digna, & sumptus re ipsa dignus, aut etiam maior habebitur. Sed hæc omnia honestatis causa (hoc enim virtutibus omnibus commune est) magnificus faciet, idque libenter ac largiter. Accuratè enim ac subtiliter res ponderare, sordes sectantis ac splendorem fugientis est proprium. Magisque qua ratione quicque splendidiſsimè effi-

ciatur, considerabit, quàm quanti, quóque modo minimo.
Magnificus autē liberalis sit necesse est. Nā cum eos liberalis sumptus suppeditat, quos & quemadmodū decet, tum in iis magnifici splendor elucet: quasi magnificētia sit magnitudo quædam liberalitatis in sumptibus faciendis. Id etiā magnifici est, quòd equo sumptu rem administra- bit splendidius. Neque enim eadem virtus est & cōmen- datio possessionis, & operis. Vt enim quæque res quā pos- sideas, maximi pretij est, ita plurimū cōmendatur: ita vt in pretij æstimatione sit possessionis commēdatio. at operis cōmendatio est, si præclarum est atque magnum: quoniā eius inspectio mirabilis. At quod magnificū est ac splen- didum, id omne mirabile. Estque rei & operis splēdor ac dignitas in magnitudine. Sumptus autem in hoc genere ij probātur maximè, quos honorabiles dicimus, quales sunt quæ diis adhibētur, donaria, apparatus, sacrificia, simili- tēque ea omnia quæ in cultu & religione diuina impen- duntur, & quæ in Repub. honestæ gloriæ causa exhiben- tur: vt sicubi ludos fieri splendidè putent oportere, aut tri- remis præfecti munus exequi, aut publicum epulū præbe- re. Sed in his omnibus videndū est, vt dixi, non modò qua- lis is sit qui agat, sed quales etiā ei suppetant ad efficien- dum facultates. Sunt enim ad res quæ suscipiuntur accō- modandæ: nec solū quid opus deceat, sed etiam quid eum qui sumptus facit, deceat, videndum est. Quocirca paupe- rū nemo possit esse magnificus, quòd ei nihil suppetat, vn- de sumptus queat splendidè sustinere. Quod si aggredia- tur, quoniam id faciat contra dignitatem ac decorū, cum virtutis proprium sit nō discedere à recto, profectò stultus
f ij

ETHICO. ARISTOT.

habeatur necesse est. Huiusmodi verò sumptus iis potissimum decori sunt, quibus illos sumptus facere, vel ab ipsis est receptū, vel à maioribus suis, aut alio quodam propinquitatis iure ipsos attingentibus institutum: tum verò nobilibus & claris hominibus: & si qua sunt ex hoc genere: inest enim in his omnibus splendor quidā & dignitas. Ac magnificus quidē vir est eiusmodi, in hisque talibus sumptibus, ut dixi, magnificentia cernitur maximē. Sūt enim & maximi, & maxima digni gloriatione. Eorum autē qui priuatim fiunt, huc pertinet ij omnes qui semel suggeruntur, ut nuptiæ, & si quid est eiusmodi. Itēque ea in quibus ciuitas vult studium suū priuatim ciues collocare, aut ij qui sunt in magistratu: hospitum etiam recipiendorum iura, legationes, dona, & remunerationes. Neque enim sui causa sumptus solet facere magnificus, sed Reipublicæ. Et dona simile quiddam habent iis rebus, quæ diis dedicantur. Est etiam magnifici & honorati viri, domū ædificare, cuius modus & dignitas ad diuitias accommodanda est (queritur enim etiā ex domo dignitas quædā) & in eas res potius pecunias profunderere, quas diutius durare oporteat: (hæ enim præclarissimæ res sunt) ita ut suū quæque decus obtineat. Non enim eadem diis hominibusque conueniunt, nec fanis & sepulchris. Omnis etiā sumptus magnus est ex suo genere æstimandus. Atque ille quidem magnificentissimus est, qui magnus est, & in magnā aliquam rem factus: secūdo verò loco est, qui in huiusmodi res aliquas de quibus agimus, magnus erit. Interest aut inter id quod in re, & quod in sumptu magnum appellatur. Nā pila quidem si pulcherrima sit, aut vrceus, pueri

quidem ratione & sentētia, clarus & magnificus habeatur: eius autem aestimatio & precium perexiguum est, & illiberale. Ob eamque causam magnifici est, in quocunque genere quid faciat, magnificè id splēdidēque facere. Nam quod ita sit, nec facile superari potest, & fit pro sumptus dignitate. ac magnificus quidē vir talis est. Qui autē modum transit, hoc ipso, ut dictum est, modum transit, quod profundat contra decus pecunias. In rebus enim parui momenti magnos sumptus adhibet, splēdorēmq; ineptē ostentat, ut nuptiali apparatu eos excipiens qui dant symbolum, & qui comicos ludos factururus, quā sunt trāsituri comædi, omnia purpura exornat, ut solent Megarenses. Atque hæc facit omnia non honestatis, sed ostentandarum diuitiarum causa, & quod se putet admirationem ceterorum exercitaturum. Atque idem quæ res magnos sumptus desiderāt, in iis parcus est: quæ exiguos, in iis profusus. Sordidus verò in omni re abest à decoro: qui cum magnos sumptus sustinuerit, in exiguo decorū omne peruertit. Quod si quid faciat, & cunctando id efficit, & qua ratione minimo sumptu præstare possit, cōsiderat, atque id grauatē: idēque se splēdidius omnia quā debeat, facere arbitratur. Ac sunt hi habitus vitiosi illi quidem, sed non ferè in reprehensionem incurrunt: idque fit ob eam causam maximè, quod nec proximis noceant, nec insignem habeant deformitatem.

Magnitudo autem animi magnis in rebus, ut nomen Cap. 3.
ipsum significat, cernitur. Sed primum in quibus, nobis explicandum est. Nihil autē interest, utrum ipsam animi affectionē nobis proponamus, an eum qui ea sit præditus.

ETHICO. ARISTOT.

Igitur is demum magno excelsoq; animo putāndus est, qui res magnas illas quidem, sed quibus dignus sit, sibi deberi iudicat. Qui enim cū indignus sit, de se idem hoc sentit, is stolidus habendus est. Atqui eorum qui virtute gerunt aliquid, nemo stolidus, nemo amens putatur. Ac magno quidem vir animo is est quem diximus. Qui autem exiguos honores meritus est, quos sibi tribui equū censet oportere, is nō magnanimus, sed modestus & moderatus est iudicāndus. Magnus enim animus in magnitudine cernitur, quēadmodum pulchritudo in magno proceroque corpore. Breues autem homines sunt illi quidem urbani, aptaque compositione membrorum præditi: formosi, nō item. Qui verò magna præmia se meritū putat, iis cū sit indignus, superbus dicitur. Nec verò qui maioribus se dignos existimant, quā eorum sint merita, omnes elati superbiq; iudicandi sunt. At qui minora quā habere sit dignus, sibi deberi iudicat, is demisso pusilloque animo putāndus est, siue magna, siue mediocria, siue exigua illius extēt merita, quibus minora sibi etiam tribui putet oportere: sed potissimum, si magna eius merita videātur. Quid enim si tātis esset indignus, facturus fuisse videatur? Ergo magnanimus, summus ac extremus est ille quidē magnitudine, sed modo rationeq; medius. Nam suis se ipse meritis metitur: alij vel modū transeunt vel deferunt. Qui si magna atque adeò maxima sibi, quia dignus sit, deberi iudicat, profectò vna in re maximè eius merita cernuntur. Quid ergo tandem illud sit, ex dignitate intelligendum est. Dignitas autem ad externa bona refertur: quorū maximum ponimus id, quod & Diis tribuimus, & quod maximè expe-

tunt omnes ij qui sunt in magistratu, & quod rerū gestarum, vel præclarissimarum quasi mercedē omnes desiderāt, qualis gloria est. Est enim bonorum externorum maximū, gloria. In honore igitur & dedecore magnanimus ita animo affectus est, vt ratio æquitāsque postulat. Quod etiam tacentibus nobis facile perspicui potest. Gloria enim magni viri se esse dignissimos, idque pro dignitate arbitrantur. At qui demisso pectore pusilloque animo est, is deficit, siue ad ipsum respicias, siue ad magnanimi dignitatē. Qui autem elato animo est, quod ad se quidem attinet, in exuperatione est: at cum magnanimo comparatus, non exuperat, Sed quoniā maximis honoribus magnanimus dignus est, id mihi optimus sit necesse est. Semper enim quod quisque melior, eō maiore dignus est gloria, & optimo cuique maxima gloria debetur. Ita eum qui verē sit magnanimus, virum bonum esse necesse est. Atque etiam magni fortisque animi propriū videatur, quod in quaque virtute magnum excellēsq; ducitur. Nequaquam etiā deceat magno animo virum fugere, aut cuiquam facere iniuriam. A quo enim inductus turpe aliquid faciat, cui nihil magnum esse videatur? Ac mihi quidem certē singula spectanti, omnino ridiculus magnus animus videtur, qui non idē sit bonus: qui si malus sit, ne honore quidem esse dignus potest. Est enim virtutis merces, gloria, quæ eadē bonis viris tribuitur. Quocirca videtur magnitudo animi, quasi splendor quidam & ornāmētum esse virtutum omniū. Nam & maiores eas splendidioresque facit, & cohærere sine illis nullo modo potest: ob eamque causam vix in quoquā vera animi magnitudo reperitur: siquidem esse sine singulari

quadam & eximia bonitate nullo pacto potest. Omnino
 igitur magnus animus in decore & dedecore cernitur. At-
 que idem magnis honoribus, & qui à bonis viris tribuen-
 tur, moderate ille quidem letabitur, tanquã suos aut etiã
 minores sit consecutus (virtute enim vndique perfecta &
 absoluta nullus honos satis dignus potest esse) sed tamẽ eos
 ille quidem certè recipiet hoc ipso, quòd ei maiores habere
 non possint. Eos autẽ, quos vulgus ei tribuet, & exiguos,
 omnino contemnet, ac pro nihilo putabit, siquidem tales
 meritis non est: itẽque dedecus & infamiam, quòd ei
 iure non possunt cõtingere. Imprimis igitur ac maximè in
 gloria magnanimus, vt dixi, cernitur. Attamen & in di-
 uitis & magistratibus, & in secundis rebus & aduersis,
 affectus erit, quàm moderatissimè fieri possit: neq; prospe-
 ris rebus letabitur nimis, neque asperis aduersisque mœre-
 bit. Neque enim isto pacto in honore & gloria, quę res est
 maxima, affectus est. Imperia enim & opes, glorię causa
 expetendę sunt. Itaque ea omnia sibi glorię ducunt, qui
 iis sunt pręditi. Quid ergo videatur ei magnum in rebus
 humanis, cui etiã contemptui est gloria? Quocirca magno
 animo excelsoq; viri, iidem contemnentes rerum viden-
 tur esse. Atque etiam secundę res videntur ad animi per-
 tinere magnitudinẽ. Nam & nobiles gloria digni putan-
 tur, & ij qui sunt in imperio, & diuites, quòd excellant
 aliqua pręstantia: habet autem venerationem iustiore, quicquid excellit. Itaque maiores elatioreſque animos hec
 ipsa faciunt: siquidem ex iis gloriã à nõnullis consequun-
 tur. Quanquam autem si verũ iudicare volumus, solis bo-
 nis honos debetur: tamen cui vtrunque adsit, is nescio quo

modo maiorem laudem ac gloriā meretur. In quibus autem hæc talia bona insunt sine virtute, ij neque se ipsi iure magno honore dignos putāt, nec magnanimi recte nominantur. Neq₃ enim hæc constare sine virtute vndiq₃ perfecta vllō modo possūt, superbi verò & cōtumeliosi, & alijs huius generis vitijs præditi sūt. Difficile enim est, si à virtute defeceris, ferre aptè res secūdas. Quoniā autem ferre illi non possunt, & se præstare cæteris putant, eos contemnūt: ipsi quicquid libuerit, faciūt. Imitātur enim magnanimum, cū ab eo absint, distēntque plurimū. Atque hoc quibuscūque rebus possunt, faciunt. Virtute igitur nec gerunt quicquam, & tamen contemnunt cæteros. At verò magnanimus vir iure despicit. Veritate enim ille ad iudicandum, plerique autē magis temeritate ducūtur. Et quoniā parui facit ac negligit omnia præter admodū pauca, ideo nō solet temerè periculis se offerre, nec ea optare. Magnis autem ac grauib⁹ se obiicit, in quibus vitæ nō parcit, hoc ipso quòd indignū sit omnino in vita manere. Atq₃ is est, qui & beneficia conferat, & accepto beneficio pudore afficiatur: quod illud eius sit qui excellat & p̄stet, hoc eius qui vincatur. Idem maius beneficiū reddit, quàm accepit. Sic enim debitor sit is, qui prior dederat, ac beneficij acceptor ex datore redditur. De ijsque loqui solēt magnanimi, de quibus bene meriti sunt: non autem de iis, qui beneficia contulerunt. Est enim inferior qui accipit eo qui dedit beneficiū: ac vult hic noster princeps esse. Ac quæ contulit beneficia, libēter: quæ accepit, de iis audit inuitus. Itaq₃ Thetis apud Iouem beneficia sua in eū nō cōmemorat, nec Lacedæmonij apud Athenienses, sed illorū erga se. Est etiam

magni viri, nullo omnino, aut vix egere, & opitulari vl-
 trò: apudq; eos qui in magistratu sunt, prosperaq; fortuna
 vtuntur, magnum: apud mediocres, modestum se medio-
 crémque gerere. Nam & illis præstare difficile est ac glo-
 riosum, & his facile: interque illos gloriari, ingenuum est
 ac liberale: inter humiles autem & abiectos homines, sor-
 didum & importunū. vt si quis cum imbecillis vires suas
 ostentare vellet. Nec solet idem ad ea commeari omnia,
 quæ sunt apud vulgus in honore & precio, aut vbi obti-
 nent alij principatum. Quietus est etiam & cunctator,
 nisi aut magnus honor agatur, aut res magna. Paucas res
 agit ille quidē, sed magnas & dignitatis plenas. Idem &
 apertè oderit necesse est, & apertè diligit, quòd timidi sit
 tegere ac occultare sententiam: magisq; ex veritate pen-
 det, quàm ex opinione, dicitque ac gerit palàm omnia: si-
 quidem id contemnentis est. Itaque liberè quæ sentit, solet
 dicere: idque eò facit, quòd & contemnat, & vera loqua-
 tur: nisi fortè si quid dissimulatione tegendum sit, cui rei
 locus est apud multitudinem. Nec verò cum aliis nisi cū
 amico vita victuq; coniungitur, quòd id seruire existimet.
 Itaque & omnes assentatores, seruales: & humiles, assen-
 tatores esse solent. Et quoniam magnum ei nihil videtur,
 nihil mirabile ei videri solet. Non recordatur iniurias, si-
 quidem magnanimi nō est meminisse præsertim iniurias,
 sed potius cōtemnere: nec de hominibus sermonem habet,
 quandoquidem nec de se predicabit, nec de cæteris. Nam
 nec vt laudetur ipse laborat, nec vt alij vituperentur: nec
 laudat alios libenter: itaque nec conuitiator est, ne inimi-
 corum quidem, nisi fortè propter contumeliam. Minimè

verò de necessariis, & exiguis anxius sollicitusque est. Eius enim est qui in rebus curam adhibet, his in rebus eam animi affectionem retinere. Atque etiam is est qui res honestas & præclaras, quanvis inutiles, fructuosas anteponat. Hoc enim eum potius decet, qui se ipse cõtentus est. Incessus etiam magni viri tardus sit necesse est, vox gravis, constans & firma oratio. Neque enim aut festinat is qui paucis rebus studet: aut vehemens est, cui nihil magnum esse videatur: quibus de causis & cõtentiones vocis suscipiuntur, & in ingressu celeritates. Ac magnanimus quidem eum se præstabit. Qui autem iis dceat officiis, angusto pusilloque animo dicitur: qui modum transit, elato: qui quidem mali & improbi minimè videntur esse, quoniam nihil improbè faciunt, sed errant potius. Nam qui demisso abiectoque est animo, is & quibus bonis dignus est, se ipse spoliatur, & malo quodam præditus est, quod se indignum bonis iudicat. Idemque se ipse ignorat: aliter enim ea omnia expeteret, quibus dignus est, cum sint in bonis. Nec stulti quidem videntur esse, sed pigri potius, quæ eos deteriores facit opinio. Nam cum ea omnes expetant, quæ meritis ipsorum debentur: tamen isti ab honestatis actionibus studiisque quasi indigni sint, itemque à bonis externis se remouent. At elato animo viri, & stulti sunt, & se ignorant ipsi, atque id aperte. Nam tanquam digni sint, ea aggrediuntur, quibus laus & gloria proposita est, deinde culpantur. Itemque vestitu, gestu, aliisque eiusdem generis se comunt, & ornant, suasque res secundas notas volunt esse omnibus, ac de se ipsi prædicant: quasi hæ res sint ipsis honori future ac dignitati. Contraria autem est magis ànimi magnitudini

abiectione animi, quàm elatio & altitudo. Nã & sepius
vsuuenit, & maius malum est. Ac animi quidem ma-
gnitudo in magno, vt dixi, honore versatur.

Cap. 4.

Videtur autem etiam in eo quædam virtus consistere,
quemadmodum supra dictum est, quæ eandem habet ra-
tionem ad animi magnitudinem, quam ad magnificentiam
liberalitas. Nam cum vtrique recedat à magnitudine, ta-
mē nos in rebus mediocribus, modestis, paruisque rectē af-
ficit. Vt autem in accipiendis dandisque pecuniis medio-
citas reperitur, nimium, & parum: sic honorem & glo-
riam nonnulli nimium expetūt, alij parum: quidam eam
quærent ex iis factis, vnde & quemadmodum quærenda
est. Nam & ambitiosum vituperamus, & eum qui nulla
gloria ducitur: illū, quia nimio honoris studio trahitur, &
iis rebus gloriam consecratur, quibus quærenda non est:
hunc, quoniam ne ex rectē quidem factis instituit gloriā
quærare. Incidunt autem nonnunquam tempora, cum &
ambitiosos, quemadmodum supra dixi, vt viros & hone-
statis cupidos laudamus, & eos qui nullum honorē expe-
tunt, vt moderatos & modestos. Perspicuum autem est,
nos, cum rei alicuius multifariā quis cupidus dicatur, non
eodem semper modo vsurpare nomē cupidi honoris, quem
ambitiosum vocamus, sed interdum in laude: ex eo quòd
avidior sit, quàm plerique honoris: interdum in vituperio,
quòd magis, quàm ratio, æquitāsque patiatur. Quoniam
autem mediocritas vacat nomine: idcirco extrema de ea
quasi deserta regione disceptant. Sed quibus in rebus ni-
mium & parum reperitur, in iis etiā relinquitur medio-
critati locus. Atqui honorem homines & nimium expe-

tunt, & parū. Expetunt igitur, & quomodo expetendus est. Quare laudatur habitus, qui modum adhibet in expetenda gloria, etiam si vacet nomine. Hoc autem apparet, si virtus hæc cum ambitione comparetur, fore, ut vacuitatis honoris: sin cū vacuitate honoris, ambitionis speciem præ se ferat: si autem cum vtraque, vtranque quodammodo imitari videbitur: quod in reliquis etiam virtutibus cernitur. Quoniāque mediocritas hīc nomē non habet, pugnare extrema inter se videntur.

Mansuetudo etiam seu clemētia, mediocritas quædā Cap. 5. iræ est. Sed quoniam medium vacat vero proprioque nomine, ac ferè etiam extrema, ad medium clemētiā trāsfestimur, quæ ad id quod parum est, deflectit, quod etiā nomine vacat. Exuperantia autem iracūdia appelletur. Ira enim ipsa perturbatio est, quæ ex multis rebus variisq; gignitur. Atque is quidem qui quibus de rebus, quibusque hominibus decet, irascitur, quique id facit quemadmodū, quando & quandiu decet, is laudibus afficitur, quē eundem clementem & mansuetum appellari licet. Siquidem in laude clemētia est. Vult enim clemens omni animi vacare perturbatione, non à perturbatione rapi & distrahi: quinetiam ut ratio præscripserit, sic & his de causis, & tandiu vult succensere. Peccare autem in eam partem videtur, quæ modum deserit. Neque enim vlcisci cupit clemens, sed ignoscere. At verò defectio, siue lentitudinē, siue alio quouis nomine appellari placet, est in vitio. Qui enim minus succensent ob eas causas ob quas decet succensere, ij stulti videntur: & qui non quomodo, quando, quibus irascendum est. Sunt enim omnis sensus & doloris expertes,

qui irasci nesciunt, nec propulsant iniuriam. Atqui contumelias & cōuitia æquo animo ferre, ac in suis negligere, seruorum simile est. Exuperantia verò illa quidem in omnibus existit (nā & quibus hominibus, & quibus de causis non est irascendum, irascimur: & vehementius, aut remissius, ac diutius, quàm ratio postulet) sed tamen non in eodem hæc quidem insunt omnia: neque enim possunt. Cum enim per se malum omne labefactat, tū si integrum sit, intolerabile existit. Ac iracundi quidem celeriter commouentur, & in quos non decet, & quibus de causis, & vehementius quàm sat sit: sed facile ac citò etiam eorum ira desistit, quòd in illis quidem est optimum. Idq; eis propterea accidit, quia iram non retinent, sed statim animū explent, eò quòd aperti sunt, ob acutam illorum commotionem: hinc finem faciunt, ἀγρόχοιο autem, id est, extremæ bilis homines, nimium procliuēs sunt, & omni re facile concitantur ad iracundiam, & quauis de causa: vnde etiam traxere nomen. At acerbi ægrè placantur, diuque irati sunt: nam iram retinēt, animum autem si semel expleuerint, tū modus apponitur. Ultio enim modū finemque iræ adhibet, pro dolore voluptatem efficiens. Quòd si id minus fiat, quasi onus quoddam sustinent. Quia enim hoc minus apparet, nemo ad eos placandos se applicat, & ad mitigandam & quasi cōcoquendam apud se ac per se iracundiam, tempore opus est. Cum autem hominū genus sibi molestissimū est, tum amicis maximis. Inſensos autē homines appellamus eos, qui quibus de causis minus rectū est, irascūtur, & vehementius & diutius quàm ratio postulare videatur: eos etiam qui nō redeūt in gratiam, nisi

ultio vel animaduersio sit consecuta. Clemētia autem repugnat magis vitium, quod modū trāsīt, ob eam causam quia sepius accidat. Nam & vlcisci iniuriā, magis naturam attingit humanā: & infesto infensōq^{ue} animo homines, minus apti sunt ad vitæ communionem. Hoc autē & suprà dictum est, & ex iis quæ docemus nunc, perspicipoteſt, non esse dictū facile, quomodo, aut quibus hominibus, aut qua de causā, & quandiu deceat irasci, & quatenus quis rectē faciat, aut peccet. Qui enim paulū aliquid modum transit, is nec quōd fines rationis transilierit, nec quōd ab ea defecerit, vituperari solet. Interdum enim eos laudamus, qui modum deserūt, clemētēſque dicimus: & iratos viros appellamus, quasi imperare possint. Ergo quantum quisque vel quomodo modum egressus vituperandus sit, non est facile explicare oratione. In rebus enim singulis, atque in sensu positū iudiciū est. Ac illud quidem perspicuum est, medium habitū esse laudabilem, quo quibus rectū est irascimur, quāmq^{ue} ob causam, & quomodo decet: quod sit etiam in cæteris generis eiusdem. Illæ verō affectiones quæ modum transeunt, ac deserunt, sunt omnes in vitio: ac si parū medium deserant, leuiter: si aliquāto maiore interuallo, grauius: in magno quodam insignique spacio, vehementer sunt reprehendendæ. Hoc igitur perspicuū est, mediam in his animi affectionem obtinendam. Ac de his quidem animi affectionibus quæ in ira versantur, hætenus.

In consuetudine autem vitæ sermonūmq^{ue} ac factorū Cap. 6.
communione ἀγεσθαι, id est obsequentes, & nimium faciles & blandi vidētur ij, qui ad voluptatē laudāt omnia,

ETHICO. ARISTOT.

nec vlla in re aduersantur, quòd putent se iis quibuscum
 viuunt, nullo loco molestis esse oportere. Qui verò sunt his
 multū dispares, & in omni re aduersantur, nec de cuius-
 quā offensione ac molestia laborant, ij difficiles, fastidiosi
 ac morosi vocantur. Non est quidem dubium id, quin hi
 animi habitus sint in vitio: idq; sit in laude, quo ea omnia
 quæ recta sunt, vtq; ratio præcipiet, probabuntur, respuen-
 turq; contraria. Nomen autem ei nō est impositum, quā-
 quā amicitiae similis parq; videatur. Qui enim ea ani-
 mi affectione præditus est, quæ medium locum tenet, non
 absimilis ei est, quem nos & bonū virum & amicū vo-
 camus, adiuncto amore. Hoc autem differt ab amicitia,
 quòd affectu eorūque vacat amore, quibuscum ipse ver-
 satur. Neq; enim amore vel odio ductus, probat vt decet,
 omnia, sed quia ita animo est cōstitutus. Aequè enim hoc
 erga ignotos ac notos: erga familiares aequè, ac erga eos
 quorū nō est implicatus, consuetudine præstabit, nisi quòd
 in omnibus id faciet pro dignitate. Neque enim aequè de-
 cet familiaribus, ac exteris voluptatem & molestiam af-
 ferre. Atque hoc quidem iam dictum est omnino, eū ta-
 lem hominem in communione earum rerum quæ ad vitā
 pertinent, se ita esse gesturum, vt ratio postulabit. Semper
 autem honestatis vtilitatisq; rationem habens, inuestiga-
 bit inibitq; rationem, qua non possit offendere, aut certè
 delectare possit. Nam iis in iucunditatibus molestiisque
 cernitur, quæ ex colloquiis nascuntur. Horū autem si quæ
 sunt quibus indecorum est, aut etiam incommodum dele-
 ctationem asferre, eas ita respuet, vt etiam malit esse mo-
 lestus. Quòd si qua res sit eiusmodi, quæ turpitudinem fa-

cienti, eamque non paruam afferat, vel incommodum, & contraria leuem molestiam, non probabit, sed aspernabitur. Aliter autem cum iis versabitur qui authoritate aliqua præditi sunt, aliter cum quolibet, magisq; aut minus notis: itemque in aliis hominum differentiis suum cuique tribuet decorum. Ac per se quidem placere volet ac gratus esse, molestus autem esse verebitur. Sæper tamen euentus, honestatem dico & utilitatem, si plus valere debeant, spectabit & sequetur: magnæque in posterum voluptatis causa, leuiter offendet. Ac medius quidem talis est, nec ullo appellatus est nomine. Qui autem aliis affert delectationem, in eoque nihil aliud sequitur, nisi ut gratus sit, obsequens nimiumque facilis dicitur. At qui id facit, ut adiumentum ad opes adipiscendas, eaque omnia quæ pecuniis parantur, nanciscatur, is assentator est habendus. Eum verò qui molestus ac tristis est omnibus in rebus, iã difficilem ac morosum appellandum diximus. Pugnare autem inter se videntur extrema, quòd mediocritas nomen non habet.

Iisdem ferè in rebus arrogantia mediocritas cernitur, Cap. 7. quæ etiam vacat nomine. Ac de iis non erit alienum disputare. Nã facilius ea quæ ad mores pertinet intelligemus, si de singulis differuerimus: & virtutes mediocritates esse probabimus, si ita esse in omnibus perspexerimus. Iam de iis qui in vitæ societate voluptatem vel dolorem spectant, diximus. Nunc de iis qui verum vel falsum enuntiant, ac præ se ferunt, seu factis seu dictis, idque arrogando, disseramus. Igitur arrogans appellatur is, qui sibi res magnas & præclaras sumit & vendicat, cum non insint.

ETHICO. ARISTOT.

vel maiora quàm quæ insunt. Dissimulator contrà, qui
 quæ insunt, negat inesse, aut extenuat. At verò medius &
 perfectus vir sui semp similis, verax est & vita et oratio-
 ne: ea in se inesse cõfirmans quæ insunt, nec maiora, nec mi-
 nora. Licet autem quâque harum rerum, & rei alicuius,
 & nullius causa facere: qualisq; est quisque, & talia sunt
 eius & facta, & oratio, & vita, nisi rei alicuius agat gra-
 tia. Ac per se quidem omne in malo vitioq; mendacium
 est: veritas honesta & laudabilis. Ita etiam verus homo,
 quoniã medium locum obtinet, est omnis laudabilis. Qui
 autem mentiuntur, utrique sunt illi quidem vituperandi,
 sed maiore quadam ratione arrogãs. De quorum utroque
 ita differemus, si prius de veraci pauca præponamus. Non
 enim de eo instituimus dicere, qui in pactis rebûsque con-
 trahēdis verus est, aut iis omnibus quæ ad iniustitiã iusti-
 tiãve pertinent, (est enim hoc alterius virtutis propriũ)
 sed de eo, qui in quibus rebus nihil tale postulatur & agi-
 tur, se & vita & oratione bonum virum ac veracẽ præ-
 stat, hoc ipso, quòd ita sit animo constitutus, quem eũdem
 bonum virũ appellari licet. Nam qui veri cupiditate du-
 citur, quique tum verum enuntiat, cum id non agitur, is
 multò etiam facilius verax futurus est, si res postulabit.
 Mendaciũ enim, ut turpe aliquid, vitabit, quod quidem
 etiam per se fugiebat. Atqui talis vir laudandus est. Sed
 ad id potius quod minus est ac inferius in veritate, defle-
 ctit: Id enim magis decet, quoniam quicquid modum fi-
 nẽmque transit, nimiumque est, id omne molestũ. At ve-
 rò qui maiora sibi, quàm quæ insunt, vèdicat & sumit, rei
 nullius causa, est ille quidem improbo similis: (neque enim

mendacio delectatur) sed tamen stulti potius, quam pravi speciem gerere videtur. Qui autem alicuius rei causa id facit, si gloria vel honoris, non est ille quidem admodum vituperandus: qualis est arrogans. At qui pecunie, vel earum rerum causa, quae ad pecuniam spectant, is multo deformior est. Nec verò facultate ac potestate arrogans, sed animo ac voluntate cernitur. Ex animi enim habitu, & quia talis sit, omnis arrogans iudicatur, ut & mēdax, qui duplex est, alius mendacio ipso delectatur, alius gloriae questusque causa mentitur. Atque ij quidem qui cupiditate gloriae sibi aliquid tribuunt, ea sibi sumunt omnia, quae vel ad laudem, vel beatam vitam pertinent. Qui autem spe questus, ea sibi vendicant, quae etiam usui sunt proximis, quaeque si minus adsint, celare & occultare licet: velut se medicos, ac vates nobiles esse profitentur. Ob eamque causam haec sibi plerique sumunt & arrogant, quod in eis insint quae diximus omnia. In dissimulatores autem, quoniam sua ipsorum illi extenuant, lepidorum morum species apparet: quippe qui non videantur questus causa dicere, sed quod fastidium aliis adferre molestiamque fugiant. Sed hi tamen ea dissimulant maxime, quae honesta ipsa sunt, & plena dignitatis, ut Socrates faciebat. Qui autem exiguas res parvique momenti, quaeque perspicuae sunt omnibus, dissimulant, veteratores dicuntur, ique iure contemnuntur. Id quod etiam arrogantiae datur interdum, qualis est vestitus Lacedaemoniorum. Nam & sua extollere nimium, & extenuare, quandam speciem fert arrogantiae. At verò qui moderate utuntur dissimulatione, ea ut ne dissimulent, quae ante oculos posita patent omnibus, ij politi homines atque vr-

bani videntur. Sed arrogans quoniam deterior est, veraci videtur opponi.

Cap. 8. Sed quoniam requieti quoque in vita loci aliquid relictum est, in eaque aliquid iocis & hilaritati conceditur temporis, efficitur, ut hinc quoque decora quaedam, & apta consuetudo, cōgressioque ea & dicendi, & audiendi, quæ & quemadmodum decet & dicere & audire, vigere videatur. Magnopere etiam refert, ut personarum habeas, tum dicendo, tum audiendo, rationē. Ex quo perspicuum est, & transiri in iis medium, & deseri. Ac illi quidem, qui risu ac facetiis ultra modū prodeunt, scurræ ac importuni habendi sunt, præsertim cum omni ex parte ridiculorum capiditate inflammati, dent operam potius ut risum moveant, quàm ut quæ honesta sunt dicant, aut ne eum in quem scomma iaciunt, offendant. Qui autem nec facetum quid dicunt ipsi, & tamen eos qui dicunt, permolestè ferunt, agrestes & duri videntur. At verò qui salibus & facetiis modum quendā adhibent, ὡς εὐπράγματοι, id est urbani vocantur, quasi εὐτετατοι id est, quasi optimo corporis motu: morū enim hæ sunt motiones. Ut enim corpora, sic mores ex motionibus iudicātur. Quoniam autem facetiæ ac sales patēt latissimè, compluresq; ludicris ac dictis plus capiuntur, quàm ratio patiatur: factum est, ut scurræ, urbani quasi politi homines appellarentur. Sed tamen ex iis perspicuum est, quæ dicta sunt, inter eos magnas esse dissimilitudines. Huic autē mediocritati finitima dexteritas est. Dextri enim ac ingenui est, ea & dicere, & audire omnia quæ bono viro ac libero digna sunt. Eum enim talem hominē, quendā & ioco dicere decet, & audire. Ma-

gna etiā est distinctio ingenui & illiberalis ioci, eius etiā qui bene institutus est & indocti: quod in antiqua nouaq; comædia perspicere licet. Illis enim facetum erat, si rerum turpitudini adhibita etiam esset verborum obscœnitas: his verò, si significatio potius: quibus in rebus multum est discriminis ad decorum seruandum. Vtrum igitur qui rectè iocatur, salésque iacit, ex eo statuendus sit, quod ea dicat quę libero homine digna sunt, an quòd eum qui audit, minimè offendat, aut delectet potius, anne hoc quidē certum est? Alios enim alia offendunt atque delectāt. Idem etiā talia audiet libentius. Quæ enim quisque audire ab altero vellet, eadem etiam facere videtur. Nō igitur omnia faciet. Dictū enim conuitium quoddam est. Et legislatores quædam iactari cōuitia prohibent: æquum autem erat idē de dictis cauere. Quocirca politus & liberalis homo ita animo affectus erit, vt sibi ipse lex esse videatur. Atque is quidem, qui medium locum obtinet, eum se ipse præstabit, siue dexter, siue vrbane nominetur. At verò scurra à risu lōgè multumq; superatur, qui nec sibi parcat, nec ceteris, si risum concitet: atque idem eiusmodi commemorat, quę homo politus nulla ex pte sustineat dicere: nonnulla etiā quæ ab aurium comprobatione abhorreāt. Rusticus autem omnino ad has cōgressiones inutilis est. Nam cū nihil facetum dicat, tamen offenditur omnibus. Atqui videtur in hominū vitam requies, & iocus inuectus necessariò. Tres igitur, quas dixi, versantur in hominum vita mediocritates, quæ omnes in quorundam dictorum factorūque societate consistunt. Hoc autem differunt, quòd vna in veritate, alia in vitæ iucunditate cernuntur.

ETHICO. ARISTOT.

Earum autem quæ in iucūditate posita sunt, vna in iocis, altera in aliis vitæ societatibus congressionibusq; consistit.

Cap. 9.

De verecundia autem non est quod, vt de aliqua virtute, dicendum esse videatur: siquidem perturbationi est quàm habitui similior. Itaq; definitur esse metus quidam dedecoris & infamiae: eodemq; modo nascitur, quo metus is, qui in rebus asperis formidolosisque cernitur. Nam & erubescunt, qui pudore afficiuntur: & qui mortis metu exhorrescunt, terrore exalbescunt. Quare ad corpus vtrunque quodammodo pertinet, quod perturbationis magis videtur, quàm virtutis proprium. Nec verò omni ætati, sed pueritiæ conuenit perturbatio. Ea enim ætate qui sunt homines, verecundos pudentesq; putamus esse oportere: eosque quoniam libidini parent, peccatis multis cōtaminari & infici, à quibus deterrentur propter verecundiam. Ad adolefcētes laudamus verecundos: senem autem quod pudore afficeretur, nemo laudauit vnquā. Nihil enim eum existimamus facere oportere eorum, ex quibus pudor nascitur. Neque enim bono viro digna verecundia est: siquidem ex malis rebus oritur, quæ faciendæ non sunt. Nihil autem interest, vtrum aliæ res per se turpes sint, aliæ opinione: quandoquidem neutrae faciendæ sunt, vt non sit pudori locus. Est autem improbi, ita animo affectum esse, vt quod turpe fædumque sit, velit facere. Et absurdum sit, eo esse animo, vt si quid tale agas, afficiare pudore, & propterea te bonum virum iudices. Pudor enim voluntate ac iudicio omnis suscipitur. Nunc vir bonus nunquā voluntate sua, quæ turpia sunt, faciet. Sed tamen potest aliqua causa verecundiam bonam reddere: vt si quis turpe ali-

quid gesserit, ex eoque pudore afficiatur. At qui hoc nusquam reperitur in virtutibus. Quod si impudentia in malis est, & nullo pudore affici ex turpibus factis, malum: nihilo magis eum qui hæc faciat, pudore affici bona est. Nec continentia quidem virtus est, sed mediæ ac mixtæ naturæ. De qua idoneo loco differemus. Nunc sequitur, ut de iustitia differamus.

ARISTOTELIS ETHICORVM LIBER V.

Cap. I.

*D*e iustitia & iniustitia hoc primum cognoscendum est, quibus in actionibus cernatur: iustitia quænam mediocritas sit, quarumque in rerum ius medio & æquabilitate consistat. Qua in rerum cognitione & disputatione eadem, quæ in superioribus libris, viâ & rationem sequemur. Videmus quidẽ eâ animi affectionẽ omnes iustitiã dicere, qua apti sunt ad res iustas gerẽdas, quãq; res iustas & faciunt, & cupiunt facere. Eodẽque modo de iniustitia sentiunt, qua iniuriam faciunt, & ad res iniquas iniustasq; vltro impelluntur. Itaque hæc primum quasi prima quædã lineamenta sint à nobis proposita. Neq; enim ita est in scientiis & facultatibus, ut in habitibus. Facultas enim & scientia contrariorum eadem videtur esse: habitus autem contrarius contrariorum non videtur, ut à valetudine non efficiuntur contraria, sed solum salubria. Ambulare enim

ETHICO. ARISTOT.

quempiã valenter dicimus, cum ambulat ut valens. Contrarius ergo habitus ex contrario sæpe intelligitur. plerumque etiã habitus ex rebus subiectis. Etenim si firma corporis affectio nota sit, infirma quoq; nota constitutio est: ex iisque rebus quæ firmam affectionem efficiunt, firma affectio, & ex hac ipsa, quæ ad firmam constitutionem pertinent. Si enim bene cõstitutum corpus positum est in carnis crassitudine, necesse est malè constitutum affectumque corpus in carne tenui consistere: quòdque ad bene cõstituentium corpus conducat, carnis efficere crassitudinem. Consequitur etiam ferè, ut si alterũ multis modis dicatur, multi etiam modi sint alterius: veluti si quod iustum est, variis modis dicatur, & iniustum, porrò autẽ multis modis dici iniustitia & iustitia videtur. Sed quia vicina est ac finitima eorum nominũ homonymia, id occultum est: nec sic perspicuum, ut in iis quorũ magnæ sunt dissimilitudines: in quibus magna est in specie differentia: ut vocatur κλέος communi nomine, & ea quæ sub collo animalium nascitur, & ea qua ostia clauduntur. Hoc igitur intelligendũ est, multis modis iniustum hominem vocari, videturque iniustus esse, & is qui leges violat, & is qui semper maiorem sibi partem aufert & qui iniquus est: ut perspicuum sit iustum esse eum, qui pareat legibus, & qui æquus sit. Iustũ ergo id erit quod leges iubent, & quod æquum est: & iniustum id, quod contra leges est, & quod iniquũ. Et quoniam qui iniustus est, καλοῦντις etiã est, id est qui meliorem semper ad se partẽ transfert, versabitur in bonis, non omnibus quidem, sed in iis tantummodo, in quibus res aduersæ prosperæq; consistunt. Quæ simpliciter bono sunt sem-

per illa quidem, sed alicui non semper. Atque hæc optant homines, ac persequuntur, nec debent: sed optare debet potius, quæ verè bona sunt, ea sibi salutaria esse, ea autem sequi quæ sibi bono sint. Sed iniusti nō semper, ut in duobus per se malis, maius, sed etiam leuius eligunt. Sed quia minus malum, etiā boni speciem gerit quodammodo, ipsaque *πλεονεξία* in bonis versatur, idcirco *πλεονέκται* omnino esse videntur, id est, omnia sibi præcipua semper auferentes. Quinetiam iniqui sunt, (hoc enim cōtinet, latèque patet: continet enim quod iniquum est, & plus & minus) & legum violatores: quoniam hoc ipsum violare leges, ac iniquum esse, iniustitiam omnem complectitur, fustumque est per omnem iniustitiā. Quoniam autē omnis est qui contra leges facit, iniustus, & omnis iustus qui paret legibus: perspicuum est, ea omnia quæ legitima sunt, in iustis esse quodammodo numerāda. Quæ enim à disciplina legū ferendarum constituta sunt, ea legitima habentur, quorum quicque in iustis esse dicimus. Leges autē iubent omnia, in quo vel communem omnium vtilitatem exquirūt vel optimorum, vel principum: idque vel actionibus virtutū, vel alia ratione. Quocirca iusta appellamus vno modo ea quæ beatam vitam, & eius partes in ciuili societate efficiunt ac tuentur. Ac lex quidem & forti suū officium præscribit, ut non deferere ordinem, nec fugere: nec arma abiicere: & temperato, non adulterari, nec vi constuprare: & clementi, non verberare, neque conuitiari: itēque in cæteris virtutibus & vitiis, illa iubet, hæc vetat. Ac salutaris quidē habēda est ea quæ rectè lata est: quæ inconsultè & inconsideratè, perniciosa. Atque hæc iniustitia, absoluta est

ETHICO. ARISTOT.

illa quidem virtus & perfecta, non illa quidem per se, ut animi habitus quidam considerata, sed quatenus alterius commoda & utilitates respicit. Ob eamque causam hæc una virtus omnium est domina & regina virtutū, neque Hesperus aut Lucifer tantā sui excitāt admirationē. Ex quo factum est iam tritum sermone omnium proverbium,

Iustitia in sese virtutes continet omnes.

Eademque virtus perfecta est ob id maxime, quod inest in ea usus virtutis undique perfectæ. Perfecta est autem propterea, quod qui ea præditus est, iis etiam erga alios, nō in se modo, virtutem exercere ac excolere potest. Plerique enim in suis rebus preclare se gerere possunt, in alienis non possunt. Quocirca præclarum est illud Biantis, Magistratum virum ostendere. Qui enim præst in Repub. is iam res curat aliorum, & in Reipub. luce versatur: ob eamque causam omnium virtutum sola iustitia, in bonis alienis ducitur: quia non ad suum cōmodum, sed ad aliorum omnia confert. Aliorum enim commodis utilitatiq; seruit, aut principis, aut Reip. Ac sceleratissimus quidem est habendus is, qui malitiam & ad suam & amicorum perniciem exitumque conuertit. Optimus autem is, qui virtutem non ad suam, sed aliorum utilitatem refert. Est enim hoc arduum opus. Atque hæc ipsa iustitia non pars virtutis est, sed virtus vniuersa: & iniustitia ei opposita, non pars vitij est, sed vniuersum vitiū. Qualis autem sit differētia virtutis & iustitiæ, de qua agimus, perspicuum ex iis est quæ dicta sunt. Est enim re idem, ratione autem non idem: sed qua ad alterum refertur, iustitia: qua habitus est talis, absolute consideratus, virtus nominatur.

Quærimus autem quidem iustitiam, quæ pars subie- Cap. 2.

Est autem virtuti (est enim quædam, ut diximus) & iniustitiam eam quæ pars est. Aliquam autem esse eiusmodi, ex hoc facillimè perspicui potest. Nam qui agit eorū aliquid, quæ ceterorum vitiorum sunt propria, is facit ille quidem iniuriam, attamen non plus æquo sibi auferre dicitur. Velut si quis abiiciat clypeum propter ignaviam, aut maledixerit per iram, aut pecuniis non iuuerit propter iniuriam. Cum autem plus sibi sumit quis, sepe ad nullum eiusmodi vitium illud, nec ad vniuersa, sed ad certum iam aliud pertinet: vituperamus enim tanquam iniustitiam. Est igitur quidem aliud genus iniustitiæ, quæ ut pars subiecta est generali, itémq; aliud quoddam iniustum subiectum iniusto, quod est contra leges. Præterea si quis quæstus causa stuprum inferat, quæstumque inde faciat, alter cupiditate incensus, idem de suo largiens & cum damno rerum suarum faciat: hic intemperans potius quam auidus esse videatur: ille iniustus, intemperans non item. Perspicuum est igitur hoc propter quæstum contingere. Iam verò in ceteris sceleribus omnibus, si peccetur, id semper ad certum aliquod peccati genus refertur & pertinet: velut si adulteratus est, ad libidinem & intemperantiam: si in acie locum & ordinem deseruit, ad ignaviam: si pulsauit, ad iracundiā: at si quæstum fecerit, ad nullum vitium refertur, nisi ad iniustitiam. Quare perspicuum est, esse præter generalem certam quandā iniustitiam, quæ illi subiecta sit, eodem nomine appellata, quoniam in eodem genere posita est definitio. In rebus enim alterius utraq; vim suam obtinet. Sed hæc in honore, aut in pecuniis, aut in salute,

aut si quo vno nomine hæc complecti omnia possumus, & in voluptate ea quæ ex questu percipitur: illa in iis spectatur rebus, in quibus vir bonus. Hoc ergo iam apparet, iustitiæ plura esse genera, aliudque esse præter generalẽ virtutem, iustitiæ genus. Quæ autem, qualisque sit, deinceps explicandum est. Partitio à nobis posita est rerum iniustarum, alias esse cõtra leges, alias contra æquitatem. Et iustarũ alias legitimas, alias æquas. Ac iniustitia quidẽ, de qua supra dictum est, in eo posita est, & consistit, quod sit cõtra leges. Quoniam autẽ iniuria ea quæ repugnat æquitati & quæ legibus, non sunt eadem, sed altera vt pars est subiecta generi (quod enim iniquum est, id omne cõtra leges est: quod autẽ contra leges est, non omne etiam iniquũ: nam quicquid plus est, omne iniquum est: quod autem iniquum, non plus etiam) efficitur, vt quæ iniusta sint & iniustitia, non sint idẽ illa quod illa, sed aliud omnino. Atq; hæc tanquam partes sunt, illa tanquam genera: siquidem hæc ipsa iniustitia, pars est iniustitiæ generalis, itẽmq; iustitiæ subiecta est iustitia. Quare & de iustitia & de iniustitia, quæ vt partes subiectæ sunt generi, nobis dicendũ est, & de iure & iniuria eodẽ modo. Prætermittenda est igitur nobis iustitia ea quæ generali virtuti attributa est, & iniustitia: quarũ in altera vsus virtutis generalis erga alterum cernitur, in altera vitij. Ex quo etiam perspicuũ est ea, quæ iustè & iniustè ab iis profisciscuntur, quo pacto sint explicanda: pleraq; enim iura legitima ea sunt, quæ à generali virtute ferè præscribũtur. Nã & ex quaque virtute vitam degere, præscribit lex: & ex vitiis, vetat. Efficiẽtia autẽ virtutis generalis, legitima sunt ea omnia quæ

de disciplina publica cauta sunt legibus. Nam de ea disciplina quæ priuatim ad singulos pertinet, ex qua boni viri verè nominantur, vtrum ad ciuilem scientiam pertineat, an ad aliã, alio loco disputabimus. Aliud est enim fortassis virũ bonũ esse, aliud ciuẽ bonũ. Sed iustitiæ quæ tanq̃ pars subiecta est generi, iurisque eius quod ab ea ducitur, vnũ genus est, quod in tribuendo honore vel pecuniis cernitur, cæterisve rebus omnibus, quæ diuidenda inter eos sunt, qui in ciuili societate & communione versantur: ea enim possunt vel æqualiter inter ciues diuidi, vel inæqualiter. Alterum genus est, quod in pactis contrahendisque rebus tanquam regula adhibetur. Cuius sunt duæ partes. Nam contractũ alius voluntatis est, alius nõ est. Voluntarij sunt, vt venditio, emptio, mutuũ, spõsio, locatum, depositũ, conductum: qui voluntarij propterea dicuntur, quod à voluntate nostra principium eorum proficiscatur. Eorũ autem qui non sunt voluntatis nostræ, partim clandestini sunt, vt furtum, vt adulterium, vt veneficiũ, vt lenociniũ, vt seruorũ sollicitatio, vt cædes dolo facta, vt falsum testimoniũ: partim vi fiunt, vt verbera, vt vincula, mors, rapinæ, membrorum debilitatio, conuitium, contumelia.

Quoniam autẽ iniustus iniquus est, & quod iniustum est, idem iniquum: perspicuum est, certum esse medium eorum quæ iniqua sunt, idque æquum nominari. In quacunque enim actione plus & minus versatur, in eadem etiam æquum cernitur. Quod si quod iniustum est, idem inæquabile est: profectò quod iustum est, idem sit æquabile necesse est. Quod quidem omnes, etiam si nõ adferatur ratio, intelligunt. Quoniam autem quod æquabile est,

Cap. 3.

idem medium quoddam est, ius medium quiddam sit necesse est. Quod autem æquabile est, id in duobus minimum cernitur. Necesse est igitur quod iustum sit, medium quiddam esse & æquabile: referriq; ad aliud, & quibusdam esse æquabile. Ac quatenus medium est, aliquorum est: quæ plus minusve nominamus: quia æquabile est, in duobus spectatur: quia ius quibusdā tribuitur. Ita necesse est, quod iustum sit, in minimis quatuor consistere. Inter quos enim ius est, duo sunt: in quibus cernitur, res duæ. Eademque erit æquabilitas & paritas, & eorū hominum inter quos ius est, & earum rerum in quibus ius spectatur. Vt enim inter se affectæ sunt res eæ, in quibus ius positum est: sic etiam ij, inter quos ius est, inter se affecti sunt. Neque enim si pares nō sint, paria aut præmia consequentur, aut supplicia dabunt. Aliter pugne hinc, criminationes, querelæque nascuntur, si qui pares sunt dignitate, non æqua præmia: aut qui pares non sint, eis paria tribuantur. Quod etiam ex eo perspicui potest, quod cuique tribuitur pro dignitate. Nam quod ius positum est intribuendo, id omnes confirmant, pro dignitate esse oportere. Dignitatem autem nō eandem omnes dicunt. sed in libertate eam ponūt, qui eam formā Reipub. sibi proposuerūt, in qua populus præest, in qua pauci præsunt, in diuitiis, alij in nobilitate generis: qui optimorū Reipub. statum sibi constituerunt, in virtute. Quod ergo ius est, id proportionem quadam constat. Neq; enim solum numeri, quo quid numeramus (πολλὸν ὀλίγον Græcè dicitur) sed qui omnino dicuntur numeri (numeratum appellāt) propria est proportio & cōparatio. Est enim proportio paritas similitudo.

que rationis, qua in minimis quatuor reperitur. Ac deiū-
ctā quidem proportionem perspicuū est in minimis qua-
tuor consistere, itēque coniunctam. Vnum enim in hac
pro duobus adhibetur, bisque dicitur: velut quemadmo-
dum A ad B , sic B ad C . bis igitur B dictum est. Quocir-
ca si bis ponatur B , quatuor erūt analogi, id est, quæ ean-
dem inter se rationem habeant. Atque etiam in quatuor
minimis, quod iustū est, cernitur, eadēque ratio est. De-
iuncti sunt enim similiter ij quibus tribuēdum est, & ea
quæ tribuenda. Ergo ut est A extremum ad B , sic C ad
 D . vicissimque ut est A ad C , ita B ad D . Ergo & tota
ad tota, quod quidem coniungit partitio. Quod si ita etiā
componatur, rectē coniunxerit. Ipsius ergo A extremi cū
 C , & ipsius B cum D coniunctione ius quod tribuēdo pa-
titur, omne cernitur, estque ius in medio eius, quod nō ean-
dem habet proportionem atque rationem. Quod enim a-
nalogon est, idem medium: quod autem iniustum est, mediū
est analogon, Hāc proportionem vocāt mathematici geo-
metricam, quod in ea contingit ut tota sic cum totis, quē-
admodum utraque cum utrisque conferantur. Non est
autem coniuncta hæc analogia, propterea quod nō sit vnū
numero extremum cui tribuitur, & quod tribuitur. Atq;
hoc quidem ius analogon est: quod autem iniustum est, id
contra proportionem est. Existit ergo hīc plus & minus,
quod quidem etiā in actionibus accidit. Qui enim alte-
rum violat, boni plus adipiscitur: qui violatur, minus. Cō-
tra fit in malis, propterea quod leuius malum speciē quā-
dam fert boni, si cum maiore conferatur. Est enim minus
malum potius quā maius eligendum. Quod autem eli-

gendum est, id bonum est : quod potius eligendum est, id etiam maius bonum. Ac de vno quidē iustitiæ genere hactenus.

Cap. 4.

Sequitur, vt de vna reliqua parte iustitiæ dicamus, quæ quidem in rebus quæ contractæ sunt emendandis cernitur, & voluntariis & nō voluntariis. Huius autem generis alia quædam ratio est, atque superioris. Nam quod ius in diuidendis tribuendisque cōmunibus inter ciues rebus consistit, semper in eā quā dixi proportionē versatur. Hoc enim ipsum, si diuidūda sunt publicæ pecuniæ, eandem rationem habebit, quam habent inter se collatæ pecuniæ, eaque iniuria quæ huic iuri contraria est, à proportionē discrepat. At verò ius id quod in contrahendis negotiis cernitur, quædā pars est æquitatis, & iniuria iniquitatis : sed tamen nō ad illam analogiam seu comparationem, verū ad arithmeticam pertinet. Nihil enim interest, vtrum bonus vir scelestum spoliauerit, an bonum improbus : nec vtrū bonus, anne malus adulteratus sit : sed lex damni solū spectat dissimilitudinē, vtiturq; pro paribus, si alter violauit, alter violatus est : & si hic damnū dedit, ille accepit. Ideoque iniuriam hanc, quoniam iniqua est, ad æquitatem iudex & parilitatem conatur traducere. Nā cum hic verberatus sit aut interfectus, ille verberarit, aut etiā interfecerit : diuisa in inequalia perpeßio & actio est, sed ea ad æquitatem multa imposita iudex redigere conatur, detrahendo aliquid de lucro. vocatur enim in rebus eiusmodi, etiam si minus aptum quibusdam nomē videatur, in eo qui verberauit, lucrum & quæstus : in eo qui violatus est, damnum. Cum autem perpeßio : ad æquitatem

reuocata est, hoc damnum, illud lucrum nominatur. Ita
 & eius quod amplius est, & eius quod minus, medium
 æquabilitas est. In lucro autem & damno contrario mo-
 do, plus & minus cernuntur: nam plus boni minus mali
 lucrum est, cuius contrarium est damnum: quorum qui-
 dem medium æquabilitas est, quam eandem ius esse dici-
 mus. Ergo ius illud quod ad emendandum valet, medium
 dñi & lucri sit necesse est. Itaque cū orta controuersia
 est, confugiunt ad iudicem: quod cōfugere ad iudicem hoc
 sit, à iure præsidium petere. Profitetur enim se iudex legē
 esse loquentem. Conquirunt etiam iudicem omnes, qui
 medius sit, quem eundem nonnulli μεσότηον, id est, arbi-
 trum, honorarium sequestrēmque appellant, quasi si quā-
 do mediū consequantur, ius suum se putent obtinere. Me-
 dium ergo quiddam ius est, si quidem etiam iudex. Et iu-
 dex quidem ad æquabilitatem reuocat: similiterq; facit,
 vt si linea in partes non æquas secta sit, & detrahat par-
 ticulam, qua maior præstat dimidiatam, eamque ad bre-
 uiorem addat. Cū ergo bifariam aliquid totum sectum
 est, tum suum quisque tenere se prædicat, cum ius æqua-
 bile obtinuit. Æquabile autem ius in medio positum est
 eius, quod maius minusq; est proportionē arithmetica. Ob
 eamq; causam ius δίχαον vocatur, quod δίχα, id est diui-
 sum sit, vt si quis vocet ius δίχαον: & δικάσις, id est, iudex
 δικάσις. Si enim res duæ pares sint, ab earumq; altera de-
 trahatur quippiam, quod ad alterā addatur, duabus his
 partibus præstabit alteri. Etenim si detracta fuisset,
 non etiam addita, profectò vna modò parte superaret.
 Dimidium ergo superat vna parte, & ipsum dimi-

dium superat vna id, vnde pars illa abbata est. Hinc ergo perspicere possumus, & quid ei adimendum sit qui plus est consecutus, & quid addendum ei qui minus. Qua enim quisque re medium præstat, ea addenda illi est, qui minus tulit: et qua superatur, à maxima est auferenda. Ponamus tres esse lineas æquas inter se AA, BB, CC, ab AA linea detracta, pars AE addatur ad CC lineam, appelleturque CD. Ita tota linea DCC, lineam EA vincit parte CD, & parte CF. Ergo lineam BB parte CD vincit. Quod etiam in aliis artibus contingit. Tollitur enim funditus, nisi & quantum & quale opus efficiat artifex, tantundem ac tale is qui patitur, patiatur. Profecta sunt autem damni & lucri nomina à contractu voluntario. Nam vendendo, emendo, aliisque omnibus quæ lege cōcessa sunt, excolendis, & tractandis, si plus auferas quàm quod tuum sit, is demum quæstus ac fructus dicitur: sin minus quàm apud te fuit, à principio auferas, damnum. At verò si neque plus neque minus abstuleris, sed eadem pro eisdem acceperis: tum se sua quisque habere cōfirmat, vt nec damnum acceperit, nec quicquam profecerit. Quare in dāni lucrique medio ac moderatione ius positum est. id quidem quod nō à voluntate proficiscitur, cum & ante quàm res contrahatur, & postquam cōtracta est, æquabile ius obtinetur.

Cap. 5.

Atque etiam in lege talionis videtur quibusdam ius esse omnino positum: in qua sententia Pythagorei fuerunt, Definiebant enim omnino ius esse talionis reciprocationem. Atqui lex talionis, nec ad ius quod in tribuendo cernitur, nec ad id quod emendandi causa comparatum est, accommodatur. Atqui volunt hoc quidem etiam à

Rhadamantho profectum ius dicere,

Si quod quisque facit, idem patiatur, erit ius.

Multis enim id locis alienū esse videatur: veluti, si quēpiam magistratus verberauerit, non est referendus. Et si quis magistratui manus attulerit, non solum referendus, sed supplicio etiam coercendus est. Præterea permultū interest, utrum voluntate ac sponte nostra, ac inuiti quid faciamus. Attamen in communicationibus rebusque cōtrahendis, hoc ipsum ius talionis proportionē, non æquabilitate hoc de quo agimus iure concluditur. Vicissitudine enim factorū quæ proportioni congruat, Respub. continetur. Aut enim retaliari iniuriam cupiunt homines: quod si minus contingat, seruitus videtur esse, nisi par pari referatur: Aut parem gratiam referri. sin minus, non extat ciuium cum ciuib. res suas communicandi volūtas. Atqui accipiendis reddendisque vltro citroque beneficiis stāt ciuitates. Itaque Gratiis delubra media vrbe cōsecrātur, ut referatur gratia. Hoc enim gratiæ est propriū. Est enim ei qui gratificatus est referenda gratia, ut ille iterū ineat gratiam. Facit autem per diametrum extremorum coniunctio, proportionē remunerationem: veluti, esto architectus A, sutor B, domus C, calceus D. Architectum igitur necesse est à sutore ipsius opus sumere, eique suum tradere. Si ergo primū paritas proportionē extiterit, deinde vltro citroque dandi accipiendique ratio, tum quod dixi, extabit omnino: sin minus, nec æquabilitas extabit, nec societas retinebitur. Nihil enim prohibet vnus esse opus, quàm alterius præstātius. Decet igitur illa adæquari. Quod etiā in aliis fit artibus. Tollantur enim omnes fun-

ETHICO. ARISTOT.

ditus, nisi quāti precij, & quale opus artifex effecerit, tantidē & tale emat qui accipit. Neq; enim ex duobus medicis constat civilis societas: sed ex medico & aratore, atque iis omnibus qui diuersas inter se ac dissimiles, nō easdem vitæ degendæ rationes ingressi sunt, quos ad parilitatem decet æquabilitatēque traduci. Itaque res omnes oportet quarū est cōtractus, quadam inter se similitudine respondere. Quē ad vsum numus comparatus est: qui quoniam omnia metitur, idcirco medium ac mēsurā quodāmodo efficitur. Quocirca quod pluris est, & quod minoris metitur, vt quot tādē calcei, domus vel alimenti precij possint adæquare, intelligatur. Equum est igitur, vt architectus est ad suturem, tot esse ad domū victūque calceos. Si enim id minus fiat, nec inter illos pactum intercedat, nec vlla communio. Quod si non sint quodam modo paria, non contrahent. Ergo quemadmodum suprā dixi, vna re aliqua ponderanda sunt & estimanda omnia. Idque reuera indigentia est, qua omnia continentur. Et enim si nullo egerent homines, aut non eodem modo, profectō aut nullum, aut certē non idem inter eos pactum, cōuentūque intercederet. Sed introductus numus est ex instituto, quasi inopiæ ac indigentiae præsidio futurus. Ob eāque causam nomen duxit, quod non à natura, sed à νόμῳ, id est lege, numus sit ortus: in nobisque id sit, vt mutetur reddaturque inutilis. Futurus est igitur tum demum locus reliquis legi talionis, cū parilitas æquabilitasque seruabitur. Vt quemadmodum est architectus ad suturem, sic sutoris opus ad architecti. Non sunt autem ad formam ac speciem proportionis deducendi tum, cū

iam rem inter se contraxerint, (nam aliter extremum alterum utranque præstatiā obtinebit) sed cum sua quisque tenebit. Sic pares sociique futuri sunt, propterea quod iam inter ipsos hæc ipsa equabilitas possit intercedere. Esto arator A, victus C, sutor B, opus illius ad parilitatem traductum D. Quod si hoc modo non & vicissim darent & acciperent, nunquam ullam rem inter se contraherent. Indigentia autem hæc omnia quasi vinculo quodam contineri hinc intelligi potest, quod cum uterque alterve nihil alterius desiderat, contractus inter eos nullus solet interuenire. Quemadmodum cum alicuius, verbi causa, vini penuria laborat quis, quo alter abundat, eo dato exportatur triticum: ita ad parilitatem sunt hæc reuocanda omnia. Futuri autem contractus, si fortè nulla re nunc nobis opus est, numus ipse quasi fide iussoris loco est nobis: qui si sit opus, præsto sit futurus: ei enim qui illum portat, necesse est eius accipiendi potestas detur. Ac idem ille quidem patitur quod indigentia: (neque enim semper æqualis præcij est) sed tamē permanere potest diutius. Itaque debent rerum omnium certa esse precia: sic enim contractus futuri sunt sempiterni, qui quandiu futuri sunt, tandiu futura est hominum inter ipsos societas & communio. Numus igitur tãquam norma & regula, res aptè cum dimensus est inter se, tum adæquat eas, ad parilitatēque traducit. Neque enim sublato contractu, consistere societas vllō modo potest, neq; contractui loci aliquid relinquatur, æquitate sublata, neque æquitati, sine apta quadam rerum inter se mensura & compositione. Ac verè ut dicam, non possunt res tam inter se dissimiles, vllō

modo aptè inter se cōponi: sed quantum satis sit ad vsum necessitatēque, possunt. Vnū ergo aliquid necesse est adhiberi, idque instituto itaque numus vocatur: nam omnia aptè componit: siquidem nummo omnia ponderātur. Est domus A, libræ decē B, lectus C. atque A sit ipsius B dimidium, vt domus quinque pondo aut tantidem aestimetur. C autē, id est lectus, nummo aestimatus, pars sit decima ipsius B: perspicuum est quidem lectos quinque domus æquare precium. Hoc etiam apparet, hanc rerum contrahendarum rationem, antequam nummus inuentus esset fuisse seruata. Nihil enim interest, vtrum lecticæ quinque pro domo, quanti quinque lecticæ valent, dentur, an pecunia. Ac quid iniustum sit, quidque iustum, diximus. Quibus expositis, perspicuum est, iuste agere, medium esse, inter facere & accipere iniuriam: quoniam illud est plus adipisci & obtinere, hoc minus. Sed iustitia mediocritas est illa quidem, non tamē quomodo superiores virtutes, sed quia ad medium, id est æquabilitatē pertinet. At verò iniustitia in vtroq; extremo posita est. Iustitia etiam virtus est, qua quis aptus est & propensus ad ea animi iudicio præstanda omnia quæ iusta sunt, officiāque tribuenda & sibi, si cū altero: & alteri, cum altero si conferatur: non ita tamen, vt sibi plus emolumenti, proximo minus, dāni autem contrā: sed vt suum cuique proportionē tribuat. Itēque alij ad alium. Contrāq; iniustitia in iniuria versatur, quæ eadē emolumenti ac detrimenti amplificatio & imminutio est præter iustam proportionem. Itaque nimium & parum iniustitia est, propterea quòd in exuperantia & defectione consistat. Ac in sua quidem causa, si aga-

tur utilitas, modum egreditur: sin detrimētum, deest moderationi. At si res aliorum agatur, in vniuersum quidem similiter facit: quod verò attinet ad extrema, quæ sunt extra proportionē citra vllam rationē temerè in vtrunque declinat, ita vt modò plus, modò minus tribuat. In iniuria autem quod minus est, accipere iniuriam: quod autem maius, facere dicitur. Ac de iustitia & iniustitia, quæ tādē vtriusque vis sit & natura, itēque de toto genere iuris & iniuriæ, satis multa dicta esse arbitror.

Quoniam autem fieri potest, vt quis iniuriam faciat, Cap. 6.
nec sit ipse iniustus: quam tandem iniuriam inferendo in quoque iniustitiæ genere, iam iniustus habeatur, vt adulter, aut fur, aut latro, an sic quidem intersit, quæstio est. Nam qui non animi iudicio vel ratione, verum animi perturbatione ducatur ad contrectandā mulierē, sciens quam contrectet, faciat ille quidem iniuriam, sed tamen nondum sit iniustus: quemadmodum nec fur, qui furatus est, nec adulter qui adulteratus, itēque in cæteris. Ac iā quidem suprā, quam rationē lex talionis ad ius haberet, explicauimus. Hoc autem ignorare non debemus, ad ius quod quærimus, & omnino ius, & ciuile esse. Ius autem ciuile est, quod in societate & communione vitæ positum, eò adhibetur vt vel proportionē, vel numeri ratione abunde omnia suppetāt inter homines liberos & æquales. Itaque inter quos hoc non est, inter eos ius ciuile non est, sed quoddam par ac simile. Inter quos enim iuris communio est, inter eosdem etiam communio legis est. Inter quos porro est cōmunio legis, inter eosdem iniustitia est. Iudicium enim, iusti ac iniusti diiudicatio est. Inter quos autem in-

iustitia est, inter eos iniuriæ faciendæ communio est. Quibus autem inter eos iniuriæ faciendæ cōmunis ratio est, nō est etiam inter eos omnes communio iniustitiæ: quæ quidem tum est, cum sibi ipsi plus eorū quæ bona sunt tribuit, & quæ mala sunt, minus: idcirco non hominem imperare sinimus, sed rationem, quod hæc sibi ille sumit, sitq; tyrannus. Est autem custos conseruatorque iuris, princeps: quod si iuris, & æquabilitatis. Et quoniā si iustus sit, nihil sibi præterea sumit & attribuit (neq; enim sibi plus tribuat, quàm aliis, eorū quæ per se bona sunt, nisi habita ratione dignitatis) idcirco quæcunque agit, ad aliorum commoda refert. Ob eamque causam, in bonis alienis, vt supra diximus, iustitiam numerāt. Danda igitur merces aliqua est: quæ cum sint honor & gloria, quibus hæc nō sunt satis magna præmia, ij efficiūtur tyrāni. Ius autem domini in seruos, vel patris in liberos, nō idem quod illa, est: sed ea imitatur. Neque enim in res suas locus est iniuriæ. Atqui serui ac liberi quoad adoleuerint, diuisiq; sint, in membris patris sunt habendi: & sibi nemo vult obesse. Ideoque non est cuiquam erga seipsum iniuriæ locus. Neque ergo ad ius ciuile aut iniuriam pertinent. Hæc enim lege diximus constare, interque eos omnino locū habere, inter quos natura legis communio est. Qui quoniam sunt ij, inter quos æquabilis quædam est imperandi parandique vicissitudo, idcirco inter virum & uxorem potius, quàm inter patrem & liberos, dominum & seruum communio iuris est: nam hoc ius quod domesticum & familiare dicitur, aliud est atque ciuile.

Cap. 7. Ciuile autem ius aliud naturale est, aliud legitimum.

Naturale est, cuius vis idē apud omnes valet, nō quōd sic videatur, aut secus. Legitimum autē id appellatur, quod initio nihil interfuit, sic an secus fieret: cū autē latū positūq; est, iā interest, veluti captos mina redimi, aut caprā immolare, nō duas oues: præterea quæ lege cauta sunt de rebus singulis, vt Brasidæ sacra facere, & quæ publicis decretis sancita sunt. Atq; omnia iura, quorundā quidem opinione, in hoc secūdo genere sunt: propterea quōd ea quæ naturalia sunt, immutabilia sunt, & ubiq; idē valēt (vt ignis & hīc & apud Persas vrit.) iura autem mutari videntur. Sed non ita est omnino, verū quodāmodo. Nā apud Deos quidē certē nusquam mutabile est, quod natura est insitū: apud nos autē quædam certē à natura insita & tributa mutantur: etiamsi nō omnia. Sed tamen aliud natura cōstat, aliud nō natura. Quæ autē cū sint natura, secus etiam atq; sunt, euenire possint, quæq; nō natura, sed lege & pacto constant (siquidē utrūq; mutari potest) hinc perspicui licet: atque ad cætera omnia eadē ratio accomodabitur: quōd cū robustior sit dextra natura, tamē fieri potest, vt omnes vtraque pro dextra vtātur. At iura ea, quæ hominū instituto constant & vtilitate dirigūtur, similia sunt mensuris omnia. Neq; enim vbique terrarū æquæ ac pares sunt vini triticique mēsuræ: sed quo in loco emūtur, maiores: vbi vendūtur, minores. Itēmq; iura nō naturalia, sed humana non idē vbique valent: quando ne ciuitatis quidē regendæ ratio vna est: est tamen vna quædam, quæ vbique optima secundū naturam ducitur. Iura autem & legitima iura sunt, vt res vniuersæ ad singulas. Quæ enim gerūtur, multa sunt: illorū vnumquodq; vnū.

quoniam vniuersum quid & totum est. Differt autē ab eo quod iniustū est, iniuria: & rectē facta ab eo quod iustum est. Quod enim iniustū est, omne est vel natura, vel instituto: quod ipsum posteaquam factum est, iniuria dicitur: prius quā gestum sit, nondum iniuria est, sed iniustum: quod cū factū est, iam iniuria nominatur. Eadem est ratio rectē iustēque factorum. Sed tamen quod generale est, magis διὰ τοῦ πρᾶξις dicitur: & διὰ τοῦ πρᾶξις iniuriæ emendatio & compensatio. Quorum omniū quæ, quōtque sint genera, quibūque in rebus versentur, mox perspiciemus.

Cap. 8.

Sed cū ea quæ iusta sunt, quæque iniusta, ea sint, quæ exposuimus: tum quisque facit iniuriam, equūque facit, cū voluntate sua facit: cū inuitus, nec iniuriā cuiquā infert, nec equum facit, nisi fortuito, quod ea gerat, quibus ut iusta sint & iniusta, accidit. Atqui voluntate iniuria, & rectē facta definita sunt. Cū enim à voluntate profiscitur, tum & in vitio est, & simul iniuria est. Ergo aliquid iniustum est, quod nō idem iniuria est, nisi voluntas accesserit. Dico autē voluntariū id, quod in sua quisque, ut dixi, potestate positum, sciens agit, nec eum ignorat, in quo versetur actio, nec quo quasi instrumēto rem agat, nec finem ipsum: ut verbi causa, quem verberet ac pulset, quōque instrumēto, quāque de causa pulset. atque illa nō casu aut vi faciat, veluti si quis arrepta manu alterius aliū pulset, non faciat ille sua voluntate: quandoquidem in eo id situm non est. Fieri etiam potest, ut & pater pulsetur, & is qui pulset, illum esse hominem, aut quempiam eorum qui adsunt, sciat: patrem autem esse nesciat. Quod

idem & in fine, & in tota actione considerandum est. At
verò quod quisque ignorat, aut si minus ignorat, at certe
non est in eius potestate, aut vi coactus facit, id omne in-
uitus facit. Multa enim eorum etiā quæ naturæ neces-
sitas afferat, sciētes & gerimus & sustinemus, quorum ni-
hil nec voluntarium est, nec non voluntarium: quo in ge-
nere est mors & senectus. Cadit autem pariter in iusta
& iniusta illud per accidens. Etenim si reddat depositum
quis inuitus aut metu coactus, is non dicendus res iustas
facere, nec iuste agere, nisi fortuitu & casu. Itēque qui
coactus aut inuitus depositum non reddiderit: dicendus est
non propriè iniuriam facere, & agere quæ iniusta sunt.
Eorum autē quæ voluntaria sunt partim cōsultò, partim
inconsultè facimus. Consultò, cū antegressa est delibera-
tio: inconsultè, cū non est antegressa deliberatio. Cūque
in vitæ societate tria genera cernantur incommodorum,
peccata imprudēs quis admittit, cū admiserit in eum de
quo nil tale cogitarat, nec quo id instrumento ageret, neq;
quid, quaque de causa perficeret. Aut enim voluit non
pulsare, aut nō quo pulsauit, aut non eum quem pulsauit,
aut nō ea de causa quæ existimatur, sed fortè fortuna ac-
cidit secus ac putarat, veluti non vt vulnus infligeret, sed
vt pungeret: aut non quem putarat, aut non quem admo-
dum. Cū ergo inopinatò dānum adfertur, infortunium
& casus dicitur: cū autem non inopinatò, sed sine dolo
& malitia, peccatū nominatur. Tum enim peccat quis-
que, cū in eo inclusum causæ principium est. Infortunium
autem infligit, cū extrinsecus principium adhibetur. At
cū sciens, nec tamen consultò aut cogitatò, iniuria dici-

tur: quo in genere ea sunt omnia, quæ ira aut alia animi perturbatione fiunt, ea quæ vel necessario, vel à natura tributa est mortalibus. Nam qui his incitati, nocent aliis ac delinquunt, faciunt illi quidem iniuriam, sed tamē nō idcirco sunt iniusti vel improbi habendi. Neque enim nocendi causa de industria illata iniuria est. At vero cū cōsulto & cogitato sit iniuria, tum quisque iniustus & improbus habetur. Itaque rectē ea quæ per iram fiunt, nō ex consilio iudicantur: quippe cum nō is author ac caput mali sit, qui ira incitatus facit, sed qui incitauit. Præterea nō id agitur, vtrum factum sit, necne, sed vtrum iure, quoniā ira quandam speciem fert iniuriæ. Neque enim hic de facto controuersia est, sicut in conuentionibus hominum inter se, in quibus necesse est alterū esse in vitio, nisi obliuione impediti id faciant, sed concessio facto omnis de iure controuersia est. Atqui dolum adhibuit, is non facit imprudens. Itaque alter sibi putat iniuriam factam, alter non putat. Quod si de industria noceat, facit iniuriam: & qui has iniurias infert, is quoniā contra dignitatem & æquitatem facit, iniustus est habendus. Itēque iustus is, qui animi iudicio & consideratē rem iustā gerit. Iustē autem facit, si modo sponte. Quæ autem iniuriæ à voluntate non proficiuntur, earum aliis ignoscendū est, aliis non est. Iis enim omnibus, quas homines nō solum faciunt imprudentes, verum etiā per imprudentiam, danda venia est. Quas autem inferunt nō per imprudentiā, sed imprudentes, perturbationibusq; animi incitati, quæ nec naturales sint, nec naturam attingant humanam, non est iis ignoscendum.

Cap. 9.

Sed hic querat aliquis, satisne accurate de accipienda

faciendâque iniuria differuerimus? Ac primum, utrum sic est, ut Euripides absurdè tradidit,

„ Quid sit cur gnatus matrem occiderim meam?

„ Brevis quidem longa sit defensio,

„ Sponte volentem, vel volentem non volens.

Utrum enim potest quis verè iniuriam volūtate sua accipere, necne potest? sed totum hoc non voluntariū sit, quemadmodum facere iniuriam, voluntatis? & utrum totū est huius vel illius generis, quemadmodum omnis est iniuriæ voluntaria illatio? An verò partim voluntatis est, partim non est? Quod idem de patiēdo iure quæri potest: nam iustè agere, omne à voluntate proficiscitur. Itaque consentaneum est eodem modo sua contraria respicere ista duo, iniuriam accipere, & iura pati, ut sit utrunque voluntatis, aut neutrum. At enim si omnis iuris patiendi ratio voluntaria sit, absurdum esse videatur. Sunt enim quibus inuitis ius suum tribuitur. Nā hoc etiam cuipiā dubium videatur, utrum qui iniustè aliquid tolerat, etiā accipiat iniuriam? an verò ut in faciendo sic in perferēdo est? Casu enim fieri potest, ut iuris & agendo & patiēdo quisquā sit particeps. Quod idem scilicet in rebus iniustis fiet. Neque enim idē est, quæ iniusta sunt facere, quod iniuriā facere: nec quæ iniusta sunt ferre, quod accipere iniuriā. Eadēque est ratio tribuēdi accipiēdiq; iuris: ut enim iniuria accipi non potest, nisi sit qui inferat: sic nec ius tribui, nisi sit qui tribuat. Quod si iniuriā facere, non est aliud omnino, nisi sponte nocere quempiam alteri: ac sponte quidem ita, ut sciat & cui noceat, & quamobrem, & quo quasi instrumento noceat: impotētes autem sponte ac volūtate sua de

se ipsi malè merentur: efficitur, ut sponte accipiatur iniuria, & sibi quis sponte iniuriam inferat. Est autem hoc vnus eorum quæ quærebamus, vtrum fieri possit, ut quis sibi ipse faciat iniuriam. Iam verò sponte etiā aliquis per animi impotētiam incommodum ab alio qui paratus est dare, accipiat. Ergo fieri potest, ut voluntate sua quis iniuriam accipiat. An non vera est definitio, addendūque est præter illa (obesse quempiam scientem cui noceat, qua re, quòque modo noceat) contra illius cui obsit voluntatem? Incommodū igitur quis sponte accipit & rem iniustam perfert: at iniuriā nemo sponte sua accipit. Nemo enim vult, ne impotentes quidem: sed quicquid faciūt, id omne contrā ac volunt, faciunt. Neque enim vult quisquam, quod si bono esse non arbitretur. Et impotens animi facit quod sentit non esse faciendum. Nec verò qui sua dedit (quemadmodum Homerus ait de Glaucō, qui cum Diomede permutauit.

Cap. 3.

„ Are laboratis auro radiantia, nouem

„ Æstimata bubus pro fortē valentibu' centum)

iniuriam accipit, quandoquidem ut det, in ipsius sitū est potestate. At nō est in cuiusquam situm potestate, ut iniuriam accipiat, sed alter sit oportet qui inferat. Illud ergo iam apparet de accipienda iniuria, eam non esse voluntatis. Iam verò hīc explicare liceat duo ex iis quæ ad hoc nostrum institutū pertinent, vter tandem iniuriam facit, isne qui plus tribuit cōtra dignitatem, an is cui distribuitur. Et vtrum fieri potest, ut quispiam sibi ipse iniuriā inferat. Si enim ita sit illud quod prius dictū est, atq; is qui diuidit, non qui accipit nimium, facit iniuriam: si quis al-

teri plus tribuat quàm sibi, sciēs & prudēs (id quod vsu-
uenit modestis, siquidē vir bonus de iure suo decedere so-
let) is profectò de se ipse malè meretur. An ne hoc quidem
simplex est? Plus enim sibi sumit alterius boni, vt glorie, si
ita res ferat, vel eius quod omnino bonum est. Adde quòd
solui etiam illud potest per definitionem, quæ de inferēda
iniuria præposita est. Nihil enim ei accidit contra ipsius
voluntatē. Ergo nō si minus sumat, idcirco accipiat iniu-
riā, sed solū efficitur incōmodo. Hoc verò etiā apparet,
cum qui diuidit ac dissipat, inferre aliis iniuriam: nō eū
semper, qui plus q̃ cæteri adipiscātur. Neque enim in quo
inest quod iniustum est, is iniuriā facit, sed is qui hoc effi-
cit sua voluntate. Hoc autem in eo est vnde sumit initiū
actio, quòd in eo est qui diuidit, non in eo qui accipit. Præ-
terea si faciēdi multi modi sint, fieri potest, vt & res ina-
nimæ, & manus & seruus iussu domini interficiant, nec
tū faciant iniuriā, cum interim res iniustas faciant. Præ-
terea si quis imprudens & ignarus iudiciū tulit, nō faciat
ex iure legitimo iniuriam: nec sit illud iniquum iudicium,
quāquam sit tanquā iniquum. Aliud enim ius est legiti-
mum, aliud primum. Sin autē sciēs & prudens iudicium
iniquū interposuit, iniustus habendus est, quòd ad eū plus
peruenerit vel gratiæ vel vindiçtæ. Perinde igitur ac si in
partem venerit sceleris & iniuriæ, is qui his de causis ini-
quum fert iudiciū, plus adipiscitur. Nā cum fundū alicui
adiudicauit, non agrū accepit, sed argentū. Homines autē
in sua esse potestate putāt, vt faciāt iniuriā. Itaque facilè
aiunt virum iustum effici: sed non ita est. Nam & cum
vicini vxore concumbere, & verberare proximos, & lar-

giri manu argētum, facile est, & in eorum situm potestate: at verò ita animo affectos hæc ipsa præstare omnia, neque facile est, neque ut ita efficiant, in eis situm est. Similiterque & quæ iusta sunt cognosse, & quæ iniusta, in nulla parte sapiētiae ponunt: propterea quòd non sint difficilia cognitu ea quæ iubent leges, aut vetant. Sed tamen nō sunt hæc ipsa in iustis numerāda, nisi fortuitò: verum ita demum iusta sunt, si quodam modo gerantur, certoque genere tribuantur. Quod quidē præstare multo maioris negotij est, quàm quæ salubria sunt, tenere, & comprehendere. Nam illic etiā mel quid sit, quid vinū, elleborus, adustio & incisio, facile est intelligere: at ea quemadmodum accommodatè ad valetudinem adhibēda sint, & cui, & quādo, tam difficile est, quàm verè medici nomen obtinere. Ob eāque causam iusti viri aiunt esse nihilo minus facere iniuriā, quòd nihilo minus, aut facilius potius hæc omnia præstare possit. Etenim & contrectare mulierem posse, & violare alios iustum hominem, & fortem clypeum abiicere, & dato tergo quò libuerit, fuga elabi. At ignauum se præstare & iniuriam facere, non est illa quidem efficere, nisi fortuitò, sed si quis animo certo quodam modo affectus ea faciat. Ut mederi & curare, nō est incidere aut non incidere, curationem adhibere aut nō adhibere: sed certo quodam modo hæc ipsa præstare. Inter eos autem iuris societas est, inter quos eorum quæ omnino bonæ sunt, communio est: ut interim locū in iis habeat exuperantia & defectio. Nam in quibusdā, ut certè in Diis, nō est eorum bonorū immoderata copia. Aliis autē, ut insanabilibus & deprauatis hominibus, nulla ex parte sunt

usui, sed obsunt omnia, aliis prosunt aliqua ex parte: ob eamque causam humanum hoc appellatur.

Sequitur ut de æquitate æquòque & bono differamus: Cap. 10.
quã tandem æquitas ad iustitiã, rationem, quam æquum & bonum ad ius habere videantur. Non enim si qui dilifenter velint exquirere, omnino ad idẽ aut diuersum genus pertinere videbuntur. Interdum æquum & bonum laudamus, atq; eum hominem, qui eo præditus est: adeoque ipsum in laude solemus interim in aliis rebus pro bono usurpare: atque idem melius esse iudicamus: aliàs alienum videatur iis qui rationem consectantur, æquum & bonum, quòd ab eo quod iustum est, alienum sit, esse laudabile. Aut enim ius bonum non est, aut æquum & bonum si aliud est: aut si ambo sunt in bono, eadem sint necesse est. Atque hæc quidem ex his rationibus de æquo & bono, exorta quæstio est. Quæ consentanea sunt omnia quodammodo, nec vlla ex parte inter se pugnant. Nam æquum & bonum cum sit aliquo iure melius, tum ius ipsum est: nec iam quasi ad genus quoddam aliud pertineat, iure est præstantius. Idem est igitur ius quod æquum & bonum. Etenim cum sint ambo in bonis, tamen præstat multo æquum & bonum. Sed hoc dubitationem habet, quòd cum æquum & bonum ius sit, non tamen ius legitimum est, sed iuris legitimi emendatio. In causa est, quòd lex est generalis omnis: quæ quoniam de toto genere nonnullarum rerum commodè loqui non potest, cum sit necesse de toto genere dicere, nec id effici rectè possit, id vnum accipit & designat: quod plerunque solet contingere, non ignara peccati, & tamen

rectè lata est: quippe cum culpa sit non legis quidem nec legislatoris, sed rerum agendarum naturæ, quæ statim est eiusmodi. Cum ergo de toto genere lex dicit, atq; aliquid iis in rebus contra generalem legis comprehensionem existit: tum percommode accidit, ut qua parte scriptor legis aliquid prætermisit ac peccavit, omnino ac semel locutus id quod prætermisum sit, corrigatur. Quod etiam legislator, si adesset, admoneret: de eoque, si sciisset, legem tulisset. Itaque est ius illud quidem, & quodam iure præstantius, non eo tamē quod omnino ius est: sed eo quod propter peccatum generale à perfectō aberrat. Atque in hoc vis omnis æqui & boni posita est, ut correctionem quādam legi adhibeat, quia ab ea abest aliquid propter generalē sine exceptione comprehensionem. Cur enim lege non caueantur omnia, causa est, quod de quibusdam omnino lex ferri nō potest. Quocirca decreto opus est. Incertæ enim rei ac infinitæ, incerta semper & infinita querenda regula est: ut Lesbiæ structuræ plumbea norma solet accommodari. Ut enim lapidis mutata forma & figura, simul mutatur, nec manet regula: sic rebus ut quæque interueniunt, accommodata esse debent decreta. Ac iam illud quidem perspicuum est, quid sit æquum & bonum, quidque ius, & quo sit iure præstantius. Ex quo etiam apparet, quis sit bonus vir. Nam qui hæc sequitur, geritque omnia, quique non est in malam partem iudex durior, sed de summo iure decedit, etiam si habeat legis præsidium, is æquus & bonus est habendus. Et habitus in hoc genere æquitas et bonitas nominatur, quæ eadem iustitia dicitur, non alius animi habitus.

Cap. 11.

Ex iis autem quæ dicta sunt, perspicuum est, utrum

quis sibi ipse iniuriam facere, necne potest. Ea enim iusta habenda sunt, quæ in omni virtute lege sunt constituta: ut non iubet lex mortem sibi quæquam cōsciscere. At quæ non iubet, ea profectò vetat. Præterea ut quisque contra leges nocet cuipiam, non laceſſitus, ita sponte inferre iniuriam dicitur. Sed ita demū spōte ac voluntate sua quisq; facere intelligitur, si sciat & cui iniuriā faciat, & quo modo. Qui autē ira incitatus se ipse interimit, is spōte cōtra leges facit, quod leges nō sinunt. Infert igitur iniuriā. Sed cui tandem? An Reip. nō sibi? quādoquidem sua voluntate fert mortem, nec quisquam sponte iniuriam accipiat. Itaq; & à Repub. pœna cōstituta est, & ignominia quædam comparata in eum, qui se ipse interfecerit, tanquam violarit Remp. Iam verò in quo quisq; iniuste faciens, iniustus modò habetur, non omnino improbus: in eo fieri non potest, ut de se quisq; malè mereatur. Hoc enim aliud est, atque illud. Est enim quodammodo iniustus vir, sic improbus, ut ignavus: non ut is qui omni scelere sit contaminatus. Quapropter hac iniustitia nemo sibi faciat iniuriā, quoniā simul eidē & adimeretur idē, & adderetur: quod fieri nō potest, sed inter plures iuris & iniuris necesse est semper esse cōmunionem. Iam tum quisque alterum violat, cum & sponte violat, & consultò, & prior. Nam qui ab altero violatus, par refert, is iniuriam minimè facere videtur. Qui autem sibi ipse iniuriam facit, eandem iniuriam simul & facit & accipit. Præterea fieret alicui volūtate sua iniuria. Adhæc nemo quæquam violat, quin illa iniuria vno quodam genere ex iis quæ singulatim appellantur suo quodam nomine, cōtineatur. Atqui

nemo uxori suæ inferre stuprū dicitur, nemo parietē suū diruere, nemo sua furari. Et ut semel dicā, hoc ipsum sibi quēque nocere, omnino diluitur ac refellitur, ea quæ de sponte faciēda iniuria tradita est, definitione. Illud autē etiam apparet, utrunque, facere & accipere iniuriā, esse in malis, quoniam hoc est minus, illud plus obtinere, q̃ quod medio cōtinetur: sicut malū est in medicina, quod à salubri discedit, in gymnastica, quod à bona corporis habitudine est alienū: sed tamē grauius est facere iniuriā. Violare enim alterū, cum scelere coniunctū est, & vitio dandū, ac cū scelere vel summo, vel ei proximo. Non enim quicquid voluntariū est, id omne cum iniustitia cōiunctū est. At verò iniuriā accipere, culpa caret, nec cōiunctū est iniustitiæ. Est igitur per se leuius iniuriā accipere: casu & fortuito nihil prohibet esse grauius. Sed hæc pars negligit omnia, quæ grauiorē morbū pleuritidē statuit, quam pedis offensionē. quāquam possit hæc fortuito maior existere: ut si quis ex casu ab hostibus captus interimatur. Porro autē per similitudinē & translationem quandam ius quoddā esse dicitur, nō nobis in nosipsos, sed aliquarum partium in alias nostri partes, neq; id ex omnis iuris similitudine ducitur, sed ex iure, quod est domini in seruos, vel domesticū. His enim rationibus quidem differt maxime pars animi, quæ rationis est particeps, ab ea quæ expers est. In quæ intuentibus, videbitur posse quis sibi iniuriā facere, quod hæc partes aliquid perpetiātur contra suas quæq; appetitiones. Quare inter eas, ut inter eā quæ imperet, & eā quæ obtēperet, iuris cuiusdā esse cōmunionē. Ac de iustitia quidē cæterisque virtutibus, quæ ad mores pertinent, hæcenus.

ARISTOTELIS ETHI- CORVM LIBER VI.

Quoniam autem superioribus libris dixi Cap. 1. modum tenendum esse, non exuperantiam & defectionē à ratione, quoniamque modus is optimus est, quem recta præscribit ratio: nunc de his sequitur vt differamus. Vt enim in aliis rebus quidā est scopus propositus, quem is intueſ, qui ratione ducitur ad agendū, aut cōtentionē, aut remissionē adhibet: sic iis omnibus animi affectionibus, de quibus dixi: atq; finis quidam est mediocritatum, quas nos inter nimium & parū sitas esse ex præscriptione rectæ rationis dicimus. Quæ vera est illa quidē oratio, sed parum aperta & explicata. Etenim ceteris in rebus omnibus quarū est disciplina, hoc verè licet dicere non plus minùsue laboris & quietis q̃ sat sit. suscipiendum esse: verū modum in iis tenendum, quē recta ratio præscripserit. Verū qui hoc solū teneat, nihilo sit doctior, aut prudētior futurus. Nō magis quā si dū querūtur, quēnā valetudini conducant, aliquis respondeat, ea omnia quæ medicina iubeat, atq; is qui ea sit præditus. Quapropter non solū verè cōstare debent, quæ de animi affectionibus diximus: sed explicandum etiam, quēnam recta ratio sit, quæque eius definitio. Animi quidem virtutes diuisimus, aliasque moris diximus, alias esse rationis. Ac de iis quæ more perficiuntur, differuimus, De cæteris autem dicemus, si prius de animi partibus dixerimus. Suprà di-

Etum est, duas esse partes animi, alterā rationis participē, expertem alteram. Nunc eodem modo, ea pars quæ cōpos est rationis, distribuēda est. Atque nobis illud initio subiiciendum, duas esse partes rationis participes: vnā, quæ res contemplantur eas, quarum principia secus euenire nō possunt: alterā, quæ eas quæ possunt. Ad ea enim quæ genere differunt intelligenda, partes animi genere differentes rectē attribuuntur: siquidem eis rerum inest cognitio similitudine quadam & cōuenientia. Appelletur autem altera vis sciendi, ratiocinandi, colligendique altera: quoniā deliberare & ratiocinari idem valent. Et quoniam de iis nemo consultat, quæ secus ac casura sunt, cadere non possunt: idcirco pars est vna aliqua vis ratiocinādi eius partis animi, quæ rationis est particeps. Videndum est igitur, quis tandem sit vtriusque habitus optimus, quoniam in eo vtriusque virtus cernitur, & ad suum quæque virtus opus officiūque accommodatur.

Cap. 2.

Sunt autem in animo tria, quæ in actione ac veritate dominātur, sensus, mēs, & appetitus, quorū sensus nullius est initiū actionis. Quod ex eo intelligitur, quia belluæ sunt ille quidē sensus participes, actionis autē nō sunt. Quā autem vim habēt in mente affirmatio & negatio, eandē etiā habēt in appetitu adeptio & fuga. Quare quoniam virtus quæ more perficitur, habitus est cum electione coniunctus: electio autem appetitio est, quā antegressa est deliberatio: necesse est ob eam causam & veram esse rationem, & rectum appetitum: si quidem rectū sit propositum: ac eadem quæ ratio iudicarit, appetitionem persequi. Atque illa quidem est mentis actio, & veritas quæ ad actionem

pertinet. At verò mentis eius quæ cognitione cernitur, non actione, aut effectione, omnis est in falsi verique cognitione posita præstātia & vitiositas. Omnis enim rationis ac mentis, hoc opus propriū est. Cuius verò mentis omne opus in agendo, & in ratiocinando est, propria est affectioni rectæ congruens veritas. Est igitur actionis omnis principiū electio, ut ex quo motio nascitur, nō ut finis & extremū. Eligendi autem principium ab appetitione petendum est, eaque ratione quæ ad finē pertinet. Quocirca nec sine intelligentia & mēte, nec sine appetitione quæ sit moribus confirmata, esse propositum nullo modo potest. Sublata enim mente & more, honestè factis & contrariis inter actiones humanas nihil loci relinquitur. Nihil autem ratio ipsa per se cōmouet, sed ea quæ ad finem spectat, estq; in agendo, quippe cū ei etiā cuius omne opus est in faciendo, impetret. Ad hanc enim omnes, qui affectionem sequuntur, quæ faciunt, referunt omnia: nec finis in eo statuitur omnino, quod sub affectionem cadit, ipsumq; aliò semper refertur: estque alterius propriū. Ad quod sub actionem cadit, non itē. Est enim officij rectæque factorum omniū fructus ac finis ipsum officium, ad ipsum autē finem appetitio refertur. Quapropter aut intelligentia appetitioni coniuncta est propositū, aut appetitio à ratione profecta. Atque illud principiū est, à quo homo maximè est homo. Eorum verò quæ præterita sunt, omnino nihil sub delectum cadit. Veluti nemo constituit Ilium expugnasse: nec enim quisquā de præteritis deliberat, sed de futuris, iisque adeò, quæ fieri possunt. Quod autem factum est, ac præteriit, nō potest non factum esse. Itaque præclarè hoc Agatho,

„ Tantum Dei illud est negatum numini,

„ Præterita præstet nullo ut facta tempore.

Utrique ergo parti rationis cogitationisque participi, proprium opus est veritas. Quibus igitur animi affectionibus utraque pars verum maxime enunciat, eæ ambarum sunt virtutes habendæ. De quibus differemus, si altè principium repetierimus.

Cap. 3.

Sint igitur quinque, quibus animus verum annunciat, vel affirmando, vel negando, ars, scientia, prudentia, sapiëntia, & intelligëntia. Fieri enim potest, ut falsum suspitione & opinione dicatur. Ac scientia quidem quid sit, hinc perspicuum est (si accurate disputare, non consuetari similitudines placet) quod omnes existimamus, quæ scimus, secus evenire non posse. Quæ autem aliter possunt, ea cum absunt à cognitione & cõtemplatione, sint, necne sint, incertum est. Quod ergo sub scientiam cadit, id omne necessarium est, ideoque æternum. Quæ enim necessario eveniunt, sunt sempiterna omnia. Quæ autem æterna sunt, eadem oriri & interire non possunt. Præterea scientia omnis doceri videtur posse: & quicquid sub scientiam cadit, docere. Atqui ex anteceptis animo rei informationibus, quemadmodum in Analyticis docuimus, omnis doctrina gignitur. Alia enim inductione, alia ratiocinatione traditur. Ac inductione quidem principia & uniuersa discuntur: ratiocinatio verò principii generalibus & uniuersis conficitur ac progreditur. Sunt ergo principia quibus constat ratiocinatio, quæ eadem concludi ratiocinatione non possunt: ergo inductione possunt. Est igitur scientia habitus demonstratiuus, & cætera omnia quæ in libris Analyticis ex-

plicauimus. Cum enim assentitur quisque quodam certo genere, habetq; penitus cognita principia, tum scire ac tenere rem dicitur. Etenim si ea non habeat magis cognita, quàm conclusionem, fortuitam habebit scientiam. Ac de scientia quidem sic dictum sit.

Quod autem aliter cadere potest, eius est aliquid, quod Cap. 4.
sub effectiōe, & aliquid quod sub actionem cadit. Est-
que aliud artis effectio, aliud actio. De quibus etiam in
ἐξωτερίοις disputationibus satis multa præcepimus. Itaq;
& habitus is, qui in agēdo cū ratione est, ab eo differt, qui
rationem ducem in faciendo sequitur, & neuter ab altero
continetur. Neque enim actio effectio est, neque effectio
vlla actio. Et quoniam architectura quædam ars est, &
habitus quidem cum ratione in faciendo positus: neque
ars vlla est, quæ non sit habitus cum ratione in faciendo:
neque habitus ex eo genere, qui nomen artis non obtineat:
efficitur, vt ars & habitus cum ratione vera in faciendo
positus, idem valeant. Ars autem omnis in ortu versa-
tur, idque vnum agit & spectat, quemadmodum efficia-
tur quicque eorum, quæ & esse, & non esse possunt, quo-
rumque principium sitū est in eo qui facit, non in eo quod
efficitur. Non enim tractat ars ea, quæ stant vel eueniūt,
necessario: nec in iis quæ à natura ortum habent, versa-
tur. Continent enim principium hæc in seipsos omnia.
Quando autē effectio & actio inter se diuersæ sunt, ne-
cesse est arti effectiōem subiectam esse, nō actionem. quo-
dam etiā modo in iisdē rebus ars & fortuna versantur,
vt placet Agathonī:

„ Fortuna chara est arti, ars fortune quoque.

Est igitur ars, habitus, ut dictum est, ad faciendū aliquid vera cum ratione idoneus. Inscitia cōtrā, habitus cum ratione falsa faciendi quippiam, quod aliter euenire potest.

Cap. 5.

Prudētia verò quid sit, ita intelligemus, si quos nominemus prudentes, cognorimus. Prudentes quidem vidētur ex eo esse, quòd rectē consiliū in iis capere possint, quæ è re sua sunt, quæq; non aliqua ex parte, ut quæ ad valetudinem, aut vires, sed omnino ad bene viuendi rationem pertinēt. Quod ex eo intelligi potest, quia prudentes in re aliqua dicimus, cum ad bonū finē rectē ea dirigunt, quæ arte nō possunt effici. Quocirca prudēs omnino erit, qui consilio plurimū valet, consilium autē nemo in iis rebus capit, quæ aliter euenire non possunt, neque de iis quæ ab ipso nequeunt effici & præstari. Itaque si scientia omnis demonstratione acquiritur, demonstratio autem ad ea nulla adhibetur, quorum principia secus euenire possunt, (ea enim omnia euenire aliter queunt) quæ autem necessariò eueniunt, non cadunt in deliberationem, efficitur, ut nec scientia, nec ars, prudentia esse possit. Scientia quidē, quia quod subiectū est sub actionem, aliter euenire potest: ars, quia aliis actioni, aliis effectiōni artis finis est propositus. Relinquitur ergo, ut sit habitus vera ratione ad ea agēda idoneus, quæ vitæ hominum cōducunt, vel obsunt. Nam effectiōni alius est quidā propositus finis: actioni non item, quoniam ipsius honestæ actionis & officiij finis est ipsum officium. Ob eāque causam Periclem, ceterosque tales homines, prudentes existimamus, quòd suæ aliorūque utilitati consulere possunt: quo etiā ex genere esse rei familiaris, rei que publicæ administrandæ usu peritos arbi-

tramur. Hinc etiā σωφροσύνη, id est, temperantiā, hoc appellamus nomine, ὡς σωζέσθαι τὴν φρόνησιν, id est, quasi cōseruantem prudentiā. Conseruat enim hanc illa comprehensionem. Neque enim omnem cōprehensionem labefactat, neque peruertit voluptas aut dolor, vt hanc, Triangulum duobus rectis pares habere aut non habere angulos: sed eas duntaxat, quæ in eo quod sub actionem cadit, versantur. Rerum enim agendarum principia sunt, quò res agendæ referendæ sunt. Cuius autem à voluptate aut dolore corruptus est & deprauatus animus, ei statim principium non apparet, neque ei videntur huius causa, & propter hoc expetenda gerendæque omnia. Est enim in vitio magna vis ad labefactandū principium. Quapropter necesse est prudentiam animi habitum esse vera cum ratione coniunctū, qui vim habeat ad ea gerenda omnia, quæ ad vitam degendam pertinet. Artis autem virtus est aliqua propria: prudentiæ non est. Et qui in arte voluntate sua aberrarit, præstantior est: in prudentia minus, quemadmodum etiam in virtutibus contingit. Perspicuum est igitur virtutem eam esse, non artem. Cūque animi partes sint duæ rationis participes, in altera insit prudentia necesse est, ea scilicet in qua vis inest opinandi. In iis enim quæ secus cadere possunt, & opinio versatur, & prudentia. Adde quòd non est tantum habitus, cum recta ratione coniunctus, id quod hinc intelligi potest, quòd hæc ipsa obliuione deletur affectio, prudentia non deletur.

Quoniā autem scientia omnis quedā rerum vniuersa- Cap. 6.
rum comprehensio est, earumque omnium quæ sunt necessaria. quoniāque ex initiis & principiis oriuntur, quæ

sub demonstrationem cadunt, omnisque scientia: (ratione enim scientia progreditur) profectò necesse est principium eius rei, quæ sub scientiam subiecta est, neque scientia, neque arte, neque prudentia comprehendi. Nam & quod subiectum scientiæ est, demonstratione cõcluditur: & illæ in iis rebus versantur, quæ aliter euenire possunt. Ne sapientia quidem est quæ in iis principiis cernitur, quandoquidem nõnullarum rerum eget sapiens demonstratione. Quod si scientia, prudentia, sapientia, & intelligentia eæ res sunt quibus verum enuntiamus, nec vnquã mentimur iis in rebus quæ vel possunt, vel non possunt aliter cadere: eorum autem trium in nullo principiorum cognitio inest (tria dico, scientiam, sapientiã & prudentiam) relinquitur, vt in principiis intelligentia initiisque cernatur.

Cap. 7.

Sapientiam verò in artibus, iis tribuere solemus, qui in quaque parte excellunt maxime: vt Phidiam sapientem lapidum sculptorẽ, & Polycletum statuarium sapiẽtem nominamus. In quo sapientiam nihil aliud esse significamus, nisi artis virtutem & præstatiã. Sed quosdam sapientes omnino ducimus, non aliqua ex parte, nec aliqua in re sapientes: vt Homer. in Margite:

„ A diis nec fossor factus, nec durus arator,
„ Nec re alia sapiens.

Quapropter perspicuũ est, reliquis scientiis perfectione & absolute pręstare sapientiam. Ergo sapientis est, nõ solum ea intelligere, quæ principiis concluduntur, sed rerum etiam causas tenere, vt sit sapientia, intelligentia & sciẽtia: adeoque scientia, quæ quasi caput in iis versatur, quæ sunt in rerum natura præstantissima. Nam & illud per-

absurdum sit, aliquē esse, qui civilem scientiā aut prudentiam optimam existimet, nisi homo rebus omnibus quę in mundo sunt, bonitate præstare dicatur. Quod si salubre, hominisque ac piscium bonū aliud est, album autem & rectum idem est semper: certē omnes idem semper sapientiam esse, prudentiam aliud atque aliud cōstituent. Qui enim rectē rebus rationibusque suis consulit, omnes eum prudentem nomināt, eique se ac sua omnia committunt. Itaque in quibusdam belluis prudentiam inesse dicimus: iis quę vi quadam præditæ sunt ea providēdi, quę ad vitam degendam pertinent. Civilem igitur scientiam nō esse idem quod sapientiam, hinc perspicui potest: nam si eam sapientiam statuunt, quę suis cuiusque emolumentis utilitatibusque seruiat, multæ sunt futuræ sapientiæ. Neque enim vna eademque in commodis comparandis occupata est omnium animantium, sed alia in vnoquoque genere: nisi fortē vna medicina rebus omnibus adhibetur, Neque verò si homo præstare ceteris animantibus dicatur. quicquā interest. Sunt enim homine alia multò diuiniora natura, quo in genere sunt ea quę maximē collucēt, ex quibus constat mūdus. Ex iis ergo quę dicta sunt, perspicuum est, sapientiam scientiam esse ac intelligentiam eorum omniū quę sunt præstantissima. Quocirca Anaxagoram, Thaletem, ceterosque tales sapiētes nomināt, prudentes nō item: cū eos cernant, quę ipsis vtilia sint, ignorare. Quos eosdem tenere ac scire aiunt res minus necessarias illas quidem & admirabiles, arduas & diuinas, sed inutiles, quod ea non quærant, quę hominibus prosint. Atqui in iis rebus prudentia cernitur, quę hominum vi-

tae sunt necessariae, iisque omnibus quae in deliberationem cadunt. Prudentis enim maxime proprium esse dicimus bene deliberare. De iis autem nemo deliberat, quae secus cadere non possunt, neque de iis quae ad finem non referuntur, in quo situm sit quod agendum est bonum. Omnino autem is consultus homo est, qui ratione potest, quod homini summum bonum agendum sit, exquirere. Nec verò in vniuersis modò rebus prudentia versatur, sed notae etiam esse debent res singulae cum & in agendo posita sit, & in rebus singulis omnis actio consistat. Itaque ad rem gerendam nonnulli sunt insciji artificibus & doctis instructiores: & cæteris in rebus qui sunt usu periti. Nam qui sciat carnes leues, & faciles ad concoquendum & salubres esse, is si quae leues sint ignoret, nunquam valetudinem efficiet: sed is potius, qui auium carnes leues esse & salubres intelligat. Est autem in agendo sita prudentia. vtraque igitur tenenda est, aut haec potius. Sed tamen sit etiam hinc quaedam quasi architectonice. ●

Cap. 8.

Sunt autem & ciuilis scientia & prudentia idem animi habitus: iisdem autem non est vis eadem neque natura. Eius quidem quae in publicis rebus versatur, vna pars, quae quasi architectonice prudentia est, legum ferendarum ratio dicitur: altera quae priuatim in rebus singulis versatur, commune ciuilis scientiae nomen obtinet, cuius omne opus est in agendo & consulendo. Nam decretum quasi extremum quippiam in rebus agendis numeratur. Itaque hos aiunt solos administrare Rempub. quod ut ij qui manibus artis opus efficiunt, sic ij soli rem gerant. maxime verò prudentia videntur ea qua vni sibi quisque rebusque suis consulit, quae eadem iam habet commune nomen pruden-

riæ. Illarum autem alia domestica, alia ars legū ferenda-
rū, alia ciuilis nominatur. Atque huius alia pars ad de-
liberationes, alia ad iudicia pertinet. Ac genus quidē pru-
dentia in eo quoddam est, vt quod ē re cuiusque sit, intel-
ligatur. Sed magnæ sunt eius differētis ac dissimilitudi-
nes: videturque iis demum prudens, qui rebus rationibús-
que suis prospicit, in iis que curādis occupatus est. At verò
qui in Reipub. versantur πολυπραγμονες, id est, negotiosi &
curiosi dicuntur. Itaque Euripides ait,

„ Quî nanque prudens sim? licebat cui procul

„ A negotiis remoto numerarier

„ In milites, æquóque iure viuere?

In his enim eos esse, qui nimium se multis implicāt nego-
tiis, & qui minus necessariis rebus se impediunt. Consu-
lūt enim omnes suæ quisque vtilitati, idq; se vnum agere
putant oportere. Qua ex opinione natum est illud de pru-
dentibus: quanquam suis rebus quisque consulere, sublata
rei familiaris disciplina & Reipub. nullo modo certè po-
test. Iam verò sua cuique res quēadmodū administrāda
sit, incertum est, idque cuique est etiam atque etiam con-
siderandum. Cui rei hoc satis signi est, quod & geometræ
& mathematici adolescētes fiunt, rerūque eiusmodi sa-
pientiam consequuntur: prudentes non fiūt. Hoc causæ est
quod in rebus singulis prudētia cernitur, quarum vsu con-
stat, & exercitatione cognitio, vsūque rerum non valet
adolescens facit enim diuturnitas tēporis exercitationem.
Nam hoc quærat aliquis, quid sit causæ cur puer mathe-
maticus effici potest, sapiens vel physicus non potest? An
quod illa abstractione constant, horum verò ab exercita-

tione & experientia principia oriuntur? & quòd hæc non quasi sibi certa credunt, sed quasi historiam recitant adolescentibus illorum non sunt obscuræ definitiones? Præterea peccatur deliberando, vel in rebus singulis, vel vniuersis. aut enim omnē aquā quæ grauis sit, insalubrē esse nesciūt aut hanc vel illam, grauē. Prudentiam autem non esse scientiam, hinc perspicui potest, quòd hæc, vt dixi, in extremis, siue singulis rebus consistit. Quod enim sub actionem cadit, ex eo genere est. Verum locum sibi contrarium intelligentia desumpsit. In extremis enim quæ ratione & demonstratione non colliguntur, intelligentia versatur. Hæc in rebus singulis, quarum non est scientia, sed sensus: non is quidem qui in rebus suis ac propriis versatur, sed is quo triangulum sentimus in mathematicis esse in extremo, quoniam illic quoque consistitur, sed tamen in hoc sensus potius cernitur, quàm prudentia: illius, aliud genus est.

Cap. 9.

Discrepat autem à deliberando quærere. Deliberare enim quærere est. Sed de recta deliberatione intelligendum est, quidnam sit, vtrum scientia aliqua, an opinio, an bona coniectura, an aliquid aliud. Ac scientiam quidem non esse hinc perspicui potest, quòd cum homines non inuestigent quæ sciant ipsi, tamen & consultatio prudens, quædam sit consultatio: & qui cōsultat, omnis quærat & ratiocinetur. Nec verò recta coniectura esse potest, quoniam coniectura rectè colligitur & celeriter, & sine ratione: ad deliberandum autem multum tēporis sumūt, atque adeò celeriter aiunt cōficienda esse quæ suscipimus, lentè capiendum consilium. Iam aliud solertia est, aliud prudēs consilium, quia solertia, quædam cōiectura est, neque verò bo-

num consilium vllum, opinio est. Sed quoniã omnis aberrat, qui malè consultat, & qui bene, rectè cõsultat, perspicuum est, bonum consilium quiddam esse rectum, nō scientiæ quidem, neque opinionis, quoniam in scientia non spectatur quid rectum, cum ne peccatum quidem: & opinionis quod rectum est, appellatur veritas. Præterea iam definitum est, & certum id omne de quo est opinio. At sine ratione constare bonum consilium non potest: deficit ergo illi sententia. Hæc enim nondum est enunciatio. Et opinio, non quæstio est, sed iam pronunciatum aliquod. Qui autem capit cõsiliū, siue bene, siue malè id faciat, is quærat aliquid ac ratiocinetur necesse est: sed prudens deliberatio, siue bonum consilium, quiddam in consilio rectum significat. Quocirca quærendum nobis est, quid consilium sit, & qua in re versetur. Quoniam igitur rectum aliquid multifariam dicitur, perspicuum est, prudentem deliberationem in quaque recta re non consistere. Nam impotentes & pravi homines, cum id quod sibi ratione ad videndum proposuerant, consecuti sunt, rectè illi quidem ac prudenter vidiſſe ac decreviſſe putantur, sed magnum tamen aliquod malum concepisse. Atqui in bonis bene cõsultaſſe numeratur. Talis igitur consilij rectitudo, bonum consilium est: quæ scilicet ad bonum aliquod pertinet. At potest illud ipsum quod bonum est, falsa ratione collectū obtineri: & ad id quod faciendum est, non qua ratione æquum est, sed falsa via media perueniri. Bonum igitur consilium esse nullo modo potest, quo ad id quidem peruenitur quod sit bonum, non autem qua ratione decuit. Præterea accidere potest, ut alius deliberandi longo tempo-

re adhibito, id quod velit consequatur, alius celeriter eodem perueniat. Quare nondum illud quidem bonum est consilium: sed recta via & ratio, quæ quid utile sit spectans eò perducit, quò perueniri, & quomodo, & quando ratio æquitāsque iubet. Iam verò licet & omnino prudenter deliberare, & ad finem certum consilia dirigere. Ergo id denique generale consilium habendū est, quod ad finem generalem dirigitur: quod autem ad finem certum quendam, etiam speciale consilium est. Quòd si prudentis est, bona consilia inire, verum consiliū sit necesse est recta via, & ratio quæ singulis in rebus quid utile sit, spectās, ad eū finem perducit, cuius sit vera existimatio in prudentia.

Cap. 10.

Est autem sagacitas & hebetudo, ex quibus sagaces & hebetes nominantur. Nec omnino sagacitas idem est quod scientia, vel opinio, (omnes enim sagaces essent) nec est vna aliqua scientiarum singularum: vt nec medicina, in rebus enim versaretur salubribus: nec geometria, quæ magnitudines tractat. Neque enim in iis rebus cernitur sagacitas, quæ æternæ sunt & immutabiles: ne in iis quidē quæ quomodocunque gignuntur: sed in iis omnibus, quæ dubiæ & incertæ alicui dignæque consilio esse videantur. Quocirca in iisdem rebus quibus prudentia versatur, non tamen idem est sagacitas quod prudentia: præcipit enim prudentia, cum ei sit propositum, quid agendum aut non agendum sit, videre. At sagacitas solū ad iudicandum valet. Eadem enim est sagacitas, quæ bona sagacitas: & sagaces iidem, qui præstantes sagacitate nominantur. Nec verò sagacem esse & perspicacem, est esse prudentem, aut acquirere prudentiam: sed vt omnes qui discunt, tum per-

spicere aliquid dicuntur, cum sciētia utuntur: sic cum adhibetur opinio & sententia ad ea iudicanda omnia, quæ prudentiæ subiecta sunt, alio dictante, adeoque ad præclarè etiam iudicandum: quoniam bene & præclarè idem valent, tum idem illud verbum perspicendi usurpatur. Hinc natum est nomen τῆς συνέσεως, id est, perspicaciæ, ex qua perspicaces nominantur, ex ea quæ in discendo consistit. Sæpe enim τὸ μαθητέον, συνείναι, id est, discendi pro intelligendi verbo, utimur.

Quæ autem γνώμη, hoc est, sententia vocatur, ex qua Cap. II. εὐγνώμονες, id est, bene sentiētes, & sententia præditi alij dicuntur, eam iudicium esse æqui & boni viri, hoc satis signi est, quod bonum virum συγγνωμονιδν, hoc est, ad ignoscendum propensum facilēque dicimus: æquūque & bonū, ex eo quod nonnullis in causis ignoscat. Atqui συγνώμη, id est ve venia, recta est in iudicio æqui & boni, γνώμη, id est sententia. Sed ea demum recta est, quæ vera. Omnes autem hæ animi affectiones rectè in iisdem rebus spectantur. Nam cum & sententiā, & sagacitatem, & prudentiam, & intelligentiam iisdem attribuimus, tum eos sententiæ valere facultate, ac intelligentia præditos, prudentes, sagacesque dicimus. Omnes enim hæ facultates animi extremorum, rerūque sunt singularū, idēque homo quod aptus sit ad ea iudicanda, in quibus cernitur prudens, sagax, bene sentiens, aut ad veniā dandam proclivis, habendus est. Commune est enim bonorum omnium, æquum & bonum: qua quidem ratione alienæ utilitatis procuratio spectatur. Res autem agendæ & officia in singulis rebus, extremisque omnibus versantur, quæ debent esse prudēti

cognita. In iisque que sub actionem cadunt, & sagacitas, & sententia cernitur, quæ eadem extrema sunt. Et intelligentia utrorumque extremorum est. Etenim principiorum & extremorum non ratio est, sed intelligentia: ac illa quidem, quæ in demonstrationibus versatur, eorum est extremorum, quæ & prima sunt, & mutari non possunt: altera quæ in agendo est, in extremo, eaque re quæ euenire aliter potest, & in enunciationis alio genere cernitur. Sunt enim hæc finis principia, quoniam à rerum singularium cognitione, vniuersarum cognitio ducitur. Illarum igitur sensus est hauriendus & adhibendus: qui idem intelligentia nominatur. Ita hæc nobis videtur insita natura. Cumque sit sapiens nemo natura, tamē inesse natura hominibus & sententiam, & sagacitatem, & intelligentiam, hinc potest intelligi, quod eas virtutes sequi ætates putamus, ut in hac, vel illa ætate intelligentia insit, & sententia, quasi à natura tributa insitæque videantur. Quapropter & principium est intelligentia & finis, cum præsertim ex iis oriuntur, de iisque conficiantur demonstrationes. Quare non secus debent omnes usu peritorum, maiorumque natu, ac prudentum fidem adiungere sententiis, iis etiam quæ probari non possunt, quàm iis quæ sunt ratione conclusæ. Nam quoniam usu & exercitatione quasi aspectum quædam sunt adepti, facile rerum causas & principia cernunt. Ac sapientia quidem quid sit, quidque prudentia, quibusque in rebus versentur, & utranque in alia atque alia parte animi sitam esse, sit dictum satis.

Cap. 12. Sed de iis querat aliquis, quas tandem ad res sint utiles: Nam & sapientiam nulla in re versari earum, quæ ho-

minem possunt beatum efficere, cum præsertim nullam ad actionem usumque referatur: & in prudentia quidem illud esse positum, sed quã tandem ad rem ea sit opus. Siquidem res tractat prudentia, iustas illas quidẽ & honestas, quæque hominis bona sunt: quas sanẽ boni viri est gerere. Nũc verò nihilo ad agẽdum aptiores paratioreſque venimus, cum eas tenemus ac scimus: siquidem virtutes in habitu quodã animi ponimus. Quemadmodum nec res salubres, nec quæ bene constituunt corpus, eæ quæ non referuntur ad efficiendum, sed ab habitu profisciscuntur. Neque enim præditi & instructi medicina & gymnastice, ad agendum aliqua ex parte venimus paratioreſ. Quod si non ob has causas prudentia requiratur, sed ut fiamus probi: profecto usus illius iis quidem qui iam boni sint, nullus est futurus. Atqui ne iis quidem qui nõ sint præditi, quoniam nihil intererit, ipsi ne eam habeant, an iis qui adepti erunt, obtemperent. hoc enim satis sit nobis, quod in medicina: quam quidẽ non discimus ipsi, et si valere cupiamus. Ad hæc absurdũ sit, cum sapientiæ concedat prudentia, eam tamen multo esse superiorem futuram. Nam cum eius omne opus sit in agendo, imperat, præscribitque omnia. Quibus argumẽtis nobis occurrendum est: adhuc enim de iis solũ dubitantes disputauimus. Ac primũ quidem hoc dicimus, eas sua vi, & propter se expetẽdas esse necessariò, cum vtraque vtriusque partis animi virtus sit, etiã usu & utilitate quæ ad vitã degendam pertineat ab vtraque detracta. Deinde efficiunt illæ quidem, non ut medicina valetudinem, sed ut valetudo ea quæ bene constituunt corpus, sic efficit beatitudinem sapientia. Quoniam enim vniuersæ pars est virtutis,

possessione usuque efficit beatum. Præterea prudentia, eaque virtus que more perficitur, omnem absoluit actionem. Propositum enim virtus rectum efficit: ea quæ ad finem spectant, prudentia. Quartæ autem parti animi, cui inest alendi vis & augendi, nulla talis virtus attributa est, cum præsertim agamus, vel non agamus, non sit in ea situm. De eo autem quod obiectum est, nos nulla ex parte prudentia ad præclare iustæque facta effici aptiores, paulò altius repetendum videtur. Ut enim aliquos dicimus nondum iustos esse, qui res iustas faciant, quales ij sunt qui quod leges iubent, vel inuiti faciunt, vel imprudentes, vel alia quacunque de causa, non propter se, etiamsi ea agant quidem omnia, quæ honesta sunt & digna bono viro: sic omnes, ut sint boni quodammodo affecti animo gerere debent omnia, delectu scilicet adhibito, eorumque causa quæ gerantur. Ac delectum quidem & electionem virtus recta efficit, quod autem illius causa effici solet, hoc iam in virtute non est, sed in alia vi positum. De quibus differendum nobis est apertius. Est vis certe quedam, quam ingenium vocant: quæ eiusmodi est, ea ut efficere possit & adipisci, quæ ad propositum finem pertinent. Ac si finis quidem honestus sit, laudanda: si malus, calliditas est nominanda. Itaque prudentes eosdem cautos, callidos, versutosque dicimus. Nec verò vis hæc idem valet quod prudentia, etsi sine illa vi esse nullo modo possit. Habitus autem huic quasi oculo animi innascitur, non sine virtute, ut diximus: idque hinc perspicere potest, quod rerum quæ sub actionem cadunt principia, ratiocinationes continent: quippe cum talis finis sit, & id quod est optimū, quale idcunque sit (sit enim verbi causa

quod occurrerit) quod quale sit, nisi bono viro apparet nemini. Peruertit enim iudicium vitiositas, principiorumque inducit eorum errorem, unde actiones & officia proficiuntur. Quare non potest quisquam, qui non idem bonus sit, prudens esse.

Quocirca hinc rursus virtus consideranda est. Cap. 13. Quod quidem quam habet rationem prudentia ad ingenium, cui similis est, non idem valet: eandem hæc ipsa habet ad eam virtutem, quæ innata est nobis. Omnibus enim à natura quodammodo tributæ sunt virtutes omnes quæ à moribus proficiuntur. Natura enim & iusti & temperantes & fortes gignimur, reliquarumque virtutum principia & semina, simul atque in lucem editi sumus, continemus in nobis. Sed tamen aliud quiddam, quod propriè bonum sit, esse volumus, & quæ ex hoc genere sunt aliter inesse. Nam & pueris & belluis à natura tributæ sunt habitus, qui sine intelligentia & ratione obesse videntur. Quemadmodum enim graui corpori contingit, ut si moueatur sine aspectu, grauiter offendant hoc ipso quod caret aspectu: sic res hinc se habet. Quod si intelligentiæ splendor acceperit, iam magna est in actione distinctio: habitusque prioris illius similitudinem referens, tum denique virtutis nomen propriè, verèque obtinebit. Quocirca quemadmodum vis duplex est eius in qua sedes est opinionis, ingenium & prudentia: sic & duplex in ea quæ sedes est moris & voluntatis, virtus ingenta, & vera virtus: quarum quæ propriè virtus vocatur, esse sine prudentia nullo modo potest. Itaque omnes virtutes prudentiæ nomine appellant. Et Socrates quidem partim rectè quærebat, partim aber-

rabat. Nam quòd virtutes omnes prudētias putauit esse,
 errauit : quòd autem eas non sine prudentia censuit, præ-
 clare dixit. Quod ex eo intelligi potest, quia nunc omnes
 qui virtutem definiunt, cùm habitum eam dixerunt, &
 in quibus cernatur, tum habitum eum esse adiungunt, qui
 rectæ rationi sit cōsentaneus. Atqui ea demum recta ra-
 tio est, quæ prudētiæ congruat. Ergo hoc omnes quodam-
 modo diuinare & augurari videntur, habitum eum vir-
 tutem esse qui prudētia dirigatur. Sed tamē parua facien-
 da mutatio est. Neque enim solū virtus est habitus, qui
 prudentiæ sit cōsentaneus, sed is potius qui sit cum recta
 ratione coniunctus. Recta autē de his rebus ratio, iam no-
 men habet prudentiæ. Socrates ergo virtutes omnes ratio-
 nes putauit, cū in scientia omnes poneret: nos eas non ra-
 tiones, sed cū ratione esse dicimus. Ergo iam illud quidem
 perspicuū est ex iis quæ dicta sunt, nec sine prudētia quen-
 quam veræ probitatis, nec sine virtute, quæ more perficia-
 tur, prudentiæ nomen obtinere posse. Sed hoc loco dissol-
 uenda est ea ratio, qua quis disputare possit, seiungi sepa-
 rarique virtutes. Neque enim idem est ad omnes accipien-
 das aptissimus, verū hanc iam, illam nondum ille perce-
 pit. Nam in iis quidem quæ à natura dantur virtutibus,
 id contingere potest: in iis autem, ex quibus verè & om-
 nino vir bonus nominatur, nō potest. Etenim si prudentia
 vna adsit, iam continuò vnà cum ea omnes aderūt. Nam
 illud quidem perspicuum est, etiam si ad agendum nō mo-
 ueat & impellat, ei tamen locum relinqui oportere, hoc
 ipso, quod partis animi virtus ponatur, & quod sine pru-
 dentia & virtute propositum rectum esse nō possit. Nam

Et hæc ut finem, Et illa ut ea omnia quæ ad finem spectant, agamus impellit. Nec verò domina est sapiëntiæ, nec partis est melioris, quemadmodum nec medicina valetudinis. Non enim ea utitur quidem, sed ut inciuitate adsit, prouidet. Ita illius causa præscribit omnia, nõ illi. Iam simile hoc est, ut si quis ciuilem scientiam imperare dicat Diis, quòh de iis præcipiat omnibus quæ sunt Reipublicæ.

ARISTOTELIS ETHICORVM LIBER VII.

IS expositis, aliud faciamus initiũ di- Cap. 2.
cendi. Eorũ quæ in moribus fugienda

sunt, tria esse genera, vitiositatem, impotentiam, Et feritatẽ: quorum perspicuum est, quæ sint duorum contraria.

Alterum enim virtutẽ, continentiam alterum vocamus. Immanitati autem ac feritati licet eã virtutẽ poni contrariã maximè, quæ supra nos est, quæ eadẽ heroica ac diuina dicẽda est, ut Homerus Priamum de Hectore loquentem facit, eum virtute præstanti esse:

„ Non hic mortali est, sed diuũ semine natus.

Ita si, ut aiunt ex hominibus propter excellentem præstantemq; virtutem efficientem efficiuntur Dii. profectò ea erit potissimũ animi affectio, quæ feritati repugnat. Nam ut bestiarũ nullũ vitiũ est, nullaq; virtus, sic nec Dei: sed hic virtute præstabiliior est, illarũ aliud est genus vitij propriũ.

ETHICO. ARISTOT.

Et quoniā rarò contingit, vt alequis homo sit Diuus, quē-
admodum Lacones solent appellare Diuum, eum cui ex-
cellentes virtutes tribuunt: sic in specie humana rarò ali-
quis summa quadā feritate præditus cernitur, sed id ma-
ximè inter Barbaros existit: in nonnullisque ex vi morbi
& distortionis mēbrorum oritur: eos etiam homines qui
alios vitiis flagitiisque superant, hac infamia notamus. Sed
quoniam de hac animi affectione postea mentionem ali-
quā faciemus, & de vitiositate suprā diximus: hic locus
postulat, vt de impotentia, de mollitie, de luxu, de cōtinen-
tia constantiaque dicamus. Neque enim de iis vt de affe-
ctionibus, quæ idem sint quod virtus atque vitium, neque
vt de genere differētibus existimare debemus. Sed necesse
est, id quod in aliis facimus, primū proponere in medium
ea quæ iis habitibus conuenire videntur, & in vtranque
partē disputare: itaque demonstrare ea præsertim omnia,
quæ de his animi affectionibus probabilia ferūtur: sin mi-
nus, plurima, & quæ plurimum habent ponderis. Nam si
ea omnia soluentur, quæ difficilia sunt, relinquanturque
probabilia: sit explicatum satis. Ac illud quidē primum
pesspicuum est, continentiam & constantiam in bonis esse
& laudabilibus, impotentiam & mollitiem in malo &
vitio: eūdemque continentem, & eum qui permaneat in
suscepto consilio: eūdem impotentem, & eum qui desistat
à sententia. Et impotēs quæ mala sunt, mala ille quidem
esse nouit, sed agit ea victus & debilitatus obiecta specie
voluptatis. At verò cōtinēs, quoniam malas esse cupidi-
tates intelligit, eas ratione ductus non sequitur. Et tempe-
rantem quidem, continentem atque constātem appellant:

talem autem hominem partim temperantem, partim non: intemperantemque impotentem, & impotentem confuse ponunt pro intemperanti. Alij eos aiunt esse inter se dissimiles: prudentem verò interdum negant impotentem posse effici: interdum eos qui prudentes sint & acuti, impotentes putant. Impotentes etiam dicuntur & animi, & honoris, & lucri. Atque hæc quidem sunt quæ feruntur.

Hoc autem quærat aliquis, quid causæ sit cur rectè quis Cap. 2. sentiens, ab animi libidine vincatur? Scientem quidē eum posse esse negant nonnulli. Absurdum nanque sit, Socratis sententia, tum cum in quopiam est scientia, aliud quiddā vincere ac trahere eum quasi mancipium. Socrates enim quòd nulla esset impotentia, cum ratione bellum gerens ostendere conabatur, quòd neminem putavit, qui rectè sentiret, contra id quod optimū iudicasset, quicquam esse gesturum: sed imprudentem omnem facere, qui ita faceret & viueret, iudicavit. Atque iis quidem quæ perspicua sunt, hæc omnis repugnat oratio: quærendumque nobis est, si hæc animi perturbatio ab imprudentia nascatur, quis eius sit modus. Nam hoc quidem perspicuum est, hominem impotentem non putare quæ agat, esse facienda priusquam sit in perturbatione: sunt verò nonnulli qui hæc concedant, superiora non item. Nam & nihil esse scientia firmitus fatentur: & neminem facere contra id quod melius esse fenserit, non fatentur. Ob eamque causam impotentem hominem, aiunt non scientia quidem, sed opinione præditum vinci à voluptatibus. Atqui si opinio quidem insit, ac non scientia, nec firmum & stabile iudicium quod obstat, sed leue & tranquillum: ut iis contingit, qui distra-

hantur variis sententiis: profectò aliquid loci veniæ relin-
quatur, quod non stet in iis decretis contra firmas cupidi-
tates. At malitiæ ac vitio non est ignoscendū, neq; ulli eo-
rum quæ ipsa vituperanda sunt. An verò prudētia est quæ
obsistat, cum sit potentissima? Absurdū sit. Sic enim vnus
& idem simul prudens & impotens est futurus: nec quis-
quam fateatur, prudentis esse, quæ sint flagitiosissima, ea
gerere sua volūtate. Præterea supra docuimus, qui sit pru-
dens, eum, quoniam in singulis rebus cerneretur, & ad of-
ficia paratum, & cæteris virtutibus omnibus instructū ac
ornatū esse oportere. Iam verò, si in eo continens sit positus,
quòd cupiditatibus constrictus sit & vehemētibus & ma-
lis: profectò temperatus nemo futurus est continens, neque
cōtinens ullus, moderatus. Neque enim cupiditates malæ
& vehementes solent existere in temperāte: quod quidem
necesse esset. Etenim si honestæ sunt cupiditates, vitiosam
esse necesse est eam animi affectionem, quæ impedimento
est, quominus eas sequamur. Ita nō omnis est in bonis con-
tinentia. Quòd si infirmæ sint & imbecillæ, nec improbæ,
nihil gloriatione: neq; si improbæ & imbecillæ, quicquam
magna laude sit dignum. Tum si nos, vt omni opinioni ste-
mus, impellit continentia, mala sit aliqua continentia ne-
cesse est, veluti si in falsa opinione nos retineat. Et si de o-
mni sententia & opinione impotentia deducat, aliqua in
bono futura est impotētia: qualis illa est Neoptolemi So-
phoclei, in Philoctete. Est enim iure laudādus, quòd iis mi-
nimè steterit, ad quæ Vlysses ipsum impulisset, quia illi
graue esset mētiri. Præterea Sophistarū ratio fallax anci-
pitem curam affert cogitādi. Nam quia inest in eis cupi-

ditas refellendi quæ admirabilia sunt, quò sint, quum id
 affecuti fuerint, argutiores: quæ conficitur, dubitationem
 affert ratiocinatio. Vincit enim animus quodammodo
 cum nò vult ille quidē consistere, quòd minus probet quod
 sit cōclusum: sed tamen progredi lōgius nò potest hoc ipso,
 quòd rationē nequeat dissolvere. Fit autē nescio quo pa-
 cto, vt imprudentia, impotentia cōiuncta sit virtus. Con-
 trā enim facit ac sentit propter impotētiam. Sentit autē
 quæ bona sunt mala esse, neq^q faciēda. Ita quæ bona sunt
 faciet, non quæ mala. Iā qui agit & persequitur, quæ vo-
 luptatem efficiūt, idq^q ex industria, hoc ipso, quòd sibi ita
 animū induxit, is melior videatur eo, qui nò ratione, sed
 impotentia animi ducatur ad agēdum, quòd facilius ei cu-
 ratio adhiberi potest, si animū tantum cōtra inducat. At
 verò impotens eo prouerbio cōstrictus tenetur, quod om-
 nium sermone tritū est, Cum aqua guttur prafocat, quid
 iam attinet bibere? Etenim si minimè animū induxisset
 ea facere quæ faciat, profectò simul ac ei dissuasio adhibi-
 ta esset, à sententia destitisset. Nunc adhibita est, & ta-
 mē nihilominus aliud agit. Præterea si in rebus omnibus
 versatur impotentia & continentia, quis absolute habē-
 dus sit impotens? cum presertim nemo homo omni genere
 impotentia sit instructus. Atqui nōnullos absolute impo-
 tētes vocamus. Ac quæ hoc loco incidunt, quæstiones sunt
 eiusmodi, quarum aliæ diluendæ sunt, aliæ relinquendæ.
 Quæstionis enim explicationis finis est inuentio.

Ac primū illud quidem videndum est, vtrum scientiā Cap. 2.
 habeant impotentes necne, & quemadmodum habeant,
 Deinde quibus in rebus homo impotens & continens po-

nendus sit: utrum in omni voluptate & dolore, an in certis quibusdam voluptatibus. Et continentes & constātes utrum iidem sint, anne diuersi. Quod idem exquirendum est de aliis, quæ sunt huic coniuncta disputationi. Exordium autem hinc capiat disputatio, utrum continens homo & impotens ex iis statuatur diuersi, in quibus versentur, an ex eo, quemadmodum in iis ipsis spectentur. hoc dico, utrumne impotens homo, ex eo solum, quod in his vel illis cernatur rebus, necne, intelligatur impotēs, an ex utroque potius. Deinde quærendum est, utrum in omnibus impotentia & continētia, necne versentur. Neque enim cernitur in omnibus, is qui vndique perfectè & absolutè est impotens, sed in quibus intēperantes: nec ex eo quod absolutè in iis affectus est (idem enim esset quod impotētia) sed quod certo quodam genere & modo sit affectus, iudicandus est. Nam & hic quidem trahitur consulto, quod semper præsentem voluptatē putet sequi oportere: & ille non putat, cū interim persequatur. Nam quod aiūt quidam veram esse illam opinionem non scientiam, in qua iudicia sua nō possunt tenere, id quidem ad rationē nihil interest. Sūt enim quidem eorum qui sunt in opinione, qui non pendent animi, sed certò se rem scire existimant. Ita si ij qui sunt in opinione, potius quàm ij qui rem sciunt & tenent, contrā ac sentiunt, faciunt, propter leuem & imbecillem assensionem, nihil inter scientiam intererit & opinionem. Non enim sunt apud quosdā minus firmæ in iis de quibus opinātur assensiones, quàm apud alios in iis quæ ipsi sciunt: quod Heraclitus indicat. Sed quoniam dupliciter aliquid scire dicimus (nam & is in quo scientia est,

nec eo utitur, & is qui utitur, scire dicuntur) permultum interest, isne qui præditus est scientia, neque eam intuetur, ea quæ non sunt facienda faciat, an is qui præditus est, eamque intuetur. Hoc enim absurdum videatur, illud non itē, nisi agat eam intuēs. Iam cum enunciationū sint duo genera, nihil prohibet, eum qui utrunque genus teneat, contra ac sciat facere, si ea quæ vniuersa est & generalis, utatur, non quæ est de rebus singulis. Cadunt enim sub actionem res singulæ. Atque etiam eius quod vniuersum ac generale est, sunt quædam differentia. Nam aliud in seipso vertitur, aliud in rebus: veluti, Omni homini sicca prodesse: & hunc esse hominē. vel, siccum esse hoc tale, vel illud. Verum tale hoc sit, aut non suppetit, aut certè eo non utitur. Tanta igitur ex iis generibus existet dissimilitudo & differentia, ut sic scire absurdum sit, secus mirabile videatur. Præterea scientiam habere in hominibus suas habet quasdam differentias, ab iis etiam diuersas, quas modò commemoravi. Nam ex eo quod tenetur animo comprehensa, usus autem eius non adhibetur, ita dissimilem habitū cernimus, ut & teneatur habitus quodammodo, & non teneatur: qualis est dormiētium, furiosorum, & vinolentorum. Atqui ita sunt affecti omnes, qui in aliqua sunt animi perturbatione. Nam & ab ira & veneris cupiditate, quibusdam eius generis, non solum animi perturbantur, sed etiam corpora: nonnulli etiam ad insaniam adiguntur. Perspicuum est igitur, ita, ut hi sunt, affectos, esse impotentes. Nec verò sententiæ commemoratione earum etiam quæ digne sunt scientia, confirmat quenquā conueniēter scientiæ ac sententiæ suæ viuere. Nam & qui his animi per-

turbationibus commoti sunt, demonstrationes & carmina proferunt Empedoclis: & qui primū discunt, verba illi quidem coniungunt & perpetuant, sed quæ nō intelligant. Debēt enim hæc animo insidere omnia: quod vt fiat, tempore opus est. Quocirca qualis histrionum, talis iudicāda est impotentium oratio. Atque etiam hoc modo causam ex natura intueri licet, quod cū assensionū aliæ in vniuersis rebus, aliæ in singulis, quarū sensus dominus est, cernantur: si ex iis fiat vna, necesse est in hoc quidem genere, animū id decernere & constituere: in rebus verò quæ affectioni subiectæ sunt, statim se applicare ad faciendū. Vt si quod dulce est, omne gustandum: hoc autem dulce est, quod sit in rebus singulis, necesse est eum simul agere qui possit, neque prohibeatur. Cū ergo inest de vniuersis opinio, quæ vetat ne gustes: alia autē, dulcia esse suauia omnia, & alia hoc dulce esse: profectò hæc exequitur, quæ fortassis erat cupiditas. Cū ergo hæc illud fugiendū monet, cupiditas cōtrā ad se rapit (potest enim omnes, animi partes commouere) fit, vt à ratione quodāmodo & opinione distrahatur animus: nō quod sit per se cōtraria opinio, sed quod solum fortuito. Nō enim rectæ rationi opinio contraria est, sed cupiditas. Quocirca non sunt belluæ impotentes, propterea quod rerum vniuersarum non habeāt comprehensionem, sed rerum singularum modò visis & recordatione moueātur. Quemadmodum autem deleta ignoratione ad scientiam reuocetur impotens, eadem ratio est & ebriosorum, & dormientium communis, non huius perturbationis propria: quæ ab iis petēda est, qui naturas rerum inuestigant. Quoniam autē extrema enūcia-

io est eius, quod sub sensum cadit opinatio. actionumque ac officiorum est propria: eam aut non tenet is qui perturbatione commotus est, aut sic certe eam tenet, ut sic tenere non sit scire, sed more vinolentorum Empedoclis carmina recitare. Et quoniam non sunt vniuersae extremae enunciationes, neque ad scientiam aequè valent ac vniuersae. Illud etiam quod Socrates quærebat, contingere videtur. Neque enim tum cum adest, quæ verè ac propriè scientia dicitur, sed ea quæ hauritur sensibus, animi perturbatio nascitur, aut ea distrahitur à perturbatione. Ac hominem quidem scientia præditum, & non præditum, intemperatè viuere, quoque modo quis in scientia possit esse impotens, sit dictum satis.

Deinceps dicendum est, utrum sit aliquis absolutè im- Cap. 4.
potens, an aliqua ex parte omnes habeantur: tum si est aliquis, quibus in rebus cernatur. Illud igitur perspicuum est continentes, constantes, impotentes, mollesque homines in voluptatibus doloribusque versari. Eorum autem quæ voluptatem efficiunt, ac delectant, alia sunt necessaria, alia propter se sunt illa quidem expetenda, sed tamen exuperantiam habent. Necessaria quidem sunt, quæ ad corpus pertinent: quo ex genere sunt ea omnia quæ ad cibum usumque venereorum referuntur: itemque ea in quibus temperantiam & intemperantiam locauimus. Alia non sunt illa quidem necessaria: sed ex se, & propter se expetenda, ut victoria, ut honos, & opes, & quæ bona sunt, & iucunda eiusdem generis. Ac eos quidem homines, in quibus contra rectam rationem quam tenent, horum modus nullus est, non absolutè impotentes vocamus, sed cum adiunctione, pecuniarum, quæstus, gloriæ, & animi impotentes: non sine

adiunctione, quasi sint dissimiles, & ex similitudine nominentur. Qualis fuit ἀνδραππος is, qui vicit ludis Olympi-
cis, in quo paulum admodum à propria cōmunis ἀνδραππου
differebat appellatio. Sed tamē diuersa erat. Illud verò ita
se habere, vt dixi, hinc perspicui potest, quòd impotentia vi-
tuperatur, nō solū quia peccatum sit, sed etiam quia aut
omnino & absolute vitiositas quædam sit, aut aliqua ex
parte: quod illorū contingit nemini. Eorum autem qui in
corporis voluptatibus versantur, iis in quibus tēperantem
& intemperantem esse dicimus, qui non consultò & cogi-
tatò, sed inconsultè & sine iudicio immoderatas volupta-
tes sequitur, doloresque nimios fugit, vt famis, vt sitis, vt
caloris, vt frigoris, eorūq; omnium quæ in tactu, gustuque
consistunt, is non cum adiectione, vt iræ, sed absolute im-
potens nominatur. Quod ex eo intelligi potest, quia in his
intemperantes esse dicuntur in illis nō dicuntur. Ob eam-
que causam in eodem impotentem & intemperantem po-
nimus, continentemque & temperatum: illorum verò ne-
minem, quòd in iisdem quodammodo voluptatibus dolo-
ribusque cernantur. Ac in eisdem quidem illi versantur,
sed nō eodem modo, sed illi consultò, hi inconsultò. Itaque
potius intēperantem appellari licet eum qui nulla, aut cer-
tè leui cupiditate incitatus, magnas & immodicas volu-
ptates sequatur, vel mediocres dolores fugiat, quàm eum
qui idem faciat magnis firmisque cupiditatibus impulsus.
Quid enim ille faciat, si iuuenilis libido exarserit, & in
rerū necessariarū indigentia firma aegritudo? Sed quoniam
cupiditates ac voluptates aliæ sunt in honestis & bonis
(ex iis enim quæ mouēt & delectāt, quedā sua vi & na-

tura expetenda sunt, alia his contraria, nonnulla media, quemadmodum supra diuissimus) ut pecunia, quæstus, victoria, gloria in his omnibus cæterisque eiusdem generis & mediis: non quia eorum studio, cupiditate & amore teneantur homines, vituperantur, sed quia modum in eis finemque transeant. Itaque omnes, qui præter modum aut vincuntur eorum aliquo, quæ suapte natura honesta sunt & bona, aut ea dem sequuntur, non laudantur, ut qui plus quam ratio patiatur, vel gloriæ studet, vel liberis, vel parentibus. Nam & hæc in bonis sunt, & qui iis inseruiunt, in laude versantur. Sed tamen in iis quoque est quædam exuperantia, si quis, ut Niobe, bellet cum Diis: aut quædam modum Satyrus ille, qui Φιλοπάτρης, id est, amans patris vocatus est, insano amore afficiatur in patrem. Nimiū enim insanire videbatur. Vitium igitur in his nullum versatur, propterea quod, ut dixi, unumquodque eorum in iis est, quæ per se expetuntur: sed eorum nimia ac immodice praua sunt, ac fugienda cupiditates. Itemque ne impotentia quidem. Est enim non modo fugienda, sed etiam vituperanda impotentia. Ex similitudine autem perturbationis cum adiunctione unicuique impotentiam attribuunt, ut cum medicum malum appellat, malumque histrionem, quem omnino & absolute malum nunquam dicerent. Ut igitur hic malus dicitur, non quod sit vitium unumquodque eorum, sed quia quadam proportionem est simile: sic illic etiam existimanda est continentia & impotentia, quæ in iisdem, quibus temperantia & intemperantia, versatur. Per similitudinem autem idem illud de ira dicimus. Quocirca cum adiunctione iræ, vel gloriæ, & quæstus, impotentem dicimus.

Cap. 5. Sed cum aliqua iucunda sint natura, quorum alia omnino & absolute, alia pro animantium hominumque genere voluptatem afferunt, quaedam non natura & per se, verum alia ex morbo, quaedam consuetudine, nonnulla vitiosa depravatâque natura nascuntur: licet etiam in hoc posteriore genere similes proportionem affectiones cernere, belluinas scilicet quasdam affectiones, qualis fuit eius mulieris, quam incisus gravidis mulieribus fetus deuorare aiunt solitam: aut quibus ferunt delectari efferatos circa Pontum quosdam homines, quorum alios cruda, alios humana carne vesci confirmant, alios commodare vtrò citròque liberos in conuiujs: aut quod ferunt de Phalaride. Atq; hæ quidem belluarum sunt similes affectiones. Aliæ ex morbis furiaque nascuntur, vt in illo qui matrem matavit & comedit: & in eo qui conserui iecur. Aliæ partim ex morbo, partim consuetudine gignuntur, vt pilorum euulsiones, & esus vnguium, carbonum etiam & terræ. Præterea libidinosorum cum maribus concubitus. Aliis enim natura, aliis consuetudine eueniunt, vt iis qui ab initio pueritiæ adhibent consuetudinem. Ac eorum quidem quibus causam natura suppeditat, neminem impotentem solemus dicere, vt ne mulieres quidem, quod non incubent, sed succumbent. Itemq; ij qui ex consuetudine ita affecti sunt, vt qui morbo sunt correpti. Vt igitur immanitas, & belluina affectio, sic singulæ hæ animi affectiones finem vitij modumque transeunt. His autem si quis teneatur cōstrictus, & vincat eas, aut ab iis vincatur, nō sit perfecta absolutâque impotentia, sed quaedam par ac similis. Quē admodum ne is quidem habeatur impotens, qui ira inci-

tatus sit, sed in perturbatione eo modo esse dicatur. Omnis enim per insignis vitiositas, amentia, timiditas, intemperantia, & duritia, vel feritati, vel morbo tribuenda. Qui enim natus est eiusmodi, ut metuat omnia, etiam si mus strepitum edat, belluarum simili quadam ignavia timidus est habendus, & qui muscipulam vi morbi timeat: amensque ij, qui à natura expertes rationis, solum sensuum munus exequuntur, immanes quidem belluarumque similes habendi sunt, ut quaedam genera barbarorum procul habitantium: at qui ex morbo, ut comitali, vel furia, morbofi. Potest autem quis solum affectus esse, neque vincetur: ut si Phalaris filij vorandi cupidus, vel incredibili captus libidine, se coërceat & sustineat. Fieri etiã potest, ut quis vincatur à perturbatione, non solum sit in ea. Quemadmodum igitur vitium aliud est, quod naturã attingit humanam, quod idem absolute vitium dicitur: aliud cum adiunctione, ferinum aut morbosum vitium nõ absolute: sic perspicuum est impotentiam esse aliam belluinam, & aliam morbosam. Absolute autem ea sola, quæ intemperantiam humanam comitatur. Illud ergo iam quidẽ perspicuum est, continentiam & impotentiam in iis duntaxat versari, in quibus temperantia sit, & intemperantia: aliudque earum esse genus, quod ductum ex similitudine non absolute in aliis rebus cernatur.

Nunc ostendamus animi, quàm cupiditatum minus turpem esse impotentiam. Ira enim parere illa quidem videtur quodammodo rationi, sed non attentè eam audit, more ministrorum & seruorum eorum qui præposterè omnia obeunt, qui antequam omnia quæ præscribuntur,

Cap. 6.

audierint, abeunt, deinde officia desunt: & ritu canū, qui prius quàm considerarint, sitne is amicus qui pulsauit, al-
latrant, sic ira feruore ac repentino naturæ motu incitata,
audit illa quidem rationem, sed præscriptione non intelle-
cta ad supplicium se ultionemque conuertit. Cum enim
ratio, vel visio potius contumeliam, vel contemptum sub-
esse nocuit, hæc tanquā sit collectum ratiocinatione, huic,
vel illi bellum esse inferendum, repente excandescit. At
verò cupiditas, si ratio vel sensus modò moneat hoc vel il-
lud esse suaue, inflammata rapitur ad perfruendas volu-
ptates. Ita quodam modo sequitur rationem ira, cupiditas
nō item. Est igitur turpior cupiditas. Quinetiam impotēs
animi quodam modo à ratione vincitur: ille autem non à
ratione, sed à cupiditate. Iam ei potius ignoscendum est,
qui perturbationes sequitur naturales, quoniam iis etiam
cupiditatibus, quæ ex eo genere communes sunt, & quia
cōmunes. At iracundia & acerbitas à natura nobis potius
tributa est, quàm cupiditates eæ quæ semper immēse sunt
& imoderatæ, & minus necessariae. Vt ille qui cum ver-
beraret patrem, hanc rationem causamque attulit: hunc
suum & illum superiorem verberasse: producto filio, Hic
etiam, inquit, ubi adoleuerit, me verberabit: est enim hoc
nobis propriū & hæreditarium. Et ille, qui cum à filio tra-
heretur, eum iussit ad fores consistere: à se enim ad eum lo-
cum patrem esse tractū. Iam quo quisq; maiore fraude, &
ex insidiis agit, eò iniustior est. Iracundus autem non agit
fraude: neque insidiatrix est iracundia, sed aperta: & cupi-
ditas est, vt aiunt. Venerē enim Cyprigenā insidias necte-
re, ait Homerus, baltheūque tribuit ei, in quo doli essent,

„ *Fraus, animos quæ prudentum insidiata fefellit.*
Ita si iniustior est, turpior est hæc impotentia, ea quæ ani-
mi est, quæ eadem absolute impotētia & vitiositas voca-
tur quodammodo. Præterea nemo dolens paret libidini.
At qui per iram facit, omnis dolens facit: & qui libidini
obsequitur, libenter facit. Si igitur quibus rebus iustius of-
fendimur, eadem sunt cum maiore iniuria coniunctæ, &
impotentia cupiditatū erit huiusmodi. Neq, enim in ira
inest contumelia. Ergo hoc iam perspicuum est, impoten-
tiā cupiditatum, animi esse impotentia turpiore: in iis que
voluptatibus & cupiditatibus esse continentiam ac impo-
tentiam, quæ ad corpus pertinent. Intelligenda est autem
harum ipsarum distinctio. Aliæ enim sunt, ut initio dixi-
mus, humanæ & naturales, & genere, & magnitudine:
aliæ belluarum propriæ: quædā ex oblato principio, mor-
bis que gignuntur, quarum in primis duntaxat sunt tēpe-
rantia & intemperantia. Itaque nec temperantes belluas
dicimus, nec intemperantes, nisi per metaphoram: etiam si
aliud animantium genus alij præstet, petulantia, contre-
ctatione & libidine omnia vorādi. Neque enim bellua-
rum ullum iudicium est, vel consilium: sed ut furiosi exue-
runt hominem ex homine, sic feræ deprauatę sunt natura
sua. Minus autem mala est feritas & immanitas, quàm
vitium, sed terribilior tamē. Neque enim in illis quod est
optimum, deprauatum est, ut in homine, sed ab eo disces-
sum est, adeoque iam nō inest. Simile igitur est, ut si ina-
nimum cum animante conseras, utrum sit peius. Semper
enim infirmior est, & imbecillior eius prauitas, quod prin-
cipij est expers. Mens autē principium est. Perinde igitur

est, ut si quis iniustitiam cum iniusto homine compararet: quorum utrumque quodam modo utroque flagitiosius est. Nam homo si prauus sit, plura infinitis partibus detrimenta & incommoda quam fera inferre potest.

Cap. 7.

In quibus autem voluptatibus quæ ad tactum gustatumque pertinent, ac doloribus, cupiditatibus & fugis, consistere temperantiam & intemperantiam supra exposuimus, iis potest quispiam ita esse affectus animo, ut ab iis vincatur, quæ etiam plerique superant: potest etiam ea vincere, à quibus plerique vincantur. Horum qui in voluptatibus ita animo affecti sunt, ille impotens, hic continens nominatur: in doloribus, hic mollis & delicatus, ille constans & patiens. Sunt autem quasi medij inter hæc, habitus multitudinis, quâquam magis ad vitiosos deflectere videantur. Et quoniam voluptates aliæ sunt necessariae, aliæ non, usque ad certum quendam modum: nimis autem & parum magnæ non sunt necessariae: quod idem in cupiditatibus ægritudinibusque contingit: qui immoderatas persequitur voluptates, aut quia magnæ sunt, aut id facit de industria propter se, non propter aliud aliquid ex eis consequens, is intemperans habendus est. Quem quoniam necesse est nullius facti pœnitere, idcirco est insanabilis. Omnes enim quos nihil pœnitet, sanari nullo modo possunt. Qui autem deficit à modo perfruendæ voluptatis, huic contrarius ponitur. At qui medius est, temperans nominatur. Eadem est ratio eius, qui dolores corporis declinat, non quia vincitur, sed de industria. Eorum autem qui non animi iudicio ducuntur, quidam voluptate rapitur, alius molestiæ fuga, quæ cupiditatem consequatur. Ita inter se sunt dissimiles. Sed

multò deterior videatur, si quis nulla aut leui cupiditate ductus, quàm si firma aliquid faciat: & si quis nulla ira incitatus pulset & verberet aliquem, quàm si idē commotus fecisset. Quid enim facturus fuisse videtur, si fuisset incitatus? Ita prior est impotēte intemperans. Eorum verò quos modo nominaui, alius mollis potius, alius impotens appellatur. Contrarius autem est, & continens impotenti, & molli ac delicato constans & patiens. Constantia enim & patiētia in resistendo est: in vincēdo continētia. Aliud est autem resistere, aliud vincere: ut aliud non vinci, aliud vincere. Quare expetēda quidem magis est continēdi ratio, quàm resistēdi fortitudo. Qui autem à ratione deficit iis rebus, quibus plerique & obsistere possunt, & obsistūt, is mollis & delicatus habendus est: (deliciæ enim quædā animi mollities est) ut si quis vestem trahat, ne quam in veste tollenda suscipiat molestiam & dolorē. Et qui imitatur ac fingit ægrum, non se miserum esse putat, cum sit misero par ac similis. Similis est ratio continentiae & impotentiae. Neque enim mirū sit aliquem esse, qui à firmis & immodicis voluptatibus, doloribusve vincatur: quin etiam venia danda est, si quis obsistens vincatur, ut Theodecti Philoctetes iētus à serpente, vel Carcini Cereyon in Alope. Et ut homines qui tenere risum conati, vniuersum effundunt, quod Xenophāto accidit. Sed si quis iis succūbat, quibus plerique possunt obsistere, id denique sit mirū, præsertim si neque natura totius generis, neque morbo impeditus non possit obsistere. Qualis est in Persarum regibus mollities, propter genus: & qualis est mulierum ad viros differentia. Atque etiam intemperans videtur,

si quis est ad ludum propensior, qui tamen mollis dicitur: ludus enim leuamentum est, siquidē requies. Et qui in eo exuperat, is est qui παρδιώδης vocatur. Impotentia autem alia ex temeritate, alia ex imbecillitate gignitur. Alij enim cōsilio capto, nō seruant, neque tenent id quod statuerunt victi & debilitati obiecta specie voluptatis. Quidā quia nihil se neq; rationem consuluerunt, à perturbatione rapiūtur. Nōnulli enim quēadmodum qui se prius ad titillationē cōfirmarunt, non titillantur: sic cū presenserūt & prouiderunt, excitariūntque & se & rationem, nunquam à perturbatione vincuntur, siue sensum suauitate quadā demulceat, siue asperitate deterreat. Maxime autē acutorū, & atra bili hominū est temeraria impotētia: quoniam illi propter celeritatem, hi propter vehemētiam, rationem & iudicium suum non retinent, hoc ipso quod visionem & speciem obiectam animo facile sequantur.

Cap. 8. Quoniam autem, vt dixi, factorum suorū nō pœnitet intemperantem, quippe qui permaneat in sententia, impotentem verò quodammodo pœnitet: idcirco non ita est, vt quærendo disputauimus, sed hic sanabilis est, illi nulla sanitas adhiberi potest. Simile est enim malum hoc aque intercuti & tabi: impotentius his hominibus, qui morbo comitiali affligantur, propterea quod assidua illa & sempiterna, hæc non assidua est improbitas. Omninoque ex alio genere impotentia est, ex alio vitium: vitium enim omne sue culpæ ignarum est, non est ignara impotentia. Atqui horum ipsorū meliores ij, qui facile de sententia dimouentur natura, quàm ij in quibus est ratio, neque in ea permanent: siquidem à minore perturbatione

uicti iacent, neque id inconsultò, ut alteri. Est enim impotens iis similis hominibus, qui & citò, & pauculo vino epoto, & minore quàm plerique, incidunt in ebrietatem. Ac impotētiam non esse idem quod vitium, nisi forte aliqua ex parte, hinc perspicui potest, quòd illa non est cū animi iudicio & proposito coniuncta, vitium est. Est inter hæc tamē in actionibus quædam similitudo, ut illud Demodoci in Milesios, Milesij non sunt illi quidē insipientes, sed tamen eadem quæ insipiētes faciunt. Et impotentes quidem cū non sint iniusti, faciunt tamen quæ iniusta sunt. Quoniāque hic eiusmodi est, qui non propterea quòd sibi ita persuaserit, immoderatas quasdā etiam contra rectam rationem corporis voluptates persequatur: ille autem sibi induxerit animum, quòd sit eiusmodi qui eas sequatur: ille facile desistet de sententia, hic non desistet. Nam & virtus omnium principatum conseruat, & vitium labefactat. Principium autem actionis & officij, id est quò referuntur omnia, ut in mathematicis ea, quæ ponuntur. Ut igitur illic, ita hīc principia non docet ratio, sed virtus, vel quæ insita est natura, vel à more perfectā, bene sentire docet de principio. Est igitur eiusmodi temperans: cui est intemperans contrarius. Est etiam aliquis qui propter perturbationem à recta ratione desciscit, quem ut ne agat ex rationis prescriptione, impellit perturbatio: eadem tamen ut ei certum sit & destinatū, eius generis voluptates persequi oportere, non vincit. Hic impotēs nominatur, qui & melior intēperante est, nec planè improbus. Saluū enim in eo, & integrū est principiū, quò nihil in nobis est præstantius. Huic autem repugnat alius, qui permanet in

sententia, à qua eum nulla potest dimouere perturbatio. Ex quo perspicuū est, hanc in bonis, illam in malis esse animi affectionem.

Cap. 9.

Vtrum igitur in quauis sententia permaneat continens & quolibet proposito, an in recto & honesto? Et impotens vtrum non in qualibet sententia permaneat, & institutum quodlibet nō sequatur, an falsam duntaxat rationem non teneat, & non rectum institutum? vt initio quaesitū à nobis est: an fortuitu in quauis per se in vera ratione & sententia ille permaneat, hic non permaneat? Si quis enī hoc propter illud expectat, vel sequatur, per se & propter se hoc persequitur & expetit, ex accidente illud superius. Omnino autem & absolute dicimus expeti id, quod propter se expetatur. Ita in qualibet hic sententia permanet quodammodo: ille ab eadem abducitur, ac propter se in vera permanet. Sunt autem qui in sententia permanent, sunt etiam quos pertinaces vocant, quales sunt ij qui desistunt ægrè à sententia, nec dissuaderi facile possunt. Hi simile quiddam habent continenti, vt prodigus liberali, & audax forti, cum ab eo absint, distēntque plurimū. Qui enim perturbatione aut cupiditate non abducitur à sententia, is continens dicitur, quandoquidem si ita res ferat, desistet facile à sententia continens: illi verò non ratione ducti mutant sententiam. Nā se vltro cupiditatibus offerūt plerique, & inflammati voluptate rapiuntur. Pertinaces autem sunt sententiæ suæ defensores, & indocti, & agrestes. Ac sententiæ suæ defensores, in eo vel voluptatem sequuntur, vel dolorem. Voluptatem enim ex victoria percipiunt. si non dimoueantur de sententia: & ferūt iniquo

animo, si sua, quasi decreta tollantur, & infirmentur. Ita sunt illi quidem impotenti quàm cōtinenti similiore. Sūt etiam qui non stant in eo quod statuerunt, nō propter animi impotentiā, vt in Philoētete Sophoclis Neoptolemus, qui propter voluptatem quidem, sed eam honestā, nō permansit in sententia. Nam verum enūciare, honestum illi fuit, cū illi mentiri induxisset Vlysses. Neque qui voluptatis causa, nisi obscenè aliquid faciunt, omnes continuò vel intemperantes, vel scelesti, vel impotentes sunt habendi. Quoniam autē est aliquis eiusmodi, qui minorē, quàm sat sit, corpore voluptatem percipiat, quique cū sit eiusmodi, non permanet in sententia: sit, vt inter eū & impotentem, medium locū obtineat continēs. Nam & propter voluptatis vim quandam maiorem non seruat rationem impotens, & hic propter minorem. At verò continens sic suum iudicium retinet, ac rationē, vt à neutro se patiatur deiici. Quoniamque in bonis est cōtinentia, ambas necesse est cōtrarias animi affectiones esse in malis. Quod perspicuum est quidem certè, sed quia altera in paucis, atque rarò animaduertitur, idcirco vt temperātia intemperantiæ modò repugnare videtur, sic continentia impotentiae. Et quoniam multa dicuntur per similitudinē, continentia quoque temperantem similitudine quadam consecuta est. vt enim continens, sic temperans eiusmodi est, qui nihil quod rationi sit contrarium, faciat propter eas quæ ad corpus pertinent voluptates. Sed hoc interest, quòd in illo insunt, in hoc nullæ sunt prauæ cupiditates: & quòd hic eiusmodi est, qui nulla contra præscriptū rationis capiatur voluptate: capitur ille quidem, sed non rapitur.

Similes etiam sunt inter se intemperans & impotēs, cū sint & dissimiles: quoniā uterq; voluptates corporis percipit, sed ille sentit percipiendas esse, hic non putat.

Cap. 10. Neque verò vnus, idēque vnā prudens esse potest, & impotens. Nam qui prudens sit, eundem etiam bonū virum esse ostendimus. Præterea non in eo solū prudens nominatus est, quōd intelligat, sed ex eo etiā quōd vsu rerum valeat ad actiones & officia. Atqui nō est idoneus ad rerum actionem impotēs. Ingeniosum quidem hominem nihil prohibet impotētem esse. Itaq; nonnulli videntur interdum prudētes, etiam impotentes, propterea quōd, vt superioribus libris ostendimus, inter ingenium & prudentiam ita intersit. Ac sunt illi quidem finitimi, quod ad rationem attinet: quod verò ad electionē, longē diuersi. Nec verò impotens ita affectus est animo, vt qui scit, & contemplatur, sed vt dormientes & furiosi. Idēque spōte facit omnia (scit enim quodammodo & quid, & cuius rei causa agat) sed minimē est improbus: rectū enim est in eo animi iudiciū. Quocirca improbus aliqua ex parte est, non iniustus, cū non fraude, & veluti dolo adhibito, agat. Eorū enim quidam non stant in eo quod iudicarūt. At qui atra bile abundat, non deliberat omnino. Similis est igitur impotens ciuitati, quæ statuit illa quidem quæ sunt præclara omnia, legēsque habet & bonas & salutare, sed nulli paret. Id quod Anaxandrides facete dixit Vult ciuitas leges, quas non seruat tamē. Improbus autē ei, quæ seruat illa quidē leges, sed malas & perniciosas. Sed in eo quod multitudinis vires vincit, omnis & cōtinentiæ & impotētia cernitur. Ille enim diutius, hic minus diu

præstat in sententia, quàm vires ferant plurimorū. Faciliusque impotentia sanari eorū potest, qui atrabili tenentur, quàm eorū qui statuunt, nec stant in eo quod sit iudicatum. Et ij qui cōsuetudine, quàm qui natura impotentiam compararūt. Est enim facilius consuetudinem mutare, quàm naturā: quippe cū propterea sit difficilis consuetudo, quòd ad naturam proximè accedat. Id quod etiā Euenus poëta carminibus tradidit:

„ Consuetudo valet, longos mansura per annos.

„ Illāque naturam, vires si sumpserit, æquat.

Ac continentia quid sit, quid impotentia, quid constātia & mollities, quam hæc inter se rationem habeant animi affectiones: iam expositum explicatūque est.

Voluptas autem quid sit, quid dolor, quæque eorum vis & natura philosophi civilis est tenere & cognosse: quippe Cap. II. cū is sit finis beatæ vitæ quasi architectus, quem intuentes alia in bonis, alia in malis esse cēseamus. Iā verò cū virtutes & vitia more perfectā, in voluptate ac dolore cerni posuerimus, plerique etiam cum voluptate vitam beatam coniunctam esse affirmant. hæc nobis de voluptate & dolore etiam necessariò suscipienda disputatio est. Itaque μακάριον, id est beatum, ἀπὸ τῆς χαλῆς nominarūt. Sunt igitur, qui nullam voluptatem bonū esse cēsent, neque propter se, neque propter aliud: quod non idem sit bonum & voluptas. Alij nonnullas in bonis numerant, multas in malis. Tertia etiam est sententia eorū qui asserunt, & si omnes in bonis sint, tamen nō posse summum bonum in voluptate numerari. Omnino quidem non est bonum voluptas, quòd voluptas omnis sit motus quidā, qui cū sua-

uitate quadam naturā mouet, & ad eam affluit & illa-
bitur. Neque enim ex eodē genere sunt motus & finis, vt
nulla in edificādo suscepta opera, domus vocatur. Præter-
ea & temperans voluptates fugit, & prudens sequitur id
quod dolore vacat, non quod voluptatem efficit. Impedit
etiam voluptas consiliū, eoq; magis quo maior sit, vt vene-
ris: qui enim in ea sit, nihil agitare mēte, nihil ratione, ni-
hil cogitatione consequi potest. Iā verò nulli arti quasi ma-
teria quam tractet, & in qua versetur, subiecta est volu-
ptas, cū interim omne sit artis opus in bonis. Præterea vo-
luptatem & pueri persequuntur & belluæ. Nā non omnes
esse in bonis, hinc perspicui potest, quod earū quædā obscæ-
næ sunt, & vt probra obiiciuntur, & quod noceāt. Quæ-
dam enim eorum quæ sensum dulcedine quadā permul-
cent, morbos afferunt. Non esse autem in voluptate sum-
mum bonū, quod non finis sit, sed motio quadam & or-
tus. Atque hæc ferè sunt, quæ de voluptate afferunt.

Cap. 12. Ex quibus non effici, vt voluptas ne sit bonum, neque
summum bonū, primum ex hoc intelligi potest, quod cum
duplex sit bonū, alterum quod absolutè & per se bonum
sit: alterum, quod alicui bono sit, & vsui: eodē etiam mo-
do naturæ, & habitus consequentur: ita & motiones ac
generationes. Quæque malæ videntur, perfectè & per
se malæ sunt, alicui non sunt, sed expetendæ. Quædā verò
certo cuidā voluptati non sunt, sed aliquando, & perexi-
guo tempore: expetendæ non item. Aliæ nō sunt volupta-
tes, sed videntur omnes eæ quæ cum dolore cōiunctæ sunt,
& remedij causa adhibentur quales sunt ægrotorum. De-
inde cum bonorum aliud sit actio, aliud habitus, quæ ad